

58934

2010 MAI. 12

2005/5

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXIII. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXIII. évfolyam • 5. szám
2005. október

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
FEHÉR JÓZSEF
GÁL NÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
KOVÁTS DÁNIEL
SEBESI YÉN KÁLMÁN
SÉLMÉCZI KOVÁCS ATTILA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
virkf.hu/honisme.htm
INDEX 25387 E-mail:
bartha.eva@hnm.hu

Megjelenik a

Nemzeti Kulturális
Örökség
Minisztériuma

és a

Nemzeti Kulturális
Alapprogram

támogatásával, évente hatszor.

Előfizetési díj egy évre 1500 Ft,
fél évre 750 Ft,
az egyes számok ára 300 Ft.
terjeszti a Levél- és Hírlapüzletügyi
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számán.

Nyomdai előkészítés:
Geiger Annamária,
Halminé Bartó Anna, Kovács Gyula

Készült:
az EIC-Print Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Andrásfalvy Bertalan dr. egyetemi tanár, Pécs
Bajtai Mária tanár, Kecskemét
Barna Gábor dr. egyetemi docens, Szeged
Csoma Gergely fotó- és szobrászművész,
Budakeszi
Dániel Erzsébet kulturális szakelőadó, Nána
Demény Lajos dr. történész, Bukarest
Domokos Mária dr. népzene kutató, Budapest
Mándics Mihály dr. ny. iskolaigazgató, Csávoly
Eperjessy Ernő elnök, Budapest
Fenyvesi István egyetemi docens, Szeged
Halász Péter főtanácsos, Budapest
Havassy Péter múzeumigazgató, Gyula
Horváth Géza dr. könyvtáros, Tatabánya
Király Lajos ny. főiskolai tanár, Kaposvár
Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged
Lantosné Imre Mária dr. tudományos főmunkatárs,
Pécs
Lukács László dr. néprajzkutató, Székesfehérvár
Mezey László Miklós könyvtáros, Budapest
Németh Tibor könyvtáros, Celldömölk
Pusztai Zsolt muzeológus, Mezőtúr
Rémiás Tibor dr. történész-muzeológus, Miskolc
Sántha Attila költő, szerkesztő, Nagyvárad
Sárkány Viola tanár, Budapest
Szabó Imre helytörténész, Budapest
Székely András Bertalan dr.
minisztériumi főtanácsos, Budapest
Szujkó Margit ny. gimnáziumigazgató, Siklós
Tóth Dezső dr. ny. könyvtáros, Veszprém
Vincze Zoltán tanár, Kolozsvár
Zika Klára szerkesztő, Budapest

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

Az első borítón a türkevei *Badár Balázs* vázaja
(Pusztai Zsolt felvétele) látható.

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

Az évfordulók szerepe a nemzettudat formálásában (<i>Andrásfalvy Bertalan</i>)	3
Roska Márton, a kolozsvári régészeti iskola megalapítója (<i>Vincze Zoltán</i>)	7
Százötven éve született id. Badár Balázs (<i>Pusztai Zsolt</i>)	16
Emlékezés a népfőiskoláról (<i>Tóth Dezső</i>)	19

ISKOLA ÉS HONISMERET

Mendöl Tibor: Parasztság és táj	23
Megyei történelmi évfordulók szerepe az iskolai nevelésben (<i>Szujkó Margit</i>)	29
Rácز Sándor és a Földeáki Diák Élet (<i>Kováts Dániel</i>)	31

EMLÉKEZZÜNK

1956 Békéscsabán. Fekete Pál elsőrendű vádlottal beszélget <i>Zika Klára</i>	32

HAGYOMÁNY

A kenyér és a kenyérsütés a somogyi uradalmi cselédek körében (<i>Eperjessy Ernő</i>)	37
A baranyai német tájházak honismereti tevékenysége (<i>Lantosné Imre Mária</i>)	41

EMLÉKHELYEK

Szabadszállás – József Attila emlékhely (<i>Bajtai Mária</i>)	47
Néprajzi gyűjtemények a Garam és az Ipoly mentén (<i>Dániel Erzsébet</i>)	48

TÁRLAT

A népi építészet, halászat múltja Pákozdon és a Velencei tó körül (<i>Lukács László</i>)	50
Nagy Miklós fényképészete (<i>Csoma Gergely</i>)	52

TERMÉS

Moldvai csángó-magyarokról a XVIII. századi Szabófalván (<i>Demény Lajos</i>)	54

KRÓNIKA

A XXXIII. Honismereti Akadémia szekcióinak beszámolói	
1. A határ menti honismereti kapcsolatok (<i>Halász Péter</i>)	58
2. Az uradalmak gazdálkodása, életmódja (<i>Rémiás Tibor</i>)	60
3. A helyi évfordulós rendezvények, megemlékezések tartalmi és módszertani tapasztalatai (<i>Havassy Péter</i>)	62
4. A hazai nemzetiségek honismereti tevékenysége, kapcsolataik az anyaországgal (<i>Székely András Bertalan</i>)	63

A XIX. Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtálalkozó (<i>Halász Péter</i>)	65
Sebestyén Gyula Emlékéremmel kitüntetett önkéntes néprajzi gyűjtők	67
A Bocskai-díjak ünnepélyes átadása Koltón (<i>Sárkány Viola</i>)	68
Emléktáblát kapott a csávolyi Páncsity Péter (<i>Dr. Mándics Mihály</i>)	70
Örökre elhagगतott Nagykovácsi krónikása, Szatmári Lajos (<i>Szabó Imre</i>)	72

PÁLYÁZAT

A Néprajzi Múzeum 49. országos néprajzi gyűjtőpályázata	74
„és lésszen csillagfordulás” Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50 évfordulója tiszteletére hirdetett pályázat (<i>Magyar Nemzeti Múzeum – Honismereti Szövetség</i>)	79

KÖNYVESPOLC

Domokos Pál Péter: Moldvai útjaim (<i>Mezey László Miklós</i>)	82
Pávai István: Zene, vallás, identitás (<i>Domokos Mária – Halász Péter</i>)	83
Duma-István András: Csángó mitológia (<i>Sántha Attila</i>)	86
Halász Péter: A moldvai csángó magyarok hiedelemvilága (<i>Dr. Barna Gábor</i>)	88
Tatabánya történelmi olvasókönyve I. (<i>Dr. Horváth Géza</i>)	90
Keszi Sándor: Életforgók I-II. (<i>Fenyvesi István</i>)	91
Balogh Lajos: Büki tájszótár (<i>Király Lajos</i>)	92

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	95

HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR	98

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé szeretnénk tenni a munkát, ezért a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat **hajlékony (flopy) lemezen** küldi el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük. Ha képeket küldenek, azokat JPG-formában mentse. Akár lemez, akár e-mail esetén, cikket csak pontos névvel és címmel ellátva tudunk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
(1053 Bp. V., Magyar u. 40.)

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Baross u. 1.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12.)

ÉVFORDULÓK

Az évfordulók szerepe a nemzettudat formálásában*

A Honismereti Akadémia rendezői és a Honismereti Szövetség elnöksége nyilván alaposan választotta meg előadásom témáját. A nemzettudat kérdése, a hazafiság kérdése, vagy ahogy mostanában nevezik, az identitástudat kérdése nagyon fontos, és nagyon vitatott téma napjainkban. Azt hiszem, mindnyájan egyetértenek azzal, hogy valami baj van ezzel a nemzettudattal – különös az elmúlt hónapok keserű tapasztalatai alapján.

Nemzettudat! Holott talán inkább nemzetérzésről kéne beszélni. A tudat ismeretanyagot tételvez fel. Vajon most az ismeretek hiányában van ilyen szükség, ilyen ínség, vagy pedig valami másról van szó. Talán az érzelem kérdése az, amit ma meg kell tárgyalnunk.

A mai ember nem fogadja el az érzelmekre alapozott érveket. A mai ember csak a rációnak hisz, az ésszel megragadható érveknek. Mégis megkísérlek egy szinte lehetetlen vállalkozást, az ész érveivel szeretnék beszélni az érzelmekre alapozott nemzettudat fontosságáról.

Egy nemzetnek nyilvánvaló szüksége van arra, hogy tagjai tudatosan tartozzanak hozzá. De én megfordítom a tételt: az ép, egészséges embernek van szüksége nemzettudatra, identitástudatra, ami nélkül a saját személyes élete nem teljesezhet ki. Éppen ezért a tudomány szavaival és eszközeivel kell megközelíteni ezt az összetett kérdést. A néprajz, a kulturális antropológia az identitástudatot így definiálja: *az identitástudat az egyén kapcsolatának az összessége, amit tudatosan megél.* Tehát ember és ember közti kapcsolat, ember és család közti kapcsolat, ember és szülőföld, falu, társadalmak közti kapcsolat. Kapcsolat a tájjal, kapcsolat a nemzettel. Ezeknek, a kapcsolatoknak az összessége adja az egyén identitástudatát. Az identitástudat pedig kijelöli a helyemet, megadja közösségi szerepvállalásom lehetőségét, és – mondhatnám így – kényszerít is, hogy teljes életet élhessek.

Először az identitástudat kialakításáról szeretnék szólni. Mert látható, hogy jelszavakkal, hazafias frázisokkal nem lehet nemzettudatot, hazafiságot az emberekben fölkelteni. Sőt, napjainkban azt látjuk, hogy tudatosan elfordulnak onnan, ahol puffogatnak, ahol nagy szavakat mondanak, hatástalanok maradnak. Látnunk kell, hogy a nemzettudat kialakításában valami baj van, valami hiányzik, valami elmaradt. Mi maradt el? Ha a szigorúan tudományos meghatározásából indulok ki, akkor rögtön a kapcsolatoknál kell kezdeni, ember és ember közti kapcsolatoknál kell keresni a hiányt.

Rögen a hagyomány megteremtette a *gyermek és az édesanya állandó, szoros fizikai kapcsolatát*. A természeti népeknél az anyák a gyermeket még évekig nem hagyják magára, mindenhova, munkára is magukkal viszik. Ezért a régi szokások szerint kialakultak olyan eszközök, például hálók, kendők, amivel magukra kötötték a gyermeket, mert ezt a testi kapcsolatot minél tovább meg akarták tartani. Itt a pécsi múzeumban van egy fénykép: a palotabozsoki templom előtt állnak a fiatalasszonyok, s mindegyikre rá van kötve a lehet már éves, másfél éves, vagy akár kétéves gyermeke is egy olyan kendővel, ami szabadon hagyja a gyermek kezét. Így jár el templomba, így jön a piacra, rákötve, mint a katonáknak a puská, úgy áll egy irányban a Kindstuch-hal, a gyermekhordó kendővel felkötött kisgyermek, s mindegyiknek ott van a feje az anya bal oldalán, odaszorítva a melléhez, hogy hallhassa az édesanya szívdobbanását. A tudomány ma már kimutatja, hogy a gyermek fizikai és mentális, érzéki fejlődéséhez hozzá-

* A XXXIII. Honismereti Akadémián 2005. június 27-én elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

tartozik ez a szoros fizikai kapcsolat az édesanyával; a simogatások, az ölelések, a csókok, enzimeket váltanak ki, amik nélkül nincs fejlődés. Aztán jött az orvostudomány, s egy időben szabályozni akarta ennek a testi kapcsolatnak az idejét, hogy – nem szabad terhelni az anyát – csak háromóránként szabad a gyermeket szoptatni. Régiéknél a gyermek ott feküdt az anyján, az anyja ölében, vagy szorosan mellette. Az erős parasztasszonyok, akik néha a barázdában születték meg a gyermeküket, még azok is egy hétig senki mással nem foglalkoztak ott, a *Boldogasszony ágyában*, csak a gyermekükkel. Szükséges ez a kapcsolat ahhoz, hogy a későbbi kapcsolatok is kialakulhassanak. Ennek nagyon fontos része, amikor ez a kapcsolat művészi formát is kap. Amikor a simogatáshoz vers is születik – *Ciróka, maróka* –, vagy kis játékok a tenyerével, vagy az ujjait húzogatva – *Ez elment vadászni...* –, és sorolhatnám a sok-sok gyermekjátékot. Ezek mind a kapcsolatnak adnak megjelenési formát és lehetőséget. Olyan kapcsolatot közvetítenek, ami a mi szempontunkból nagyon fontos, mert nemzeti formát, népi formát kap, a hagyomány formáját veszi fel, egyszerre részeseül abban a fiziológiai, testi közelségből fakadó jó érzéssel, és egyszerre kapja a művészetet, a ritmusnak, a szép szavaknak, a szép mozdulatoknak az üzenetét a nemzet, a nép kultúrájáról. Fizikai szükséglet-kielégítés ez, a nemzetre jellemző, művészi formában, gyönyörű szavakkal, dallammal, nyelvvel. S ahogy a kisgyermek nő, a további kapcsolatok mind-mind ilyen művészi formát kapnak. Azt mondhatnám, hogy a kapcsolat csak művészettel jön létre, a művészet ad formát és lehetőséget erre. A gyermekjátékokat nem a szülők tanítják, hanem a kisebb-nagyobb gyermekek egymástól, egymás kezét fogják és énekelnek, szerepet játszanak, szerepet vállalnak, szerepet váltanak, és úgy játszanak egymással. Láttak már kisgyermekeket, egymás kezét fogva, körben énekelve játszani? Az átszellemült, a teljes odaadást a gyermekarcokon látni lehet. Kodály Zoltán írja, hogy aki gyermekkorában nem játszotta ezeket a játékokat, annak a magyarsága annnyival is kevesebb – mondhatta volna: annak az identitástudata, annak a nemzettudata, annnyival is kevesebb, s akkor folytatja –, mert a tudat alatti elemeknek egyre nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk. Tudat alatt tanulja a nép gyönyörű szavait, verseit, az összefogás gyönyörűségét, ahogy egymás kezét fogják, ahogy énekelnek, ahogy művészi formában élik meg a közösség, a szolidaritás élményét.

Figyelem: a nemzettudat itt kezdődik! Kodály Zoltán többször visszatért erre a képre, hogy a közösséghez, az egymáshoz való tartozásnak milyen élményét tudja adni ez az egyszerű művészi forma, a gyermekjáték. S ebben a gyermekjátékban nincs győztes és legyőzött. Nincs vesztes! Pedig ma minden játék erről szól. Ha három-négy fiatal összejön, akkor: játszunk! Mit? Hát valami versengést! Barkochba, vagy messzeköpés, vagy gyorsfutás, vagy akármi. A játék egyenlő lett a versengéssel. Az olimpiai játékoktól kezdve más sportrendezvényekig. S ott mindig arról van szó, ki az erősebb, ki a gyorsabb, ki a szebb, ki az okosabb, ki az, aki fölötte áll a másoknak. Nem véletlen, a népi gyermekjátékokban ilyen nincs. Az ősi kultúrákban, ahol igazi demokrácia uralkodik, szó sem lehet versengésről, a gyermekjátékokban sem. Nem kell megtanulnia a gyermeknek már kiskorában, hogy az élet kegyetlen harc és versengés. Először meg kell tanulja azt, hogy jó egymás kezét fogni és van egy közösség, amibe tartozom. Ez a nemzettudat, ez az identitástudat. Azt szokták mondani, az élet az küzdelem, arra kell nevelni a gyereket már kiskorában is. Nem, az 5-6 éves gyereket nem világosítom fel a házasélet erkölcséről. Ha nem szerzi meg a szolidaritásnak ezt a szinte tudat alatti nagy élményét, ami játék közben tükröződik az arcukon, akkor a későbbi kegyetlen versenyben elmagányosodik, egyedül marad. Nem lesznek kapcsolatai, amire az identitástudat épül.

Hogy megint a tudományhoz forduljak, Kopp Mária-nak 1993-ban megjelent egy könyve *A magyar lelkiállapot* címmel. Érte a megbízást még az 1980-as években kapta, amikor az Egészségügyi Minisztérium szembesült a világ és az európai egészségügyi statisztikákkal, és abból egyértelműen kiderült, hogy ez a nemzet beteg. Sokkal nagyobb számban halnak meg az emberek rákos megbetegedésekben, vérkeringési és szívét érintő megbetegedésekben, sokkal több a neurotikus, mint máshol. Abban az időben vezettünk az öngyilkosságok arányában is. Mi lehet ennek az oka? Ez lehet pénzügyi kérdés is, hiszen a betegok ellátása óriási mértékben megterheli a mindent kiszámító állambáztartást. Mi lehet még az oka? A statisztikák egyértelműen mutatták, hogy környezetünkhöz képest beteg országról van szó. És ez a betegség nem járvány, nem földszugárzás, nem genetikailag kódolt átkos örökség, hanem a *kapcsolatok hiánya*. És ezt tétélesen igazolja ez a könyv. A több százezer statisztikai adat mellett több mint húszezer fiatalnak a részletes interjújával. Megkérdezték, hogy ki a legjobb barátja, kire szá-

míthat; ha hirtelen elvesztené az állását, kihez fordulhatna; kit érez maga mögött? S ebből az derült ki, hogy nincsenek kapcsolatai. Emlékezzünk vissza – de ne kenjük csak arra a 40 évre –, hogy a magyar társadalomban a legnagyobb bűn az volt, ha két-három ember összehajolt, az már összeesküvés volt. A legnagyobb bűn az volt, ha valaki az ifjúsággal, mert foglalkozni, közösséget, kapcsolatokat teremteni már politikai vétség volt.

Mi a gyermekjáték? Alfred Adler bécsi pszichológus írja, hogy az az ember, aki gyermekkorában nem játszott, nem tanult meg szépet és jót alkotni, az egész életében másokkal való erőszkában, mások fölé kerekedésben fogja a kielégülést keresni. S mit tud a gyermek szépet és jót alkotni? Hát *játszani tud*, s a játékban valami csodálatos áttétellel tulajdonképpen utánozza az életnek minden fontosabb részét. Szóval ezek a párválasztós, kerülgetős játékok mintha előre vetítenék azt a nagy kérdést, hogy egyszer minden embernek meg kell találnia a társát, akivel leéli az életét. A gyermek utánoz. Mi is, ha fel akarjuk venni a kapcsolatot egy kicsi gyermekkel, akkor ráhajolunk, föléje hajolunk, és utánozzuk őt, hogy velünk együtt érezzen, fölfigyeljen ránk. Mert ha rámosolygunk, visszamosolyog. És azok, akikre nem mosolyognak rá, akiket eldobtak és állami intézetekbe kerültek, az oda látogatóknak a legdöbbenetesebb élménye az, hogy ezek a gyermekek nem tudnak mosolyogni.

Most már számot vethetünk! Helyén van-e a játék a kultúránkban, helyi nevelésünkben, iskoláinkban? Hiszen minden a verseny. Egy miniszter azt nyilatkozta, hogy kevés a verseny az iskolákban. S az iskolákban mindaz, ami nem a verseny, hanem az együtténeklés, az együttjátszás örömet adná, kiszorult. Hetente egy énekóra? Főlöské az énektanár, nem jön össze egy kisebb iskolában az az énekkóraszám, amiért a fizetését kapná – hát majd megtartja az énekkórárt a földrajzos- vagy az angol tanár. Nem tudjuk fölmérni, hogy mit veszítünk ezzel. De tornaóra sem szükséges, rajzóra sem szükséges, lehet azon ábrázoló geometriát tanítani, vagy más műszaki tárgyat, ami hasznos, amit használ majd az ember. *Mindent a haszon elve alapján ítélünk meg*, és ma már a tudomány ott tart – tessék körülnézni a tudománynak nem a hivatalos, hanem a második vonalában –, hogy erkölcs nélkül nem lesz gazdasági élet sem, mert el fog pusztulni a föld. Mindent azzal mérni, hogy mennyi a befektetés és mennyi a jövedelem, még a gazdaságban sem lehetséges, ha rájön az ember az igazságra. De az iskolában csak haszonnal mérni a tantárgyakat, az egyenlő ennek a kapcsolatrendszernek, vagyis az identitásnak az elpusztításával.

A kapcsolat ember és ember között nem két ember ügye már, hanem az egész közösségé, és ha nincs kapcsolat, az elmagányosodott ember szorong. Kopp Mária a könyvében azt írta: „A kapcsolataitól, értékeitől, önértékelésétől megfosztott, magányosan szorongó ember tetszés szerint felhasználható..., kicsérélhető és manipulálható... Mivel a szorongáskeltés pénzben, haszonban, hatalomban kifejezhető, eredményes stratégia, óriási erők állnak a szorongáskeltés szolgálatában. Mindazok a manipulációk, amelyek a családot, a közösségeket, az emberi kapcsolatokat bomlasztják, ezek értékeit kicsinyítik vagy éppen tagadják, filmek és újságok, könyvek tömegeivel, példával és különösen az oktatásban, a hétköznapi önkénynek kiszolgáltatott, szorongáskeltéssel terelhető tömeget formálják. (Knopp M. – Skrabski Á. i. m. 8., 12.)

Az identitástudat tehát az a tudatos kapcsolat, hogy én ide tartozom, ehhez a családnhoz, ehhez a földhöz, ehhez a közösséghez, ehhez a korosztályhoz, ehhez a városhoz, ehhez a nemzethez. És erre neki van szüksége elsősorban, hogy egészséges élete legyen, és ne szorongó, állandó önzésbe merülve csak a saját hasznát, pillanatnyi örömét keresse, ami így nem is lesz igazi. A gyermekjátékok mutatják meg ezt az igazi örömet. Arisztotelész azt mondja, hogy a *művészet lényegében utánozás*. „Eszetikon” a régi görög nyelvben nem valami elvont szépérzékert jelent, hanem testileg is érzékelhető jóérzést. Testileg érzi jól magát aki művészi élményben részesül. Úgy, ahogy az a gyermek, mikor megcsókolják, mikor höccögtetik, láncoltatják, fizikailag is jól érzi magát. Ez az eszetikon. És mivel jön létre? A kapcsolattal, amivel egymást utánozzák, amivel egymásnak szerepet osztva a közösségben mindenki helyet kap. Egymás kezét fogják, egymáshoz igazítják mozdulataikat, szavaikat, dallamaikat. Egyre fogynak az énekkarok is. Az együtténeklés a közösségi élet közös művészi élménye, és ugyanez a játék, ugyanez a tánc, de nem „hasznos”, mert nem fogja használni amikor majd vállalkozó lesz. S lehet, hogy mindent tud, mindenhez ért, csak éppen az értelmét nem találja semminek, magányos lesz, öngyilkos lesz.

Az 1970-es években egyesek megkérdőjelezték a Kodály-módszerű ének és zene tagozatos iskoláknak a létét. És akkor néhány pszichológus objektív vizsgálatot indított. Az ének-zene tagozatos gyerekeket és a nem ének-zene tagozatos gyerekeket vizsgálták különböző teszt-kérdésekkel, anélkül, hogy a vizsgálók tudták volna, hogy a válaszoló ének-zene tagozatos iskolába jár vagy nem. Hadd tegyem hozzá, hogy akik nem jártak ének-zene tagozatos iskolába akkor azoknak is volt két óra énekkörjük hetente. Barkóczy Ilona és Pléh Csaba közzé is tette a Kodály-módszerű iskolák felmérésének pszichológiai értékelését. Kiderült, hogy az egyszerű általános iskolába járó kicsi gyermeknek az IQ-ja, a hazuról hozott műveltsége és intelligenciája kisebb. Míg ha ének-zene tagozatos, sokkal nagyobb a kreativitása, fantáziája, sokkal jobban megoldja a problémát, mint az okosabb, a tárgyi tudásban műveltebb, de a másik agyféltekével műveletlen ember. Hiszen tudósok kimutatták, hogy a jobb és a bal agyfélteke munkamegosztásban van. A jobb oldalon van a művészet, a szép iránt való érdeklődés műhelye, a bal a rációé, az ész műhelye, és ha az egyiket nem műveljük kellőképpen, a másik hiába fejlődik magasabbra, alapvetően a tudást hasznosító magatartásban van a deficit. Kísérletek mutatják ki, hogy az ének-zene tagozatos probléma elé kerülve megpróbálja azt megoldani. Mindent megpróbál, a másik pedig rögtön azt nézi, hogy miért nem lehet megoldani. Tehát, aki művészeti nevelésben részesül, az jobban tudja hasznosítani még a kevesebb tudást is, (ha véletlenül kevesebbet kapna), míg az, aki ezen a területen járatlan, visszafejlődik. Agykutatók, agyfiziológusok – mint a világhírű Freud Tamás az Orvostudományi Kutatóintézetben, vagy Hámosi József, aki a pécsi egyetemen foglalkozott agykutatással és akadémikus lett – írják le tanulmányaikban, hivatkozva amerikai, francia, angol eredményekre, hogy ha művészeti neveléssel az érzelmeket, a művészeti felfogást nem eszszoljuk, nem gyarapítjuk, akkor a másik, nemcsak hogy nem fejlődik, de éppen visszafejlődhet, egyoldalúvá válik. Az identitáskérdésben, hogy *miért vagyok a világon*, a legrosszabb, a legelkeserítőbb választ kapja.

Állítólag „tudás alapú társadalom”-ban élünk, de a neveléstudományban hasznosítható elektrofiziológiai, pszichológiai érveket lesöpörjük az asztalról. De ne mulogassunk csak a hivatalos tanügyi határozatokra, hanem gondoljunk magunkra. Vajon mi megtesszük-e azt, hogy a szolidaritás élményét, az identitástudat alapját gyermekeinkbe beleültessük? Nem úgy küldjük-e mi is iskolába a gyermeket, hogy te legyél a legjobb, te legyél az első, te vagy a legszebb, te vagy a legokosabb, már megint négyest hoztál az ötös helyett? Igen, valahol itt kezdődik az identitástudat kiépítése. Hogy a gyermeknek tudat alatt élménye legyen az, hogy valakikhez tartozik, valahol neki helyet adtak, valahol neki szerepe van és nem egyedül, hanem a többiekkel is. Hiszen „minden ember: fenség, Észak-fok, litok, idegenség” – mondja Ady Endre. Minden ember más, fenség, de ez nem elég önmagában, azt meg kell mutatni. Ady is így folytatja: „De jaj, nem tudok így maradni, Szeretném magam megmutatni, Hogy látva lássanak.” Miért? „Ézért minden önkínzás ének, Szeretném, ha szeretnének, S lennék valakié...”, vagyis jelölje ki a közösség azt a szerepet, azt a helyet, amit én megérdemlek az én fenségemmel.

Az a kis gyerek milyen büszkén tudja vállalni akár egy kicsiny feladatnak az elvégzését. S a gyermekjátékban milyen öröm az, ha beveszik, ha megfoghatja a másik kezét, és a szerepet ő is eljátszhatja. Az ember tulajdonképpen egész életét utánzásokkal, öntudatlan tanulással alakítja ki. Ezért a korábbi negyven esztendőnek nem az a legnagyobb kára, hogy így-úgy próbáltak mesterkélteni, idegen ideológiákat – marxizmus, materializmus – tanítani az iskolában. Van ennél egy sokkal nagyobb kára, ami még most sem oldódott fel. A gyerek öntudatlan utánzással megtanulta azt, hogy ott a katedrán a tanárok bizonyos dolgokról nem beszéltek. Persze, hogy nem beszéltek, mert kirúgták volna őket az állásukból. S a gyerek megtanulta, hogy vannak dolgok, amiről hallgatni kell, amiről nem kell beszélni, ami nem való a társaságba. Anélkül, hogy ezt tudatosan átgondolta volna. Nem ez a kép a mai társadalomról is? Hogy nem merjük mondani! Avítottak, időszerűtlennek tartjuk azt, ha valaki hazáról, nemzet-ről, identitástudatról kezd beszélni? Megtanulta öntudatlanul, anélkül, hogy lehetett volna a tudatáig, megtanulta, hogy vannak dolgok, amikről nem kell beszélni, nem szabad beszélni. Nem a pedagógusokat vádolom, mert hogy megmaradhasson, neki így kellett viselkednie. És így mégis át tudtak adni értéket, tudást.

Az igazi játék tehát az identitás tudat alatti alapjait adja meg, erre épül a nemzettudat. S amint a játék művészi utánzás, a művészi játékgyomány a művészet örömét, *esztetitikonját* közvetíti, megtanít az utánzás, a példák követésének kultúrájára. Az évfordulók egy nemzet

utánzása, követésre méltó képviselőit, pillanatait, eseményeit idézik – az identitás élményein keresztül biztatnak az ünneplésre. Ezek az ünnepek így lesznek identitástudatunk, nemzeti érzésünk, hazafiságunk építésének és egész életünknek kitüntetett alkalmai. A világfi, a magát nemzetek fölöttinek érző ember számára ezek az ünnepek nem közvetítenek semmi fel-emelő élményt, boldogságot, de látva az ünneplő emberek sugárzó arcát, – megirigyli az élményt. Ezért mindent megtesz, hogy az identitástudatot, a hazafiságot, az önkéntes áldozatvállalást esztelen rajongásnak, idejétmúlt romantikának, nevetséges elmaradottságnak, bűnnek, terrorizmusnak bélyegezze. Mindent megtesz az identitást erősítő családi, rokonsági, szülőföldhöz, nemzethez kötő kapcsolatok rombolásáért, mert szorongóvá akar tenni minket, boldogtalanná.

Ne hagyjuk! Emlékezzünk és ünnepeljünk!

Dr. Andrásfalvy Bertalan

Roska Márton, a kolozsvári régészeti iskola megalapítója

1872-ben Kolozsvárott megnyílt Magyarország második egyeteme. A történelmi jelentőségű határozat meghozatalát döntően befolyásolta az a tény, hogy 1859 óta a városban székel az ország rész múzeumi-akadémiai társasága, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, amely gyűjteményeivel biztosította a tudományos-nevelő munka megfelelő színvonalát. A tanszékek nyilvános egyetemi tanárai egyben az egyesületi tárak igazgatói tisztét is betöltötték. Az 1899-ben – az országban szintén másodikként – szervezett, Pósta Béla vezette régészeti tanszék, valamint a hozzákapcsolt érem- és régiségár *kolozsvári régészeti iskola* néven vonult be a tudománytörténetbe. Neveltjei, munkatársai, későbbi vezetői sorában Roska Mártont kiemelkedő hely illeti meg. Akadályokkal, kényszerű kitérőkkel teletűzdelt életútját ő maga a tudomány oltárának szent tüzénél bemutatott áldozatnak, „a becsületesebb, meggyőződéses munka áldozatá”-nak tekintette.

Az indulás

1880. június 15-én született a Szolnok-Doboka megyei (ma Kolozs megye, Románia) Magyarköblösön.¹ Örmény származásúnak tartotta magát, de a magyart vallotta anyanyelvének – ez a kulturális kettősség jellemezte egyébként az erdélyi örménység nagy többségét. Az esetleges – bár az írott forrásokból egyértelműen hiányzó – identitásavart feloldotta az élete derekán fájdalmasan megélt kisebbségi sors. Ugyanakkor emberközelből ismerte meg a környék szórványosodó magyarságával szemben többségi helyzetbe kerülő román népelem nyelvét, szokásait, kultúráját. A vegyes lakosságú faluban szerzett gyermekkori élményei mély nyomokat hagytak egyéniségén.

A Világosító Szent Gergelyről elnevezett szamosújvári örmény fiú árvaházban nevelkedett, s középiskolai tanulmányait az egykori örmény metropolisz magyar állami főgimnáziumában végezte (1900). Az örmény hagyományait féltőn óvó, magyarságát öntudatosan valló kisváros szellemi élete minden bizonnyal nem maradt nyom nélkül az eszmélő gyerekeMBER

¹ Korek József: Roska Márton 1880–1961. *Archaeológiai Értesítő* (AÉ) 1962. 89. old.; Dr. Roska Márton 1880–1961. *Földtani Közlöny* 1961. 454. old.

lelkében. A művelődési igényeket tápláló értelmiség, polgárság a Szongott Kristóf szerkesztésében megjelenő *Armenia* című folyóirat körül tömörült. A közélet sajátos színterét képezte a német származású Ornstein József, aki egykor végigküzdötte a magyar szabadságharcot, hogy aztán választott új hazájában külföldön is ismert régészeti munkálkodással hívja fel magára a figyelmet. Nem kizárt, bár írásos nyomát nem ismerjük, hogy lebilincselő egyénisége befolyásolta a gyermekifjú Roska régészeti érdeklődésének kialakulását. Bizonyos, hogy a Pósta Bélával és tanítványi körével való találkozás életének elhatározó élményévé vált.

A régész hallgató (1900–1905)

A sikeres érettségi vizsgát követően, 1900 őszén Roska beiratkozott a Ferenc József Tudományegyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Karára. Pósta épp egy évvel előbb indította el a régészeti szakkört.² A különleges érdeklődést mutató Buday Árpádot már tanévkezdés napjától kinevezte az érem- és régiségár szakfőnökává, s rövidesen elérte első gyakornokká, majd tanársegéddé való előléptetését. Nyomában Kovács István rendre második, majd első gyakornoki beosztásba került. Ők voltak Pósta első munkatársai. Elsőéves kollegájuk, Roska Márton 1901. április 27-én benyújtotta kérvényét a megüresedett második gyakornoki állásra. Indoklásul – egyebek között – megemlítette: „a magyar nyelv mellett tökéletesen beszélek románul, meglehetősen jártas vagyok a német, latin nyelvben.”³ Szeptember elsejei hatállyal megkapta a megpályázott állásra szóló kinevezését. 1903-ban az egyesületi beosztást az egyetemi Érmészeti és Régészeti Intézetnél betöltött napidíjas tudományos segédmunkási alkalmazással váltotta fel. Valójában ugyanazt a munkát végezte, hiszen a két intézmény feladatai szerves egységet alkottak, anyagukat ugyanazok a személyek kezelték. Pósta a hivatalos személyzeti keretek teleményes felhasználásával legkiválóbb tanítványait igyekezett maga mellett tartani, egyúttal megélhetési körülményeiken lendíteni. A legelső nevelőjeiből álló hármas neve – Buday–Kovács–Roska – régész és muzeográfus körökben néhány éven belül országos ismertségre tett szert. Évtizedek múltán pedig a Pósta Béla-szellem leghitelesebb továbbvivőjének bizonyult.

Pósta nevelési rendszerében a becsületes munka volt a legelső követelmény. Munka pedig akadott bővebben. A táruk anyagát az addigi ideiglenes raktárhelyiségből át kellett költöztetni az egyetem frissen átadott központi épületébe (1902). Leltározni, rendezni kellett a tárgyakat, hogy megindulhasson tudományos feldolgozásuk, illetve be lehessen mutatni őket a nagyközönségnek. Éjt nappallá tévő munka eredményeként 1903-ban megnyílhatott a hamarosan országos hírnevet szerző kiállítás.⁴ A megfeszített fizikai munkából, a tudományos igényű rendezésből bőven jutott Roska Mártonnak is. De a mindennapi, már-már rutinszerű munkán túlmutató, tudományos felkészültségét, önállóságát próbára tevő feladatokat is bízott rá mestere. Az intézetbe érkező bejelentések nyomán kiküldte a különféle munkálatok során előke-
rült leletek átvételére, leletmentő ásatások lefolytatására. Az 1902-ben Piskin végzett ásátás nem hozott eredményt, de Ördöngösfűzesről őskori és római emlékekkel tért haza. A következő évben Nagyiklódon neolitikus telepet és sírokat ásott, Kisiklódon XV–XVI. századbéli kályhacsempéket talált, Balsán (Szabolcs vármegye) kelta sírokat, Dezméren, Petrosánban, Zalatnán római *villa rustica*t tárt fel. 1904-ben Ajtonban újabb római nagybirtok-központ nyomait azonosította.⁵ Megbízható, lelkiismeretes embernek, jószemű megfigyelőnek, jól képzett régésznek ígérkezett.

Az egyetemi oktató (1905–1915)

1904-ben befejezte egyetemi tanulmányait, egy év múlva pedig történelem-földrajz tanári oklevelet szerzett. Választás előtt állt: elindul a viszonylag biztos megélhetést nyújtó közép-

² Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum levéltára, Kv. (KvTMT) C1 2188/1–3.

³ Uo. C1 166; A hivatali pályafutás adatainak forrásai: A Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kv. (KmÖL) A kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudomány-egyetem Tanácsának Iktató könyve; Uo. A kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudomány-egyetem Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi karának Iktató könyve.

⁴ *Banner János* (szerk.): Pósta Béla születésének százados ünnepe 1862. 62. old. Bp. 1962.; *Vincze Zoltán*: Pósta Béla-iratok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségárának levéltárában. Erdélyi Múzeum (EM) 2002. 25–44. old.

⁵ KvTMT. Beszerzési naplók I–V.

kolai tanári életúton, vagy pedig a kétes anyagi biztonságot jelentő tudományos pályát választja. A döntést megkönnyítette Pósta kiállása tanítványa mellett. A kari tanács az 1905/1906-os tanévre a régészeti tanszék tanársegédévé választotta, a miniszter pedig megerősítette a helyi határozatot. A hatályos törvények értelmében a tanársegédi megbízatás csupán egyetlen tanévre szól, de a következő években a választást megismételték.

Az Főmészeti és Régészeti Intézet állandó alkalmazottjaként éveken át az ő feladatkörébe tartozott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól vagy a Pénzügyminisztériumtól érkező emlékeletlek áttekintése, és az intézeti gyűjteményből hiányzó darabok kiválogatása.⁶ A terep-bejárások eredményeként újabb szórványleletekkel gyarapította a tárák anyagát. Szűkebb pátriája, Szolnok-Doboka megye területén több gyűjtőutat is tett. Szülőfaluja és a szomszédos Magyarzarvaskend (őskori és római cserepek), Feketelak (őskori edénytöredékek, szuvarrög), Melegföldvár (őskori és római cserepek; jaspis gyártási hulladék, „a vidéken nem fordul elő, tehát behozatal”), Csatány (római téglák, cserepek), Oláhpéntek (őskori kerámia), Visa (bronzbalta), Alsókocsály (római kötőedékek, lándzsacsúcs, érme) neve többször is szerepel a beszerzési naplókban. De Kolozsvár, Brassó határában, a csulpeszi barlangban gyűjtött tárgyakat is adományozott. Külföldi útjai nyomán a régiségtár Dániából (Seeland szigete), Franciaországból (Saint Acheul) származó őskori kőszerszűkkel gazdagodott.⁷ A tárák anyagának jó ismerőjeként ráhárult a nagyközönség igényeit kielégítő múzeumi tájékoztató megírására.⁸

1904-ben főnöke kiküldte „a dévai múzeum még feldolgozatlan tárgyainak meghatározására.” A helyszínré érve – jelenti levelében – „Meghatározás és a legprimitívusabb rend helyett találtam azonban akkora rendetlenséget s – bocsánat a kifejezésért! – a legczudarabb lelkiismeretlenségnek annyi jelét, hogy az embert a legmélyebb szegényérzet fogja el arra a gondolatra, hogy idegenek is megfordultak itten s talán az itteni állapotok is hozzá járultak a magyarországi kulturális állapotokról való fogalmaik megalkotásához.” Nem sokat tépelődött. Beszerzési naplót, törzskönyvet nyitott, megkezdte a tárgyak megszámozását. Elvégezte a kicsiny fegyvertár darabjainak meghatározását, hogy ezzel mintegy mintát nyújtson a jószándékú, ám szakismeretekkel nem rendelkező múzeumőr további tevékenységéhez.⁹ Dévai munkálkodása újfólag megbízhatóságát, lelkiismeretességét tanúsította.

A kinevezését követő első években az intézet kevés ásatást szervezett, s az új tanársegéd is kevés hasonló feladatot kapott. 1909-ben a helyzet gyökeresen megváltozott. Állami és társadalmi intézmények, testületek – a Magyar Földrajzi Társaság Alföldi Bizottsága, a Dél-magyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat, az aradi Kőlesey Egyesület, Vajdahunyad város közönsége stb. – anyagi támogatásával egész sereg tudománytörténeti jelentőségű kutatást végezhetett. Elkezdte a perjámosi bronzkori telep feltárását, s a munkát folytatta 1910-, 1911-, 1913-ban. 1910-ben a korszak kutatását kiterjesztette a közeli Pécska és Szemlak határában lévő telepre. A tordosi határ négy pontján végzett kutatások a Torma Zsófia-gyűjtemény hitelesítését célozták, s a nagyiklódi ásatás is a neolitikum jobb megismerésére irányult; a borbereki ásatás értékét csökkenti, hogy jegyzetei a háború alatt elvesztek. Kolozsvár és Apahida határan újabb *villa rusticá*t tárt fel, Magyaroklósön pedig próbaásatásokat végzett. 1911-ben Csoklovinán a paleolitikum idején lakott barlangban ásott. Nándorvályán folytatta a Torma Zsófia-gyűjtemény hitelesítését, Vajdahunyadon pedig kora Árpád-kori temetőt tárt fel. Ez utóbbi páriját ásta meg 1912-ben Várfalván, Marosgombáson pedig egymásra telepített szkíta, avar és honfoglaló magyar temető ásatásába kezdett. Ez utóbbi munkát 1913-ban is folytatta, ugyanakkor megkezdte a kőrösbarlangi Igric-barlang kutatását, hitelesítő ásatásokat végzett a felsőszőcsi Rézkori temetőben, s a fiatal Ferenczi Sándorral az oldalán Alvincen ásott. 1914 májusában Marosveresmarton gepida sírokat tárt fel. Pósta figyelmeztette, hogy pénzügyi megfontolásból szabjon szűk határt a kutatásnak: „Mióta elment, azóta is pár intó jelet láttunk, amelyek kötelességünkbe teszik, hogy az ernyőt kifeszítve tartsuk, míg a jégverés, amelyik most az Intézetünkre szakadt, fejünk fölül elvonul. Vi-

⁶ Uo. C1 1057–1059.

⁷ Uo. Beszerzési naplók I–V.

⁸ *Roska Márton*: Az Főm-és Régiségtár. In: *Kelemen Lajos* (összeáll.): Az Erdélyi Múzeum-Egyesület multja és jelenje. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum társai. [Kv.] 1909.33–39. old.

⁹ KvTMT C1 825.

gasztálja meg, hogy ez a csapás nem csak a mi pásztaukat érte, hanem az egész országot.¹⁰ A szentgericei őssálat-maradványok mentésekor már dörögtek az ágyúk. A nyárutóra–őszelőre tervezett kutatások – a perjámosi, marosgombási, marosveresmarti feltárások folytatása, az al-dunai (Pancsova, Versec) próbaásatások – a háború miatt végképp elmaradtak.¹¹

Pósta Béla mindent megtett új tanársegéde szakmai felkészültségének elmélyítése érdekében. Támogatásával 1908-ban Roska külföldi tanulmányútra szóló ösztöndíjat kapott: Berlin, Bruxelles, Párizs múzeumaival ismerkedett. 1909-ben cseh–morva- és németországi múzeumokba látogatott. Egy morvaországi magángyűjteményben az erdélyi neolitikum kerámiájának párhuzamaira, valamint a Kárpát-medencéből származó tokos-füles bronzbaltákra figyelt fel. A drezdai múzeum kora vaskori anyaga a szászországi, dunántúli és erdélyi kultúrák párhuzamainak és különbségeinek felismerésére vezette. Berlinben a Schliemann-gyűjtemény leletei között felfedezte az erdélyi neolitikum és bronzkor analogiáit. 1912-ben a majna-frankfurti múzeum szakembereivel kicserélték ásatási tapasztalataikat: részt vett egy feltáráson, amelyen bemutatni saját kiemelési módszerét. Nyélbe ütötte a frankfurti és a zürichi múzeum kiadványa, valamint a kolozsvári *Dolgozatok* cseréjét. Ugyancsak 1912-ben Pósta oldalán részt vett a XIV. antropológiai és régészeti kongresszuson.¹²

Egyetemi karrierje, a különféle elismerések oktatói tevékenységének, tudományos munkásságának, eredményeinek méltánylásáról tanúskodnak. *A Földközi-tenger művelődésének hatása Magyarország újabb kőkori temetkezéseire* című értekezésével elnyerte – kitüntetéssel – az archeológia, az ókori történelem és az ókori művészettörténelem doktora címet (1908. május 23.). 1912-ben tanársegédi állását miniszteri rendelettel átszervezték II. osztályú adjunktusi állássá, s ebben a beosztásában utóbb háromévenként megerősítették. 1913-ban a paleoetnográfia magántanárává habilitálták. Ez alkalommal Cholnoky Jenő, a nemzetközi hírű geográfus, aki közelről ismerte barlangásatásait, így összegezte a folyamodóról alkotott véleményét: „Roska rendkívül szorgalmas munkás, megbecsülhetetlen hasznos adatgyűjtő, aki azonban nagyobb koncepciókra, összefoglalásokra is képes.” Ásatási beszámolóit, tanulmányait értékelve Pósta Béla mintegy kijelölte tanítványa helyét a tudománytörténetben: *Dolgozataiból „az erős gyakorlati régészt ismerjük meg első sorban, aki iskolát teremt ennek az irányynak. Az ásatások eredményeinek feldolgozása rendjén a helyesen rendszerező, az anyagot helyes tudományos módszerrel beosztó ősrégész áll előttünk. (...) úgy gyakorlati, mint elméleti téren iskolát vannak hivatva teremteni. Tanító, nevelő modoruk máris megteremtette a maguk üdvös hatását. E hatás fokozódását remélhetjük folyamodónak a katedrán való működésétől.”*¹³

Pósta Béla egyébként minden alkalmat megragadott tanítványai, köztük Roska pályájának egyengetése érdekében. Országos szaklapok szerkesztőinek figyelmébe ajánlotta dolgozatait. 1913-ban a *Dolgozatok*ban megjelent közleményeinek jutalmazásaképpen Kendi Finály Henrik Emlékdíjra javasolta. Felvetette az éppen akkoriban átadott marosvásárhelyi Kultúrpalota igazgatójává, illetve könyvtárosává történő kinevezésének lehetőségét. Úgy lehet az erdélyi régészet és múzeumügy egy újabb fellegvárának a kiépítésére gondolt. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, „mint előtanulmányai alapján teljesen alkalmas egyént”, támogatta Roska jelölését. Ám úgy tűnik, hogy Bernády György polgármester elzárkózott a javaslatról.¹⁴ Roska a kolozsvári egyetem oktatója maradt.

Fegyver alatt (1915–1918)

A világháború kitörése után önkéntesként frontszolgálatra jelentkezett. 1915. március 15-én hadba vonult. A galíciai frontra került, akárcsak a háború elején bevonult múzeumi munkatársai, akik közül Létay Balázs már az első harcokban elesett, Gulyás János pedig tábori kórházban halt meg. A Hadfy-csoport Békési-dandárának IV./20. zászlóaljában volt szakaszparancsnok, zászlósi rangban. A rábízott honvédek élén lélekölő rohamokban, vérzivata-

¹⁰ Uo. C1 2348 b.

¹¹ Uo. C1 2355, 2355 a.

¹² *Roska Márton: Külföldi tanulmányutamról.* EM 1909. 351–352. old.; Kv1Mlt C1 2123/1, 2149/6.

¹³ Kv1Mlt C1 2200/10.

¹⁴ Uo. C1 1706/1, 1905. 2196/5 a–b; Magyar Országos Levéltár, Bp. (MOL) K 763 54. doboz 728/1913; Keleti Újság 1936. november 14. (Stoica Aurel ny. alezredes vallomása).

ros támadások visszaverésében, végeszakadatlan menetelésekben vett részt. Megjárta a háború poklát. Tetteiben ott is az igazságosság és emberiség elvei vezérelték.¹⁵

Egyenruhában is megmaradt vérbeli kutatónak. Behívójára várva, lélekben a legrosszabbra is felkészülve, rendezni igyekezett elintézetlen dolgait. Visszaküldte Sepsiszentgyörgyre László Ferencnek a szitabodzai ásatások anyagából tanulmányozás végett kölcsönként tárgyakat. A szívességet cserébe – írja február elsején papírra vetett soraiban – „küldök egy rajzot, egy festett edénytörödéken fedeztem fel a Torma-gy-ben, barna festésű kunyhót ábrázol. Le-rajzoltattam Neked már régen, de sehogysen jutottam az elküldéséhez. Most meg. Használd fel jó egészséggel.”¹⁶

A galíciai harcok rövidebb-hosszabb szüneteiben régész-szenvedélyének hódolt. A Dnyeszter menti térszokon egy több kilós kova magkő volt a kitartó keresgélés jutalma. Ugyanitt, valamint Bukovinában újkőkori edénytörödékeket gyűjtött. Lemberg környékén a perjámosi békateknők párjára bukkant. A Drohobyczi (Drogobicsi)-medencében fekvő Bolechovce térségében, a Slonica folyó közelében 28 magányos mesterséges halmot számlált meg. Egyikükön öt kutatóárkot eszközölt. A gondos rajzokon megőrkített szelvényeken egy neolitikus település több rétegét azonosította, amelyekben nyomon követhető a zsinegdíszes és a festett kerámia egymásutánja. Stebnik helység közelében egy másik újkőkori halmot tárt fel. A kolozsvári múzeumba került leletek módot adnak a Kárpát-medencei őskor távolabbi összefüggéseinek tanulmányozására.¹⁷

A népélet kutatója a mundérba öltöztetett erdélyi parasztleányok szokásait tanulmányozta. A pihenő hónapok az orosz repeszgránátok alumínium kupakjaiból gyűrűt öntöttek a maguk vagy hozzátartozóik részére; olvasztótégelyként a főlös számban heverő konzervdobozokat használták; az ügyesebbek a hüvelyek lefejtett abronsából nyert inkrusztációval díszítették az emléktárgyakat. Az orosz puskagolyókból szipkát, sipót, az érmékből csüngődísz barkácsoltak. Roska részletesen leírta az emléktárgyak készítésének kezdetleges technikáját, s 41 darabot elküldött az Érem- és Régiségértárnak. A küldeményhez mellélt leírásban kijelölte a jelenségnek a népi foglalkozások körében elfoglalt helyét: „Különös értéket kölcsönöz a fent bemutatott holmíknak, hogy közönséges parasztemberek kezéből kerültek ki, a kik polgári életükben hasonló dolgokkal nem foglalkoztak, a kiknek fémművességbeli ismeretei, a mi a technikát illeti, a falusi cigánykovácsnál tapasztaltak határán túl nem terjed.”¹⁸

A fegyverszünetet követően, 1918. decembere végén tartalékos hadnagyi rangban leszerelt. 1919. január elsején újból elfoglalta egyetemi munkahelyét. Frontszolgálat alatt Pósta elérte, hogy 1918. március elsejei hatállyal újból II. osztályú adjunktussá válasszák. Azt is kiharcolta, hogy a szakminisztérium az 1918/1919-es költségvetés előirányzatai közé felvette I. osztályú adjunktussá való előléptetését. A politikai események közbeszóltak. A kérvényt *ad acta* tették.¹⁹ Maradt a II. osztályú adjunktusi beosztás.

Hatalomváltás után: munka, mellőztetés, meghurcoltatás (1919–1937)

Kolozsvár román katonai megszállását követően (1918 karácsonya) az egyetemi Érmészeti és Régészeti Intézet, az egyesületi Érem- és Régiségértár, valamint alkalmazottaik számára válságos idők következtek. A bizonytalanság érzetét fokozta, hogy a nem várt események súlya alatt összeroppan, 1919. április 16-án váratlanul elhunyt a két intézet vezetője, lelke, Pósta Béla. Roska bibliai párhuzammal vélte kitejezhetőnek a pótolhatatlan veszteséget: „...*lesett a mi fejünknek a koronája*.” Az igazgatás nem könnyű terhe Budayra hárult. Május 12-én a román hatóságok katonai segédlettel étvették az egyetemet, s két nap múlva – Buday, Kovács, Roska és Schneller Vilmos jelenlétében – az Érmészeti és Régészeti Intézet is sorra került.²⁰ Az egyetem tulajdonában lévő gyűjteményekkel együtt kezelt egyesületi táruk helyzete bizonytalan-

¹⁵ Kv1Mlt C1 2406/9, 2409/3.

¹⁶ A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum levéltára 445–1915; Kv1Mlt C1 239.

¹⁷ *Roska Márton: Ősrégészeti találások Galiciában. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségértárából (Dolg-Kv.)* 1919. 1–29. old.

¹⁸ Kv1MR C1 2409/3–4, 2413/11–27.

¹⁹ Uo. C1 2411/2 a-b, 2561/8, 52, 60–61, 72; MOL. K 500 448. csomó 52701/1918.

²⁰ Kv1Mlt C1 2597/3.

ná vált, bár a román hatóságok elismerték az Erdélyi Múzeum-Egyesület tulajdonjogát, s nem erőltették az Érem- és Régiségtár anyagának átadását. Elkezdődött egyfelől a román állam és egyetem, másfelől az egyesület közt fennálló fonák viszony, amelyben a feszültséggel párosuló együttműködés két évtizeden át változó arányban ugyan, de állandóan jelen volt.

Az új román egyetem – a nyilvános rendes és rendkívüli tanárok kivételével – alkalmazta ugyan az egykori magyar intézmény dolgozóit, ugyanakkor megindult ellenük a politikai fogantatású hajszá. 1919 őszén Budayt és Roskát letartóztatták. Előbbinek később lejegyzett visszaemlékezései szerint „1919. november 4-én (vagy 5-én) este csakugyan mindkettőnket elfogtak és kb. két hétig hadbírószági vizsgálati fogságban tartottak. A vád az volt ellenünk, hogy a kezünkbe jutott európai és amerikai lapoknak románellenes és magyarbarát cikkeit lefordítottuk, sokszorosítottuk és terjesztettük. Ez igaz is volt. De vádoltak azzal is, hogy összejátszottunk a magyar vörös hadsereggel. Ami nem volt igaz.”²¹ Letartóztatásukkor az Érem- és Régiségtár helyiségeiben házkutatást rendeztek, de semminemű kompromittáló tárgyat vagy iratot nem találtak. A vizsgálat szabadlábra helyezésük után is folytatódott. Végre 1920 májusában a haditörvényszék mindkettőjüket felmentette.

A trianoni békeszerződés aláírása után, 1920 szeptemberében, sok más sorstársával egyetemben, Roska is letette az esküt a román államnak. Az egyetem tanársegéddé visszaminősítve alkalmazta. 1924 nyarán, miután Budayt meghívták a szegedi egyetem régészeti tanszékre, átvette annak mindkét beosztását: az egyetem Régészeti és Érmészeti Intézeténél előlépett adjunktussá (*°de de lucrări*), az egyesület pedig rábízta az Érem- és Régiségtár vezetését. A szakmai elismerés és megbecsülés jeleként több más felelős megbízatást is kapott. Egyedüli magyar szakembere volt a román állami Műemlékvédő Bizottság Erdélyi Tagozatának (*Comisiunea Monumentelor Istorice. Secțiunea pentru Transilvania*), amely a nevében jelzett felügyeleti tevékenységén kívül régészeti ásátásokat is szervezett. Szintén társadalmi munkában vállalta a magyar turista szervezet, az Erdélyi Kárpát-Egyesület Néprajzi Múzeumának igazgatását. Kenyéradó munkahelyén, az egyetemi intézetenél a húszas években kialakult felemás állapotokat később így jellemezte: „Idegenek vették át a vezetést s még jó szerencse, hogy az Érem- és Régiségtár élére D.M. Teodorescu professzor személyében jó szakember és megértő, nemeslelkű kolléga került, aki tisztelte új munkatársai fájdalmát, méltányolta tudományos múltjukat s aki alatt a munka is megindulhatott.”²²

A gyűjtemények anyagát Roskánál és Kovácsnál jobban senki sem ismerte, s tájékozottságuknak az intézet maximális hasznát látta. A rokon intézményekkel fenntartott tudományos kapcsolatokban Roska nélkülözhetetlen munkatársnak bizonyult. Kezdeményezte a kutatásban hasznosítható cseretárgyak átengedését a bukaresti, jászvásári, temesvári múzeumok részére, s maga válogatta ki az ottományi ásátásokból származó fölös anyagot. A brassói H. Schroller kérésére azonosított bizonyos leleteket, lelőhelyeket. Részt vett a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára szervezett kiállítás rendezésében, s hivatalosan képviselte a kolozsvári intézetet az ünnepségeken. Felettese őt bízta meg a Magyar Nemzeti Múzeum (Csalog József) által kért fényképek (neolitikus leletek) kikeresésével. Kiválogatta a groningeni (Hollandia) egyetemnek szánt tordosi, jószáshelyi anyagot (pénzhiány miatt az elküldés sajnos elmaradt).²³ Nem tartozott ugyan az oktató személyzethez, az ősrégészet iránt különösen érdeklődő hallgatók (Susana GrinPescu, Makkai László) mégis kérték, hogy vele dolgozhassanak. Válaszképpen az intézet vezetősége a régészetet hallgató minden diák részére bevezette az elméleti gyakorlatot.²⁴

Régészeti munkásságát folytatta ott, ahol a háború miatt félbe kellett szakítania. 1921-ben újból ástott a csoklovinai barlangban, s a felújított munkálatok éveken át folytak (1925, 1927, 1928). 1923-ban Olábaponoron újabb paleolitikus telep ásátásába fogott, ahova később többször visszatért (1925–1929). Henri Breuil 1924. évi erdélyi tanulmányútja újabb lökést adott az őskőkori kutatásoknak. Ebben az évben Roska felújította a körösbarlangi ásátásokat, s kutató-

²¹ Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Adattár, Buday Árpád hagyaték 478.21.3. – L. még: Sas Péter: Buday Árpád kolozsvári éveit: Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk.: Pál-Antal Sándor és mások. Kv. 2003. 501. old.

²² A szerkesztő [Roska Márton]: Előjáróba. Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (Közl.) I. 1941. 3. old.

²³ Kv1Mlt C1 3174, 3324, 3329, 3334; C3 3090, 3667.

²⁴ Uo. C1 3840; C3 3070, 3087.

sokat kezdeményezett Kőröslőrön, a Hunyad megyei Fegyverén, Karácsonyfalva három barlangjában, a szakmai körökben már ismert Szitabodzán (ahova 1928–1930-ban még visszatért). 1928-ban újból paleolitikus lelőhelyekre látogatott (Jószáshely, Baszarabásza, Brotuna, Csuklovina, Oháaponor, Szitabodza, Szentgerice). Az érdeklődését loginkább lefoglaló őskori kutatások után második helyen a bronzkori ásatások álltak. Felújította a félbeszakadt perjámosi munkálatokat (1921, 1928), újabb telepeket tárt fel Ottományban (1924, 1925, 1927) és Gyulavarsádon (1930). A paleolitikus és bronzkori súlypont mellett az érmihályfalvi rézkori telep ásása (1924) elszigetelt jelenségnek számít.

A gyűjtőútjai, ásatásai nyomán született beszámolók, dolgozatok mindegyike a szakirodalom értékes nyeresége. A több évtizedes tudományos munkásság után elkövetkezett a betakarítás, az összefoglalások ideje. Az 1913-ban megjelent szerény útmutatóban (*Bevezetés az őskorba*) bejelentette, hogy tervei közt szerepel egy igényesebb összefoglaló elkészítése. A jó évtized múltán megjelent *Az ősrégészet kézikönyve* a kor tudományosságának színvonalán foglalta össze a kőkorszakról rendelkezésre álló ismereteket. A két kötetet Erdély régibb, illetve újabb kókorának főlvezérlése zárja. Hiteles tanulmányok, hiszen ezt a korszakot ekkoriban Roskánál jobban senki sem ismerte, következtetéseit jórészt saját ásatási eredményeire alapozta. Nem rajta múlt, hogy a tervezett folytatás – a bronz- és a vaskort bemutató két kötet – elmaradt.²⁵ Az összefoglalás újabb lehetőségét a Székely Nemzeti Múzeum jubileumi emlékkönyve teremtette meg. Tekintélyes szakirodalom, az ünneplő intézmény, s más múzeumok gyűjteményeinek áttanulmányozása után megírta *A Székelyföld őskorát*.²⁶ E kötetek főképp a múzeumi dolgozók, szaktanárok útbaigazítását célozták, de az érdeklődő nagyközönség tájékoztatását is szolgálták. Megírta egy tervezett átfogó Erdély-történetnek az ő-, népvándorlás- és honfoglaláskorról szóló fejezetét. A kéziratot 1931-ben adta le, de a kötet csak évek múltán jelent meg (*A történeti Erdély*, Szerk. Asztalos Miklós, Budapest 1936).

1929-től Roska íróasztalán egyre szaporodtak a kizárólag szakembereknek szánt régészeti repertórium kéziratának lapjai. 1936 áprilisában – az összegyűjtött adatok kiegészítését és ellenőrzését szolgáló külföldi tanulmányút céljából – hosszabb szabadságot kért. Az ellene indított eljárás címén közvetlen felettese, az intézet megbízott gondnoka, Constantin Daicoviciu – aki diákkorában mások mellett épp Roska oldalán ismerkedett a régészeti ásatások módszertanával – nem továbbította a kérelmet.²⁷ Az eljárás mögött személyes és általános, társadalmi konfliktusok húzódtak meg.

A hatalomváltáskor a román egyetem átvette ugyan az egykori magyar intézmény alkalmazottainak többségét, ám a következő években a hatóságok minden lehetőséget megragadtak eltávolításuk érdekében. 1921-ben kényszerítették őket, Roskát is, hogy magyar felekezeti iskolákban vállalják óráikról mondanak le. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a gyűjtemények tulajdonosa, és a tárakat kezelő, használó román egyetem közötti feszült viszony hátrányosan befolyásolta az egyetem azon alkalmazottainak helyzetét, akik szerepet vállaltak az egyesület tevékenységében. A további kellemetlenségek megelőzése végett 1927-ben Roska lemondott igazgatóválasztmányi tagságáról. Az állami alkalmazottnak román nyelvvizsgán kellett bizonyítaniuk alkalmasságukat. Roska *kitűnő* minősítéssel vizsgázott (1928), s adjunktusi beosztásában véglegesítették.²⁸

„1929. februárius havában, Teodorescu professzor lemondásakor – idézte jó évtized múltán egykori meghurcoltatásának keserű emlékeit – olyanok vették át az intézet és a múzeum vezetését, akiknek sem múzeumi nevelésük, sem régészeti iskolájuk nem volt; a türelmet a féltelen türelmetlenség, a rendszeres munkát a kapkodás, a békét a megaláztatások, hántások váltották fel s a régi személyzet lassan kezdett kikopni.”²⁹ Az átszervezett intézet új vezetője, Emil Panaitescu professzor kifogásolta, hogy az intézetbe érkező küldemények némelyikén címzettként Roska neve szerepel. Röviddel ezután ismét az Erdélyi Múzeum-Egyesület vezetésében vállalt szerepét firtatta.³⁰ A személyes élű támadás – Roska idejében tett ellenlépése

²⁵ *Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve I–II. Kv. 1926–1927.*

²⁶ *Csulak Vilmos (szerk.): Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára.* Sepsiszentgyörgy 1929.

²⁷ Kv1Mlt C3.3578.

²⁸ Uo. C1.2724/21, 2793, 3333.

²⁹ *A szerkesztő: Előjáróba.* Közl. I. 1941. 3.

³⁰ Kv1Mlt C1.3149, 3282.

következtében – célt tévesztett. Az általános érvényű kampánnyal szemben azonban, Roska már tehetetlennek bizonyult.

A nagy gazdasági válságból eredő pénzügyi nehézségeket az egyetem vezetősége a kisebb-ségi alkalmazottak nyugdíjazásával vélte megoldhatónak: így megőrizheti a fiatal román kutatókat, s egyúttal megszabadul a kellemetlen „idegen elemek”-től.³¹ A zaklatások elkerülése érdekében Roska nyugalmába készült. Tanulmányúti kérelmével együtt ezt a beadványát is visszatartották.³² Constantin Daicoviciu feljelentést tett ellene, melynek tartalmát sajtóértekezleten a román közvéleménnyel is megismertette. Bűnül róttá fel, hogy *A történeti Erdélyben* kihangsúlyozza e tartomány és a korabeli Magyarország területe közt a történelem folyamán mindenkor fennálló szerves egységet, hogy a magyarság erdélyi letelepedését nem Szent István, hanem a honfoglalás idejére teszi, hogy külföldi kiadványokban az erdélyi helységnevek magyar változatát használja, térképeken a trianoni béke előtti országhatárokat tünteti fel. Mindezzel pedig a magyar revizionizmusnak tesz szolgálatot. Kifogásolta, hogy a szegedi Ferenc József Tudományegyetem magántanári címét használja, holott ez az intézmény – úgymond, jogtalanul – az egykori kolozsvári magyar egyetem jogutódjának tekinti magát.³³ A feljelentés nyomán Roska lakásán és munkahelyén több ízben házkutatást tartottak, és egyetemi állásából felfüggesztették (1936. június 11.).³⁴ Közrend elleni vétség vádjával bünygi eljárást indítottak ellene. A hadbíróság államellenes izgatás miatt háromhavi szabadságvesztésre, ötezer lej pénzbüntetésre és politikai jogainak három évre szóló felfüggesztésére ítélte (november 13).³⁵ A méltánytalan döntés magyar körökben általános felháborodást keltett. Nicolae Iorga, a legtekintélyesebb élő román tudós sürgette visszavonását. A román nemzeti ünnep alkalmából elrendelt királyi közkegyelem alapján három hét múlva elhagyta az ügyészégi fogházat.³⁶ Am munkahelyére nem térhetett vissza. Kénytelen volt elhagyni az országot.

Debreceni önkéntes száműzetés (1937–1940)

Néhány évig a debreceni egyetem tanáraként kamatoztathatta sok évtizedes régészeti munkássága során felhalmozott tudását, tapasztalatait. Ideje nagyobb részét megkezdett kéziratának kiegészítése, befejezése foglalta le. Erdély és korával kapcsolatos tanulmányokat közölt magyar- és finnországi lapokban (*Debreceni Szemle*, *Archaeológiai Értesítő*, *Eurasia Septentrionalis Antiqua*). Készséggel vállalt munkatársi szerepet gyűjteményes kötetekben. A *Magyar Városok és Vármegyék* című sorozat részére megírta Debrecennek, Bihar és Szatmár vármegyének az őskortól a honfoglalásig terjedő történelmét, *A nemes székely nemzet képe* (szerk. R. Kiss István) részére pedig a Székelyföld múltját ugyanabban az időszakban. Két évig szerkesztette az egykori kolozsvári *Dolgozatok* debreceni kistestvérét, a *Közlemények a debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Régészeti Intézetéből* című kiadványt.

Pósta Béla örökében (1940–1945)

A második bécsi döntést követően hazatérhetett.³⁷ 1940. október 19-től a Szegedről visszavért magyar egyetemen az ősrégészet nyilvános rendes tanára, az Érmészeti és Régészeti Intézet igazgatója volt, és párhuzamosan az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárának igazgatói tisztét töltötte be. Pósta Béla beosztásaiban az ő hitvallásával állott munkába: „...

³¹ Uo. C1 4718, C3 3161.

³² Uo. C3 3767.

³³ Uo. C1 3989/2; *Patria* 1936. május 8.; *Keleti Újság* 1936. május 9.

³⁴ KvTMI C1 3997, C3 3754.

³⁵ *Keleti Újság* 1936. november 14.; *Patria* 1936. november 14.;

³⁶ Nicolae Iorga cikke: *Neamul Românesc* 1936. november 15. A kegyelmi rendelet: KvTMI C3 3916; *Keleti Újság* 1936. december 5.

³⁷ Az öt év eseménybeszámolójának alapvető forrásai: *Roska Márton*: Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiség-tárának 1941. évi működéséről. EM 1942. 460–466. old.; *uő.*: Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeumi Érem- és Régiség-tárának 1942. évi működéséről. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1942. évről. 43–48. old.; *uő.*: Jelentés a Történeti, Művészeti és Néprajzi Társaság 1943. évi működéséről. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1943. évről. 36–47. old. A száraz adatokat Szabó György ny. egyetemi tanár élményszerű beszámolója tette hitelesebbé, emberközelivé. Fogadjá érette hálás köszönetemet.

egykori tanítványa a Mester nyomdokain kíván és köteles haladni, mert ez vezet a célhoz, amelyet Ő tűzött ki: tanítványok nevelése, Erdély földjének a múlt emlékei felszínrehozatala érdekében való megváltása, ezeknek az emlékeknek a közönség és a szakemberek részére való hozzáférhetővé tétele...³⁸

A Bástya (ma Constantin Daicoviciu) utca 2. szám alatti épület kapualjának bal oldalán nyíló első helyiség volt a dolgozószobája, amelynek faláról „barcánfalvi Roska Márton”-nak a szinte mindennapos vendég, a heraldikus jóbarát, Köpeczi Sebestyén József által készített címere köszöntötte a belépőt. Leggyakoribb látogatói múzeumi és egyetemi munkatársai voltak. Mindenekelőtt Kovács István, akihez egy munkás élet indulása, eredményei és gondjai kötődtek, s aki a nyugdíjaskor pihenését megszakítva tért vissza, hogy részt vállaljon az éremtár megújításából, a fiatal szakemberek neveléséből. Azután Pósta Béla iskolájának késői hajtása, Ferenczi Sándor múzeóműr, illetve az őt felváltó ifjú Entz Géza, Mozsolics Amália múzeóműr, a népvándorlás- és honfoglaláskor intézeti tanára, László Gyula, a Debrecenből vele érkezett „hűséges tanítvány”, Novák József tanársegéd, majd adjunktus, „a ritka képességű és bámulatos munkaerejű” Pálffy Antal gyakornok, a „kitűnő munkatárs”, Szabó György jutalomdíjas múzeumi gyakornok, majd tiszteletbeli tanársegéd, a „sokat ígérő” ifj. Kós Károly egyetemi hallgató. Az előző rendszertől örökölt múzeumi szolgaszemélyzet tagjai, élükön a Pósta iskoláját kijárt, pótolhatatlan Duka Péterrel, kivétel nélkül helyükön maradtak. Román beosztottaival Roska csakis anyanyelvükön beszélt. Az új igazgató vezetése alatt az intézetben egészséges emberi és munkahelyi kapcsolatok honosodtak meg.

Ez a néhány esztendő a tudomány szolgálatában töltött munkás élet tapasztalatainak a köz érdekében történő gyümölcsötetése jegyében telt el. Roska idejének nagyobb részét a múzeumi munka töltötte ki. A rendezést a „siralmas állapotban” átvett régészeti anyag megmentésével kellett kezdeni. A pincében, padláson romlásnak indult tárgyaknak megfelelőbb helyet adott. Nyilvántartásba vette a harminc éve leltározatlan marosdecsei rézkori, a Zápolya utcai honfoglaláskori temető leleteit, a román uralom idejében a múzeum-egyesület számára titokban végzett ásások őskori anyagát. A középkori kőtár darabjait a kapu és az udvari erkély alatt, viszonylag védett helyeken állították ki. A művészettörténeti anyagot a légiveszély miatt többször át kellett rendezni. Ugyanez volt az éremtár sorsa, amelynek az átrendezését Kovács István irányította.

A mindennapi vesződséges aprómunka gondjain felülemelkedve a távlati fejlesztés tervei foglalkoztatták. A főképp katolikus sorozatból álló egyháztörténeti részleget további református kegyzerekkel, felszereléssel akarta gyarapítani. A művészettörténeti és a néprajzi részleget leválasztotta az Érem- és Régiségtárról, önálló Művészeti, illetve Néprajzi Tárrá szervezte őket. Sürgette az Erdélyi Nemzeti Múzeum néprajzi gyűjteményének és az Erdélyi Kárpát-Egyesület Néprajzi Múzeumának egyesítését, új, önálló múzeum szervezését. A decentralizáció jegyében egy kalotaszegi, valamint Zilahon egy szilágysági múzeum felállítását fontolgatta. Szorgalmazta e tervek megvalósítását jelentő személyzeti és anyagi feltételek (épület, felszerelés) megteremtését.

A tudományos kutatás folytonosságát mindenekelőtt ásások kezdeményezésével szorgalmazta. Ő maga – Szabó Györggyel az oldalán – újból felvette az Igric-barlangi ásások fonalát, az ifjabb Kós Károssal pedig a nagyesküllői úgynevezett Eskühalomnál kezdte meg a feltárást. Gyalu határában Mozsolics bronzkori települést tárt fel, kolozsvári román régészek jelenleg az anyag publikálásán dolgoznak. Pálffy Hordó határában ásott, Novák a beresztelki bronzlelet helyének azonosításán dolgozott. Római kori szakember hiányában Mojrádon (Porolissum) a Magyar Nemzeti Múzeum segédőre, Radnóti Aladár folytatta az évtizedekkel korábban Buday Árpád által megkezdett munkálatokat; az újabb ásásokhoz egy másik Pósta-tanítvány, Schneller Vilmos szerzett miniszteri segítyt. A dobokai várnál Roska próba-ásatást tervezett.

A kutatási eredmények közlése megfelelő saját kiadványt igényelt. A Pósta által alapított *Dolgozatok* és saját debreceni folyóirata mintegy folytatásaképpen elindította a *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából* című szakkiadványt. Az első számot mestere emlékének szánta: az életmű egy-egy szeletét ismertető dolgozatokat, illetve egy kiadatlan Pósta-tanulmányt tartalmazott. Az egyre növekvő oldalszámú sorozatnak a háborús viszonyok mindössze négy évfolyamot engedélyeztek (1941–1944). Rövidebb-hosszabb dolgozato-

³⁸ A szerkesztő: Előjáróba. Kézil. 1941. 4. old.

kat maga is közölt a kiadványban. Ennél sokkal nagyobb szakmai elégtételt jelentett számára, hogy kiadhatta életművének régóta készülő két hatalmas alkotását. A három évtizedes feldolgozó munka eredményeként megszületett *A Torma Zsófia-gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában* (Kolozsvár 1941.) az erdélyi neolitikumnak egyik gazdag tárházát tette hozzáférhetővé az újabb kutatások számára. Az *Erdély régészeti repertórium I. Őskor* (Kolozsvár 1942) egy 1929-ben elkezdett gyűjtést tett a kutatók asztalára, amely helységekre lebontva tartalmazza az erdélyi őskori leletek jegyzékét és kimerítő szakirodalmát. Novák József a második kötetben, a római kori leletek repertóriumán dolgozott.

A repertórium és sok más elkezdett munka folytatása elmaradt. A front átvonulásakor, 1944 októberében szovjet járőr a múzeum épületében tartózkodó öt személyt, köztük Roska két munkatársát, Pálffy Antalt és Szabó Györgyöt elhurcolta „malenkij robot”-ra. Az uráli deportálásból, egy év múlva, csak az utóbbi tért haza. A szerencsésebb munkatársak, ki korábban, ki később, Magyarországra távoztak. Az újabb meghurcoltatást megelőzendő, 1945 szeptemberében Roska követte őket.

Az utolsó évek (1945–1961)

Akárcsak két évtizeddel korábban Buday Árpád, a szegedi egyetem régészeti tanszékének nyilvános rendes tanáraként folytatta nevelői működését. 1950 és 1954 között a Magyar Állami Földtani Intézet munkatársaként a Bakonyban folytatott ásatásokat. A Pörgölhegyi-barlangban gyűjtött leleteket a moustieri és az aurignaci kultúrába sorolta, az Ördöglik nevű üregben pedig gyermekkoponyát azonosított. A szakma nem fogadta el következtetéseit. Élete és munkássága egykori színterétől nem akart elszakadni. Több kis terjedelmű dolgozatot szentelt erdélyi leletek közzlésének. De az élő kapcsolat szülőföldje tudományosságával végképp megszűnt. A forrástól elszakítottan le kellett mondania az őskori nagy összefoglaló munka régóta melengedett tervéről. A magánéletben és a tudományos pályán megélt kudarcokat nem tudta feledtetni az elismerés: a történettudományok kandidátusa fokozat elnyerése. A Földtani Intézet 1955-ben felkérte, hogy régészeti szakértői minőségben vegyen részt a Tokaj-hegylajai ásatásokon. Egyre súlyosbodó betegsége miatt nem tehetett eleget a meghívásnak. A tudomány világánál, a tudomány szolgálatában égő, viszontagságokkal teli élete 1961. július 16-án Budapesten lezárult. A magyar, az erdélyi ősrégészeti kutatások nesztora a Farkasréti temetőben kapott örök nyughelyet.³⁹

Vincze Zoltán

Százötven éve született id. Badár Balázs

Mezőtúron, 1855. március 6-án született Badár Balázs, a magyar népi kerámiaművesség kiemelkedő alakja. Életében szakmai tudása tette ismerté, halála után a tanítványok, követők és a róla szóló legendák vitték tovább történetét, hírnevét.

Parasztszalád gyermeke, aki két elemi osztály elvégzése után maga is beállt a paraszti gazdaságba.¹ A legenda szerint szabadidejében kicsi állatokat, katonákat, házikót formázott a határban található sárga agyagból. Az ügyes kezű kisgyermekre a rokonok, ismerősök figyeltek fel, szüleit rábeszéltek, adják a kis Balázst korsósínasnak.

³⁹ Korek József: i.m.: Dr. Roska Márton 1880–1961. Földtani Közlöny 1961. 454. old.

¹ Édesapja Badár Sándor uradalmi gazda, édesanyja Perei Rebeka, aki kilenc gyermeket szült.

A fiatal legényke akkor került Szappanos János műhelyébe, amikor a túri fazekasság virágkora elkezdődött. A városban ekkor már több tucat fazekasműhely működött: a túri edényt minősége, szép formája keresetté tette az egész országban. A sokáig uralkodó mázatlan, fekete-térszínű vagy vörösrőre égetett edényeket felváltotta a mázas kerámia. Szappanos mester már mázas edényeket készített kiváló minőségben és nagy mennyiségben, így a fiatal Badár már az inasévek elején a legjobb kezűkhöz került és sokat tanult. 1871-től id. Vargha János műhelyében formáztatta az agyagot, aki a több száz éves hagyományra visszanyúló mázatlan feketeedények készítésére tanította meg Badár Balázst. Saját műhelyét 1879-re építette fel, megnősült és hozálátott az önálló munkához.²

Az 1870–1890 közötti időszak a mezőtúri kerámia klasszikus korszaka, a helyi fazekasság virágkora volt.³ Több, mint hatvan műhelyben sok százan dolgoztak mesterként, díszítőként, inasként vagy segédként. Ennek a gazdag iparoséletnek lett részese Badár Balázs is, aki kezdetben ugyancsak a hagyományos túri kerámiát készítette, azokon gyakorolta és kísérletezte ki későbbi sajátos forma- és díszítményvilágát.

Már inaséveiben tapasztalunk munkáiban egyfajta újító szándékot, mely ötvöződött a kor polgári ízlésvilágára való nyitottsággal és személyes becsvágygal. Nagyon hamar – és a fazekasok közt szinte egyedülállóan – rájött arra, hogy a hagyományos népi kerámia ideje lassan lejárt, a régi mintákkal és csupán használati tárgyak készítésével nem lehet egy műhelyt fenn tartani. E felismerés mellett nagyon fontos, hogy Badár Balázs kora művészeti áramlataiból (historizmus, szecesszió) hajlandó volt tanulni, elemeket átvenni.

Az 1890-es évektől a válság a túri kerámiát is elérte. A nagy mennyiségben, gyárakban készült kerámiatárgyak és zománcozott lemezárú edények elárasztották a piacot, a műhelyek sorra zártak be. Amelyik műhelyben még dolgoztak fazekasok, ott a porcelánt, a gyári edényt kezdték utánozni, gyakran nem is korongon készült termékeket gyártottak. Ezek a termékek azonban szerény hasznot hoztak, alig biztosított megélhetést.

Az állam úgy igyekezett segíteni a bajba jutott műhelyeken, hogy vándor oktató tanfolyamokat szervezett, ahol az agyagiparban eddig dolgozóknak az új technikákat és díszítő stílusokat tanították meg.⁴ Ezeknek a törekvéseknek bár lett bizonyos eredményük, ám erősen háttérbe szorították a valódi kézműves munkát és sok helyen az élő népművészet, a hagyományt őrző tárgyi kultúra teljes eltűnéséhez vezetett.

A Badár műhely fejlődése azonban a válság ellenére is szinte töretlen volt. Felvette a kapcsolatot a Zsolnay gyárral, mintákat, alapanyagokat, mázakat kapott. Kiállításokra hívták, illetve maga is jelentkezett, hiszen arra is ráértett, hogy a kiállításokon látott, ott gyűjtött ötletek, tapasztalatok saját műhelyében jól hasznosíthatók, minták, divatok és áramlatok ilyen szeregműveken ismerhetők meg.

Először az 1890. évi aradi ipari kiállításon aratott átütő sikert, e siker hatására határozta el, hogy végleg áttér az új, polgári ízlést követő forma- és díszítményvilágra, hogy kidolgozza annak elemeit. Ennek a váltásnak jele az is, hogy magát ezentúl nem *korsós*nak, hanem *műfazekas*nak nevezte. A 1896. évi milleneumi kiállításon porcelán vékonyságú, precízen díszített tárgyaival aratott sikert, a kiállítás dicséret oklevelével Ferenc József személyesen adta át elismerő oklevelét, a királyné vásárolt is tőle.

A honi sikerek mellett külföldre is eljutottak a Badár kerámiák. Brüsszelben, Antwerpenben a nemzetközi vásárok elismerését kapta meg, majd az 1900. évi Párizsi Világkiállításon

² Mezőtúr Újváros nevű részén épített házat, műhelyt, ahol a legtöbb fazekas élt. Felesége Faggyas Zsófia, aki nyolc gyermeket szült, közülük öt élte meg a felnőtt kort.

³ Az 1880-as évek végétől terjedt el a zsemlyésárga *dudi* alapszín. Dud község ma Romániában, Aradtól nem messze található, onnan hozták a sárga öntőfesték (engób) alapanyagot. Ennek a könnyen használható alapanyagának a színe kiválóan megfelelt alapszínnek az irókás díszítéshez. A *dudi* sárga edényeknek nagy sikerük volt, az Alföld szinte minden vásárára, piacára eljutottak, de a kereskedők révén távolabbi területeken is ismerték és keresték. A nem mázas edények közül a *túri korsó* vált fogalomná.

⁴ Mezőtúrra a Herendi Gyár tulajdonosának fia, Farkasházy-Fischer Vilmosnak a szervezésében létrejött vándor oktató tanfolyam jutott el 1912-ben. Badár Balázs műhelyében 13 helybéli fazekas részvételével tartották meg a tanfolyamot. Az efféle tanfolyamok legmaradandóbb emléke, hogy az egészségügyi okokból szorgalmazott, ám a túri kerámiahagyományoktól teljesen idegen ecsetes díszítés lassan teret nyert.

kapott elismerő oklevelet. Neve nemzetközileg is ismerté lett, számos külföldi hívet és megrendelőt szerzett magának.

A kiállításokon, szakmai seregszemléken szerzett elismerések korának egyik legismertebb, legtöbbet kiállító iparosává tette. Badár kerámiát birtokolni rang volt, megrendelői közt a legkülönfélébb társadalmi állású emberek fordultak elő, a szomszéd utca parasztemberétől a magyar arisztokratán át a külföldi műgyűjtőig. A múzeumok is előszeretettel vásároltak tőle, Európa szinte minden országába eljutott egy-egy Badár-fenekpecsés dísztárgy, de a világ minden tájáról érkeztek megrendelések. Jellemző és sokat elmond a sikerről, hogy a válság éveiben, amikor a kerámiából túlkínálat van, a Badár műhely munkáira, a megrendelt tárgyra gyakran hónapokat kellett várni, és egy-egy egyedí darabnak igen nagy ára volt.⁵

Badár Balázs munkásságában nehéz korszakokat, alkotói periódusokat elkülöníteni. A kezdeti, hagyományos népi cserépedények stílusát követő munkák után a Badár műhely folyamatosan újít, fejlődik, ugyanakkor bármikor képes visszatérni egy-egy formához, mintához, akár több évtized múlva is. Ez csak úgy volt lehetséges, ha a mester és segédei tökéletesen ismerték a szakma minden fogását, képesek voltak gyors váltásokra a minőség romlása nélkül.

Nehéz végérvényesen igazságos döntést hozni abban a vitában, hogy mennyiben népművészet és mennyiben iparművészet az ő munkássága. Tény, hogy leginkább a hagyományos népi cserépedények készítésének technikáját alkalmazza, ugyanakkor az elkészült tárgyak szinte mindegyike elvesztette már praktikumát, használati értékét, dísztárgy, funkciója is ez: díszként szolgálni egy polgári család ebédlőjében, hálószobájában.⁶ Mintakincs a keleti kerámiák indás, virágos dekorációjától a szecesszió szabadon futtatott,erezett mázazási technikájáig terjedt, tehát jóval szélesebb körből merített, mint az egy parasztfazekas műhelyében megszokott volt. Azért is nehéz végérvényesen, ellentmondások nélkül elemezni az ő pályáját, mert nincs kihez hasonlítani, kivel párhuzamba állítani. Az új stílusra való áttérés nemcsak a mezőtúri fazekasok körében volt egyedülálló, hanem országos viszonylatban is Badár volt az első, aki ekkora váltást mert és tudott sikerrel véghezvinni.

Gyermekei közül Balázs fia és Erzsébet lánya folytatták apjuk szakmáját, mindketten kiváló mesterré lettek, munkáik ugyancsak népszerűek voltak. A tanítványok, követők közül szakmailag legtovább Bozsik Kálmán jutott, aki a Mezőtúrhoz közeli Kunszentmártonban alapított műhelyt.

A Badár műhelynek titkai voltak, könnyen megfejthetők és valóságos titkok. Nyílt titok volt a mester kiemelkedő tehetsége, hatalmas munkabírása és a minőség állandó szem előtt tartása. Valódi titok volt az a korongozó technika, mely korának legjobb korongosává tette Badár Balázst. Őrzött titok volt az a sokféle máz, festék, melyeknek receptjei hosszú évek tapasztalatával váltak véglegessé, a kis fogások, apró trükkök, amelyek a badáros stílust jellemezték.

A kerek évforduló alkalmából a Türi Fazekas Múzeum nagyszabású emlékkiállítás és szakmai konferenciát rendezett, a város pedig az öt évente kiírásra kerülő Badár pályázattal és alkalmi bélyeggel tisztelgett a híres mestere emléke előtt.

Pusztai Zsolt

⁵ A ránk maradt sok száz megrendelésből és köszönőlevélből kiderül, hogy Badár Balázs kitűnően élt a reklám eszközeivel, nevét valódi márkajelként használta. A mai kézműves számára is példamutató lehet, hogy a Badár műhely valóságos marketingmunkát végzett, középpontban a minőséggel. Számatalan újságcikk jelent meg a műhelyről, munkáiról. A leghíresebbek ezek közül a *Móricz Zsigmond* által készített riportok, melyekben az fró csodálattal és megbecsüléssel mutatja be az idős mestert. A riportok elkészítése közben a két ember között barátság szövődött, melynek nyomán több írás is született a türi fazekasságról, illetve Badár Balázs egy étkészletét a neves vendégnek ajánlotta, melyet máig *Móricz készletnek* neveznek.

⁶ A Badár kerámiák legnagyobb része hagyományos korongon, kézzel formázva készült, a mázak túlnyomó többsége is a parasztfazekasok megszokott alapanyagaiból állt össze. Nagyobb megrendéseknel a műhely gépi rá- vagy bekorongozással is készített edényeket, főleg tányérokat, tálakat, de ezek díszítése mindig kézimunka. Badár Balázs a dísztárgyak mellett több mives cserépkályhát is készített.

Emlékezés a népfőiskolákról

1940. január 3-án nyílt meg Veszprémben a Bakony- Balatonfelvidéki Református Népfőiskola a város nyugati részén, a Jeruzsálem-hegyen. Veszprém megyében ez volt az első népfőiskola amit a református egyház rendezett. Példáját követte később Pápán a Református Kollégium, majd a KALÓT által szervezett zirci népfőiskola. De nem feledkezhetünk meg az akkor Veszprém megyéhez tartozó síófoki Balatoni Népfőiskoláról sem, melyet Zákonyi Ferenc hozott létre és Molnár István országosan ismert néprajzos, táncművész vezetett. Az alábbi írásban elsősorban a veszprémi népfőiskolával kívánok foglalkozni, megalakulásának 65. évfordulója alkalmából.

A népfőiskola eredete

A Magyarországon elterjedt népfőiskola-mozgalom eredetileg Dániában alakult meg, jött létre ezen a néven. Megalapítója Grundtvig dán költő, történész, evangélikus püspök.¹ Az első népfőiskolát egy Rodding nevű településen hozta létre 1844-ben. Észak-Európában gyorsan elterjedt a mozgalom, egymás után alakultak meg Svédországban, Finnországban és jutott el a XX. század elején Magyarországra. A Dániában elindult mozgalom szükségességét a náluk végrehajtott jobbágyfelszabadítás (1788) után bekövetkezett társadalmi változás hozta létre. Utána égetően szükségessé vált a parasztság műveltségének növelése, aktivitásának fokozása, politikai oldalról közelítve a demokrácia elterjesztése. Az is ismert, hogy az északi országokban elterjedt mozgalomban kevésbé oktattak *mezőgazdasági szakismeretet*, mégis „*az iskoláról kikerült hallgatók nagy lépést tettek előre a belterjes termelés területén*”.² A Magyarországon a XX. század elején kezdeményezett hasonló szervezetek ebben az időszakban még nem nevezhetők igazi népfőiskoláknak, csak olyan kezdeményezések voltak, ahol a falusi mezőgazdasággal foglalkozó lakosságnak próbáltak szakismeretet nyújtani. Szervezői a „Falu” Magyar Gazda és Földműves Szövetség keretében jöttek létre és a téli időszakban előadás sorozatokon terjesztették a szakismereteket. Csak néhány helyen volt az északihoz hasonló szervezet, mint az 1914-ben alakult bajszentiváni és az 1925-ben alakult szandai bentlakásos népfőiskola. Az első világháború és az utána következő évek nem kedveztek a mozgalom fejlődésének. 1925-ben a statisztika szerint 70 hasonló jellegű tanfolyam volt az országban.³ A népfőiskolai mozgalom a 30-as évek végétől terjedt el hazánkban, itt kell említeni a Sárospatakon 1936-ban megrendezett tanfolyamot, melyből kialakult az igazi népfőiskola. Kezdeményezői, szervezői a vallásos ifjúsági szervezetek voltak, úgymint a KALÓT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet Országos Testülete) a KALÁSZ (Katolikus Leányok Általános Szövetsége), a KIE (Keresztény Ifjúsági Egyesület) a KIE (Keresztény Leányegyesület), a MFKDESZ (Magyar Evangélikus Keresztény Diákszövetség). A vallási vezetők szándékát erősítette a népi írók tekintélyes tábora, akik felismerték a mozgalomban rejlő lehetőségeket, s mellé álltak a kezdeményezésnek. Jelentős szerepet vállalt az ügyben a Móricz Zsigmond által szerkesztett Kelet Népe folyóirat, mely Népfőiskola címen külön rovatot indított 1942-ben és minden számban jelent meg egy vagy több cikk a témáról. Hasonló céllal alakult meg 1939-ban a Györfly István vezette kollégium, mely az ismert NÉKOSZ néven fogta össze a népi kollégiumokat. A két mozgalom hasonló célokat valósított meg: *a parasztfiatalok tanulását segített, demokratikus szellemiségű fiatalokat nevelni*.

¹ Grundtvig, Nikolaj Frederik Severin. (Udby, 1783. szeptember 8. – Koppenhága, 1872. szeptember 2.) Útmutatása alapján alakultak meg Dániában a bentlakásos népfőiskolák. A szellemileg nyitott iskolák az „élet iskolái” néven terjedt el Dániában, majd az északi államokban a mozgalom. Elve szerint a leghatékonyabb nevelési eszköz az élő szó. A tanárok és a tanulók együttélése a példa lehet a tanulók számára. A diákok ne kényszerből, hanem belső meggyőződésből tanuljanak.

² H. Sas Judit: A magyar népfőiskolák története. Forrás, 1984. 12. sz. (A cikk rövidített formában közli az 1961-ben megjelent tanulmányt).

³ Kévi Nagy Lexikon. 1925. évi kiadása

A népfőiskolák célja

A kibontakozó magyar népfőiskolai mozgalom célját többen megfogalmazták, alapjaiban hasonló, de különböző oldalról közelítve és más-más hangsúlyt adva gondolataiknak. Elfogadták a Grundtvig által fogalmazott célt: *Választ náni azokra az állandóan változó társadalmi, gazdasági, kulturális kihívásokra, amelyekkel az egyén, a nemzet, az egész emberiség szembe találja magát.* Abban mindenki egyetértett, amit Ordas Lajos hangsúlyozott: *Nem utánzásra vár nálunk ez a népfőiskola, hanem valami hasonló létesítését sürgeti az idő.* Raffay Sándor református püspök megfogalmazása így szól: *Félszeg ugyan a neve, de annál nemesebb és áldottabb a célja azoknak a népnevelő intézményeknek, amelyeket Népfőiskolának nevezünk. (...) Céljuk a nép nevelése és irányítása.* Szehtlo Gábor fogalmazása szerint: *A népfőiskola olyan hely, ahol az ifjú élet mozdonyát sok váltón keresztül a helyes sinpárra igyekeznek rávezetni.* Idézni kívánom egy megvalósult népfőiskola vezetőjéről, egy ifjú papról Féja Géza mondasát, mely rávilágít egy másik szálra, a népi írók hatására is: *Szabó Szabolcsot az új népi irodalom nevelte. A népi írók igéje lőn tetté benne.* A népfőiskolai gondolatot támogatók: egyházak, azok ifjúsági szervezetei, népi írók, részben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyetértettek, hogy a mozgalom: iskolán kívüli népművelés, a parasztfiútság művelésének legfontosabb útja, és a faluvezetők képzése, vagyis a magyar parasztfiatalok nevelésének egyik fő formája. És amit a veszprémi népfőiskola létesítésének példája is bizonyít, az egyszerű paraszt emberek, tanítók, lelkészek, tisztviselők is támogatják adományaikkal.

A Veszprémi Bakony-Balatonvidéki Református Népfőiskola

Dolgozatom tárgya elsősorban a veszprémi népfőiskola megalakítása és működésének története valamint utóélete. E témát vizsgálva lényeges először szólni Boda József lelkészről.⁴ Boda Józsefet 1935 októberében választották meg az egyházközség lelkészének. S hogy miért választotta Veszprém szolgálata színhelyéül, erről a következőket vallja: *„Az egyik szemmel látható oka ez volt: Veszprém megkapó szépsége, beszédes történelme István királytól napjainkig. Nem kevésbé hatott a gyülekezet megragadó története, hősi hitével, hitvalló hűségével, élénk ifjúsági életével (...) az akkor kibontakozó mozgalomban láttam, s váltam áldozatos, öntudatos munkásává.”*⁵ S hogy milyen jól választott a presbitérium is azt a következő évek munkája ékesen bizonyítja. Boda elkötelezett híve volt a református egyház kebelében kibontakozó népfőiskolai mozgalomnak. Erre ösztönzést adott az is, hogy az egyik évben személyesen részt vett a sárospataki főiskolán rendezett tanfolyamon, s az ott szerzett tapasztalatok csak megerősítették ebbeli hitében. Az eredmény az lett, hogy az 1939. február 5-én tartott presbitériumi ülés egyhangúlag elfogadta javaslatát, hogy ősszel Veszprémben az egyház telkén és épületeiben rendezzék meg a népfőiskolát. *„Szép és felemelő volt a presbitérium határozata: Annál nehezebb az iskola megvalósítása, írja később visszaemlékezésében.⁶ „De jöttek a megajánlások. Sokszor csak egy pengősek. Néha nagyobbak. Baranyától fel Ungig, Vas megyétől Szatmárig. Vékonypénzű földművesek, szerény fizetésű tisztviselők pótolták a gazdag emberek pengőit.”*⁷ Ennek ellenére a népfőiskolát a tervezett időpontban 1939 őszén nem sikerült megnyitni, csak 1940. január 3-án.

Közben sok minden történt. Országosan is folyt a népfőiskolai mozgalom, s ennek egyik mozgatója, szellemi segítője volt az első budapesti KIE földműves téli táboron elhangzott Ravasz László püspök előadása: *A nagy szakadék* címmel, mely nyomtatásban is megjelent. Ugyanakkor megjelent egy pályázat a RIM (Református Ifjúsági Mozgalom) kiírásában a népfőiskolai tantárgyak anyagának részletes kidolgozására. Erre a pályázatra írta meg dolgozatát

⁴ Boda József református lelkész. (Kajdacs, 1905. január 25. – Szekszárd, 1981. január 22.) Ósi nemesi családból származik. Szülei földműves emberek voltak. Az elemi iskolát Kistormáson járta, a nyári vakáció alatt végezte el a gimnázium első osztályát, a másodikat Szekszárdon tandíj mentesen, majd 1924-ben Pápán érettségizett. Több külföldi egyetemet járt és a lelkész vizsgát is külföldön tette le. 1935-ben lett veszprémi lelkész. Itt szervezte meg a Református Népfőiskolát, melyet 1948-ban történő megszüntetéséig vezetett. 1962 novemberében került Decsre, itt szolgált 1966 augusztusáig, amikor Szekszárdra került, ahol egészségének megromlásáig 1973 januárjáig szolgált. Betegségán dik-tált életrajza olvasható az Emlékezés a Népfőiskolára. Veszprém, 1990. 71–73. old.

⁵ Uo.

⁶ Bakony-Balaton Kalendárium. 1948. 104–105. old.

⁷ Uo.

Morvay Péter – aki ekkor a veszprémi múzeum munkatársa volt és a helyi népfőiskolai szervezőbizottság tagja –, *Református Népfőiskolát!* címmel, mely ugyancsak kiadásra került. Ezen az elvi útmutatón túl részletes költségvetést is készített a népfőiskola működéséről és új felépítendő épületének költségéről. Dolgozatából csak néhány fejezetcímet emelünk ki: *Az egészséges nemzeti műveltség a magyarságnak életkérdése, A nemzeti nevelés feladatai, Mi a Népfőiskola? Az új magyar népművelésért.*

A megvalósítás útja részben leírja, hogy mi történt eddig, vagyis, hogy a veszprémi református egyházközség áttervezte a népfőiskola megteremtésének nemzeti és egyházi jelentőségét, felajánlotta házát, ahol megnyílhat a református népfőiskola. Megalakult a népfőiskola barátainak társasága, elkészült az első tanulmányi év költségvetése, a népfőiskola szervezetének, tanulmányi anyagának és nevelési módszereinek tervezete. Ezután felsorolja, hogy mire van még szükség. Röviden leírja mi a célja a népfőiskolának, mely így szól: „A keresztény közösség és példaadás eszközeivel olyan művelt, tevékeny magyar parasztembereket nevelni, akik tisztában vannak helyzetüikkel és feladataikkal s akiknek az élő kereszténység az erőt is megadja a feladatoknak a megoldáshoz.”⁸

Leírja az általános napirendet, mely reggel 7 órakor a reggelivel kezdődik és az esti 9 órai takaróval zárul. A hét egyes napjain módosul a napirend. Fontosabb a nevelés, illetve az ismeretközlés anyagának a megfogalmazása. A részletes ismertetés helyett a főbb csoportokat közöljük. I. A) *Elemi ismeretek*: Írás, olvasás. Fogalmazás. Számolás és mérés. Rajzolás. B) *Egészségügy*: Az egészséges élet. Elsősegélynyújtás. Közegészségügy. II. A) *Nemzeti nevelés*: Irodalom. Történelem. Földrajz. B) *Állampolgári nevelés*: Honvédelmi nevelés. Társadalomismeret. Jogi és közigazgatási ismeretek. III. *Népi nevelés*: Népszokások. Népköltészet. Népzene. Népi tánc. Népi díszítőművészet. IV. *Gazdasági nevelés*: Természettajzi alapvetés. Mezőgazdaság. Házipar. Közgazdasági és kereskedelmi ismeretek. V. *Vallásos nevelés*: Bibliaismeret. Hittan és egyháztörténet. Gyülekezeti munka. Ifjúsági munka.

A pontok részletesebb kifejtése után közli a tervezett kiadások összegét, viszont a bevételeket nem, mert mint írja: ez a költségvetés a *hit realizálására van építve.*

Közben megkezdődött a hallgatók toborzása. A szervezők először csak a Bakony-Balatonvidék egyházközségeire gondoltak, mivel azonban kevés jelentkező volt, kiterjesztették a toborzást az egész Dunántúlra. Az első évfolyam gárdája 7 vármegye, 3 egyházközség, 6 egyházmegye, 12 egyházközségből alakult ki. A hivatalos toborzón túl megkapták a címzettek Boda József lelkész leendő tanfolyamvezető Hívogató-ját, melyben leírja, hogy „*Nem új alkutás lesz hát a Népfőiskola, hanem jövőbe látó nagy ősök nagy művének új életrekeltése. Az egykori akadémiai főiskola 222 éves hallgatás után ismét megszólal, kapuit újból kitarja. (...) Most is a falvakra néz. Dunántúl gyermekeit, a Bakony és Balatonvidék napbarnította, esőverte acélos legényeit hívja. (...) Nem akar elszakítani a földtől, de vissza akar vinni a földhöz. (...) Maradék földünk a miénk legyen. Ne csak verejtéktér és sírhely, de dalos, szótáros élettér és boldog otthon...*”⁹

Az első népfőiskolára 1940. január 2-án érkeztek meg a parasztleányok, kiket a vasútállomáson segítők vártak és kísérték a Jeruzsálem-hegyi elemi iskola épületéhez a szálláshelyre. Január 3-án megkezdődtek a foglalkozások a már ismertetett tanrend alapján. Az előadók, foglalkozásvezetők nagy része Veszprémből és a környékről tevődött össze, de voltak Budapestről, Szombathelyről is meghívottak. A terem falán történelmi személyek arcképei függtek, de ott voltak a „Népfőiskola törvényei” is, amely 10 pontban foglalta össze a lényegét. Az elméleti foglalkozásokon túl rendszeresen ellátogattak a város üzemeibe, agrárgazdaságokba és a környék – Fűzfő, Ajka – gyáraiba.

Az első népfőiskola március 17-én ért véget, melyen a hallgatók elmondották élményeiket, tapasztalataikat a tanultakról. Másfél óráig tartott a „záróvizsga” a terem megtöltő veszprémi érdeklődők előtt, akik saját maguk is kérdezhettek a hallgatóktól. Az első tanfolyam záróvizsgájának kiemelkedő eseménye volt, hogy azon több ismert író, közéleti személy részt vett, de ott volt Móricz Zsigmond, a Kelet Népe főszerkesztője is. A záróvizsgán szerzett élményeiről cikket írt a lap április 15-iki számában „A nép tanulni akar” címmel. Ebből idézünk néhány gondolatot. „...*Most ezek a fiatal fiúk külsőre olyanok, mintha egyetemi hallgatók volnának. (...) Hárman tartottak szónoklatot a záróünnepélyen. – Gyenge szívű, de vasóklú testvéreim – mondta*

⁸ Ravasz László: A nagy szakadék; Morvay Péter: Református Népfőiskola. Soli Deo Gloria. Bp. 1939. 3. füzet.

⁹ Uo.

az első. Az embernek eláll a lélegzete. *Oly finom, annyira választékos, annyira a legnemesebb kultúra értelmében kitűnő kifejezéseket használnak. (...) Majd idéz egy másik fiú beszédéből: „(...) Nekünk teendők van otthon: a teendők a közösségért égni. (...) mi azt akarjuk, hogy hazavigyünk a kis néccsét és annak a világosságánál mindenkinek adjunk valamit abból a kevés tudományból, amit mi itt szereztünk. A harmadik felszólaló szavaiból a következőket emeli ki cikkében: „Szavunkat hallatnunk kell (...) Mi nem lehetünk mindenbe belenyugvók, félrehúzódk: nekünk a gyertyát lobogtatni kell...”*

A veszprémi Református Népfőiskolán a megszűnésig – megszüntetéséig – fiúk részére 8, a lányoknak 4 tanfolyamot szerveztek, melyeken 217 fiú illetve 119 leány vett részt.¹⁰

A háború alatt 1944-ben még tartottak egy tanfolyamot, de 1945-ben szünetelt a népfőiskola és 1946 elején rövidebb tanfolyamok voltak. Az utolsót 1948. január 11-től március 8-ig tartották. A vezetőség rendszeresen tartotta a kapcsolatot a volt hallgatókkal, levelet küldött címükre, összehívta őket és megkapták a népfőiskola újságját az *Új Szántás* kiadványt is.

A népfőiskolai mozgalom utóélete

Bár már említettem, hogy a veszprémi Népfőiskola 1948-ban bezárta kapuit, néhány sorban meg kell említeni, hogy az épületet 1945. március 15-én bombatalálat érte, és 21-én újabb bombatámadás döntötte romba az iskolát. A hadak elvonulása után megkezdődött a romok eltakarítása, melyben a református egyházközség, a volt népfőiskolások és sokan mások vettek részt. 1946 elején még folyt a romeltakarítás, de az év elején és áprilisban már tartottak egy-egy tanfolyamot, melyek azonban csak egy hetesek voltak. A meginduláshoz a Szabadművelődési Felügyelőség – Páldy Róbert megyei felügyelő – aktív közreműködésével is hozzájárult. A következő években azonban már szándékosan akadályozták a népfőiskolai mozgalmat, még a nevet is megváltoztatták szabadművelődésre. Majd 1948-ban megjelent az ismert rendelet, mely az egyesületek feloszlását elrendelte.¹¹ A veszprémi népfőiskola vezetője Boda József ellen is eljárás indult, melynek következménye lett, hogy elhagyta Veszprémet és Decs községben vállalt lelkipásztori állást 1962-ben. A következő években mély hallgatás övezte a mozgalmat, de volt népfőiskolások lelkében élt az ott elhangzott gondolat és jó szívvel emlékeztek az ott eltöltött napokra, hetekre. A mozgalom értékelése országosan 1961-ben történt meg először a Valóság folyóirat 6. számában *H. Sns Judit* tollából.

Veszprémben 1975. április 27-én megtartották a volt népfőiskolások találkozóját, s ez időponttól egyre gyakrabban került publikálásra a mozgalom. Összefoglaló tanulmány jelent meg *Lakatos Lászlótól* 1980-ban *A népfőiskolai mozgalom 1935–1945* címen. 1983-ban két alkalommal is rendeztek országos találkozót, és 1983. október 9-én megalakult a Veszprém megyei Népfőiskolások Baráti Köre. Ugyanebben az évben a Népművelési Intézet vette szárnyai alá és gondozta a mozgalmat, de tematikus számot jelentetett meg a Forrás folyóirat is. Ez a szám közölte Sz. Tóth János tanulmányát és javaslatait a mozgalomról, újraindításáról.¹² A népfőiskolai gondolat tehát nem aludt el, a népművelés vezetői szerették volna az új viszonyok, a megváltozott körülmények között feléleszteni ezt a népművelési formát. Veszprémben 1987. december 2-án újra megrendezték a népfőiskolások és családtagjaik találkozóját, majd egy év múlva november 15-én a megyei művelődési központban újra találkoztak a régi tagok és az új kezdeményezők. Ekkor döntöttek arról is, hogy a Jeruzsálem-hegyen a református parókián elhelyezik azt az emléktáblát, mely ma is őrzi az ott tartott Református Népfőiskola és vezetőinek emlékét. 1990. január 6-án a veszprémi és a pápai református népfőiskola elindulásának 50 éves évfordulója alkalmából emlékülés volt a Megyei Művelődési Központban. Összeállítottak egy, a népfőiskola történetét bemutató kiállítást az összegyűjtött dokumentumokból. *Borbáth Érika* szerkesztésében fűzet jelent meg a veszprémi és pápai népfőiskoláról: *Emlékezés a Népfőiskolára* címmel. Ebben a fűzetben összefoglalták az emlékezők írásait és a népfőiskola megmaradt dokumentumait, közzölték az egyes tanfolyamokon részt vevők nevét. A nevek után kutatva megállapíthatjuk, hogy még néhányan élnek a 40-es évek hallgatói közül. A helytörténészek feladata, hogy megkeressék őket, s leírják emlékeiket.

Tóth Dezső

¹⁰ Kovács Bálint: Protestáns Népfőiskolai Mozgalom Magyarországon. Bp., Magyar Népfőiskolai Társaság-Püski K. 1994. 183. old.

¹¹ Az 546.632/1948. IV. 3. BM rend., ill. a végrehajtásáról szóló 550.293/1949. sz. BM. rend.

¹² Forrás, 1984. 12. sz.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Mendöl Tibor:

Parasztság és táj

Sokat ígérő cím, aki hallja vagy olvassa, két problémára vár feleletet: Hogyan alakította a parasztságot a táj, és hogyan formálta a parasztság a tájat? Mind a két kérdés mögött bonyolult összefüggések rejlenek. Ezek megvilágítására nem elégséges egyetlen tudomány. Legtöbb mondanivalója bizonyára a földrajznak, a társadalomtudománynak és a néprajznak van. A földrajzot, talán sokak elképzelésével ellentétben, elsősorban éppen nem a tájnak a parasztságra gyakorolt hatása érdekli, hanem főként ennek az ellenkezője: milyen nyomai vannak a parasztság jelenlétének a táj életében és arculatában; mi a része a parasztság életének és munkájának az emberformálta táj, a műtáj kialakításában? A földrajznak minden körülmények között a táj a tárgya: a tájak sokféle eleme és a tájak összessége. Szemléletében a parasztság sem egyéb, mint egyike a különféle tájalakító tényezőknek. Ha a vizsgálat tárgya maga a parasztság, a feladat kétségtelenül társadalomtudományi, esetleg néprajzi érdekességű. A társadalomtudomány és néprajz nézőpontjából viszont a táj nem egyéb, mint a társadalmat vagy a népi műveltséget alakító tényezők egyike.

A tájnak a parasztságra gyakorolt hatását elvben a legnagyobb sikerrel olyan szociológus és etnográfus tanulmányozhatja, akinek van bizonyos földrajzi iskolázottsága, mint ahogy a parasztság tájformáló szerepének tisztázására olyan geográfus hivatott, aki egyaránt kellőképpen tájékozott a társadalomtudomány és a néprajz terén. A másik tudományban való kellő iskolázottság és tájékozottság mindegyik esetben a sajátos szemléletnek, fogalomrendszernek és a kérdéses tárgyra vonatkozó kész eredményeknek ismeretét jelenti. A cím mögött rejlő két problémával ezek szerint a legszakszerűbben a szociológus, az etnográfus és a geográfus megosztott munkája birkózhatnék meg. Ha az egyik tudomány képviselője – legyen az akár geográfus, akár szociológus, akár etnográfus – egyedül vállalkozik az egész feladatra, szorongó érzése, hogy a kérdésbe csak félig illetékesen avatkozik bele, már eleve is indokolt. Fokozódik ez a szorongó érzés, ha célja összefoglaló kép rajzolása. Végeredményeket összefoglalni olyan kérdésben, amelynek a részletei kellőszámú vizsgálat híján még nagyon hézagosan tisztázottak, megoldhatatlan feladat. Ezért sokkal szerényebbnek kell lennünk: be kell érnünk azzal, hogy néhány érdekes tény közlése mellett sejtett összefüggésekre, még ezután feltárára váró problémák körvonalaira mutatunk rá.

Parasztságunknak és egész társadalmunknak, miként bármely más parasztságnak és társadalomnak is, mai szerkezete és jellege bonyolult történeti fejlődés eredménye. Ennek a történeti fejlődésnek egyéni színezetét sok tekintetben a magyarság településterületének világ-helyzete szabja meg. A Kárpát-medence éghajlati szempontból az óceáni Nyugat- és a kontinentális Kelet-Európa határán, valamint a mediterrán Dél-Európa szomszédtságában fekszik. Dél-európai szerkezeti alapokon kialakult térszínének gyűrűszerű rendjét egy belső medencerendszer és egy külső hegykeret ellentéte jellemzi. A belső medence-rendszer viszonylag meleg-száraz éghajlatával nyugat felé utolsó nagyobb foltja annak az erdőssztyep-övnek, amelyik a kontinentális Kelet-Európa sztyepjeit északról széles sávban szegélyezi. Az ásványi kincsekben sem egészen szegény hegykeret viszonylag hűvösebb-nedvesebb éghajlata és ennek megfelelő zárt-erdős növénytakarója az óceáni Nyugat-Európa-hoz sokban hasonló életfeltételeket nyújt a megtelepedő embernek. A kontinentális Kelet-Európa erdőssztyep-övéből

érkezett honfoglaló magyarság a Kárpát-medencének is erdőssztyep-jellegrű belső tájait szállta meg legsűrűbben, egészen addig a határig, ahol a napfényes-ligetes tölgyeseket a magasabb szintjének zárt bükkösei, sötét erdei váltják fel. Kelet-Európa erdőssztyep-övéből magával hozott nomád műveltsége, félnomád életformája és társadalmi itt, a belső medencerendszer területén találta meg a megfelelő környezetet, olyant, amelyenhez hasonló tovább nyugat felé már nem kínálkozott Európában. Viszont ez a nomád műveltség és félnomád életforma itteni szigetesen helyzetében nem maradhatott fenn sokáig érintetlenül. Valóban, történetünk folyamán részben küzd egymással, részben meg átszövi egymást az, amit magunkkal hoztunk és az, amivel új környezetünk várt.

Kelet és Nyugat: egyszerűség kedvéért így szoktuk emlegetni sorsunk és létünk alakulásának két ellenpólusát. A „Nyugat” az anyagi és szellemi életnek, a műveltségnek és társadalomnak azt a sajátos együttesét jelenti, amely a mediterrán és az óceáni Európában alakult ki, korábban inkább mediterrán, később egyre inkább óceáni-európai súlyponton. Fejlődésének abban a korszakában, amelyben hatása alá kerültünk, számunkra főként a latin kereszténységet, a földművelés túlnyomó uralmát és a hűbéri társadalmat jelentette. Ennek a Nyugatnak mindig a szélén voltunk, közel ahhoz az európai Kelethez, amelyet egyebek között a bizánci kereszténységnek alapuló sajátos szellemi fejlődés jellemez.

Bizonyos, hogy Európában nyugatról kelet felé haladva, a nemesség és jobbágság kiformalódásában csúcsosodó társadalmi fejlődés egyre vékonyabb polgárságot tudott közbeiktatni a felső és alsó rétegek közé. Ilyen szentpontból mi is már inkább Kelet voltunk, mint Nyugat. A „Kelet” azonban nem csupán ezt jelentette az életünkben, hanem nomád hagyományaink egészét is: azt a Kelet-Európa erdőssztyep-övéből hozott, de idők folyamán onnét is kiszorult műveltséget és társadalmi rendet, amelyhez viszonyítva a paraszti-jobbági élet is nyugati átvételnek számított. Társadalmi fejlődésünk egyik keleties egyéni vonása tehát az, hogy a paraszti életrend kiformalódásának egy nomád társadalom hagyományaival kellett megküzdenie, a másik pedig az, hogy a mégis csak kiformalódó, de természetesen erősen egyéni jellegrű parasztságunkat a nemesi társadalommal összekapcsoló rétegek sorában csak igen vérszegény és jórészt idegen polgárság szerepelt. Az első vonás végső soron abban a természeti és kulturális környezetben leli magyarázatát, ahonnet jöttünk, a második annak a hazának világhelyzetében, ahol ma is lakunk.

Társadalmunknak és műveltségünknek kétszeresen is keleties vonásai mégsem ünek át mindenütt egyenletes mértékben azon a fedőrétegen, amelyet a Nyugat hatása alakított. A magyarság településterületének vannak egyrészt polgárosultabb és kevésbé polgárosult sávjai, másrészt a nomád hagyományoktól mentesebb és azokat szembetűnőbben őrző részei. A nyugatias és keleties vonások aránya nem is csupán, sőt nem is elsősorban az égtájak szerint rendeződik el, – noha kétségtelenül mutatkozik a színek keveredésének ilyesféle irányú skálája is a Dunántúltól Erdély felé, – ennél azonban mindenképpen erősebb egy olyasféle gyűrűszerű rend, amely végső fokon a természetes tájak hasonló rendjét tükrözi. Tükrözi pedig közvetlenebb és közvetettebb formában is. Közvetlenebbül úgy, hogy a Kárpát-medencének az óceáni Európa természetes tájjellegére emlékeztető peremvidékein korábban honosodtak meg és mélyebb gyökereket eresztettek a nyugatias intézmények és életformák; közvetve úgy, hogy a belső medencerendszer jelentékeny részén a nomád hagyományokat bizonyos mértékig konzerválta, sőt felújította az itt huzamosabb időre berendezkedett törökvilág. Hogy a törökvilág hatásai milyen jögon nevezhetők a természetes táji tagolódás közvetett hatásának, arra alább még visszatérünk.

A nyugati világgal való szorosabb kapcsolatokat kezdeményező királyság hatalmának anyagi alapját azok a birtokok biztosították, amelyekre éppen azért tehetett szert, mert az ősfoglaló szabad magyar nemzetségek nem szállták meg azokat. Nem meglepő, hogy a nemzetségek meszállásából a félnomád életforma szempontjából kevésbé kedvező nedves-hűvös éghajlatú zárterdős tájak maradtak ki: a medenceválasztó középhegységek, a nyugati peremvidékek és a medencerendszert bezárt hegykört. Főként ezekre az óceáni Európára emlékeztető területekre mint saját birtokaikra ültethették be királyaink a nyugati szellemiséget és a földművelést egyaránt terjesztő egyházi intézményeket; ide telepíthették be az erdőirtó nyugati telepéseket: földműveseket és bányászokat; itt vethették meg annak a magyar hűbériségnek alapjait, amely kezdetben csak a királyi birtokain, a várspánságok területén élő, a királlyal magánjogi függőviszonyban álló rétegekre terjedt ki. Innen indult hódító útjára minden, ami

nyugati: a túlnyomó földműves életforma éppúgy, mint a nyugatias szerkezetű társadalmi rend. A nyugatias életformák meghonosítását kezdeményező királyi Magyarország és a nomád hagyományokat hívebben őrző nemzeti Magyarországnak bizonyos mérvű összeolvadását jelezte nemcsak a királyi várispánságokból nemesi megyékké átalakuló igazgatási egységeknek csekély kivétellel hézagatlan kiterjedése az ország egész területén, hanem az is, ami ennek a társadalmi háttérét jelentette: a szabad nemzetségtagok utódainak és az egykori várispánságok előkelőbb rétegeinek nemességé, az alattuk álló rétegeknek pedig jobbágysággá való összeolvadása.

Tagadhatatlan, hogy a fejlődés bizonyos egység kialakulása felé vezetett, az életnek olyan nyugatias rendje felé, amelyben mind jobban feloldódott volna minden nomád hagyomány. Ám ez az egység teljesen sohasem valósult meg: a középkor végén is elég jelentős különbségek mutatkoztak a Dunántúl, a hegykeret és az Alföld között. A Dunántúl területén a természetes táj tarkaságának megfelelően mozaikszerűen váltogatták egymást az egykori nemzeti szállásbirtokok és a királyi területek: itt telepedett meg legsűrűbben a honfoglaló magyarság, de itt rendezkedtek be legkorábban és legerőteljesebben a nyugatias intézmények is. A leginkább nyugatias magyarság településterületévé alakult ez a vidék, ahol még a városias életformák hordozói is jelentékeny százalékban magyarok voltak. A sűrű népesség, viszonylag fejlett mezőgazdasági kultúra, sokféle intézmény jelenléte magyarázza a táj nyugati kapu-jellegével egyetemben azt a körülményt, hogy az egész Kárpát-medencének a pannoniai alapokon feléledő legrégibb városait éppen itt találni. A hegykeret jellege sokban különbözött ettől. Itt is a nyugati életformák uralkodtak, de egyrészt maga a népesség is gyéresebb volt, másrészt a külkereskedelmet lebonyolító vagy a bányászatból élő városok polgárságának jó része, sőt még a parasztság egy része sem magyar, hanem nyugati telepes. Mellette növekvő számban élnek szláv, majd román hegyipásztorok és parasztok. Egyébként az élet nyugatias színezete a hegykeret területén nyugat-keleti irányban minden időben erősen csökkent. Mindezek-től a tájaktól eltérően az Alföldet magyar népességén kívül életének legkevesebb nyugatias formája jellemezte. Ezt a tájat már a honfoglaló magyarság is gyéresebben szállta meg, mint a Dunántúlt. Ennek fő oka az Alföld durvább tájrajzi tagoltsága: óriási árterek váltakozása hatalmas ármentes színtekkel, ellentétben a Dunántúl változatosabb vidékeivel. A honfoglaló nemzetségek, önellátáshoz közelálló gazdasági életüknek megfelelően, telepeiket a táj típusok érintkezési vonalain helyezték el, ahol minden szükségletüket a legkényelmesebben fedezhették. Minthogy az apróbb egységekre tagolódnó Dunántúlon természetesen sűrűbb az egységeket elválasztó határok hálózata is, több nemzetség kanyaríthatott ki a maga számára megfelelő szállásterületet.

Bizonyos, hogy a Dunántúl kezdettől fogva sűrűbb, s az Alföld kezdettől fogva ritkább népességsűrűsége szintén szerepet játszott az előbbi táj nyugatiasabb s az utóbbi kevésbé nyugatias fejlődésében. Hiszen az Alföldön a gyéresebb népességnek megfelelően a szántóföld terjeszkedése is kisebb mérvű volt, bővebben maradt hely a legelő, a pásztorkodás számára, sőt arra is, hogy a kunokat éppen ide telepítsék. A kunok jelenléte – mint az közzismert – szintén „konzerválólag” hatott a nomád életformákra. Mindezek után érthető, hogy az egész magyar életnek kétszeresen keleties vonásai a török időkkel megelőzően is az Alföldön érvényesültek legerősebben. A parasztság itt érintkezhetett nomád életet folytató rétegekkel, s bizonyára itt őrzött meg maga is viszonylag legtöbb nomád hagyományt, másfelől a településeit itt tarkították legkisebb arányban a polgári réteg városai.

Mint mondtuk, az Alföldnek ezt a csupán lassan halványuló, de teljesen soha el nem halványult keleties színezetét felélénkítette a törökvilág. Az a körülmény, hogy a hódoltság határai az Alföldet – annak északkeleti szöglete kivételével – egészében, sőt ezen kívül még a Délkelet-Dunántúlt is tartósan körülölelték, a Kárpát-medence egyéb részeit viszont nem, bizonyára nem független a természetes táj jellegétől. A végvárak övét végső fokon azok a törésvonalak rögzítették, amelyek futása a Dunántúli-Középhegység peremeit, a Rába vonalát, valamint a Felvidék déli vulkáni- és röghegységeinek helyét is kijelölte. A török hódoltságnak az alföldi élet keleties vonásait konzerváló hatása többféleképpen is megnyilvánult. Gazdasági téren a nagyfokú elnéptelenedés s a külterjesebb életformák térhódításával járt együtt: megcsökkent a szántóföld, kiterjedt a legelő, a földművelést erősen visszaszorította a szilajpásztorkodás. Társadalmi téren abban nyilvánult a török uralom hatása, hogy az alföldi parasztságot elrekesztette a nyugati világtól s vele együtt bizonyos mértékben a magyar társadalom

felsőbb rétegeitől is. Ez az utóbbi körülmény elég jelentékeny társadalmi függetlenséget biztosított a nép számára: sok önállóságot és önmagára utaltságot jelentett. A khász-városoknak elpusztult falvak határait bekebelező és ott sok tekintetben a nomád időköt felelevenítő gazdálkodásra berendezkedett népe a maga társadalmát felsőbb irányítás nélkül, a nyugati világ rendjével kevés kapcsolatot fenntartva, önjerejéből építgette. A maga szellemi készségéből, saját emlékeiből és hagyományyaiból merített. Településrendje, éppúgy, mint társadalmi, a török hódoltság utáni időkre is átmentődött, mint az ország egyéb tájaitól nem egy tekintetben eltérő képződmény. És maga az alföldi parasztság is mint az egyéb tájak parasztságától sokban különböző réteg él a mai napig: egyéni vonásait részben már a török idők előtt is inkább megőrzött keleties hagyományai, részben a török idők alatt végigélt zárt, önálló társadalmi fejlődése határozzák meg. Az alföldi parasztság az ország egyéb tájaitól és a nyugati világtól eltérő módon épített ki a maga számára az átlagos jobbágyi életkeretnél nagyobb függetlenséget biztosító szervezetet, és ezt a nagyobb függetlenséget sikerült átmentenie a török hódoltság utáni időkre is. Ezzel szemben a török uralomtól mentes vidékeken a parasztság társadalmi emelkedésének az útja csak úgy nyílt meg, ha egy-egy paraszti községnek sikerült a mezővárosi rangot vagy éppen valamiféle nemesi privilégiumot elnyernie, tehát olyan társadalmi keretbe átlépnie, amelynek alakulását lényegében a nyugati minták hatására fejlődő felsőbb társadalom irányította. A mezővárosi forma a parasztságtól a nyugati értelemben vett polgárság felé jelentett szerény lépcsőfokot. A mezővárosok nagy száma – a szót a történe-szek gyakorlatának megfelelően használjuk – a magyarságnak a törököktől meg nem hódított településterületein magában is bizonyos nyugatias színezetet jelentett, amit nem jobban ki-domborított az, hogy ezeken a tájakon, tehát mind a Dunántúlon, mind a Dél-Felvidéken, sőt részben az Alföldnek Erdéllyel érintkező peremén is, a városi-polgári életformához a mező-város legkezdetlegesebb típusainál közelebb álló települések is elég nagy számban kialakul-tak. Érdekes, hogy a török idők alatt magán az Alföldön egyik-másik, már a török idők előtt mezővárosi rangot nyert település az igazi, nyugati értelemben vett polgári fejlődés útjára is rálépett. A magyar parasztságból, tehát alulról, megindult egy olyan polgári réteg kifejlődése, amely a heléje feülről került elemeket, a beköltözö nemeseket is asszimilálta. Legfeltünöb ez a fejlődés Debrecenben; kár, hogy megrekedt a XVIII. század bécsi gyarmatpolitikájának kor-szakában. Ha általánosabb – tehát inkább országos jellegű – és erőteljesebb lett volna, bizo-nyára megmenekülünk attól a sok bajtól, amelyet az a szerencsétlen körülmény okozott, hogy a parasztság és a felsöb rétegek között tátongó ürt sehogyan sem tudta kitölteni erös, öntu-datos polgári réteg.

Az eddigiekben rámutattunk arra, hogy parasztságunk társadalomtudományi vizsgálata az alapvetö kérdésekkel kapcsolatban is mennyire kénytelen a tájjelleg és világhelyzet hatását figyelemre méltatni. Hangsúlyoznunk kell, hogy az, amiröl eddig beszéltünk, mind a társada-lomtudósna és nem a geográfusnak a problémája. A földrajznak legfeljebb annyi a szerepe, hogy a helyes tájszemléletet, a tájra vonatkozó szükséges ismereteket nyújtja. De a paraszti műveltség állományát elemző néprajzi kutatás szintén beleütközik a világhelyzet és a tájjelleg hatásainak szerepébe. Beleütközik nemcsak olyan módon, hogy a magyarság településterüle-tének peremén a más és más – ö-balkáni, délszláv, szlovén, német és szlovák – szomszédcsá-ggal kialakuló kölcsönhatások a tárgyi és szellemi javak állományainak elég jelentékeny eltéré-seiben nyilvánulnak meg, hanem úgy is, hogy számolnia kell a magyar paraszti műveltség-nek egyszerűen a tájjelleg különbségei folytán is tarka táji színezödsévével. Gondoljunk arra, hogy a meüencender szer belsö, erdössztyep-tájairöl a zárterdös peremvidékek szomszédos területeire aránylag korán kiterjeszkedö magyarságot mire nevelte maga az erdö! Göcsej, a Palöcföld vagy a Székelyföld leleményesen fúró-faragö, fával mesterkedö parasztsága egé-szen más árnyalatát képviseli a magyarságnak, mint az alföldi legelök, rétek, árterek, lápok ösi soron halász, pákász, pásztor, majd egyre nagyobb mértékben földmüves, mégpedig föleg szemtermelö, de erdöt alig ismerö, szalmával, trágyával tüzelö s inkább az agyag, mint a fa technikájában jeleskedö népe. Gondoljunk továbbá arra, hogy a magyarság egyetlen igazi hegyvidéki ága, a Székelység, még a hegyipásztor-életformával is megbarátkozott. Valóban a tájjelleg az életformán át tud döntö módon beleszölni föként a tárgyi javak, de bizonyos mér-tékig még a szellemi javak állományának alakulásiba is. Az életformák vizsgálatában nyújt egymásnak kezét a földrajz és a néprajz: mégpedig úgy, hogy a földrajz az adományozö fél.

De nézzük most már ezek után a parasztság és a táj kapcsolatainak másik oldalát, azt, ahol a földrajz birkózik a maga problémájával: miféle műtájt formált a parasztság? Itt a néprajz és a társadalomtudomány a két adományozó fél: az előbbi nvújítja a tárgyi műveltségre vonatkozó adatokat, tehát a kérdéses esetben azoknak a tárgyi javaknak az ismeretét, amelyeket a parasztság a tájba beleépített; az utóbbi pedig annak a társadalmi szerkezetnek a rajzát, amely a parasztság tájformáló tevékenységének is megszabja a kereteit. A földrajz a parasztság műtáj alakításáról olyan mértékben tud képet adni, amilyen mértékben adatokat kap a néprajztól és a társadalomtudománytól. Ezek az adatok viszonylagosan az alföldi parasztságról a legbőségesebbek, tehát a parasztság egészét tekintve aránytalanul oszlanak meg az egyes tájak között. Így a kép, amit rajzolni lehet, igen hézagos, de azt mégis kifejezi, hogy a parasztság-formálta műtáj az Alföldön Európához viszonyítva sokkal több egyéni vonással tűnik ki, mint a magyarság településterületének egyéb vidékein.

Nincs a műtájnak olyan darabja, amely ne lenne valamely település tartozéka, tehát ne lenne vagy valami emberi lakóhely vagy hozzátartozó munkahely része. A lakóhely rendeltetése – védelmet nyújtani az embernek és anyagi javainak – a hajlékban testesül meg. A hajlékok nagy számban előforduló tipikus példányai a tájra jellemző jelenségek, mondhatni: tájlelemek. Külső képük jellegzetes vonásaiban erősen érvényesül az építőanyag közvetlen és közvetett hatása. A Kárpát-medence tájjellegének gyűrűs rendje a paraszti hajlékok építőanyagainak elterjedésében is erősen kifejeződik. Az Alföld túlnyomó sár-, nád- és vesszőépítkezés a környező tájakon más építőanyagoknak ad helyet: a vályogház nádtetejét szalma-fedélhéz váltja fel, sőt az erdős tájakon – a Dunántúlon, Palócföldön, Székelyföldön – a faépítkezés, a boronafal is megjelenik, mégpedig lomboserdő vidékeken, pl. a Dunántúlon, Palócföldön annak sajátos, zsílipelt formája; a fenyvesek szomszédságában, tehát a Székelyföldön gerezdelt fajtája. A Székelyföldön a boronaház fedélhája is zsindely vagy deszka.

A fal építőanyagának változataiban főként a közvetlen környezet hatása tükröződik, az alföldi nád- és a környező tájakon honos szalma- fedélhéz ellentétében ezen kívül a cséplés eltérő rendje is: az Alföldön a gabona szárát összetörő lóval való nyomtatás nomáderedetű szokása, a környező vidékeken a nyugatias eredetű kézi cséplés alkalmazása. Az alföldi nyomtatással a nyílt cséplőszerűt befogadta csűr építménye. S míg ezeken a földművelésre korábban és gyökerebben áttért peremvidékeken a csűr nyugati eredetű szalagtelkes belsőégi alaprajzforma udvarait zárja le hátsó keskeny végükön, addig az Alföldön kialakult az úgynevezett kertés város egészen eredeti településformája: a nomád téli szállás emlékeként a belsőégek magja eredetileg csupa elkerítetlen lakóházból, a belsőégeknek ezt körülvevő külső övezete, az úgynevezett ólaskert-öv, tisztára elkerített udvarokból állt. A népesség szaporodásával és ennek megfelelően a földművelés terjeszkedésével az ólaskert megszűnt. A kertés település emlékeit ma már többnyire csak az egykori lakóegyedtet az ólaskertektől elválasztó körútféle őrizi. Az ólaskert szerepét átvette a szántóföldeken elszaporodó tanya, amely eredeti rendeltetése szerint elődjéhez, az ólaskerthez hasonlóan gazdasági udvar, noha mint állandón lakott hely, földrajzi szempontból önálló település. A tanya a világszerte elterjedt szörványtelepülésnek jellegzetesen magyar változata, amelyet genetikusan szál kapcsol – a kertés város ólaskertjének közbeiktatásával – a téli szállás eredeti rendjéhez, tehát az ősi nomád kultúrához. A tanyák nagymérvű elszaporodása egyszerűen kísérő jelensége a szántóföld olyanmértékű kiterjedésének, amely a belsőégi lakóházból történő gazdasági munkálatokat már nem engedi meg; a szántóföld ilyen arányú terjeszkedését pedig az óriási határ tette lehetővé. Az óriási határ viszont legtöbbször a török idők falurítkító pusztításainak, közvetlenül pedig a török idők alatt szervezkedő paraszti khászvárosok birtokszerzésének az eredménye. A khászvárosokból fejlődött óriásfaluk tanyavilága olyan szántóföldeket népesít be, amelyek korábban, amikor terjedelmük még kisebb volt, közbelső gyűrűként helyezkedtek el egy belső és egy külső legelő-öv között. A belsőéggel közvetlenül érintkező belső legelő, az ezt kifelé határoló szántóföld, majd az ezt is felváltó külső legelő a határnak még ma is felismerhető olyan hármás tagolódását jelenti, amelyik szintén a nomád eredetű, a pásztorkodásról földművelésre csak fokozatosan áttérő gazdasági rend tartozéka. A külső legelő a szilajjóságnak, a belső pedig a földművelést szolgáló kezes jószágoknak volt a tápláló területe.

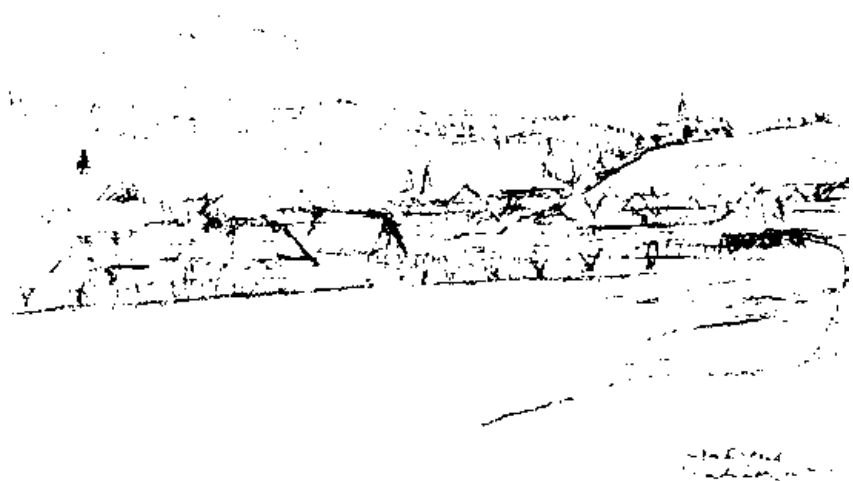
Az Alföldet környező tájak szalagtelkes falvai nemcsak belsőégük alaprajzát tekintve nyugatias eredetű formák, hanem határuk képe is tükrözi a földműves nyugathoz szorosabban idomult gazdasági rendet. Itt nincs belső- külső legelő: az eredetileg nyomásos rendszer-

ben művelt, tagosítatlan szántóföld számtalan parcellájával közvetlenül körülzárja a belsőséget. De szalagtelkes falvainknak maguknak is vannak bizonyos jellegzetes vonásai. Ne említsünk mást, mint csupán a gyakori nagyobb méretet. Néhány száz lelket számláló település nálunk még igen kis falunak számít, s az Alföldet környező vidékeken sem ritka az ezret jóval meghaladó lélekszám. A több ezer lakosú falu szalagtelkes rendszer esetén sem egyutcás, hanem rendszerint az eredeti utcával párhuzamosan vagy arra merőlegesen újabb utcái nyíltak, amelyek igazodván a térszínhez nem mindig egyenesek. Így tisztán az utcahálózat képe egyik-másik példányukat a megtévesztésig hasonlóvá teszi a halmazfalvakhoz; szalagtelkes jellegüket csupán telkeik rendje árulja el.

Míg a belsőség utca- és telekrendjét a hajlékok építményei, addig a határ parcelláit a vetések töltik ki. A legelő rovására terjeszkedő szántóföld a múlt században a szemes termények terjeszkedését jelentette. Ma a kertek terményei terjeszkednek a szántóföld vetéseinek rovására. A virágzó zöldség- és gyümölcs kultúra, amely főleg az Alföld két nagy homok vidékeit tette gazdag műtájú, szintén nagyrészt a parasztság alkotása. Ilyen szempontból figyelemre méltó az Alföld két nagy homokvidéke; a Nyírség és a Duna-Tisza köze között mutatkozó különbség. A mindkét tájon egyaránt nagyban termelt rozs és szőlő mellett a Nyírségen a burgonya és a dohány, a Duna-Tisza közén viszont a sokféle gyümölcs, köztük a csonthéjasok, s főleg a barack szerepe kiemelkedő. Az eltérés oka többek között egyrészt a fogyasztópiactól való különböző távolságuk, másrészt a Nyírségnek mérszeben szegényebb, savanyúbb talaja és végül nem utolsó sorban a két táj település- és birtokviszonyainak különbsége. A Duna-Tisza köz khászvárosokból kialakult óriásfalvainak erősen tagolt társadalmi a maga nagyszámú, zselléredetű rétegével a lehető legbelteresebb terület kihasználásra kényszerült: olyan műveléságak meghonosítására, amelyek a nehezen megszerzett néhány holdon is tisztességes megélhetést biztosítanak.

Az a műtáj, amelyet a parasztság az Alföldön alakított ki, a maga utólagosan elkerített utcahálózatú óriásfalvaival, sajátos határképével és sűrű tanyavilágával, kétségtelenül több eredeti, a nyugati világ paraszti műtájtól különböző vonást őriz, mint az Alföldet környező vidékek műtájai. Ez a megállapítás azonban mit sem változtat azon a kétségtelen tényen, hogy a magyar műtájak jelentékeny hányada a parasztság munkájának eredménye. Vékony polgári és újkeletű ipari-munkás rétegünk léte kevés városunknak a műtáj képén elszigetelten jelentkező foltjaiban ölt testet. Ezeknek a városoknak egy része olyan értelemben is sziget, hogy mint utóbb keletkezett mag jelenik meg az alföldi óriásfalvak szívében. Azt az őstermelői műtájat, amely a magyarság településterületének legnagyobb részét elfoglalja, közvetlenül a parasztság munkája formálta ki, függetlenül attól, hogy ez a parasztság a múltban telkes jobbagyként vagy zselléerként, a jelenben pedig önálló gazdaként vagy mezőgazdasági munkásként végezte-e a föld művelését.

(Néprajzi tanulmányok. Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetének Kiadványai 1. Bp. 1949.)

Megyei történelmi évfordulók szerepe az iskolai nevelésben*

Amikor felkértek, hogy megyei történelmi évfordulókról szóljak, eltöprengtem. Vajon mi-féle évfordulók jöhetnek számításba? Vajon a régmúlt dolgairól beszéljek, vagy az országos jelentőségű eseményekről? Netán egy-egy kisközösséget illető számukra fontos megemlékezés sorozatról, eseményről? Aztán azon töprengtem, hogy melyik századot válasszam, hiszen az államalapítástól napjainkig mindegyik tett valamit Baranyáért, Baranya ellen, ez a megye pedig közel, sajnos most már nagyon közel van a határhoz és meglehetősen sokat szenvedett az elmúlt évszázadok alatt. Végül is abban maradtam magammal, hogy a sok évszázad közül kettőt választok, az egyik a XVI., a másik a XX.

Miért pont ezt a kettőt? Azért mert nagyon hasonlítanak egymásra. A XVI-ban ránk szabaddult a török, három részre szakította az országot, feldúlta az általa elfoglalt területeket – Baranyát is –, elpusztította amit a nép addig alkotott; irtotta, elvándorlásra készítette a lakosságot. Ennek a századnak két sorsfordulója van: az egyik 1526, amit a köztudat úgy tart számon: *Mohácsi vész*, a másik 1566, amire Zrínyi Miklós, a költő nyomán azt mondjuk: *Szigeti veszedelem*. Ez a két kifejezés kicsit jellemzi az évfordulóinkat, illetve az ünnepeinket. A XX. század két háborúval pusztította az embereket, a környezetünket. Az első határon túlra rekesztette a magyarság egy részét. Sorsukat ismerjük, legalábbis szeretném remélni hogy igen, de nem biztos, hogy azonosulni is tudunk velük kellő számban és kellő mélységben. A folytatás sem volt könnyebb, hiszen a II. világháború pusztításai után ez a század űzte ki a Mária Terézia által a XVIII. században letelepített szorgos német lakosságot, ez a század hozta méltatlan helyzetbe Bukovinától Bácskán át a baranyai, tolnai falvakba érkezett a székelységet, ez a század hozta ránk az 1945-ös magyar-csehszlovák „lakosságcsere”-t. Ezek az események még nem szerepelnek hivatalos megemlékezéseken, de egyre több szó esik róluk. Azt gondoltam, hogy ebben a közösségben, ahol a honismeretről úgy gondolkodunk, hogy az nem pusztán ismereti – hanem ahogy Andrásfalvy professzor mondta – érzelmi azonosulás is, a röghöz való ragaszkodás mélyebb és emberibb érzelmei hozzátartoznak a létünkhez, ezekről az évfordulókról szólni kell. Ezért választottam tehát az említett századokat.

Mohácsi vész és Szigeti veszedelem. A kortárs írók úgy értékelték ezt az időszakot, hogy egy idegen, ellenséges hatalom összes kegyetlenségével, saját hasznát néző durvaságával, fegyverével, tönkre tesz bennünket, amivel szembe kell szállni. Nem akarom elmondani sem Mohács, sem Szigetvár történetét, azt hiszem mindenki ismeri. Amit szeretnék mondani az az, hogy mit örzünk meg belőle, mitől lesz ez a két évforduló évről évre ünnep, hiszen Mohács is, Szigetvár is ünnepli a maga módján.

Mohácson a történelmi emlékhely környezetében emlékeznek meg minden évben, augusztus 29-én a szomorú évfordulóról, Szigetváron pedig a Várbaráti Kór szeptember 6-án tartja megemlékező ünnepségét. Ez csak egy-egy ünnepség – mondhatná valaki. Mitől lesz több? Attól, hogy nem pusztán egy nap a város életében, hanem kapcsolódnak hozzá tevékenységformák, iskolai foglalkozások. Én magam Mohácson középiskolásokat tanítottam tizenegy évig, és a kamasz világ nemzeti érzéseiről szereztem közvetlen tapasztalatokat. Érdekes volt olvasni dolgozataikban, a „mit jelent számukra Mohács” kérdésre adott válaszokat: „nekünk nem nemzeti gyásztér”, „mi most vagyunk fiatalok, most élünk itt, és mi egészen másként gondolkodunk róla”. Folytatódtak a kérdések, és kiderült, hogy valahol a mélyben mégsem idegen tőlük a nemzeti gyásztér, de nem a gyászt akarják belőle megtanulni, hanem amit tovább lehet vinni. Mi magyarok sajnos még mindig nem tanultuk meg Mohács üzenetét, hogy amikor az ország nagy kihívások előtt áll, amikor ellenséggel állunk szemben, amikor nagy feladatokat kellene megoldanunk, akkor nem szétszedni kell a nemzetet, nem egymásnak kell hátat fordítani, hanem össze kell fogni.

Szigetvár mást üzen. Ha elolvassuk a kortársak mondandóit, kiderül, hogy arról a Zrínyi Miklósról, akit bronzba öntve is tisztelünk – nagy ellenfele Szulejmán mellett – a kortársak nem írnak hízog módon. Ugyanolyan főúr volt, mint a többi – mondják – harácsoló, anyagi érdekeltségekért hol egyik, hol másik hívet adta el, házasodott pénzért, rangért. De a nemzeti emlékezet nem ezt a képet őrizte meg Zrínyi Miklósról, hanem hősként él az emlékezetünk-

*A XXXIII. Honismereti Akadémia 2005. június 27-én elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

ben. Egyik mondata, amit Szigetvár eleste előtt mondott, talán meggyőz bennünket, hogy mi tette őt hőssé, mi az, amit Szigetvár üzen nekünk: „Mindnyájan bezárkózva, megfogadjuk, hogy a kereszténységet, s ezen édes és végtelenül elpusztult hazánkat, ha a sors úgy hozza fejünk vesztésével is kívánunk szolgálni.” Teljesen mindegy, hogy Zrínyi Miklós mit tett amíg csak főkapitány, mondhatni átlagember volt. A nemzet egyet tart számon: a legdrágábbat, az életét adta Sziget védelméért. És azt hiszem, hogy a helyállítás az az üzenet, amit jó lenne átadni mindenkinek, minden gyermeknek, minden egyes tébolygó felnőttnek, hogy megközelítsük azt, amit identitásnak nevezünk.

Említettem, hogy kamaszokat tanítottam, és az ő világuk sokkal nyersebb, mint bármelyik más gyermekcsoporté. Ők fekete-fehéren látják a világot, vagy igaz valami, vagy hamis. Nekik évfordulókat tartani, ünnepeket rendezni meglehetősen nehéz. Az ünnepélyen nem lehet elvárni az azonosulást, csak egy esztben, ha az ünnepség katartikus élményt ad. Valljuk be, ritkán sikerül. A legtisztességesebb iskolai felkészülés sem biztos, hogy kiváltja ezt a hatást. Jelszavakkal pedig végképp nem lehet célt érni. Egyetlen dolog az, ami úgy gondolom, hogy elviszi ezt a gyermektársaságot a célhoz: a *tevékenység*, amivel részescivé válhatnak az évfordulók ünneplésének. Tanári élményeim közül egyik legmeghatározóbb amikor azt találtam ki helytörténeti érettségi tételnek, hogy mindenki a saját településének, falujának, városának, szülőhelyének – kinek mi tetszik – történetéből egy szakaszt emeljen ki. Elemesse részletesen, természetesen mögé táalva az ország helyzetét. Ezeket a gyerekeket én nem hittem lelkesnek, sokakat közönyösnek tartottam, amikor nemzeti kérdésekről volt szó. Olyannyira, hogy egyszer megkérdeztem az egyikőtől, hogyan fogsz a kisfiadnak beszélni arról, hogy mitől magyar, ha te sem tudod. Elképedve nézett rám, hogy jut eszembe egy tizenéves gyereknek ilyet mondani? Nos, ezek a gyerekek úgy beszéltek a saját falujuk, városuk történetéről, hogy az érettségi elnök, a bizottság, jómagam is tátott szájjal hallgattuk. Pedig hát szegényes forrásanyagra támaszkodhattak, hosszas kutatómunkát nem végeztek az érettségi felkészülés közben, mégis élvezetesen, a szülőföld szeretetétől áthatva beszéltek nekünk az érettségün. És akkor éretem meg igazán – sajnos már a tanári pályám vége felé volt –, hogy nem lehet nekik fölülről, kívülről beszélni, csak azt lehet, ahogy Andrásfalvy professzor mondta: a kicsi gyerek játékától, a felnőttkor küszöbéig az életkori sajátosságoknak megfelelően segíteni őket, hogy eljussanak az igazi tartalomhoz.

Említettem 1945-öt, a magyar történelem egyik legszomorúbb dátumát. Van akinek személyes sorsa támasztja ezt alá, van aki csak tankönyvekből ismeri. Én a baranyai népszerűség szempontjából nézem ezt az évet. Ha belegondolunk, Baranya mindig is tarka népességű vármegye volt, mindig is sokféle ember, sokféle kultúra találkozott benne. De ami 1945 után történt, az tele van fájdalommal, a mai napig ható keserűséggel. Jelentek már meg történelmi munkák, szakdolgozatok, doktori disszertációk ebben a témában, de az emberek nem tudják elfelejteni, hogy hosszú ideig nem beszélünk, nem beszélhettünk erről. Az egyik legmeggrázóbb élményem ebben a témában 1987-hez fűződik, amikor a felvidéki magyarok 40 éves találkozóján vettem részt. A mohácsi református templomban tartották ezt a találkozót, egy istentisztelet keretében adták közre a még élők élményeit, és egyetemi tanárok tartottak történelmi előadásokat erről a korszakról. Egy Felvidékről kitelepített, akkor még gyerekkorú idős asszony mondta el, hogy „elhozhattuk a ruhánkat, elhozhattuk a bútoreinket, amik fölfértek a szekérre, élelmünk is volt, tulajdonképpen örülhettünk, hogy élünk, és házat is kaptunk, de ott maradtak az őseink sírjai”. Azóta is borzongat a hideg, ha erre gondolok. Ez folyamatosan, minden népességben, amelyet kitelepítettek, vagy betelepítettek él a mai napig. Tanítás közben sokszor okoztam döbbenetet, mikor ezekről a számokról, évfordulókról szoltam. Tőlünk 1945 januárjában kezdtek a hazai német lakosságot internálni, először az oroszok a málenkij robotra, aztán ugyanennek az évnek az áprilisában következett be a székelyek betelepítése. Sorsukról megrázó magyar filmet láttam. A mai napig szégyellem magam attól a jelenettől, amelyben Bácskából menekülő helyet kértek egy vajudó asszonynak, s volt olyan hely, ahová nem engedték le őket, így végül a szekérben szülte meg gyermekét. Ezekkel az élményekkel azt hiszem egyetlen embernek sem kellemes szembenézni, talán ez is oka, hogy szívesen felejtünk, pedig azt hiszem, hogy most már eljött az ideje annak, hogy ezekre is gondoljunk. 1946-ban volt a magyar–csehszlovák „egyezmény”, amikor a felvidéki magyarokat telepítették át, 1945 decemberétől 1948 júniusáig pedig 185 ezer német ajkú lakost telepítettek ki.

Nincs értelme arról beszélni, hogy ez milyen kár volt, mennyi bajt okozott. A bajt nem tudjuk feledtetni. Egy dolgot tudunk tenni, hogy megismerjük és tisztességgel értékeljük a tényeket és tanulunk belőle. És felidézzük az eseményeket az évfordulók alkalmából.

Szujkó Margit

Rácz Sándor és a Földeáki Diák Élet

A honismereti mozgalom régi munkásai jól ismerik a Makón élő Rácz Sándor nevét. Jövő májusban már hatvan éve lesz annak, hogy első írása – még nagyon ifjú emberként – nyomtatásban jelent, s azóta több mint kétszáz saját néprajzi-helytörténeti pályamunkája készült el, s további 70 pályamunkával jelentkeztek honismereti szakkörének, klubjának tagjai. Szorgalmát, feltárt anyagának gazdagságát nyomtatásban megjelent tizenhat saját és tíz társszerzőkkel készült könyve jelzi. Ezt a szinte páratlan termékenységet ismeri el a nyáron neki ítelt Sebestyén Gyula-émlékérem, amely az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők legnagyobb kitüntetése.

A szülőföld szeretete vezette el a Maros-vidéki táj és nép alapos megismerésének igényéhez, azután pedig a megismertetés szolgálatához. Szobájában sok ezer oldalnyi gyűjtés, feldolgozott vagy feldolgozásra váró anyag halmozódott fel az évtizedek során. S bár az utóbbi években napjai nagyobb részét betegágyhoz kötötten kell töltenie, ma is levesz olykor polcai-ról egy-egy kiteljesítésre, megírásra váró jegyzetalmot, odaül írógépe mellé, hogy lekopogtasson egy újabb közleményt, a hajdan volt életet felelevenítő írást. Így készült el most egy a maga nemében ritkaságnak számító 82 oldalas füzet: a szülőfalu, Óföldrak tűzből mentett írott emlékének, a *Földeáki Diák Élet* közleményeinek „feltámasztása”.

Ki gondolta volna, hogy 1923-ban, 24-ben és 25-ben a nyári szünetet falujukban, Földrakon töltő diákok lapot (ahogyan ők nevezték: heti folyóiratot) szerkesztettek? Verseket írtak, humoros eseteket beszéltek el, tréfás híreket közöltek, közleményeiket rajzokkal illusztrálták. A mai ismeretek szerint 10-12 száma jelent meg e lapnak, s ha írásai nem is a maradandóság igényével íródtak, figyelemre méltó helyi kordokumentumnak tekinthetjük őket. Az utókorra maradt elsárgult, sok esetben alig-alig olvasható, nemzeti színű fonallal egybekötött, mintegy 150 oldal titevő papírokat az a Kátai Ferencné Szilágyi Erzsébet tanárnő adta át Rácz Sándornak, akinek anyai nagyapja, Rakonczai Ferenc Óföldrak közmegebecsülésben tartott „szent életű” embere volt. E sajtótermék emléke annyira feledésbe merült azonban, hogy Rácz Sándor senkitől sem hallott róla, s mára már eltávoztak az élők sorából azok, akik annak szerkesztői, frói voltak.

Kik írták a lap közleményeit? Talán egy kivételtől eltekintve húszas éveik körül járó fiatal-emberek, akik a szülőföldtől távol (néhány esetben külföldön) tanulnak vagy dolgoznak, de a vakációra hazatérnek, s részt kérnek a közéletből, a közhangulat alakításából. Műsoros estet rendeznek a templom javára, sportolnak az FTC-ben (Földraki Torna Club!), diákzenekarban muzsikálnak, szerenádokat adnak, színt, mozgást visznek a falu életébe. Az az egy idősebb, negyvenes éveit taposó férfi, aki verseivel akár tele is írná a lapszámokat, s aki azt írja magáról, hogy a tiszai nagy árvíz idején született, a jó kedélyű agglégény: a községháza írnoke volt.

Lehet, hogy a faluban nem mindenki olvasta egyetértéssel lapot, hiszen az egyik cikkben a szerkesztők azt fogalmazták meg: „Nem akarunk mi senkit bántani vagy sérteni. Nem akarunk mi olajat dobni arra a sístergő, nyugtalan vulkánra, amit fájdalommal ismerünk, s ami a falunkbeli lelkekben végzetes enyészettel dübörög... Mi a természetes tiszta életet akarjuk a felzaklatott szívekbe visszaültetni...” Írják mindezt néhány évvel a nehezen tudomásul vehető trianoni békediktátum kimondása után az országhatár közelébe került falu fiataljai. Akik – a vidám bolondozás, a jóízű humor megszólaltatása mellett – gyakran megvallják a szülőföld iránti vonzalmukat. Lehet, hogy ma kissé fellengzősnek érezzük a stílust, de nem vonhatjuk kétségbe az őszinteséget, amikor ezt olvassuk: „Szülőfalunk, ime visszahoztuk Hozzád bizakodással teli szíveinket. Visszahoztuk, hogy áldozunk Neked, hogy a rügyező gyermekálmokért... hogy a karsú, égbe nyúló akácok lélekig emelkedése örök meséiért köszönetet mondjunk. Megjöttünk ime, hogy a reánk pazarolt ajándékokat visszafizessük, hogy a mi képzeletbeli ideál-falunkat valósággá varázsoljuk... Mi a virradás munkásai várjuk a hajnal pirkadását.”

Érezzük ezekről a lapokról, hogy a szülőföldnek erős vonzása volt, hogy a fiatalok vissza-visszavágytak, s amikor otthon lehettek, ezt fiatalos kezdeményezésekkel próbálták meghálálni. Erről vallanak nyolcvan év távolából a *Földraki Diák Élet* Rácz Sándor által reánk örökített lapjai.

Kovács Dániel

EMLÉKEZZÜNK

1956 Békéscsabán

Fekete Pál elsőrendű vádlottal beszélget Zika Klára

Zuhogott az eső, fújta a szél, hiába szorongattuk az esernyőt, tetőtől talpig átáztunk. Az idő is alkalmazkodott a megidézett történelmi eseményekhez – erősítette magát operatőr kollégám, aki minden ügyességét latba vetve próbálta védeni a kameráját. Dokumentumfilmet készítettünk az 1956-os forradalom Békés megyei eseményeiről és az azt követő iszonyatos megtorlásról. Ekkor ismerhettem meg a Békéscsabai 56-os Forradalmi Bizottság egykori elnökét, Fekete Pál tanár urat, aki írásban is megörökítette a felemelő, később rettenetes napokat. Könyve 2003-ban jelent meg a Püski Kiadónál „Az utolsó szó jogán” címmel.

1956. október 23-ról most már megemlékezhetünk, s az új könyvek, naplók, dokumentumfilmek, visszaemlékezések jóvoltából részletesen megismerhettük az első nap szinte minden történéseit. A „véres csütörtök” igazi gyilkosairól azonban még most sem tudunk és érdekes módon november 4-ét, Magyarország elárulásának, legázolásának gyásznapiját pedig továbbra is homály fedí, alig-alig esik szó róla. Ezért is faggattam főleg erről Fekete tanár urat, aki féltelmetes pontossággal idézi fel azt a napot, amikor a szovjet hadsereg bekerítette Békéscsabát, s az állomástól a város központ felé haladva csak romok maradtak utánuk. Őket pedig a Romániából visszaszivárgott pártvezetők követték, akik szadista módon számoltak le a város „ellenforradalmáiraival”.

De hogyan is kezdődött? A szelíd természetű, tudományokkal foglalkozó, istenhívő fiatalemberről senki sem gondolta volna, hogy forradalmár lesz...

– *A Sárospatakról hozott lelki útravaló nélkül soha sem vettem volna részt 1956 világot megrázó eseményeiben – mosolyodik el bevezetőmön Fekete Pál. Gyáván megapulva néztem volna ártatlan embertársaim legyilkolását, s lestem volna, hogy a nagy vihar elvonultával hol nyílik számomra biztonságos egzisztencia. 1956. november első napjaiban, november 4-én és az azt követő időkben, évekig, sőt évtizedeken át démoni erők romboltak, tomboltak, gyilkoltak, s a helytálláshoz nagyon is nagy szükség volt a Patakon szerzett hitre és lelki erőre.*

A tanár úr fiatal kora ellenére nagy tiszteletnek örvendett Békéscsabán, sőt az egész megyében is, hiszen gyerekeket és felnőtteket egyaránt tanítva közeli kapcsolatba került a családokkal is, megismerhette az életüket. 1956-ig a tanítással párhuzamosan a TIT munkatársaként történelmi előadásaival Békés megye szinte minden városát és falvát bejárta. Beszélgetett az elkeseredett emberekkel, akiket a Rákosi rendszer embertelen, elviselhetetlenné fokozódó, esztelen diktatúrája teljesen megnyomorított. Ekkor jutottak tudomására a hírhedt kulákpercek, elhurcolások, internálások, bebörtönzések. Ez az ismeretség, a közös gondolkodás és nézetazonosság nagy szerepet játszott abban, hogy a települések küldöttei a Békés megyei Forradalmi Bizottság elnökévé választották.

24 éves volt ekkor!

Most így emlékszik vissza erre az időre:

– *Be kell vallanom, nem vagyok forradalmár alkot. A dolgokat mindig a realitások figyelembevételével ítéltem meg, és mindig a békés megoldások híve voltam. Ennek ellenére szenvedélyesen kerestem az igazságot, mindig a mindenkori kiszolgáltattottak, elnyomottak szószólója voltam. Az 1945 óta „számlüzetésben” Békéscsabán könyvtároskodó Féja Géza, akkor, 1956-ban az elmúlt ötven évet a magyarság vészurszakának nevezte, s Herdert idézte, akinek meggyőződése volt, hogy a magyarság etnikailag felbomlik, államiságát elveszti és eltűnik a történelem színpadáról.*

1956 szeptemberében a csabai értelmiség a Balassi Művelődési Otthonban nagygyűlést rendezett a kor legégetőbb problémáinak megvitatására. Számos javaslat hangzott el az országos méretű sérelmek orvoslására. Röviddel ezután nagyon is vártan és mégis váratlanul kitört a világtörténelem egyik leg-szentebb színdekü. legfisztabb forradalma. Tudjuk, hogy ebben a Dávid és Góliát méretű küzdelemben Magyarország lakosságának túlnyomó többsége részt vett. Olyan elemi erővel tört fel a megalázott, rab-szolgasorba taszított emberek lelkeiben a szabadság utáni vágy, hogy a következményekkel mit sem számolva mindenki újjászülötett lélekkel vállalta a harcot, kész volt akár életét is feláldozni.

Az eseményekből én sem maradhattam ki. Annak ellenére, hogy a felkelés tragikus következményei már akkor is körvonalazódtak, habozás nélkül vállaltam a megbízatásommal járó felelősséget. Nem volt könnyű megfelelni a hirtelen kapott megtiszteltetésnek. Az állandóan változó helyzet, a város lakosságát fenyegető veszélyek, az elszigetelt, de mégis meglévő gyűlölet, bosszú féken tartása azonban összekovácsolták Békéscsaba és Békés megye népeit. Vallási hovatartozásra, világnézeti beállítottságra való tekintet nélkül olyan nemzeti egység jött létre, amelyre ritkán volt példa a magyar történelemben.

Fekete tanár úr a forradalmi napok alatt – hitéből következően is – mindig arra bízott, hogy ne vegyék át az ellenfél módszereit, őrizték meg emberségüket. Ezt bizonyítja az úgynevezett békéscsabai puccs megghiusítása is. Így idézi fel a történeteket:

– Tóth István alezredes, hadosztályparancsnok, a Forradalmi Bizottság tagja őrlődött hazafias meggyőződése és a pártbizottság zsaroló fenyegetése között. Végül három gyermekét és feleségét feltve engedett az alattomos fenyegetésnek. Október utolsó napjaiban páncélosokat és tüzérségi lövegeket vont össze a laktanya területén. Letartóztatta a Forradalmi Bizottság néhány tagját, semmisenek mondta a Forradalmi Bizottságot. Rövidesen óriási tömeg gyűlt össze a színház előtt és elindult a laktanya felé, hogy a letartóztatottak szabadon bocsátását követelje. A hangulat félelmetes, aggasztó volt. A laktanya előtt ágyúk csöve, gépfegyverek fogadták a felajzott tömeget, amely kórusban kiáltotta: „Vesszenek az árulók!” Az ablakokban elhelyezett golyószórók bármelyik pillanatban tüzet zúdíthattak a több ezres tömegre. Ha ez bekövetkezett volna, akkor húsi halottak százai feküdnének a csabai temetőben. Ismertem a hadosztály tisztikarát. Tóth István alezredesi, hiszen orosz nyelvet tanítottam többségüknek, mivel a Zrínyi Akadémia hallgatói voltak és ott orosz nyelvvizsgát kellett tenniük. Megérkezésemkor a tömeg hangtalanul utat nyitott és az őrség beengedett a kapun. Tóth alezredes feldúlt telkiállapotban volt, és szinte megkönnyebbüléssel fogadott. Elmondtam neki, itt rövidesen vér folyik, ha azonnal nem cselekszünk. A foglyokat ki kell engedni és neki végleg meg kell szabadulnia a pártbizottság zsarolásaitól. Tóth alezredes nagyot sóhajtott, és a következő felejlhetetlen mondatot mondta: „Meglásd, mindketten lögni fogunk!” „Megléhet” – válaszoltam –, „de az utca kövén nem fognak százával vérbe fagyva fekiúdni.” A foglyok percekben belül kiszabadultak. Tóth alezredest és engem a tömeg közre fogva a tanácsházára kísért. A tömeg egyre zúgott és követelte, hogy Tóth alezredes esküdjön meg a forradalomra. Mindketten megjelentünk az épület erkélyén és megöleltük egymást. Údvrivalgás fogadta a jelenetet. Később ezért az ölekezésért majdnem nyakunkba akasztották a kötelet. Tóth alezredest, aki ezután mindvégig hű maradt a forradalomhoz, 15 év börtönnel sújtották, engem pedig életfogytiglanra ítéltek a Rendkívüli Katonai Bíróság. A bíróság lagjai és megbíróik szívesebben vették volna tudomásul halottak százait, mint a békés megoldást, amelyet az azóta elhunyt Tóth alezredes nagylelkűségének köszönhet a város lakossága. Tüzet nyíthatott volna honfitársaira, mint ahogyan ezt Mosonmagyaróváron tettek az ávósok, de embersége ezt nem engedte meg. Inkább vállalta a börtönt, a börtönben lönkrement egészségét és a korai halált.

Az ÁVÓ lefegyverzése Hrabovszky László egyetemi hallgató rendkívüli bátorságának és lélekjelenlétének köszönhető, akit ezért tíz évre ítéltek el.

1956. november 3-án délelőtt hírhozók jelentették – folytatja a visszaemlékezést Fekete Pál –, hogy egy páncélos terepjáró egy T-34-es harckocsi kíséretében a vasútállomás épülete elé hajtott. A harckocsi lövegeinek csövét a laktanya parancsnoki épületére szegezve tüzelőállást foglalt el, míg a terepjáró néhány tiszttel és fegyveres közkatonaival a fedélzetén elindult a Sztálin úton a Forradalmi Bizottság székhelye, a Városháza felé. Napokkal azelőtt először Békés alatt, majd később a Szarvas felé vezető úton találkozottam a város felé vonuló páncélos oszloppal. Már akkor igyekeztem őszinte szavakkal eléjük tárni a Magyarországon kialakult helyzetet. Figyelmeztettem a parancsnokat, súlyos bünököt követnek el, és véres tragédiát idéznek elő, ha beavatkoznak a magyar nép szabadságáért folytatott, jogos küzdelmébe.

Az egyik, egy magas, fekete örmény alezredes, az alakulat parancsnoka akkor becsületszavával fogadta, elkerüli a várost, s részükről egyetlen lövés sem fog eldőrdülni.

Az események azonban minderre rácsfoltak. A forradalom vezetői is érezték, hogy rövidesen támadást indítanak a város ellen. A tülerővel szemben teljesen kiszolgáltatottak voltak. A Pestről érkező hírek is egyre riasztóbbak lettek: újabb szovjet csapatok özönlének az országba, és a főváros körül már háromszoros gyűrűt alkotnak. Segítséget remélni balgaság lett volna. Ennek ellenére a Forradalmi Bizottság a több ezres tömeg előtt – amely a Himnuszt és a Szózatot énekelte – bejelentette, hogy a forradalom vívmányait a néptől senki sem veheti el. Lejárt az utcai tüntetések ideje, hétfőn reggel mindenki menjen be a munkahelyére és vegye fel a munkát. Az ország hivatalos vezetőivel nem volt kapcsolatuk, a teljes elszigeteltség, a város hátráiban tornyosuló veszedelem kétségbeejtő helyzetbe hozta a Forradalmi Bizottságot.

– Mit tehettek egyáltalán, mint a bizottság elnökének volt valamilyen cselekvési lehetősége?

– Ebben a kilátástalannak tűnő helyzetben csupán abban egyeztünk meg, hogy november 4.-én hajnalban a parancsnok segédtsíjára három fegyveres katona kíséretében egy gépkocsin Pestre utazik. Ott megkeresik Maléter Pál hadügyminisztert, és eligazítást kérnek a Tiszántúli Katonai Körzet magatartására, illetve leendőre vonatkozóan. Erre azonban már nem kerülhetett sor, mert Maléter Pál ekkor már Tökölön a szovjet KGB foglya volt.

Hajnali félhárom lehetett. Az őrség a helyén volt, amikor kiléptem a laktanya kapuján. Fáradtan indultam a város másik vége felé, ahol a lakásunk volt. Már a Bánszki utcában voltam, amikor Jamina (Erzsébet város) felül morajlani kezdett az ég. Mintha gátszakító áradat zúgása párosult volna földrengés dübörgésével, olyanakk tűnt az éjszakai csendet felverő hangorkán. Percek teltek el, míg az észlelés tudattá formálódott bennem, s ki tudtam mondani azt, ami aggasztó sejtetésemként napok óta bennem élt: „Elindultak! Vége mindennek!”

Mit tehetett eközben a Forradalmi Bizottság elnöke, amellett, hogy a lelkiismeretével harcolt, mert átérezte annak a felelősségét, hogy bizalmat szavazott neki a város, számítanak rá! Megpróbálta a lehetetlent. Már süvítettek a géppuska sorozatok az állomás körül, ennek ellenére bejutott a parancsnokhoz. Ugyanazt az alezredest találta, aki megígérte, hogy nem bántja a várost! Mostanra azonban megváltozott a véleménye: kérlelhetetlen maradt. Ismét a krónikást, Fekete Pált hívom segítségül:

– Ne feledje, hogy ön most a szovjet hadsereg foglya – fordult hozzám a parancsnok. – Ennek ellenére az ön közreműködésével van egy lehetőség, hogy megkíméljem a város lakosságát. Maga megy a harcokcsik előtt, és ha katonáinkra egyetlen lövést is leadnak, magát szitavó löveterem abban a pillanatban.

– Rendben van – válaszoltam, s olyan békesség szállt meg, mint talán soha egész életemben. Elindultunk. Kint már szóltak a géppuskák. A laktanyába két oldalról hatoltak be a harcokcsik. Egy részük az állomás előtti betonfalat döntötte le és haladt a kerítéssel párhuzamosan az épületegyüttes központja felé, a másik része a járártal vaskaput taposta szét és jutott be az udvarba.

Közben a harcokcsi oszlop haladt a Sztálin úton a város központja felé. Egy-egy géppisztolysorozat el eldőrdült, s nyomukban csörömpölvé hullottak a kirakatok üvegei. Helyenként a harcokcsiról leigazuló légénység mindent összerombolt, amit a nyitott kirakatokban talált. Külön fejezetet érdemel a színház feladulása, amelynek megvolt a maga alapos oka. Az épület emeleti klubtermében a forradalom első napjaiban tömeggyűlések játszódtak le, innen hurcolták el a katonai puccs idején Hrabovszky Lászlót és Kaskó Istvánt, a Forradalmi Bizottság két tagját, ebben a helyiségben működött pár napig maga a Forradalmi Bizottság is. A kollaboráló hazaárulók információi alapján ezért a szovjet alezredest térképén az épület piros ceruzával bekarikázva ott szerepelt a megsemmisítendő objektumok között.

Az oszlop parancsnoka, egy kapitány már szembefordult harcokcsijával az épülettel, amikor kértem, ne tegye, hiszen az épület zárva van, nem tartózkodik benne senki. A harcokcsi ennek ellenére az egyik erkélyt tartó oszlopot kidöntve beszakította az ajtót. Körülbelül tíz katona nyomult az épületbe. Mindent átkutatnak, de semmit nem találtak. Az emeleten lévő klub asztalai népművészeti terítővel voltak leterítve. Észrevettem, hogy a kapitány az egyik terítőt összehajtogatja és a köpenye alá dugja. Mondtam neki, elvihetik az összes terítőt, csak hagyjanak fel a rombolással. Pillanatok alatt egyetlen terítő sem maradt az asztalokon.

A különös színházlátogatás után ismét az utcára mentünk. Több harcokcsi áll egymás mellett a tér szélén, a tanácsházával szemben. Az egyik váratlanul géppuska tüzet nyitott a vasajton kilépvő, szolgálatban lévő Harmati rendőr szakaszvezetőre, aki valószínűleg több halálos lövést kapott, mert mozdulatlanul elterült a kapu előtti járda aszfaltján. Ezt követte az ágyúlövés, amely beszakította a BM épületének homlokzati részét. Az épület falának egy része az utcára zuhant. Szólni nem szólhattam, mert a ka-

pitány pisztolyát a hátamhoz nyomva állandóan maga előtt tartott. Közben a harcokcsik éktelen dübörgéssel és láncfalpaik csikorgatásával egyrészt megszállták a teret, másrészt lövésre készen lezárták a tere vezető mellékutcák bejárát. Ezután jó negyedóra telt el eseménytelenül. Körülbelül fél hat lehetett, már kezdett világosodni, amikor a pártbizottság épülete felől egy katonaruhás férfi próbált átszaladni a téren. Az egyik harcokcsi géppuskája azonnal megszólal és az illető beleesett a pár nappal azelőtt kiírt 101-es emlékmű gödrébe. Hogy kapott-e találatot, azt nem lehetett megállapítani. Percek teltek el így, nem mozdult senki. Az ismeretlen férfi azonban egy idő után kímászott a gödörből, és bukácsolva igyekezett elérni a szemben lévő Katonai Kiegészítő Parancsnokság épületét. Már a kapualjban volt, amikor a harcokcsiból újabb sorozatot kapott. Még felegyenesedett és megnyomta a falon lévő csengő gombját, aztán lerogyott a földre. Az események tisztázódása során kiderült, hogy az épületben két gépkocsivezető és egy ügyeletes tiszt is volt, de az ágyúlövések és a géppisztolysorozatok hallatán félelmükben nem merték kinyitni a kaput. Szóltak a kapitánynak, hogy segítséget kellene nyújtani, hiszen ártatlan emberről van szó, de ő válasz helyett pisztolyával fejbe vágott.

A hajnali orvátmadás újabb áldozata Kovács Zoltán honvéd őrnagy, a Kiegészítő Parancsnokság gazdasági vezetője volt. Amikor kivilágosodott, és végre kórházba vitték, állítólag még élt, de az orvosok már nem tudták megmenteni. A temetésen többek között jelen volt a szovjet városparancsnok is. A búcsúbeszédet egy pártbizottsági tag mondta, aki kijelentette: Kovács őrnagy szolgálatteljesítés közben halt hősi halált. Ellenforradalmi banditák golyói végeztek vele. A nép ellenségeit azonban hamarosan utóleri a nép haragja és elhanyagolható büntetésüket. A példátlan történelmenhumanizálás évtizedekig tartotta magát anélkül, hogy valaki is szót, mert volna említeni az igazság védelmében.

Hogy mi történt a téren Kovács őrnagy lelövése után, annak már nem lehetett szemtanúja Fekete tanár úr, mert egy „zsukba” ültették, melyben pisztollyal a kezében továbbra is mellette maradt a mogorva kapitány. Az állomáson aztán szabadon engedte. Otthon a halálosan fáradt ember azonnal elaludt, de nem sokáig, mert már jöttek is érte.

Fekete Pált Békéscsaba „visszatért” pártvezetői hallgatták ki először.

– Pár mondatban válaszoltam – idézi fel az első „tárgyalást” – Kijelenttem, hogy mi bosszúállás mentes, vér nélküli mozgalommal akarjuk orvosolni a magyar néppel szemben elkövetett sérelmeket. Olyan társadalmi rendszer megvalósításáért küzdöttünk, amelyben a néphatalom nemcsak szélbe kialsított szó, hanem kézzel fogható valóság. Mi a börtönök, az internálótáborok Magyarországára helyett egy olyan országban szeretnénk élni, ahol nem a rettegés, a gyűlölet tartja fenn a hatalmat, hanem, a mindenki által elfogadott törvény és egymás iránt érzett felebaráti szeretet. Ama véleményemet sem rejtettem véka alá, hogy fölösleges volt a szovjet hadsereg intervenciója, mert azt a forradalmat a magyar munkások, értelmiségiek és parasztok vívták, tehát olyan társadalmi osztályok és rétegek, amelyek soha semmilyen körülmények között nem engedték volna meg egy restaurációs kísérletet.

A szovjet parancsnok engedélyével az éjszakát otthon töltöttem, valószínűleg őrizet alatt. Másnap egy szöveget írtak velem, aint november hetedikén olvastam be a rádióba (szövege az Országos Történelmi Intézetben megtalálható).

Még aznap éjjel a szovjet KGB feldúlta a lakásunkat és letartóztatott. A hat szovjet katona élen intézkedő, szintén alezredesi rendfokozatban lévő tiszt elhurcolásom előtt azt mondta, köszönjek el a családomtól, mert mostanában nem járok erre.

A Munkácsy utcai ÁVO-s börtönt a békéscsabai „földalatti Pokol-nak” nevezték, itt zajlottak a legkegyetlenebb kínzások, brutális vallatások. Hónapokig is eltartott a vizsgálati fogság, melynek során kiverték az áldozatok fogát, elrepszettették az állát, eltörték az oldalbordáját, széttaposták a nemi szervét, s addig ütötték az áldozatokat kábelből font kötéllel, amíg mindent aláírt. Közel egy évig eszméletlenül verésekkel tarkított éjszakai kínvallatásokban volt része Fekete Pálnak is, miközben a feleségét és két kicsi gyermekét elűzték Békéscsabaról, és kétségbeejtő helyzetbe kerültek.

A Békéscsabai Forradalmi Bizottság ellen Szegeden lefolytatott perben Fekete Pált, mint elsőrendű vádlottat, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, a másodrendű vádlottat, a fentiekben már szerepelt Tóth István alezredést 15 évre, az ötödrendű vádlott Hrabovszky László másodéves egyetemi hallgatót pedig 10 év börtönre ítélték.

Fekete Pál hét év borzalmi után, 1963-ban amnesztiát kapott, de tudta, ezzel nincs vége a megaláztatásoknak. A börtönt elhagyva, 24 órán belül jelentkeznie kellett az illetékes rendőrkapitányság politikai osztályán. Ugyanaz a Fetter Ferenc fogadta, aki 1956-ban – még csak ávós hadnagyként – kínozta nyomorékká emberek ezreit, s aki érdemei elismeréseként szá-

mos kitüntetéssel a mellén 1963-ban már alezredesi egyenruhában feszített. Rugdosni a csizma sarkával már nem illett, de ordítani, megalázni, zsarolni, igen. Amikor látta, hogy hiába minden, ezt üvöltötte: „Ugye jó volna élni? Tanítani, kihozni a családot a padlásfeljáróból, ahol most lakik. Mindez lehetséges! No de ingyen? Ezt nem kívánhatod. Egy kis besűgás nem a világ. Milliók teszik ugyanezt, és jól megvannak. Ugyan, tedd már félre avult, burzsoá erkölcsi gátlásaidat! A lét a fontos, nem az erkölcs. Az határozza meg a tudatunkat.”

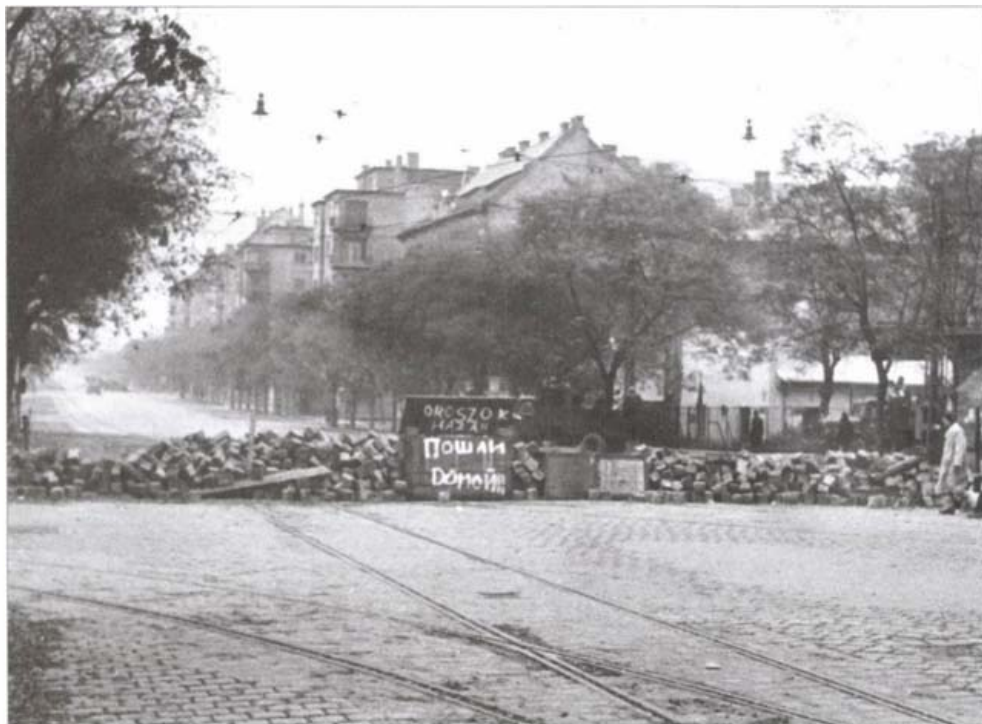
Mivel a tanár urat nem lehetett rávenni a besűgásra, Fetter elvtárs megígérte, hogy pokollá teszi az életét.

A Fekete család élete valóban tele volt megpróbáltatásokkal. Mindenhol „persona non graták” lettek. A nélkülözéseknél talán még több szenvedést okoztak a megaláztatások, a gyermekek jövője iránti aggodalmak, hiszen mindenütt hátrátételt szenvedtek.

A börtönökből szabadult, testileg-lelkileg összetört embereket nem várták tárt karokkal. A családjuk tönkrementi, kimondatlanul őket okolva mindenért. Eredeti hivatásukat nem gyakorolhatták, többnyire segédmunkásként, állandó megfigyelés alatt kínlódva tengették életüket, míg kínzóik továbbra is a hatalom birtokosaiként éltek világukat – most is köztük vannak.

Búcsúzóul ismét Fekete Pált, a Békés megyeiek *Tanár urat* idézem:

A nagy kommunista emberdaráló milliók testét és lelkét őrlötte meg. Én túléltem a leírhatatlan és hihetetlen iszonyatot. Hogy miért nem fekszem a többiekkel együtt valahol egy tömegsírban, arra csak a gondviselő Isten tudna választ adni. Hosszú idő telt el azóta, de az emlékek ébren és álmomban ma is kíserítenek.

A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárából

A kenyér és a kenyérsütés a somogyi uradalmi cselédek körében (1900–1950)

1848 óta történelmi büszkeségünk a jobbágyság eltörlése. Arról azonban még az ezredfordulón is kevés szó esik, hogy mi lett a föld nélkül felszabadított jobbágyok, zsellérek, az uradalmi alkalmazottak tömegével. A XIX. század második felében többségében közülük kerültek ki az 1945-ig fennálló latifundiumok nincstelen szolgálói, azaz uradalmi cselédjei.

De hát kik is voltak az uradalmi cselédek? Legtömörebben, legszobben talán Kardos László fogalmazta meg: „Az uradalmi cselédség a magyar szegényparaszság egyik leghatalmasabb rétegét alkotta a múltban. Közel milliós tömege a parasztság testéből kiszakítva, a falvaktól és városoktól távoleső pusztákon majorokban, uradalmi tanyákon élte mélyen társadalom alatti életét. Miközben a magyar termőföldnek majd a felét művelte, egyetlen négyszögölet sem mondhatott magáénak. Élete szakadatlan megerőltetett hajszában, szünettelen munkában telt el, mégsem keríthetett maga és családja feje fölé akár csak egy pusztá fedeleit. Erőltetett munka, embertelen bánásmód, nyomorúság, éhezés, gondok, kulturálatlanság, középkori életviszonyok senyvesztették ennek a hatalmas embertömegnek az életterejét, amely a magyar mezőgazdaság legnagyobb és legmodernebb termelő apparátusát hordozta a vállán, a kapitalista nagybirtokot. A modern kor rabszolgái voltak az uradalmak cselédjei: munkaerő, emberi nyersanyag, mely a magyar paraszti élet legelmaradottabb zugaiban tenyésztett egy elfajult társadalomfejlődés szegényletes maradványaként. – Senki sem tudott róluk, senki sem akart róluk tudni a hivatalosak közül, az irodalom és a tudomány megfélemezett létezésükről (...) Írni azóta sem írtak róluk. Legalábbis keveset, s főként csak az irodalom és publicisztika. A tudomány adóssága továbbra is megmaradt e jelentékeny társadalmi réteg története, sorsa, küzdelme, élete iránt. A néprajztudományé is.”¹

Az uradalmi cselédek életének nagy történelmi fordulója: 1945. A változásokat – a nagybirtok megszűnését, a földosztást, termelőszövetkezetek szervezését stb. – ugyanúgy élték meg, mint az ország többi milliója. Az új évezred elején az egykoron megalázott volt cselédek közül már csak néhány nagyon idős hírmondó akad. Életmódjukat, kultúrájukat, nyelvi örökségüket egy készülő kötetben – a zselici cselédség életén keresztül – kíséreljük meg összefoglalni. E tervezett kötet egyik fejezetét, a számukra rendkívül fontos „mindennapi kenyér” elkészítésének a módjait kívánjuk itt bemutatni.

Amerre a nap süt, kenyér teröm. – Amög az Isten egészségöt ad, könyeret is ad hozzá. – 'Jába nek pusztáru pusztára, memé tovább, anná feketébb könyeret öszök.

Hasonló és megannyi más, kenyérről kapcsolatos szófordulat, szólásmondás a cselédek életében a kenyérnek, mint alapvető ételmiszernak, mindennapos táplálékának a fontosságát tükrözi. Szó szerint és átvitt értelemben is olyannyira, hogy szinte minden, a kenyérről kapcsolatos tevékenységhez kiemelt, mágikus jelentőség is járul.

A kenyérsütés női munka, nagy hozzáértést igénylő, erőt próbáló feladat. A pusztán a nagylányok és asszonyok iránt támasztott egyik követelmény, a kenyérsütés tudása. A kenyérsütéshez való hozzáértést még az asszonyok erkölcsös élete iránt támasztott szigorú el-

¹ Kardos László: Jegyzetek a volt uradalmi cselédség kultúrájának és életmódjának alakulásáról. In: Ethnographia. 1955. 225–344. old.

várásoknak is fölébe helyezték: *Nem az a kurva, aki kurva, hanem aki nem tud kenyéret sütni* – mondták.

A kenyérsütő kemence építése az uradalom szolgáltatásai közé tartozott. A közös füstökonyhák meghatározó részében – ahol 2-3-4 család is főzött – állt a kemence. Füstje nyílt, szabad kéménybe áramlott, vagy az ajtón ment ki. Azoknál a cselédházaknál, ahol az 1920-as évektől úgynevezett *magánylakásokat*, azaz külön szoba-konyhás lakásokat alakítottak ki, az uradalom 6-8, esetenként 10-12 család számára külön sütőkemencét – *kaminkót* – épített, benne 1-2 sütőhellyel. Egy-egy család hetente egyszer süttött kenyeret. A sorrendiségben a családok egymás közt megegyeztek. Vasárnap és pénteken senki sem süttött kenyeret, hacsak lehetett, hétfőn sem. Vasárnap mert ünnep, pénteken pedig az *Úr Jézus halálának napját*, a kenyérsütés szempontjából szerencsétlennek tartották. *Mivel vasárnap vétők szitáni, hétfőn se süttöttünk* – mondták az adatközlők. A fennmaradó négy napon általában ketten, de volt, hogy hárman is süttöttek egy napon ugyanazon kemencében. Különösen a szombatot kedvelték, mert akkor vasárnapra volt puha kenyér. Szerencsésebb az volt, aki másodiknak, harmadiknak ölthette be kenyerét, mert akkor kevesebb fa kellett a fűtéshez. Úgyhogy e tekintetben is megegyeztek: egyszer egyik, máskor a másik cselédasszony volt soros a kora reggeli sütésnél.

A kenyérsütés tudása anyáról leányra szállt. – *Kenyérsütés? Nem akármí vót ám: Csak az tudja, aki már eccer is süttölt kenyéret. Hát még egy életön áttu? Mer mindön hetön süttölt az asszon kenyéret. Előtte nap délután lehoztuk a pallásru a lisztöt. Mőgszítátunk. Akkor este mögtötte az asszon a kovászt. A sütnivalót langyos sós vízbe beáztatta. Mőgszürte és a teknyő egyik végibe liszt' összekeverte. A kovászfát rátötte és jó letakarta. Másnap hajn-ba, abbu a kovászbu kivötte a kiskovásszát. Egy kis tányérra vót... Összekevertük jobban liszt'. 'zsurmútuk, abroszt terítőtőlünk az ágyra, melegön mögszáfogattuk, mer ha nem, 'ronlott. Vagy nyullós lött, vagy penészlős... Jöttünk a következő hétre. Ev vót a sütnivaló, a következő kenyérsütéshöl való sütnivaló. Ha két összemarek sütnivalót csinýtt, az má 3-4 sütéshöl is ölég vót.*

Még én lánkodtam, élesztőt nem ismertünk, jobban má a huszas évek végén... Na most! Azt a sütnivalót az új sütés előtt mög köllött áztatni. A sütnivalónak külön acskója vót, inkább ujjan ritkás háziváson. Szellős helön fölakasztottunk, ott tovább szárogalódtott. Vót ujjan is, aki a sütnivalójába kukoricalisztöt is kevert.

De sütnivalót nagy szegýön vót kücsön kérni. Nem is szílvessen adtak, mert azt tartották, hogy akkor 'viszik a szöröncséjjet. Nem lösz löbvet nekijje jó a kenyere... mert vót ujjan is, hogy irigységbül is kért kücsön sütnivalót attu a másiktu, mert hogy annak mindig szép vót a kenyere, hogy hál má azt is hadd szidja az ura... Na most! Ha mégis adtak neki sütnivalót, akkor azt jó lefőrázta, akkor biza', aki adta, annak sokáig nem lött jó a kenyere. Mőg akadt ujjan érvéntelen asszon, nem is egy, hogy mögromlott a sütnivalója... , mög má nem is csinýtt, hogy maj kér. Akkor azt nagyon lenézték, hogy nincs sütnivalója. Hogy még annyi esze sincs, hogy sütnivalót csinýttján magának. Vagy hazudta, hogy nem lött ölég... ~ra mondták, hogy nem sok sütnivalója van, hogy nincs ölég esze...

A kenyérsütéshöl külön teknyő vót. Azt másra nem is hasznátunk a viláégert se! Cigányok csinýálták. Neköm hársfábu vót, jó könnyü. Vót kinek fűzfábu, nyárfábu, ~ra a Zselicségbe bükkfábu is, de az nehéz vót... Vót ki lisztér cseréte, ki pénzér vötte. Odavitték a házhó...

A teknyő rátöltük a dagasztólábra. De a teknyő alá – télön – egy risz-rossz kabátot, pakrócot töltünk, hogy fő ne fázzon a kovász. Föllü abrossz~ takartuk. Egész addig takartuk, még be nem öttünk. Télön ha hideggyebb vót a lakás, akkor vót ugy, hogy a szakasztókat beraktuk az ágybn és dunyháv~ takartuk be. Mer ha eccer mögfázott, keletlen lött a kenyér, ragacos vagy lapos..., am má nagy szegýön vót...!

A kenyér legjobb vót sütnivalóval. Biztossabb vót a kelése. Mert vót lusta kovász is. Ha vót, régön komlót keverték a lisztbe. Mondták: attu sörényebben kel a kovász. Az 'ső háboru után má kezdtiünk hasznáni az élesztőt is, de akkor sütnivalóbu köllött kevesebb.

Akkor rögg' karán, inkább má hajn-ba, még a család aludt, vót a dagasztás. Azt mondták, hogy addig nem jó a kenyér, még a dagasztás közbe az asszony háromszor mög nem izzad... , aszongya: amég nem csurög az üsztörgye (azaz a homlok, miként a ház eresze szokott). Ez kb. : órát jelentett. (É. Fodor Rozália)

Amikor a kenyeret az asszony eldagasztotta, a teknőt letakarta, akkor elment a kemencét befűteni. A kemence tüzelője Somogyban botfa, ágfá. Legjobb a bükkfa és a gyertyán. Ebből fele annyi keil, mint a hársfából. A kemény fának erős tüze van, hevűssebb a kemence. A sütőfa

hossza 2 méteres, a konvenció botfát fejszével egyszerűen kettévágták. (A tűzhelyre valót rövidebbre, 3-4 fele aprítják.)

Amikor a tűz már égött, az asszony kiszakította a tésztát. Nekem vót öl karikós szakasztóm, míg egy hosszikás, annak mondtuk „veku”. Abba terítettük a szakasztóruhát, möglisztőtük, a könyértésztát hat részre elosztva beletöltük a szakasztókba és betakartuk. Akkor a szakasztóba k’ t még egy órát. Amikor az asszon kezdte kiszakítani a kenyeret, a pompost szakította ki először. A pompost öltötte be utójjára és azt vötte ki először. A kis pompos vót az ’só, amit müszegtek. Vót fj kilós? Mint egy nagyobb zsömle. Zselicbe pompos nekiün nem sütött az asszon, azt mondták az a „Krisztus könyere”. (E. Fodor Rozália, 63 é. 1962.)

A cselédeknel egy felnőtt emberre egy hétre egy egész kenyeret számítottak, egy növendék gyerekre felet, ha kisebbek voltak, harmadát, negyedét. 1 db karikós könyér súlya 5-6 kg volt. Egy kemencébe egy sütéskor általában 6 kenyér fért el. A maradék tésztából langallót sütöttek, amit csak 1945 után kezdtek el langosnak nevezni. A langalló lépényszerűen elnyújtott tészta. Az asszony tenyerével akkorára formálta, mint a sütőlapát. A lapáton késsel két helyen behasított, hogy ne púposodjon föl. A langallót a kemence szájánál sütöttek, közel a kihúzott parázshoz. A kenyérnél jóval hamarabb átsült, a gyermekek már várták, mert kenyérsütés napján langalló volt a reggelijük. A megsült langallót kézzel törték el darabokra (a hagyomány szerint késsel vágni nem volt szabad), tejföllel, zsírral megkenték, vagy egyszerűen csak megsózták és úgy fogyasztották frissen.

A kemencéből – amikor az már jól áthévílt – szemvinyóval (szénvonóval) a parazsat a kemence szája elé húzták, vizes peméttel (kukoricacsuhéból kötött seprőbojttal) a hamut is kisperték. A pemetet vízzel telt teknőbe mártogatták, hogy lángra ne lobbanjon. Egész addig seperték a hamut, amíg az nem szikrázott. Miután a szakasztóban a tészta további egy órát kelt, az asszony „Jézus nevében” beöltötte a kenyereket. Az öltés vagy bevetés rituálé szerint történt: a sütőlapáttal arnyi keresztet vetett a kemence kormos szájára, ahány kenyeret sütött és azt mondta: „Atyának, Fiúnak, Szentlélek nevében. Amen.” A lapátra borított kenyértésztát vizes kézzel mögmosdatták. Az első kenyér tetejére a mutatóujjakkal keresztet rajzoltak, majd a kereszt közepén az ujjukat kissé belenyomták a tésztába. Volt, aki a 4 evangélista, a négy világtáj jeléül késsel oldalt négy helyen bevágta, mások a Szentháromság jeleként csak háromszor. Az öltés ideje alatt az asszony senkivel sem beszélhetett, tehát a bevetés idején némán tett-vett. Az öltés idején a gyerekeket övták, nehogy a sütőlapát közelében legyenek, mert a lapát nyelén ül az ördög...

A kenyér két órán keresztül maradt a kemencében. Elsőnek a pompost szedték ki, azt is fogyasztották el elsőnek, majd azt a kenyeret, amelyre öltés előtt a keresztet rajzolták. Kiszedés-kor a kenyér talpáról a hamut tolsőprűvel leseperték, majd minden kenyeret vizes ruhával vagy kézzel áttöröltek. Asztalra, padra rakták, de helyszüke miatt rendszerint a kemence tetején maradt, amíg ki nem hűlt. Utána a kamrában helyezték el, ha nem volt kamra, akkor a padlason volt a kenyér helye.

Mint említettük is, a kenyérhez számos mágiikus hit, rituálé kötődött. Többek között: minden új kenyér megszegésekor késsel keresztet rajzoltak az aljára. Kenyeret csak a talpával volt szabad az asztalra helyezni, mivel Jézus-Krisztus is talpán járt a földön. A szegésnek az ajtó irányában és egyben az asztal közepe felé kellett nézni. Ne befelé, hanem kifelé. A kenyérrel, mint Krisztus testével mindenkor tisztelettel bántak. Dobni nagy tiszteletlenségnek számított. Ha egy falat a földre esett, felvették, leporolták, megsóolták és: – Óh, Isten bocsássa mög! – szöveggel elfogyasztották.

Pusztai szemlélet szerint azon az asztalon, ahova a kenyér, azaz Krisztus teste került, az ételen kívül semmi mást (csomagot, kosarat, ruhadarabokat stb.) elhelyezni nem illik, ez alól egy kivétel volt, a férfi kalapja. Kenyeret eldobni, szemébe hajítani szinte bűnnek számított. Ha ember nem fogyasztotta el, akkor azt állatokkal etették föl.

A kenyérsütés szokásos tilalmi napja a péntek és a vasárnap. Ezekon kívül Sárlos Boldogasszonyok (július 13.), Borbála napján (december 4.), Luca napján (december 13.), Nagypénteken, Nagyboldogasszony napján (augusztus 15.), Kisboldogasszony napján (szeptember 8.) mint női dologtöltő napokon, a kenyérsütés szintén tilos volt. A tilalom különösen Szent Flórián (május 4.) napjára vonatkozott. Flórián a tűz pátrónussa – mondták. Ha nem tartják a napját, nagy tűzet csinál. A mondák szerint volt asszony, aki nem tartotta be a tilalmat, ezért a haragos

tűz kicsapott a kemence száján és leperzselte az asszony haját, más esetben összedégette az arcát, a kenyere pedig kővé változott. Másutt Flórián napján a kemence tűzétől egész utca leégett. Ugyanakkor szombaton és csütörtökön szívesen, előszeretettel sütöttek kenyeret. Különösen nagyszombaton nem maradhatott el a kenyérsütés. Úgy tartották, hogy *Krisztus a friss kenyér szagára felébredt a sírjában. A néphit azt is tartotta, hogy aki nagyszombaton kenyeret süt, annak mindig magos, szép, nagy könyere lősz, a kukoricaföldjén pedig sok, nagy tök nevellődik.*

Mi volt az a vakarcs? Tudod, amit az asszony kenyérsütés után kalánnyal levakart a teknős ödaláru. Mondták úgy is: „vakarék”. Vót akkora, mint az öklöm. Inkább kisebb. Azt nem is szokták mögsütni. Vót aki belemorzszúta a kiskovácsba, vagy dobta bele a bocskásba. Ha mög is sütötte, azt má csak öregesléd ötte mög. Gyeröknek nem adták ám! Azt mondták, attu nem nyúl mög. Még nőta is van róla:

*Egy szöm kökény, két szöm kökény,
Tátott száju béröslegény,
Mér ütled mög a vakarcsot,
Azért nem nyúlt mög a bajcod.*

Mög ha vót ujan nyíftincás gyerek, vagy malacra is mondták: 'maradott, talán mögötte a vakarcsot. Ujan kis vakarék... Ha pedig lány ötte talán mög, akkor úgy tartották, hogy az nem mögy férhöl. (E. Fodor Rozália, 63 é. 1962.)

Voltak jobbjálló cselédek, akik ölletéskor a malomban rozslángot is kértek. Ez a rozs legjobb minőségű lisztje. Kalácsnak ugyan nem való, de kiváló fehér foszlós kenyeret lehetett belőle sütni. Rozslángból kenyeret csak nagyobb ünnepekre, karácsonyra, húsvétra szoktak sütni. Ha valaki rozslángot kért, jóval kevesebb lisztet kapott.

A cselédek a malomban többféle lisztet kérhettek. Az első lisztet kalácsnak, a második lisztet kifőtt tésztaának, a harmadik lisztet kenyérnek használták. A harmadik, azaz a kenyérlisztet rozsliszttel keverték. A cselédek, hogy takarékoskodjanak, a kenyérliszthez főtt krumplit is kevertek. Keverési aránya egynegyed, egyötöd rész volt. A krumplis kenyér tovább maradt puhán, lassabban száradt ki. A kenyérlisztet kukoricaliszttel is szaporították. A tisztán kukoricalisztből sült kenyér nehéz mint a sonkó, töredezik és gyorsan kiszárad. Ezért tisztán csak kényszerből sütöttek vele kenyeret, amikor a gabonás lisztjük elfogyott. A kukoricakenyeret rozslisztes vízzel mosdatták meg beöltés előtt, hogy a teteje szép sima legyen, és ne repedezzen.

Szokásban volt, hogy a kenyérsütés alkalmával a langallót betevés előtt tőrőval is meghintették. Ez volt a tőrőslépeny. Másik, kenyérsütés alkalmával készült étel volt a pupora: a kenyérvásvát finomliszttel külön összegyúrták, vékony hengert sodortak belőle, csigaszerűen összetekerve sütötték ki. Amikor kiszedték, darabokra tördelve tálba tették, tőrőval, mákkal meghintették és (édes) forró tejjel leöntötték. Frissen fogyasztották. Ez volt a tejbe pupora.

A kenyér beöltésének szertartásához tartozott még, hogy azt a vizet, amiben a pemetet áztatták, mártogatták, olyan helyre öntötték, ahova az emberek nem léptek: csolányosba, vágásba stb. Mert aki belelép, a boszorkányok megronthatják és keléses lesz. A vizes teknőt pedig rituálisan a pemetre borították, és az addig rajta maradt, amíg a kenyeret ki nem szedték.

Abban a maradék vízben, amellyel a kenyeret mosdatták, a csecsemő – ha volt – arcát is megmosták, hogy előbb tudjon beszélni. Kenyeröltés után a kemence szájához húzott parázsra ráhintették azt a maradék lisztet, amit a lapátra szórtak, hogy ne ragadjon, végül a maradék kenyérmosdató vizet szintén a parázsra locsolták: *akkor az a tűz nem sirt, mert önni is kapott, mög inni is. Nem égette el a könyeret.*

A nagybőjtbeni első kenyérsütés alkalmával a hagyományokhoz ragaszkodóbb cseléd-asszonyok a pompos tésztaájába annyi fokhagymagerezdet tűzdeltek, ahány tagja volt a családnak. Amikor kiszült, abból mindenki evett, hogy ne fájjon a torka. A néphit szerint a pompos azért Krisztus könyere, mert amikor a földön járt, az asszonyok még ilyen kis kenyéret sütöttek.

Habár a kemencét minden sütés után sárga földdel „lemeszelték”, kipingálták, a kemence a sok használatból hamar le is romlott. Különösen a belső vakolása hullott le. Ilyenkor nem hívtak kőművest, hanem kisebb gyermekeket bujtattak be, kis pipiccel (zsíros kanóccal) világitottak, és a hiányzó részeket polyvás sárral kijavították.

Minden kemencének megvolt a maga sajátossága, más volt a huzatja. Másként kellett fűteni reggel az első sütésnél, másként a második vagy a harmadiknál. Kemény fából kevesebbet, a puha, ellobbanó ágból, hársfából, nyárfából, fűzfából többet kellett égetni. Lakodalomban is

azt mondták a gazdaasszonynak az összesegítő menyecskek: *Te ismeröd a kemöncédet. Fűtsél be te!*

A kenyér mint népművészeti motívum a cselédek meséiben, dalaiban is gyakran megjelenik. Itt csak egyet idézünk:

*Édösanyám édös teje,
Köserü a más könyere.
Köserü is köserves is,
Néha, néha panaszos is.*

Dr. Eperjessy Ernő

A baranyai német tájházak honismereti tevékenysége*

A német nemzetiség honismereti-helytörténeti kutatásai nálunk, a dél-dunántúli régióban csak az 1960-as évektől figyelhetők meg. A németek körében akkor még országosnak egyáltalán nem nevezhető mozgalom elindítása vidékünkön dr. Vargha Károly nevéhez kapcsolódik.¹

Vargha Károly a Pécsi Tanárképző Főiskola egykori német nemzetiségi tanszékének vezető tanára volt. E minőségében számos helytörténeti, dialektológiai – nyelvészeti témájú diplomamunka megírását kezdeményezte és segítette. A megye honismereti szakköreinek 1960-ban lett felelőse, majd húsz éven át a honismereti mozgalom megyei munkabizottságának elnökeként működött. Járt a magyar és a nemzetiségi, főleg a német kisebbség által lakott falvakat, saját gyűjtései² mellett szorgalmazta a vidéki értelmiség, tanítók, tanárok bekapcsolódását a honismereti munkába. Egy-egy kistáj, pl. a Zselic alaposabb megismerésére tanácskozásokat szervezett. Segítséget nyújtott a német tagozaton tanuló középiskolások néprajzi- és nyelvjárási gyűjtőseihez.

Vargha Károly e sokrétű honismereti tevékenysége hívta életre a régióban a helytörténeti gyűjtemények létesítésének igényét, és végül helyenként ebből szerveződtek megyei támogatással a német nemzetiségi tájházak, gyűjtemények.

Napjainkban elmondhatjuk, hogy a megyében folyó német nemzetiségi honismereti kutatások elválaszthatatlanok, szervesen kapcsolódnak a gyűjteményekhez.³

Baranyában az újabb múzeumi-gyűjteményi kritériumok alapján a *meceknádasdi*⁴ és az *ófalvi* gyűjtemények minősített tájházak. A leltározás megoldásával folyamatban van három nagyobb gyűjtemény Bóly, Hímesháza, és Liptód tájmúzeummá atakulása és távolabbi terv szerint Szederkény, Óbánya, Szentlászló tájmúzeummá nyilvánítása.

Említésre méltó több kisebb gyűjtemény, illetve magángyűjtemény, melyben a kiállított tárgyak nem kizárólag német, hanem részben magyar, vagy más nemzetiségi anyaggal együttesen mutatják be a település lakosságának néprajzi jellegzetességeit. Ilyen többek között a somberek, a hidasi, a kisménvári, a nagyménvári, a villányi tárggyűjtes, valamint a kárász, a monyordi és a vérméndi magángyűjtemény. A hozzájuk kapcsolódó honismereti tevékenység,

* A XXXIII. Honismereti Akadémián, 2005. június 29-én elhangzott előadás szerkesztett szövege. (Szerk.)

¹ Dr. Vargha Károly (1914–1993)

² Emlekeztetünk itt többek között Vargha Károly, a Pécs környéki magyar és német bányászok hagyományvilágának, meséinek máig is forrásértékű kötetére, vagy a német dallamkincs, az egyházi énekek kutatásának és dokumentációjának a német kórusokra gyakorolt hatására.

³ A „Honismeret, helytörténet, tájházak” címmel 1984-ben megrendezett konferencián 11 német nemzetiségi gyűjteményt és két tájházat ismerhettünk meg, melyeknek kialakításához számos ötletet Vargha Károly adott.

⁴ A meceknádasdi tájház ismertetőjét ld.: I. *Imre Márián: Meceknádasd, Német tájház Deutsches Heimatmuseum. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára* 97. Bp. 1981. bővített második kiad. Bp. 1994. L. *Imre Mária: Meceknádasd Műemlékek. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára* 588. Bp. 1998.

alkalomszerű, pl. a nyári néprajzi táborok résztvevői feladatokat kapnak a település jobb megismerésére.

A tájházakat és a helytörténeti gyűjteményeket az 1970–1980-as években, a jelenleg sokszor elhangzó kritikus vélekedésekkel ellentétben, nem pusztán csak kiállítás, hanem további tudományos, és honismereti kutatások ösztönzésére, valamint közművelődési hasznosítás céljából alakították ki.

Egyik legkorábbi példaként említeném a *Mecseknádasdi Német Nemzetiségi Tájházat*, melynek egyik épületszárnyában a „*Népi kézművesség Baranya németiségének köréből*” című kiállítás megnyitása után a múzeum kisebb *kutatóbázis alapjait vetette meg*, olyan hazai és német kutatók számára, akik a Baranya megyei németiség folklórhagyományait vizsgálták. E program keretében az 1980-as években Németországból érkeztek kutatók – többek között Axel Hesse, Heike Müns, Rudolf Weinhold, Josef Schwing – akik több-kevesebb ideig vizsgálozták a környék németisége körében.

A kiállítás akkori látogatottsága és Mecseknádasd műemléki környezete kedvező feltételeket nyújtott nemcsak a közművelődési eseményeknek, hanem *szakmai konferenciák*, valamint *tanulmányutak helyszíneként* is öregbítette a helyi település jó hírét. Ilyen esemény volt Mecseknádasdon, 1987-ben az *Országos Műemlékvédelmi Hivatal regionális műemléki konferenciája*, melynek nemcsak régészeti szekcióját szövegezték meg, hanem a néprajzit is, ezen belül a környék nemzetiségi népi építészeti vonatkozásairól és a szakrális épületekről hallhattunk tájékoztatót.⁵ A Műemlékvédelmi Hivatal akkori igazgatója, Merdele Ferenc az esemény alkalmával nyitotta meg a baranyai németek egykori Fachwerk-szerkezetű építkezésének tárgyakal, valamint dokumentációs és levéltári adatokkal is illusztrált állandó történeti kiállítását. A tájház számos alkalommal fogadott néprajz, német és történelem szakos hallgatókat Budapestről, Szegedről és Debrecenből, akik *tanszéki tanulmányútjuk* alkalmából szakmai előadást hallhattak a kiállítás történeti és néprajzi hátteréről, a térség németiségének néprajzáról. 1987-ben a *Másfélmillió lépés Magyarországon... És még félmillió lépés Magyarországon...* című, Rockenbauer Pál szerkesztette *honismereti Tv-sorozat*ban bemutattuk a mecseknádasdi és az ófalui tájházat.⁶ Jelentős eseményként említhetjük *I. Dél-dunántúli Üvegipari Szimpózium* megrendezését 1988-ban, amikor a tájházban rendezett hutaüveg-kamarakiállításon helyben tartottunk szakmai beszélgetést a Keleti-Mecsek egykori üveggyártásáról és a műhelyek történeti kérdéseiről. A kiállításokról a *göttingeni Wissenschaftliche Film-Institut 1995-96-ban* filmet forgatott, amelyből részletesen megismerhettük nemcsak a gyűjtemények tematikus egységeit, hanem a helybeliek életmódját, hagyományos szokásaik változását, valamint a környéken működő kézművesek műhelyeit is.⁷

A mecseknádasdi tájház berendezése idején a munkálatok már folytak a szomszédos *Ófaluban* is, ahol egy kisebb teljes portát, valamint a helybeli faesztergályos és székes mesterseget mutattuk be.

A két tájház megnyitása nyomán országos viszonylatban is *jelentősen megemelkedett* megvénkben a *német néprajzi- tematikájú gyűjtőpályázatok száma*. A felnőtt tagozaton főleg nyugdíjas pályázókra számíthattunk. Ifjúsági tagozaton kiemelkedő, forrásértékű leírások születtek a megye németiségének tárgyi- és folklór hagyományairól, nemcsak a régi, hanem a megváltozott hagyományokról is. A pályázatok a megyei és az országos fordulón egyaránt sikerrel szerepeltek.

Tapasztalatból mondhatjuk, hogy a pályázókkal személyesen tartott kapcsolat, a konzultációk teremtettk meg a rendszeres honismereti, néprajzi gyűjtések igényét a német tagozatos középiskolások körében. Kiemelném a Leőwey Klára Gimnázium Német Nemzetiségi Tagozata-, valamint a Mohácsi Kisfaludy Károly Gimnázium honismereti és néprajzi köreinek német nemzetiségi terepen végzett gyűjtőmunkáját. Fontos megjegyeznünk, hogy a pályamunkák elismerése nyomán, megvénkben megnőtt a tanulók érdeklődése a történelem, a német nemzetiségi nyelv és a néprajz szakok iránt. A néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatok me-

⁵ Mecseknádasd néprajzra és hagyományaira vonatkozóan ld. *Lantosné Imre Mária – Virgna Dezső: Mecseknádasd. Száz magyar falu könyvesháza. Bp. 2001.*

⁶ A tájházakat és a kistájék néprajzát L. Imre Mária mutatta be.

⁷ A filmek szerkesztője Franz Simon, forgatókönyvírója L. Imre Mária és Franz Simon volt.

gyei fordulója anyagi okok miatt napjainkra elenyészett. A német tagozatos iskolák és gimnáziumok tanulói, ha pályáznak, egyenesen a budapesti fordulóra küldik pályamunkájukat. A felnőtt tagozatos pályázók hasonlóan, a megye kiiktatásával küldik el munkáikat Budapestre.

A német nemzetiségi honismereti kutatások és a hagyományápolás az utóbbi években ugyanúgy, – ahogy a gyűjtemények körülményei – helyenként megváltoztak. Megfigyelésünk nyomán úgy véljük, hogy a helyi hagyományok ápolását az élő gyűjteménye és az interaktív műzeumi szemlélet inspirálja legjobban.

A helyismeretből és a hagyományokból építkező életszemlélet formálásához azonban számolnunk kell néhány adottsággal:

- Településként eltérő ennek intenzitása, azt is mondhatnám személytől és a közösségtől egyaránt függő – ki és hogyan tartja érdemesnek a múlt feltárását, kisebbségi létének, önazonosság tudatának megfogalmazását.
- A honismereti kutatások, a honismereti munka jellegét meghatározza a települések múltbeli szokásrendje, lakóinak egykori kapcsolatrendszere is, valamint az, hogy motivált-e a közösség a hagyomány felújításában, ha igen milyen módon.
- Tapasztalataink szerint helyenként a turisztikai-idegenforgalmi szempontok, partnertelepülési kapcsolatok is felerősíthetik egy-egy település hagyományápoló törekvéseit.

Számba véve megyénkben a német nemzetiségi honismereti tevékenységet, öt területet különíthetünk el. Ezek a gyakorlatban természetesen kontaminálódhatnak, és együttesen is segíthetik a hagyományok folyamatos továbbélését.

1. Helytörténeti és családja-kutatás

Egyre több helyen vetődik fel a települések helytörténeti feltárásának kérdése. A levéltári-, egyháztörténeti dokumentációk kutatásán túl fontossá vált a recens anyag gyűjtése. Itt nemcsak a szakemberek, néprajzosok, történészek, hanem a pedagógusok, civilek búvárkodására egyre jobban élénkülő érdeklődésére is gondolunk.

A falumonográfiák egyik úttörő jelentőségű példája a kiváló szederkényi helytörténész Ravasz Jánoshoz fűződik,⁸ aki a néprajzi gyűjtőpályázaton országos első díjat vehetett át *A 700 éves Szederkény* című monográfiájáért. Kötetét 1973-ban adták ki. Ez volt megyénkben az első olyan munka, amely a kitelepítéseket követően német lakta községgel foglalkozott. Ehelyütt kell megjegyeznünk, hogy a továbbiakban készültek monográfiák, soknak megjelenését németországi kitelepítettek anyagi támogatása is segítette.

Egyébként ehhez kapcsolódóan említenünk kell azt is, hogy Szederkényben 1972-ben nyílt meg az iskolában a helytörténeti gyűjtemény első változata. Az iskolai gyűjteményt folyamatos bővülésével 1991-ben a helybeli használaton kívüli mozi-teremben nyílt meg a bővített, újrendezett kiállítás. Ravasz János egyúttal megszervezte Szederkényben a *Honismereti Egyesületet*.⁹ Ez az egyesület az ő szerkesztésével 1991 és 2004 között *Szederkényi Honismereti Egyesület Évkönyve/Heimat-Verem Surgetin* címmel 11 füzetet jelentetett meg nyomtatásban. A vegyes tematikájú írások nemcsak a helyi település történetéről, hanem lakosságának életéről, iparosairól, családokról, viseletéről, életmódjáról, hétköznapi és ünnepi szokásairól, neves személyiségeiről közölt kisebb nagyobb írásokat. Az évkönyv számai magyar és német nyelven, ill. magyar és bő német rezümével jelentek meg.

A kitelepítést követően 25-30 évvel lassan témává válhatott a családok eredetének, leszármazásának, az anyaországgal való kapcsolatának kutatása is. A Duna menti Németiség Családkutató Munkaközösségének támogatásával 1983-ban Darmstadt-ban adták ki *Hengl Nándor: Deutsche Kolonisten im Komitat Baranya/Ungarn 1688-1752* című háromkötetes munkáját. A szerző baranyai német kitelepítések népéről, a megyei levéltárban fellelhető összeírások, a helyi anyakönyvek, az uradalmakról készült korabeli dokumentumok, valamint a történeti-néprajzi publikációk felhasználásával készített katasztert. Részletes, térképekkel illusztrált leírást ad a történeti Baranya vármegye egykori uradalmairól is.

⁸ Ravasz János (1922–2004)

⁹ A Szederkényi Honismereti Egyesület 1991-ben alakult.

A dokumentumgyűjtemény nyomán több helyen indult a német lakosság körében család-fakutatás. A források feltárását nemcsak a hazai levéltárakban, helyi plébániai anyakönyvekben, hanem egyre többen végzik külföldi levéltárakban is. Eredményeik nem egyszer új- és a tudomány számára nélkülözhetetlen adatokkal szolgálnak.¹⁰ A közösségek partnerkapcsolatainak életre hívásával helyenként lehetővé vált nemcsak egyéni, hanem közösségi szerveződésekben is az egykori eredetihelyen maradt rokonság és a helyiek kapcsolatrendszerének felderítése.

2. A vallásos népelet kutatása

Ha a honismereti munka tágabb összefüggését vizsgáljuk szólnunk kell a vallásos népelet hagyományainak ápolásáról a kitelepítettek és az itt élők a helyi templombúcsúk alkalmával szervezett találkozóiról. A hagyományápolás c. területe különösen a németek körében figyelemreméltó.

Előjáróban meg kell említenünk, hogy a Baranyába telepített németek 90%-a római katolikus vallású. A történelmi tradíciók jegyében hitéletük hagyományai egykor rendkívül gazdagok voltak. Az 1950-es évek nehézségei közepette, az itthon maradtak körében némileg átalakulva, de fennmaradtak a népi vallásgyakorlat egyéni megnyilvánulási formái. A feloszlatott vallásos egyesületek szerepét helyenként a rózsafüzér-társulatok éltették tovább. A hit megőrzése és a vallásgyakorlat megtartó ereje – még akkor is, ha ez visszaszorult az egyéni, intim szférába, vagy a templom falai közé – elegendőnek bizonyult, ahhoz, hogy – Nagy László szavai után szabadon – „a kisebbség a foga között mentette át vele identitását a túlsó partra”.

Ez a magatartás természetesen nem tekinthető általánosnak, csak ott, ahol a közösség összetartozás tudata és a hitélet hagyományai folyamatosan éltek. Ilyen település volt Bóly, a Batthyány-Montenuovo kegyúri család egykori birtokközpontja is. Nem véletlen, hogy a megyében elsők között itt sikerült életre hívni a Kolping-szervezetet, és az egykori Szent József Intézet növendékeinek baráti közösségét.

A kitelepítettek hazalátogatásának gyakoribbá válásával a vallási hagyományok felidézése is más jelentőséget kapott, a spirituális kapcsolat erősíti napjainkban a rokonság, a közösségek összetartozás-tudatát. (A templombúcsúk liturgiája, a szabadtéri Flórián-misék, a Szent Bálint-kápolnánál tartott búcsúmise, a közös kálváriajárás stb.)

Bóly városban 1993-ban, a település fennállásának 900 éves évfordulójára szervezett időszaki kiállítás után 2001-ben nyílt meg a Batthyány-Montenuovo uradalom egykori központjában álló uradalmi magtár műemlék épületében¹¹ a *Fejezetek Bóly történetéből és néprajzából* című, mintegy 400 négyzetméter alapterületű kiállítás. Konceptióját az évek óta végzett helyszíni gyűjtés, a helybeliek gyűjtött tárgyai és a megyei levéltári-, történelmi kutatás alapján terveztük. A helybeliek részvétele a kiállítás kialakításában klasszikus példája az öntevékeny honismereti munkának. A bemutató a XVIII. század elejétől 1946-ig, a lakosságcsere időszakáig ad képet a mezőváros történetéről, lakosságának életmódjáról, az iparosokról, és a település műemlékeiről. A kiállítás egyik legfontosabb fejezete a helybeli katolikus németiség és a telepítésekkel érkező felvidéki református magyarok egykor rendkívül gazdag vallási és egyesületi szerveződéseiről, iskoláiról látható dokumentumanyag. A kiállítás megnyitását követő években a helybeliek alkalmanként kisebb bemutatókat rendeznek a helyi vallási élet múltjáról. 2002-ben összegyűjtöttük és kiállítottuk az egykori irgalmas-rendi nővérek zárdájának családoknál titokban megőrzött dokumentumanyagát, régi iskolaközpontjuk iratait.

Bólyban azóta is sokan foglalkoznak a helybeli emléktanyag gyűjtésével a közösségi hagyományok ápolásával. *Említést érdemel a helybeli katolikus németek és a református magyarok kapcsolata*

¹⁰ Ilyen jelentőségű többek között az anyakönyvek teljes feldolgozása Mecseknádasdról – *Knippl Mária*, vagy a mecseknádasdi első telepesek és a franumersbachi üvegkutatások kapcsolatának kérdés-körében *néhai Amrein Ferenc* és leánya *Amrein Ilona* kutatásai. Hasonló igényességgel készült *Videcz Ferencné* Hidáról készült monográfiája.

¹¹ A háromszintes műemlék magtárt a Batthyány-kegyúri család 1752-ben építtette. A földszinti pillérre festett korabeli felirat szerint 1887-ben és 1927-ben renoválták.

ta.¹² Az új református templom felépítésében a helybeli katolikusok is kivették részüket. A város helytörténeti kiállításának megnyitásával a vallási hagyományok a régi közösségi-egyesületi élet felidézése, emléktanyagának felkutatása nemcsak a katolikusok, hanem a reformátusok körében is intenzívebbé vált.

A vallási események a templombúcsúk, emellett évenként ismét eljárnak a máriagyűdi kegyhelyre, de szervezetteren a távolabbi búcsújáróhelyeket is felkeresik. Az sem véletlen, hogy Bólyban elevenítették fel legkorábban a németiség körében hagyományos húsvéthétfői ünnepet, az Emmaus szokását.

3. Az egykori helyi szokások összegyűjtése és felelevenítése

Ez a hagyományápolás főleg az utóbbi időben fogalmazódott meg, érthető módon nemcsak a kutatás, hanem turistacsalogató program céljával is.

Óbányán a XVIII. századtól üvegghutások és fazekasok dolgoztak.¹³ A helybeli fazekasság a település zártsága miatt a mai napig megmaradt. A hagyományok felélesztése itt elsősorban a városból idetelepült néhány értelmiségi család kezdeményezésére fogalmazódott meg.

1997-ben a korábbi gyakorlat alapján megalakult, *Éliás-Mezey Erzsébet* vezetésével az *Óbányai Német Olvasókör Egyesület*. Programjuk célkitűzése az esztendő egykori helyi szokásainak felelevenítése. A falu első néprajzi kiállítása az óbányai és a mecseknádasdi régi fazekasműhelyek anyagából 1997. nyarán nyílt. Dr. Biró Ferenc pécsvaradi orvos magánygyűjteményének felajánlásával a környékről összegyűjtött használati és díszedényekből készült a bemutató.

Az olvasókör tagjai azóta is folyamatosan bővítik a kiállítást, régi fényképekkel, használati tárgyakkal. 2003-tól havonta megjelentetik az *Óbányai Íróka Mahlhörnchen* című lapot, amelyben külön néprajzi rovatban számolnak be a helyi szokásokról, népi ételreceptekről, rendezvényekről, a helyben rendezett ún. „Telítálás”, fazekas – találkozókról.

Óbányán 2004-és 2005-ben érdeklődő sokadalom előtt rendezték meg a *Hutzelsontag-ot*, az egykori téltemetőt, *tüzeskerék-gurítást*. Hasonlóan a *nagycsütörtöki kereplést*, és a *húsvéti tojás-gurítást* is évről évre felidézik.

Liptódon a helybeli német kisebbségi önkormányzat a néprajzi-helytörténeti gyűjtemény kialakításával párhuzamosan élesztette fel az egykori helybeli szokásokat. *A faluközösség öntevékeny szervezőkészsége példánértékű, ugyanis az iskolás korosztály az időseket házról-házra látogatják, illetve felkeresik az öregek napközijét, ahol kikérdezik őket a régi szokásokról. Így szervezik meg a farsangi hagyományos dísznóvágást, a helyi specialitásokat kínáló dísznótoros kóstolót, farsangvasárnap a terményjósító célú máglyagyűjtést (Hutzelkretje), a piünkösdi lovaglást idéző fetronulást és a korábban felállított májusfák kidöntését.*

Liptód amolyan külső gyakorlóterepe a pécsi német iskolaközpontnak is, ahol már évek óta folyik a népismeret oktatása, Ennek kapcsán a tanulók rendszeresen eljönnek Liptódra a helyi hagyományok alaposabb megismerésére. Nyaranta más, környékbeli német tagozatosok részére olyan hagyományápoló gyermektáborokat szerveznek, amelyek elsősorban a falu életének, egykori világának megismerésére irányul. Figyelmet szentelnek a történelmi évfordulóknak is, így minden esztendőben a faluközösség az iskolások részvételével megemlékezik a malenkij-robotra elhurcoltakról és a kitelepítettekéről.

4. A jellegzetes helyi kézműves tevékenység(ek) megismerése és hagyományainak újraélesztése

Baranya megye német nemzetiségi falvaiban a legjellegzetesebb néprajzi örökséget a népi kézművesség sokrétű változata jelenti. Gyűjteményeinkben a hagyományos kézműves mesterségek eszközzanyaga és leírása csaknem mindenütt megjelenik. Megyénk abban a szerencsés helyzetben van, hogy a több helyen még található működő műhelyek. Ott, ahol már megszűnt az egykori kézműves tevékenység, a visszaemlékezéssel a gyakorlati folyamatok

¹² Bólyba a németek kitelepítését követően a felvidéki református magyarok 1947-48-ban érkeztek.

¹³ Az üvegghutások tevékenysége a XVIII. század második felében háttérbe szorult.

felidézhetőek. Ezért – főleg az általános iskolák tanulói – a néprajz és a népismeret oktatásának keretében, vagy a nyári táborok foglalkozásaihoz kapcsolódóan megismerkedhetnek ezekkel a témákkal.

A már említett *Óbányán* látogathatók a fazekasműhelyek. *Nagygyáradon*, a népművészet mestere *Sárdi János* és unokája *Auth Szabolcs* képfestők tevékenysége ismerhető meg. *Bólyban* *Tárnoky Lajos* és unokája *Tárnoky Csaba* műhelyében a mézeskalács készítés és a gyertyaöntés kísérhető figyelemmel. *Ófahuban* a székes- és esztergályos kiállítás megtekintése kiegészíthető *Pausch Antal* kitűnően felszerelt műhelyében a munkafolyamatok megfigyelésével. Bár itt nem az idegenforgalmi célú kirándulások népes közönségére gondolunk, hanem a szakszerű tájékoztatásra, amiről úgy véljük szintén egy jól értelmezett honismereti tevékenység.

Szentlászlón, a 2003-ban megnyílt helytörténeti-néprajzi gyűjtemény régi anyagában is felkelhetők hagyományos technikával készült csuhéból fonott használati tárgyak és egyéb a fából készült eszközök, játékok. A helybeli kézművesek, így *Horváth Antónia* csuhéfonó, *Buday György* és *Horváth László* faművesek, fajták készítői, megújítva a hagyományos formákat, újabb fonott és esztergált tárgyaikkal, játékokkal, a kézműves vásárok idején nagy sikert aratnak. A településen élő kézművesek a *Magyarlukai Kaptár Egyesület* tagjaként tevékenykednek.

5. Múzeumpedagógus és tanmúzeum a német nemzetiségi honismeret szolgálatában

Végezetül szólnék a honismereti munka olyan új formájáról, amely kiválóan alkalmas nemcsak a helyi történeti néprajzi jellegzetességek megismerésére, hanem a hagyományok tudatos ápolására és a nemzetiségi identitástudat formálására is.

Hímesházán az általános iskola két tanárnője, *Jakabné Heller Anna* és *Miheliszné Heil Terézia* tanárok felgyűjtötte a népelet és gazdálkodás még fellelhető tárgyait. Bemutatásukra 1997-ben nyílt egy rendhagyó néprajzi kiállítás, a *Tanmúzeum*. Ahogy nevében hordozza, célja elsősorban az iskolai honismereti-, és történelemoktatás segítése volt. A német nyelvtanulással egybekapcsolva így lehetőség nyílt a szűkebb környezet hagyományainak megismerésére is. Később, a helybeli önkormányzat által megvásárolt régi portán – egyelőre csak a lakóház helyiségeiben – állították ki didaktikus jelleggel a gyűjtött tárgyakat, berendeztek egy ún. tiszta szobát és konyhát, valamint a helybeli mesterségek eszközeit.¹⁴ A továbbiakban *Jakabné Heller Anna* vezetésével gyarapodik a gyűjtemény. Évek során archívumot is létrehoztak, melyet folyamatosan bővítenek, nemcsak a Hímesházával foglalkozó újságcikkekkel, könyvekkel, hanem az ott élők személyes feljegyzéseivel, naplók, hagyatékból megmaradt imakönyvek, kéziratos feljegyzések anyagával is. A helybeli önkormányzat keretében közalapítványt alakítottak a múzeum további finanszírozására. Elnöke *Jakabné Heller Anna* lett, aki elvégezte Budapesten a múzeumpedagógia szakot. Hitvallása, hogy „...a népismeretnek magába kell foglalnia a nemzetiségi tudat kialakítását és vele együtt a hagyományok ápolását is.” A múzeumban egész iskolaévből ún. projekt módszerrel tartanak tanórákat. A foglalkozások célkitűzése, hogy felmenő rendszerben az életkori sajátosságok figyelembevételével, a tanulókkal elmélyítse a lakóhely és körzetének hagyományait, ezzel segítse a tehetséggondozást, valamint egyúttal közművelődési ismeretterjesztési célokat is szolgáljon. Nyáron az ország más, németek lakta vidékéről szerveznek táborokat. Ilyen alkalmakkor a tanulók gyakorlati órákon interaktív foglalkozások keretében kapnak ismereteket a helyi hagyományokról, egyúttal tapasztalatokat cserélhetnek vidékük jellegzetességeiről. A foglalkozásokon az életkornak megfelelő felmenő rendszerben nyelvi dialektológiai gyakorlatokat is végeznek. Így nyelvjárásukat is megismerhetik.

Ez a rendhagyó kezdeményezés „első fecske” a tájházakkal kapcsolatos honismereti tevékenység területén. Tartalmában olyan minőségi ismeretterjesztés és honápolás, amely a kisebbségi népcsoport számára hiteles hagyományörzés, egyben identitáserősítést is jelent

Lantosné Inre Mária

¹⁴ A tájház ismertetését ld. Deutsche Heimatmuseen und Heimatstuben. Escort '96 Bt., Budapest, 2002. 20.

EMLÉKHELYEK

Szabadszállás – József Attila-emlékhely

A Bács-Kiskun megyei település, a nemrég várossá lett Szabadszállás nevét eddig csak Petőfi-emlékhelyként ismerték és tartották számon a Petőfi-tisztelek, irodalombarátok és a megyebeliek. Köszönhető ez annak a sok évtizedes, kitartó és megszállott kutatómunkának is, melyet a város díszpolgára, a jeles helytörténész, Tóth Sándor elvégzett. Számos tanulmánya, vitairata, könyve mutatta be alaposan és bizonyítóan Petőfi Sándor és a Petőfi család szabadszállási kapcsolatait. Javaslataira és a helyi lokálpatrióták segítségével minden Petőfihez kötődő házat, helyet emléktáblával is megjelöltek, az érdeklődőknek lelkes magyarázatokkal kísérve megmutatnak, a Városházánál állandó Petőfi-kiállítással is kiegészíteneik.

Az idei József Attila-emlékében folyamatosan gazdag és szép rendezvényekkel adóztak a településhez kötődő József Attila-emlékeknek, bemutatva a költő édesanyjának családját, rokonságát, az életút és a művészi pálya szakaszainak szabadszállási kötődéseit, hatásait, lenyomatait. Az év elején méltó, szebb helyre, a József Attila Községi Ház elé helyezték át a Petőfi- és József Attila-mellszobrokat, az ünnepi koszorúzások is itt zajlottak. A Községi Házban pedig sorjázta a költőre emlékező rendezvények: irodalmi játékok diákoknak, színbemutatók, kiállítás versillusztrációkból, filmvetítések József Attila életéhez kapcsolódóan, irodalmárok és kutatók előadásai, versmondóverseny. Az ünnepi megemlékezések csúcspontja április 11-én, a költő születésnapján, a Költészet napján volt itt Szabadszálláson is: koszorúzás a költő városközponti mellszobránál, könyvbemutató és a „Dörmögő-ház” avatása.

A felújított szabadszállási „Dörmögő”-ház (A Muszáj-kerti csöszház, 2005.)

A helyi sajtó képekkel és méltató sorokkal így kommentálta az eseményeket: *A poétához méltó ünnep: A Dörmögő-ház is megújult az ünnepre.*

Megyénk egyetlen József Atilla- emléke, a szabadszállási Dörmögő-ház, idős Pöcze Imre Muszaj-kerti csészháza felújított, szép és megható Pöcze-emlékmúzeummá lett. A környezet is rendezetté vált, a melléképületek is híven idézik fel azokat az időket, életkörülményeket, melyeket a József-gyerekek – így Attila is – nem egy alkalommal láthattak, megtapasztalhattak látogatásaik során. A táj elemei, az épületek, a képek-fényképek, tablók és a berendezési tárgyak az egykori szegényes életet és szereplőit, az itt élőket, a Pöcze-rokonokat is bemutatják. Olvashatjuk az itteni élményekből, élet- és sorsközösségből megismert, felvállalt, mélyen átélt és gyönyörű versekbe átültetett lenyomatokat, a költeményeket, idézhetjük a „Kései sirató” drámai sorait, de más verseket is: a *Dörmögő, Harmatocska, Falu, Holt vidék, Határ, Emlék, Parnasztanyóka* címűeket. Mindezek és sok más József Attila-vers és versrészlet megannyi eleme kapcsolódik a szabadszállási emlékekhez.

Igen, Szabadszállás József Attila-emlékhely! Azzá lett 2005. április 11-én, a Dörmögő-ház újjáavatásán, a szoborpark koszorúzásával, a sok fiatal helyi és kecskeméti, kunszentmiklósi gimnazista virágai, mécsesei, a versek mondása és a megzenésített József Attila-versek közös éneklése által. Szívet melengető volt látni és hallani ezeket a fiatalokat, a sok ünneplőt, a József Attila leszármazottakat (a Makai család tagjait), a metsző hidegben nemes egyszerűséggel, átlényegülten *A Dunánál* című verset mondó Óze Áron színművész. Felejthetetlen emlék marad, remélem, minden résztvevőben a szabadszállási emlékhely emléktéves rendezvénye.

Tiszta szívvel ajánljuk immár a Petőfi-emlékek megtekintése mellé – nemcsak az emlékekben – a szabadszállási József Attila-emlék, a felújított Dörmögő-ház és környéke megtekintését. Legyen minél több fiatal és József Attila-tisztelő és szerető zarándokhelye. Köszönet mindezért a helyieknek is.

Bajtai Mária

Néprajzi gyűjtemények a Garam és az Ipoly mentén

2003-ban az Ipoly szlovákiai oldalán fekvő Szalka községben egy rég óhajtott vágyat valósítottak meg az egykori parasztházból lett tájház megnyitásával. Nagy érték ez a határmenti térségben élő, hagyományait ápoló embereknek, s turisztikai szempontból is fontos központja lett a Párkánytól észak felé utazók és a népi hagyományok iránt érdeklődők számára.

Dél-Szlovákia ezen vidékén ez az első tájház. Bár 1989 előtt is volt igyekezet a tárgyi értékek mentésére, de mindig volt valami bürokratikus akadálya, hogy az igen gazdag Garam-, és Ipolymenti falvakban bemutassák a parasztvilág, és a falusi életmód mindennapi tárgyi eszközait. Több faluban is összegyűjtve (sok helyütt már tönkremenve) várat magára a sok-sok tárgyi emlék, az egykori mindennapi élet kellékeinek méltó helyen való elhelyezése.

Az eredeti formáját megőrző vályogházat a Csemadok alapszervezete az Illyés Alapítvány támogatásával vásárolta meg a tulajdonostól, s *Balassa M. Iván* szakmai segítségével mindössze fél év alatt sikerült felújítani az épületet. A falu központjában megőrzött házat a XX. század elején építették, eredetileg zsuptetővel, amit a háború után cseréptetőre cseréltek. A házat az 1980-as évek végéig lakták. Külső ismertető jele „a kék-fehér pingálás”, ami nem jellemző e tájra, a faluban sem volt általános a ház ilyen jellegű díszítése, inkább az egykori tulajdonos ízlésvilágát tükrözi.

A parasztház három jellegzetes helyiségből áll: az „*eesőház*”, vagy tisztaszoba, a konyha, vagy *pítar* s a *hátsóház*, amely őrzi az eredeti küldetését.

Az *eesőházba* minden a régi szokás szerint került helyére: az ágyak, a szekrények, tele a népviselet szinte minden darabjával, az ágy végében a bölcső, a tulipános láda, s itt megtekinthető még az 1920-as évekbeli menyasszonyi ruha is. A hátsó házba kerültek: a régi szövőszékek, amelyen a megnyitás óta szalkai asszonyok szövik a szebbnél-szebb rongyszőnyegeket. A

konyhában is ott van a kredenc régi csészékkel, a falon a régi dísztányérok, sarokpad, s a tisztálkodási eszközök. A ház többi részében: a kamrában a sütő-főző asszonyok naponta kelesztik a finom kuglófot, amit az udvaron lévő eredeti kemencében sütenek meg. Minden idelátogató vendég, turista megkóstolhatja a szintén itt sült szalonnás, tejfőlés lepényt. Az egykori istállóban dolgoznak a kézművesek: kötélverés, kosárfonás, süstyafonás fortélyaiba vezetik be az érdeklődőket.

Az udvaron az egykori gémeskútból merik a vizet a mindennapi használathoz, s már elkészültek a fajtátékok is, amivel a legkisebbek is szórakozhatnak, míg a nagyobbak foglalatostkodnak.

Ez évben már egyre több csoport látogat el – főleg a környékbeli iskolákból – a tájházba, s az udvaron létrehozott árnyékos sövénytel elkerített pajta alatt is kézműveskedhetnek egész nap az érdeklődők. Kötélverést, kosárfonást, szőnyegszövést, üvegfestést, kenyérsütést és számos más mesterséget tanulhatnak itt gyerekek, felnőttek egyaránt.

Míg nyáron a turisták és diákeszportok állandó látogatói a háznak, télen főleg a helyiek szorgoskodnak a házban, többen közülük már a fiatalabb korosztályhoz tartozóak, akik itt tanultak meg egy-egy mesterséget. Vannak, akiket éppen a munkanélküliség kényszerített rá, hogy napi elfoglaltsága az eladásra alkalmas szőnyegek szövése legyen.

Négy évvel ezelőtt itt, Szalkán rendezték az első kézműves tábort, ahová az ország minden tájáról, sőt az anyaországból is – érkeztek 7–16 éves fiatalok, s még felnőttek is. Azóta a tábor él, az idén már a tájházban foglalatostkodnak a gyerekek.

A Garammentén található kurtaszoknyás falvak központjában, Kéménden három éve, nyaranta megtekinthető az a néprajzi szoba, ami egy nyugdíjas pedagógus szorgalma által jött létre. A főleg Kéméndről idekerült anyag az egykori paraszti élet lakáskultúráját, használati eszközeit mutatja be. Figyelemre méltó a kurtaszoknyás viselet minden eredeti darabja, de értékesek a falra rögzített, kézzel festett tányérok, cserépedények is. A több mint száz tárgyból álló gyűjtemény szinte napról-napra gyarapszik, az emberek idehordják a még padlásaikon található tárgyakat. Csuka Mária tanítónő ezért most e ház tájházzá való átalakításával foglalkozik.

A kétezer lelket számláló, Párkánytól alig 20 km-re eső Szőgyén községet gyakran látogatják vendégek, turisták. Főleg Pathó Pál szobrát és sírhelyét keresik fel, de Görgei Artúr mellé szobrát is érdemes megnézni a magán szakközépiskola épülete előtt. Az áprilisi Tavaszi Hadjárat emlékünnepe alkalmával minden évben koszorúzást tartanak itt a régióból és a Magyarországról is érkezők. Ebben a faluban az Érsekújvári Honismereti Múzeum és a falu önkormányzata jövőtől kezdve a tájház, mely anyagának egy része már több éve a helyi művelődési házban van összegyűjtve.

Dániel Erzsébet

Magyar Emlékekért a Világban Egyesület rendezvényei a Magyar Kultúra Alapítványánál (1014. Bp. Szentháromság tér 6.)

Október 18. (kedd) 17 óra: *Dr. Szabó Ferenc* jezsuita atya: „Az Isten-kereső József Attila nyomában”. Vendégünk: *Vári Fábian László* József Attila-díjas költő Kárpátaljáról.

November 9. (szerda) 17 óra: „Még jöni kell, még jöni fog egy jobb kor...” Barangolás Vörösmarty Mihály emlékeinél - felvételekkel - a költő születése 205., halálának 150. évfordulóján neves művésszel, versekkel. Előadók: *dr. Szűrényi László* az Irodalomtudományi Intézet igazgatója

November 15. (kedd) 18 óra: „A Kossuth-mauzóleum tövétől Mexikóvárosig”. *Pallás Tamás* újságíró beszámolója és *Csete György* Kossuth-díjas építész előadása. Vendégünk: *José Luis Martínez Hernández* Mexikó nagykövete

November 29. (kedd) 18 óra: *Dr. Béres Judit* humángenetikus „A magyarság múltja Európában – a genetikai kutatások tükrében”. Vetítéssel illusztrált előadás.

December 6. (kedd) 18 óra: *Martényi Árpád*: „Szent Borbála oltalmában – A magyar bányászat múltja, középkori jelentősége, épített emlékei a Kárpát – medencében”.

December 13. (kedd) 17 óra: Vendégünk: *Bánffy György* Kossuth-díjas színművész. Irodalmi, zenés karácsonyest, fátolban született írások részleteivel, vetített képekkel. Szerkesztő: *dr. Messik Miklós* egyesületi elnök

A népi építészet, halászat múltja Pákozdon és a Velencei-tó körül*

Gelencsér Ferenc fotókiállítása

Gelencsér Ferenc fotóművész, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum fotósának néprajzi fotókiállítása Pákozdon és környéke régi parasztházait, szőlőhegyi pincéit, a halászat és a nádvágás munkáját mutatja be. A fényképeken rögzített épületek, tárgyak és munkafolyamatok az itt élő nép életformáját ismertetik meg velünk. Gelencsér Ferenc maga is kötődik ehhez a tájhoz: gyermekkorát Sukorón töltötte, családja később Nadapon élt. Így számára kézenfekvő volt az itt megismert népi kultúra emlékeinek, értékeinek megőrzése, lefényképezése. Ebben a munkában az 1970-es, 1980-as években mi, múzeumi néprajzos kollégái is segítségére voltunk. 1974-ben Pesovár Ferencsel járt Pákozdon, felkeresték a halászokat. Felvételeket készített a zsákos tapogatóval dolgozó halászsokrokról, a szúnyog-szigeti halászkunyhóról, halmérlegről, jégveremről. Nem mulasztotta el a népi építészeti értéket képviselő pákozdi parasztházak, szőlőhegyi présházak, pincék lefényképezését sem. Ekkor készültek fényképei a levágott nád kévébe kötéséről, a tóköznyéket nagyon jellemző nádkupacokról.

Magam több alkalommal is jártam Gelencsér Ferencsel ezen a területen. 1974 júliusában Velencén kerestük fel fotózás céljából a régi, fehérre meszelt falú, nádtetős házakat, a szőlőhegyen a mélyúti pincésort, Sára Szűcs Lajos népi műemlék présházát, a Vörösmarty-présházát, a Meszlényi-présházát, ajtóvasalásán 1818-as évszámmal, a sukorói Szilvás-soron a múzeumnak berendezett Néprajzi Házat. Következő utunk alkalmával a sukorói Borjú-völgy pincéiről és Velencén a Fő utcán a Bognár-féle ház hátsó szobájának banyakemencéjéről készített felvételeket. Az 1980-as évek első felének egyik kemény telén Dinnyés és Pákozdon között fotóztuk le az erősen befagyott tó jegén még kézi számszámokkal, a gyalázkával és a tolókaszával dolgozó nádvágókat.

E helyszíni felvételek mellett kiállításán régi képek reprodukciói is láthatók, nem csupán archív képekről, hanem képeslapokról is (pl. Rigó Jancsi szülőháza Pákozdon). Kiállítása így időben az 1910-1974 közötti időszakot öleli fel.

Gelencsér Ferenc a Velencei-tó környéki falvak néprajzi emlékeinek bemutatásával egyszerű fotografusi teljesítménynél sokkal többet nyújt. Az évtizedek óta letűnőben lévő, napjainkban már csak mozaikjaiból összeállítható paraszti világot, a népi életformákat fedezi fel, hozzáértéssel, fotóművészi találékonysággal és szeretettel. Ezt a felfedezést mindazok számára megkönnyíti, akik kiállítását megnézik, képeire odafigyelnek. Felvételei néprajzi szempontból azért is figyelemre méltóak, mivel sok, ma már megismételhetetlen munkafolyamatot tárnak elénk. A régi halászat minden formája megszűnt a Velencei-tavon. Az egykori kézi nádvágó szárszámok helyett ma nádarató gépek vágják a pákozdi, dinnyési nádat. A népi építkezés témaköréből bemutatott fotók egy gyorsan átépülő terület régi házait örökítik meg. Pákozdon, Sukoró, Velence sárfalú, nádtetős parasztházai, szőlőhegyi hajlékai modern családi házaknak, nyaralóknak adták át helyüket. A gyors átalakulás, átépülés folyamatában készültek Gelencsér Ferenc fotói, amelyek kedvesek lehetnek mindazoknak, akik a népi életformát még átélték, ismerték. Ugyanakkor a felfedezés örömeivel közeledhetnek hozzájuk azok a fiatalok is, akik minderről logfeljebb szüleik, nagyszüleik elbcszéléseiből hallottak.

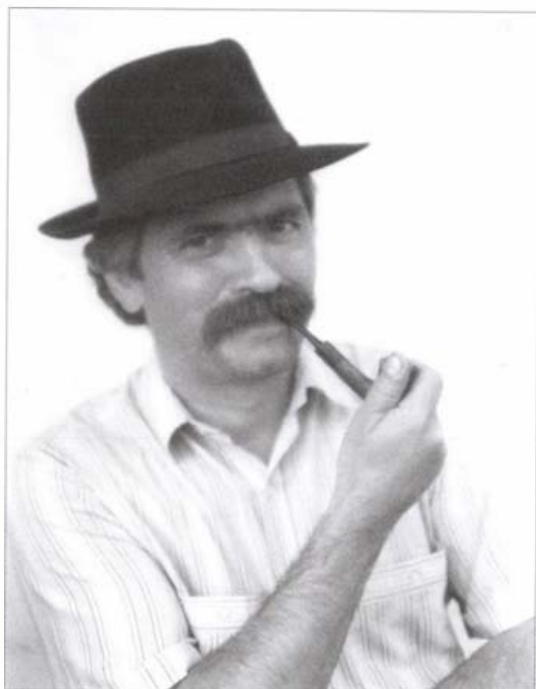
Lukács László

* Elhangzott a kiállítás megnyitóján, Pákozdon, a Kossuth Lajos Művelődési Házban, 2005. július 15-én. (Szerk.)

Nagy Miklós (1960–2003) fényképészete

Tragikus gyorsasággal kaszálta le a halál Nagy Miklóst. Negyvenhárom év adatott neki, és most a döbbszögben csöndben hagyatékával szembesülhetünk; vándorkiállításán láthatjuk fényképei egy részét. Ahhoz a nemzedékhez tartozott, akik folyamatos önfejlesztéssel haladtak előre. Közgazdászként továbbépítette önmagát; szerkesztőriporteri, segédoperatóri diplomát is szerzett. Fontos, meghatározó élménye volt vállalt, korszerű magyarsága; emberséget, szeretet sugárzó mosolygós karcsú alakja. Befogadták az emberek – az elszakított területek magyarjai – egyszerűsége, szerénysége feloldotta az idegenkedés falait. Fényképezőgépe eszköz volt, új barátságok születtek általa, a megélt élmény – utak eseményei műtárgyakká rögzültek, így dermedtek az időbe szép csavargásai. Különös hangulatú, visszafogott képeket készített. Nem jellemezte a fontoskodó agresszivitás, a minden áron való meghökkenetés vágya. Örökké tudatában volt vendég voltának, úgy dolgozott, hogy befogadót ne botránkoztatja meg, tisztelte szokásaikat, hagyományait. Élmény-képeket készített! A világra való rácsodálkozás jellemezte személyiségét. Az Ó-romániai cigányasszonyok egzotikus képei, a népi viseletbe öltözött fiatalok – a fehér, keményített ingek közé bújó fiatalok arcai – tükrözik magatartását.

A széki násznép méltóságteljesen vonuló csoportképének bemutatásában nem csak egy zsánerkép rögzült a negatívra. Figyelmesebben megnézve láthatjuk: az emberek mögül sütő nap mély árnyék foltokat rajzolt a földre, ezek megelőzik a vonulókat. Más fényképezés talán belevakuzott volna, derítve a képet, ám Nagy Miklós nem tette. A pillanatot örömebe belopta az emberlét illékonyának különösségét, az elmúlás sejtetését, az örömben az árnyat.

A széki násznép méltóságteljesen vonuló csoportképének bemutatásában nem csak egy zsánerkép rögzült a negatívra. Figyelmesebben megnézve láthatjuk: az emberek mögül sütő nap mély árnyék foltokat rajzolt a földre, ezek megelőzik a vonulókat. Más fényképezés talán belevakuzott volna, derítve a képet, ám Nagy Miklós nem tette. A pillanatot örömebe belopta az emberlét illékonyának különösségét, az elmúlás sejtetését, az örömben az árnyat.

Miklós többnyire színekben gondolkodott, hisz jól tudta: az erdélyi táj, a még felelhető népviselet gazdagsága megkívánja ezt. Mezőség, Gyimes, Moldva voltak ihletforrásai, ám Stonehenge-be is eljutott, és más helyekre. Gyönyörű a külsőrekecsini csángó aratási sorozata, a dolgos kisgyerekké a lüktető mezőn, aki játszva tanulja el a nagyoktól az izzasztó mezei munkát. Talán ugyanezt a gyermeket láthatjuk viszont majd ötven év múlva – ugyanolyan forró nyáron – sötét katrincásan, fejkendősen. A gép által megfagyasztott mozdulatban Miklós képes egy kemény embersorsot bemutatni. A mezítábas, szorgos csángó „mámi” egy nehezsorsú népcsoport megjelenítője. A fényképészt nem téveszti meg a színpompás népviselet, nem hazudik derűs-mosolygósat, mint sok felületes kortársa. A meggörnyedő aratók mozdulatritmusára rárimel az összerakott kék sárga halma. A másik képén különös az arató kombájn látványa, a hatalmas gép-állat robosztus személytelensége.

Nem a megfogalmazás vizuális bravúrai izgatták, a meghökkenetés vágya, hanem az emberi viszonylatok különössége, szépsége. Etikus művész volt.

A házuk előtt várakozva beszélgető széki asszonyok, vagy a tisztaszobában komolyan ülő viseletes család képe meg a hagyományos életformát dokumentálja, ám a traktor vontatta utánfutón utazó lájbis-szalmakalapos férfiak csoportja már a modern világ jelenlétét is rögzíti. Ez teszi ezt a képet olyannyira izgalmassá, a technikai világ és a túlélő múlt találkozásává! Szép a paprikafűzérbe borult ház és a házaspár bemutatása. A kép bal sarkából indul a kom-

pozíció, a durván ácsolt faszerkezet eleme vezeti szemünket az emberpáron át a görnyedő házra, környezetükre.

Kiemelkedő az 1998-ban készített széki temetési sorozata. A felkötött állú férfi halott hagyományos ravatala mögött láttatja az elhunyt lányát, feleségét, az őket beborító mély csöndet. Az elengedés csöndjét látjuk, az utolsó monológot, a még megmaradtak magányát, a csöndes beletörődést.

Különös visszahúzódság, túlzott szerénység jellemezte Nagy Miklóst. Rejtőzködő fényképész volt. Nem borította be embertársait harsogva új felvételeivel. Az erdélyi tájba beleolvadó alakja – árnyék lenyomata – a hullámzó hegygerincek felé vetülő fenyők fekete árnyék-rajza között ott van Ő is, észrevétlen. Beleolvad a tájba, fenséges csodájába. Én csak halála után tudtam meg, hogy fényképezett, szorgalmasan, szerényen, holott számtalanszor beszélgettünk, látogattuk egymást táncházakban, lakásainkban.

Lehet-e megmenteni az elmenőt? Most, a meghívott halál tudtával megmenthetjük magunkat? Keserű tanulság, figyelni kellett volna Rá. Színes fényképe valamint a napba hunyorgó, széki díszruhába beöltözött lányka – aki testén viseli Nagy Miklós árnyék alakját, immár megrendítő. A fényképész megörökítette modelljét, és önmaga árnyék lenyomatát is. Újabb árnyék-kép, árnyék-portré! Fején a szívesen hordott széki szalmakalap, keze a jólismert fotós mozdulatba rögzül, immár örökre. Eloszlik, elmúlik minden, csak a „Mű” marad meg, túlélve alkotóját...

Nézem fényképeit mégegyszer, az árnyékfelhők sorát, ezek vezetnek, aztán a középpont felé repül tekintetünk, a vonagló hegyek közé, onnan át a végtelenbe, az úszó felhőpamacsokra. Vonzotta a távolság, a temetői kereszték titka, az elmúló emberlét lenyomata, ahová egyszerűen csak elindult, túlságosan is korán.

Szolgáltassunk igazságot Nagy Miklósnak! Fontosnak tartanám a legjelentősebb képek könyvbe gyűjtését; talán így tudnánk megőrizni emlékét. Tudom, örülne neki, habár ő erre talán sosem gondolt, és nem is tartott rá igényt. Képeivel örömet akart szerezni magának és „modelljeinek” egyaránt.

Csoma Gergely

TERMÉS

Moldvai csángó-magyarokról a XVIII. századi Szabófalván

A szabófalvi csángó-magyarokról szándékozik beszámolni úgy, ahogyan azt egy a XVIII. századra vonatkozó oklevéltárban* rekonstruálni lehet, és amely oklevéltár elkerülte eddig a magyar tudományosság figyelmét. Noha a kiadvány több más moldvai csángó-magyar és székely településről is tartalmaz érdekes adatokat, mi – a példának kedvéért – Szabófalvát választottuk, mert a róla szóló információk a leggazdagabbak. A kötetbe felvett oklevelek kiválasztása főleg a múlt század hatvanas éveinek osztályharcos szemléletét tükrözi, s ez témánkra nézve kedvező volt, ugyanis Szabófalva lakossága konokul védte szabadparaszti állapotát a világi és egyházi földbirtokosokkal szemben. Az oklevéltár összeállítói megjegyzik, hogy korábbi román forráskiadványokban is szerepelnek az agrárviszonyokat érintő kútfők, de válogatásuk kimondottan ezen viszonyokat tükröző források feltárását követte.

A legkorábbi XVIII. századi Szabófalvát érintő oklevelet a moldvai Mihai Racoviță vajda 1724. szeptember 28-án bocsátotta ki, amelyben tudomására adta a falu lakosságának, hogy az addig a moldvai főkapitány tulajdonában lévő települést saját, vajdai birtokai közé vette. „Ürdolgát, szolgáltatásokat és egyéb terheket a kincstartók parancsa ellenére a kolostornak ne tegyenek, és ezen levél [felmutatásával] védekezzenek”. Constantin Mavrocordat 1742. szeptember 30-án Jászvásáron kibocsátott vajdai oklevele szerint Szabófalva régebb Secu kolostor tulajdon volt. Ezt emeli ki a vajda Ion Șeptiliciu panaszára kiadott levele, ugyanis Șeptiliciu azt sérelmezte, hogy a szabófalviak, bár a kolostor birtokán művelnek földeket, azokról a dézma fizetését megtagadják. A vajda megparancsolta a Roman megyei Mihalache Sturdza számadónak, hogy Șeptiliciu panaszát vizsgálja ki.

1756-ban előbb Matei Ghica vajda január 9-én, majd Constantin Racoviță április havában és május 9-én Secu kolostor apátjának, Parthenie atyának adott megerősítő levelet, amelyben kötelezte a Roman megyei Szabófalva és Bratest (Brătești), valamint a Neamț megyei Vânători és Răucești lakóit, hogy évente 12 nap ürdolgát végezzenek Secu kolostor számára, és pedig 6 napot nyáron és 6 napot télen, vagy ezt naponkénti 1 lejjel váltsák meg. Ha a falu lakói bort árulnának, hordónként egy és hordócskánként fél lejt fizessenek, meghagyván a helyi csendőrségi főnöknek, hogy akik nem teljesítenek a parancsot, azok ellen szigorúan járjon el. 1756 áprilisában Constantin Racoviță vajda megerősítette a püspökség tulajdonát néhány lökösfalvi (Leucuseni) és steckófalvi (Stețcani) jobbágyra (az eredetiben *vecini*). Mivel a negyven évvel korábbi vajda, Nicolae Mavrocordat 1713. évi adományára többen emlékezhetnek, Constantin Racoviță – a püspök kérésére – tanúk kihallgatását rendelte el. A püspök szerint a lökösfalvi Ghiur (György) Márton és fiai, valamint György Mihály és ennek fiai az ő jobbágyai voltak, csak hogy a jobbágyokra kényszerített embereket annak idején Prodan Drăgușescu asszony eladta Bogdan országos főkapitánynak, akitől Steckófalvával együtt a püspök Bogdan országos főkapitánytól vásárolta meg, és erre vonatkozóan még 1713-ból Nicolae Mavrocordat vajdától kiváltságlevele van, amit „a szabófalvi öreg magyarok tanúsítanak”. Am Drăgușescu Prodan asszony – a maga rendjén – azt állította, hogy ezen emberek az övéi. Mivel Nicolae Mavrocordat nem tudta elfogadni egyik fél igazát sem, meghagyta Ion Sturdza volt főudvarmesternek, hogy tanúkat hallgasson ki és részletesen kipuhatolja a neve-

* *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*. Volumul II. (A XVIII. századi agrárviszonyokra vonatkozó oklevelek. II. Moldva). Vasile Mihordea szerk., Ioana Constantinescu és Corneliu Istrati. Editura Academiei Republicii Socialiste România [București] 1966.

zett jobbágyság eredetét. Ha Prodan asszony tanúi nem voltak hajlandók megesküdni, a püspök tanúi, így „a szabófalvi Gergely kántor (*dascal*), Márton Tamásfalváról (Tămășeani) és Gál Mihály Rekettyésről (Răchiteni) az ugyanoda való Péterrel viszont eskü alatt vallották, hogy az említett lökösfalvi emberek noha a szent püspökség jobbágyságai, ám Steckánban, Prodan asszony birtokán és más helyiségekben széllyel laktak, ahol csak tudtak. Ami Dénes Pétert illeti, sem Prodan asszony, sem a püspök Pahomie tanúi nem akartak tanúskodni, amint azt Sturdza állította. Ennél fogva a néhai Nicolae [Mavrocordat] vajda, látván a tanúk vallomását, megerősítette a püspökség tulajdonát az említett emberek, éspedig György Márton és fia, valamint György Mihály és fiai felett. (...) Néhai Nicolae vajda kiváltságlevelében még az is benne foglaltatik, hogy Pahomie néhai püspök más jobbágyságokra, azaz Magda fiaira Péterre, Mártonra és Mihályra, valamint Iandru két fiára Péterre és Mártonra vonatkozó kiváltságlevelét is felmutatta.” Ezen kiváltságlevelé szerint az utóbbiakat senki sem vitatta. Ennél fogva tehát a volt vajda, Nicolae Mavrocordat megerősítette a románvásári püspököt birtokaiban. Mi több – olvassuk Constantin Racoviță 1756 áprilisában kiadott kiváltságlevelében – az említett Lökösfalván lakó emberek örök időktől fogva mindmáig a püspökség jobbágyságai voltak és maradjanak is, a püspököt szolgálják.

1759. május 31-én Ioan Callimachi vajda kiváltságlevelét ad Secu kolostori Nifon apátnak, amelyben felhatalmazza, hogy a Roman megyei Szabófalván és Bratesten (Brătești), valamint a Neamț megyei Răucești meg Vânători falvakban lakó jobbágyságaitól – a községekkel kötött rendtartás szerint – évente 12 nap úrdolgát követelhesen. A jobbágyságok bort csak az apát engedélyével árulhatnak, de akkor is a megszábot fizetség ellenében.

1763. január 9-én Grigore Callimachi vajda megerősítette Secu kolostor kiváltságait az épen csak idézett falvakban élő jobbágyságok kötelezettségeiről. Megparancsolta a jobbágyságoknak, hogy a szokásos úrdolgát végezzék és ezen felül minden terményükből dézrát adjanak. Míg a kolostor saját borát árulja, senki a jobbágyságok közül ne áruljon bort. Miután a kolostor bora elfogy, akkor árulhatnak, ha erre engedélyt szereznek a kolostor apátjától, de akkor is hordónként 1 lejt fizessenek. A vajda meghagyta a megyei csendőrség főnökének, hogy engedetlenség esetén a jobbágyságokat a vajdai tanács (divan) elé idézze és állítsa.

1766. április 12-én kibocsátott rendelkezésében Grigore Alexandru Ghica meghagyta a Roman megyei csendőrség főnökének, hogy a „miklósfalvi magyarokat (*ungurii din Miclăușeni*) tiltsa el a Szeret menti Doljesti kolostor földjeinek használatától, kényszerítse a parasztokat, hogy vegyék kerítéssel körül Miklósfalva határát” (413–414. oldal). 1766. augusztus 22-én a vajda azt is megparancsolta Manolache Roman megyei csendőrségi főkapitánynak, hogy a szabófalvi Imbre Pétert (Imbre Petru), Balázs Mihályt (Blaj Mihaiu) és Bakácsi Mártont (Băcăciă Martin) a bor árusítástól tiltsa el. Ezek ugyanis Secu kolostor apátja, Eftimie atya panasza szerint megszegik a borárulás tilalmát és mindenütt kocsmákat tartanak, noha ők maguk is a kolostor jobbágyságai.

1767. október 2-án Forrófalva (*Fărăoni*) lakosai egyezséget kötnek Solca kolostor apátjával, Benedek (Venedict) atyával, hogy úrdolga fejében házanként 2 zloty lengyel pénzt adnak, s ezt azonnal leteszik. Forrófalva részéről az egyezséget Péter udvarnok (Petru vornic), Kotor János (Ianoș Cotoru), Mozok János (Ianoș Mozoc), Kotor György (Giurgiu Cotoru) és Antal Gergely (Gherghel Antal) írták alá.

Külön figyelmet érdemel Grigore Ioan Callimachi vajda 1768. január 12-én kelt levele, mert benne a moldvai csángó-magyarok sajátos helyzetére nézve találunk egy igen fontos észrevételt. A vajdai tanács nagybojárjai jelentették a vajdának, hogy megvizsgálták Secu kolostor apátjának, Iftimie atyának a panaszát, miszerint a szabófalviak nem teljesítik kötelezettségeiket a kolostorral szemben, igazat adtak a panaszlónak. Ám a szabófalviak azt hozták fel, hogy ők származásukra nézve idegen magyariak/magyarországiak (értsd erdélyiek – D. I.), s mint ilyenek szolgáltatásuk fejében házanként évente csak fél lejt fizetnek. „Megvizsgáltuk – írják a Divan tagjai – a falusiak panaszát, miszerint ők idegenek; úgy találtuk hogy ők egyáltalán nem idegenek és nem is régen érkezett lakók, hanem a falu alapításától fogva, s miután a falu határa a kolostor birtokába jutott, azóta laknak ott; csupán ők magyarok és nem moldvaiak (az eredeti román szövegben: *atăt că sânt unguri, nu-s moldoveni* – a kiemelés tőlem – D. I.) Felséged parancsára tehát kivizsgálván a dolgot, igazság szerint úgy döntöttünk, hogy az országos rendelkezéseknek értelmében úrdolgában vagy 2 lejt fizessenek gazdaságonként, vagy 12

napot dolgozzanak minden évben; adjanak dézsmaként tized részt vetéseik terméséből, és bort a faluban csak a kolostorból árulhassanak". A nagybojárak határozatát a vajda aláírásával megerősítette, kiegészítve azzal, hogy a szabófalviak éppen úgy szolgáljanak, mint az ország többi lakosai. A két állítás kölcsönösen egymást kiegészíti. Bizonyára Szabófalvát a Moldvába megtelepedett magyarok alapították, ők tehát őslakók, de egyben „jövvények” is.

1768 elején Grigore Ioan Callimachi még két kiváltságlevelet bocsátott ki. Az első 1768. január 16-án adta a Bákó megyei Drăgușani kolostor apátja, Serafim atya panaszára, mely kiváltságlevelnek megfelelően a Dumerești és Bășăști nevű birtokokra „Magyarországról kapitányokkal az élen bizonyos magyarok érkeztek és házakat építve, ott laknak, s ezzel a kolostort károsítják”. A moldvai vajda ezen levele azért igen fontos, mert bizonyítja hogy a székelek lázadása és a madéfalvi veszedelem után egész székely katonai egységek kerestek menedéket Moldvában, s szabad állapotú embereként, nem voltak hajlandók jobbágyosra adni magukat.

A második kiváltságlevelet a vajda január 17-én keltezte, és úgy döntött, hogy a Neamț megyei Vânători és más falvakban lakó parasztok a szokásos úrdolgát megadják vagy pénzben róják le. Ugyanazon évben és napon a vajda utasította Lăscărache Roset Roman megyei intézőt és sátorost, hogy kötelezze Szabófalva és Bratest (Brătești) lakosait az évi úrdolga végzésére és a dézma fizetésére Secu kolostorral szemben. Tudatta vele, hogy a szabófalviak kötelesek a kolostor borát árulni a faluban. A második kiváltságlevelet a vajda egy nappal később, 1768. január 18-án keltezte. Hivatkozik ebben Secu kolostor főapátja Iftimie atya panaszára, melyben ez jelenti, hogy Szabófalva és Bratest (Brătești) lakói nem hajlandók tizedet adni vetéseik után, sem pedig az úrdolgát nem végzik, illetve helyette azt pénzben megváltani sem akarják. Nem tartják tiszteletben a kolostor kocsmálási kiváltságát, noha a két falu lakói a kolostor birtokain élnek és gazdálkodnak. Bár a vajdai tanács tagjai e dologban már korábban is írásban tettek neki jelentést, a nevezett parasztok újabban megint hozzája fordultak, vajdai színe elé járultak kérésükkel. Am ez újra a Divanra bízta a dolgot és ismételt kivizsgálást rendelt el. A nagybojári Divan megerősítette korábbi döntését, minek utána a vajda elutasította Szabófalva és Bratest kérését és utasította Roset Lăscărache Roman megyei csendőrfőnököt, hogy szerezzen érvényt a döntésnek, vagyis kötelezze a parasztokat a szolgálatok maradéktalan teljesítésére.

1779. január 25-én Constantin Moruzi vajda Secu kolostor Paisie apátja azon panaszára, hogy szabófalvi birtokát „a Tamásfalván és Rekettyésen lakó magyarok” megrövidítik és saját földjeiket szelvébe és hosszában növelik, megparancsolta a két Roman megyei helytartónak, Athanasache Ramadannak és Mihai Sturdzának, hogy vizsgálják ki a dolgot, állíttassák vissza a határköveket és többé ne engedjék azok elmozdítását, szolgálataikat pedig a parasztok az országos törvény szerint teljesítsék. A szabófalviak folytatták ellenállásukat, minek következtében Paisie atya és Neamț meg Secu kolostor szerzetesei panaszt emeltek a renitens parasztok ellen. Erre Constantin Moruzi vajda 1780. június 3-án Dimitrie Grecul végrehejtőt bízta meg azzal, hogy a két kolostornak járó szolgálatra kötelezze Szabófalvát. Dimitrie Grecul intéző ellen a szabófalviak panaszt emeltek a vajdánál, előadván, hogy ez jogtalanul vette kézbe Secu kolostor birtokát és a kocsmálás kizárólagos jogát. A kolostor főapátja azonban megerősítette Dimitrie Grecul intézői minőségét és kiátkozta az „arcátlan” szabófalviakat.

1781. július 24-én Miluda asztalnok felhatalmazta Dimitrie Grecul intézőt, hogy úrdolgára és a tized fizetésére kötelezze a szabófalviakat, mégpedig úgy, hogy 4 napon át kaszáljanak úrdolgában a Mogoșești birtok rétjein, a többi 8 napot megváltás napra húsz banival, tizedet pedig minden szántó-vető földjeikről adjanak.

1781. december 12-én a szabófalvi Hazapár Márton (Márton Hazapár) és Varga Márton (Márton Varga) kezeskedtek több szabófalvi lakosért, akik bort hoztak és árultak a faluban Secu kolostor intézőjének engedélye nélkül. Névszerint az alábbi személyekért vállaltak kezességet: Varga Péterért, másik Péterért a Márton fiáért, Bácskó veje Farkasért, Bácskó fia Mihályért, Antal fia Pálért, Antal Györgyért, Varga Györgyért és Iván Mártonért. A kezesek írásba adták, hogy ezután sem a fentiek, sem más valaki a faluból engedély nélkül nem hoz bort a faluba árulásra.

1782. október 28-án Alexandru Mavrocordat vajda írásban hatalmazta fel Dimitrie Grecul intézőt, hogy a Secu kolostor számára járó 12 nap úrdolgát és a tized fizetését felhajtja. Ezúttal

tized fizetésére kötelezték a szabófalviakat nemcsak a gabonatermésből, hanem a méhkasokért is, éspedig minden 50 méhkas után egy méhkast, azon alul pedig kasonként három banit. Dimitrie Grecul intézőnek pedig kizárólagos joga legyen borárúsításra a faluban.

Mint látjuk egyre bővült a dézma kötelezettsége, kiterjedt a méhészetre és a kertészetre, ha zöldséget eladásra is termeltek. Ezt bizonyítja a vajda két későbbi, 1783. március 10-én és 13-án kibocsátott parancsa.

1783. július 24-én a vajdai kancellária futárt menesztett a szabófalvi helyi intézőhöz azzal a paranccsal, hogy kötelezze házanként a parasztokat az évi 12 nap úrdolgára, azzal a kikötéssel, hogy 4 napon át mindenkit a kolostori szénafű lekaszáására rendeljen, a többi 8 napot meg egyéb munkákkal teljesítsék.

A szabófalvi csángó-magyarok egyéb munkákat is vállaltak Secu kolostor számára. Így Szuszán Péter (Petru Susan) és Varga György (Giurcea Vărgă) 1790. június 24-én elvállalták hogy két malmot csináljanak a kolostornak, azzal a feltétellel, hogy 3 év és 4 hónapig maguk mint molnárok használják a felépített malmot minden egyéb természetű kötelezettség nélkül. Az egyik malmot Szabófalván, a másikat Berendfalván (Berindești) építették. Mind a két malomépítő Szabófalván lakott. A szerződés szerint a meghatározott idő leteltével mindkét malom a kolostor kizárólagos tulajdonába jut.

A XVIII. században Szabófalva mind nehezebb helyzetbe került, s ez jellemzi az egész csángó-magyarság állapotát a korabeli Moldvában. Az is igaz viszont, hogy a szabófalviak konok küzdelmet folytattak leigázásuk ellen. Ám elszánt harcuk nem járt a várt sikerrel, mint ahogy a többi csángó-magyar és a madéfalvi veszedelem után Moldvába bújdosott székelyek sem tudták megvédeni szabadparashti életformájukat. Szerény közleményem – remélem – érzelkelteti a folyamatot és hozzájárul ahhoz, hogy a moldvai csángó-magyarok történelmét, idegenben való kétségbeesett vergődését megismerjük.

Demény Lajos

Helyreigazítás

A Honismeret 2005. 4. számának 23. oldalán megjelent fénykép aláírása helyesen:

XIX. Honismereti Akadémia, Békéscsaba 1991. Dr. Szabó Ferenc történész, megyei múzeumigazgató előadását tartja. Jobbján dr. Kanyar József, a Honismereti Szövetség elnöke, valamint dr. Járóli József, a Karácsonyi János Honismereti Egyesület elnöke. (Mándli Gyula felvétele)

A XXXIII. Honismereti Akadémia szekcióbeszámolóí

1. szekció

A határ menti honismereti kapcsolatok

Szekciónkban a Honismereti Akadémia határon túlról érkezett, vagy ilyen kérdések iránt érdeklődő tagjai vettek részt. Többen is jelezték, hogy ne emlegessük a „határon túliakat” – hiszen ez nézőpont kérdése –, nem is csak a „határ menti” honismereti kapcsolatokról esett szó, úgyhogy legjobb, ha *Kárpát-medencei szekcióról* beszélünk. A jelenléti ív szerint harminchárman voltak jelen, de valószínűleg ennél is többen.

Napirendünk szerint először az elszakított területekről, tehát a szomszédos országokból jött barátaink mutatkoztak be, tartottak rövid beszámolót tevékenységükről, valamint azoknak a szervezeteknek a munkájáról, amelyeket képviseltek. Utánuk a maradék-magyarországi, elsősorban a határ menti megyék mutatkoztak be, és ismertették, hogy ők milyen kapcsolatokat ápolnak.

Hét pontban foglaltam össze a legfontosabb témákat, remélem sikerült valamennyit följegyezniem.

Az egyik az volt, hogy mindenkinek a maga helyén kell a magyarságot szolgálni, mert a honismereti munka az ország határain túl éppen úgy a magyarság megmaradását, identitásának erősítését szolgálja, mint a határokon belül. Hiszen, nem öncélú tevékenység a honismeret, hanem a nemzet és a nemzetörödékek megmaradásáért van. Hiszen valamilyen szempontból, és valahol mindnyájan kisebbségben vagyunk: a nyelvi és nemzetiségi kisebbségben lévők úgy, mi pedig a csonka-országban a nemzeti identitás és érdekérvényesítő képesség dolgában maradtunk kisebbségben, amint azt a 2004. december 5-i szégyenletes szavazás, méginkább a sunyi távolmaradás megmutatta. Megfogalmazódott a szekcióban az a remény, hogy a honismereti mozgalom résztvevői föltehetően nem hallgattak a magyarság ellenségeire, s nem tagadták meg kisebbségi sorba kényszerített nemzettestvéreinket.

A másik fontos felismerés szerint a nemzeti kisebbség számára az a célszerű taktika, amikor nem másoknak mondjuk, hogy mit kellene tenni, hanem igyekszünk magunk azokat megvalósítani. Azok voltak a legszimpatikusabb beszámolók, amik úgy kezdődtek, hogy én ezt és ezt, így és így csinálom, s nem pedig amik arról szóltak, hogy mit kellene, vagy mit várunk, hogy mások megcsináljanak. Nincs a nemzetiségi létnek egyetlen olyan posztja, ahol ne volna szükség és mód a megmaradás szolgálatára, s ebben a honismereti mozgalom rendkívül sok segítséget tud nyújtani. A magyarság történelmi jelenlétének tárgyi és szellemi dokumentálása, átörökítése mindenki számára lehetőséget kínál a szolgálatra.

A külön témaként jól körbejártuk azt a jelenséget, miszerint egyre több honismereti jellegű magyar kiadvány jelenik meg a szomszédos országokban. Ezeknél igen jelentős gond – ugyanúgy mint nálunk – a terjesztés, az árusítás. A hazai honismereti kiadványok értékesítése sincs megnyugtatóan megoldva, de határon túliaké végképp nem, és különösen nincs az, hogy ezek a kiadványok miként juthatnak el a magyarországi érdeklődőkhöz és viszont. Fölvetődött több lehetőség. Egyértelmű: anélkül, hogy a kiadványt megjelentető civil szervezetnek lenne magyarországi számlaszáma, nem nagyon lehet azokat értékesíteni. Hiszen nagyon sokan úgy vásárolják, hogy számlát kérnek. A másik lehetőség, hogy – a Bácsország mintájára – kapcsolatba lépnek a Könyvtárellátó Vállalattal, elvisznek oda néhány kiadványt. Ők annak alapján elkészítik az ismertetést a könyvről, vagy a folyóiratról, vagy akár milyen kiadványról, szétküldik a magyarországi könyvtáraknak, és azok általában vesznek belőle. Ez jól működik és a Honismereti Szövetség részéről szívesen vállaljuk a közvetítést.

Az is megfogalmazódott a szekcióban, hogy szervezettebbé kell tenni a határ két oldalán folyó honismereti munka együttműködését. Ez eddig jórészt az 1990 előtti időszakból örököelve, baráti kapcsolatokon alapult, eredményes és hasznos formákban valósult meg. Ezeket jó lenne most már szervezett alapokra helyezni, ha – nem adminisztrációs célból – de mégiscsak egyeztetett, összehangolt, esetleg írásban is lefektetett, konkrét tevékenységekre vonatkozó megállapodásokkal végeznénk. Különösen fontos lenne, hogy a határmenti, a határ két oldalán lévő megyék, térségek hangolnák össze a munkájukat közösen szervezett évfordulós megemlékezések és egyéb ünnepek, kiadványok, pályázatok megvalósítására.

Nagyon fontos, hogy a honismerettel foglalkozó közösségek civil szervezeteket hozzanak létre. Határokon innen és túl! Mert azok tudnak pályázni, pénzt szerezni, azokkal lehet együttműködési szerződéseket kötni. Ha majd több szomszédos ország is bekerül a Európa Unióba, akkor tudunk közösen részt venni térségi kapcsolatokra alapozott pályázatokon. Örvendetes volt, amikor a Partium-ból, Szlovákiából, Kárpátaljáról, Vajdaságból jelentevők elmondták, hogy előbbre léptek egy fokozattal: ami addig lazább kör, baráti társaság, „alkalmi” közösség volt, az szorosabbra, vagy törvényi háttérrel rendelkező szervezetté vált, ami jobb lehetőséget ad a hatékony és hosszabb távú együttműködésre. Természetesen ezeket a szervezeteket nem kell feltétlenül honismereti szóval jelölni, hiszen a szomszédos országok többségi nyelvén nem is mindig jelenti ugyanazt, nem is mindenhol kedves ez a szó: *honismeret*. Nem is tudom, hogy le lehet-e például ukránra, vagy románra fordítani? Mindenesetre mindig, hogy minek nevezzük a hon – a lakóhely, a szülőhely – tartalmas megismerését szolgáló szervezetet; el lehet nevezni egy-egy helységnévről, a táj, vagy jeles személyiség nevére, a lényeg, hogy maga a tartalom, az elvégzett munka legyen honismereti.

Nagyon jó módszert, taktikai megoldást fogalmazott meg a partiumi műemlékvédő és honismereti szervezet vezetője, Dukrét Géza. Nyilván máshol is lehet ezt alkalmazni, de nekik – már több mint éve működő szervezetként – meg is van erre az erkölcsi alapjuk: okleveleket hoztak létre, s ezeket az egyesületüket támogató polgármestereknek és más hivatali embereknek adományozták ünnepélyes keretek között; a legjobb értelemben legyezgetve ezzel hiúságukat, lazítva pénztárcájuk cipzáriját. Akárki persze nem adhat ilyen elismerő oklevelet, mert ha nincs súlya, nincs rangja, akkor nincs haszna, de olyan egyesület, aminek már neve, súlya és rangja van, az adhat, és ez hasznos lehet, számottevő energiákat mozgósíthat.

Nagyon fontos tehát, hogy minden magyarországi megyei honismereti egyesület szoros együttműködésben segítse, de talán nem is az a jó szó, hogy segítse, hanem *működjön együtt* a határ túlsó oldalán lévő honismereti egyesületekkel. Sajnos tudjuk, hogy idehaza nem minden megye honismereti egyesülete feszíti egyformán az istrángot és húzza – vagy akárcsak tolja – a mozgálmot szekerét és nyilvánvaló, hogy aki önmagát is nehezen szervezi, az kevésbé tud együttműködni. De hát a helyzet nem stabil, folyamatosan, és reméljük, hogy pozitív irányba is változik.

Ezek voltak a szekcióban megfogalmazódott legfontosabb szempontok. Azt gondolom a legalapvetőbb dolog, hogy tudjunk egymásról, számon tartjuk egymást. Sokkal kevésbé lennénk sebezhetőek és manipulálhatóak, ha többet tudnánk a „túldali” magyarokról, ha kölcsönösen világosabb képünk lenne azokról, akik a jelenlegi határok „másik” oldalán szolgálják a magyarságot, és érvényesítik a magyarságukat.

Halász Péter

2. szekció

Az uradalmak gazdálkodása, életmódja

Sezekciónk az uradalmak, nagybirtokok birtoklásával, életmódjával foglalkozott. Programunk úgy zajlott, hogy rövid vitaindító referátumot tartottam, utána tizenhárom hozzászólásra került sor. A felvezető referátumban szó volt arról, hogy az uradalmakat a honismereti kutatók figyelmébe kellene ajánlani. Ez új irányokat szabhatna a honismereti munkások számára. A végcél az lenne, hogy XVIII – XX. századi uradalomtörténeti kutatásokat azzal tudnánk megalapozni, ha idősíkokra és térképekre vetítve ki tudnánk mutatni, hogy a történeti Magyarországon mennyi uradalom volt, és azokhoz az uradalmakhoz milyen települések tartoztak. Ezek az idősíkok lehetnének:

- Rákóczi-szabadságharc bukása utáni időszak, vagyis az 1715-1720. évi országos összeírással lehetne kezdeni;
- másik a Mária Terézia-féle úrbérrendezés időszaka;
- majd a XIX. században van egy regnikoláris összeírás, az 1828-as conscriptio;
- a XIX. század második felétől már lehet használni a statisztikusok munkáit, elsősorban Fényes Elekét;

ugyanaz vonatkozik a XX. század elejére, amikor már a gazda címtárakat és a KSH kiadványokat is lehet használni.

A program szervezeti megvalósulása talán az lehetne, hogy – mint egy adatbankba – Miskolcra, a Herman Ottó Múzeumba elküldenek a kutatási eredményeket, amelyeket összesítés után, kötet formájában, térképekkel ellátva, publikussá tennénk.

A tizenhárom hozzászólás summázata a következő. Az észrevételek java része a feldolgozásra vonatkozott, az elérendő eredmények ismertetésére.

Első hozzászólónk *Bogdán Lajos* volt Csongrád vármegyéből. A várbirtokokra, a váruradalmakra irányította a figyelmet, az uradalmak várközpontúságára. Tudjuk, hogy a XVII. század végén váraink java része elpusztult, utána új uradalmi központokat kellett kialakítani, ezzel új szervezeti egységek alakultak ki. Ezért gondoltuk azt, hogy a XVIII. századtól kellene az uradalomtörténelmi kutatásokat elkezdeni. Fontos észrevétele volt Bogdán úrnak, hogy Bél Mátyás *Notitia Hungariae* című monumentális munkájában lehetne keresgetni, ez a XVIII. századi első sík fontos forrása lehet. A XVIII-XIX. századi kutatásoknál a katonai felmérése-

ket is haszonnal forgathatjuk. Jobb esetben, ha az uradalmak levéltára megmaradt, könnyen adatokhoz lehet jutni. Ajánljuk először egy-egy majorság történetének feldolgozását. Felhívta figyelmünket felszólalásában a településmonográfiákra, azokban utána lehet nézni az uradalmaknak is. Azért ennek veszélyei is vannak, ugyanis kitekint ugyan az uradalmakra, meg azok közvetlen környezetére, de egy-egy településmonográfián belül kutató nem tudott mélyebben foglalkozni az uradalom történetével. Második felszólalónk *Karacs Zsigmond* volt Pest megyéből. Felhívta a figyelmet a vallás szerepére az uradalmak életében. Példát is hozott: "aki az úr, azé a vallás" néven ismerjük ezt a tételt. A Batthyányiakra hívta fel a figyelmet, akik – hogy birtokaikat ne veszítsék el – evangélikus vallásról katolikusra tértek át. Foglalkozott felszólalásában a Körtvélyesi famíliával, akiknek birtokaik csak peres úton sikerült megtartaniuk. Vagyis az évtizedes perek sokszor azonosak az uradalom birtoklástörténetével. A felszólaló kitért a nemességi igazolásokra.

Harmadik felszólalónk Gyarmati Tiborné volt Vas megyéből, aki már az előadásom után is jelezte, mindenki figyelmébe ajánlja, a Duna tévénben sugárzott, Sági István által rendezett, „Cselédek” című filmet, amelyben 20-25 uradalmi cselédcsalád története rajzolódik ki. A hozzászóló jól ismeri a Batthyány-Strattmann birtokok problematikáját, sőt a ma élő utódok kapcsolatrendszerét is. Kitért a gróf Sigrayakra, a jóságos kegyurakra, akikre manapság is nagy tisztelettel emlékeznek.

Negyedik felszólalónk Szakály Ferenc volt Szombathelyről, aki hosszasan eszeltte szerezését egy bizonyos uradalomkutatás terén. Felfedezett ugyanis magánszemélynél, ami azt mutatja, hogy lehet még kutatni nagyon sok magánlevéltárban uradalmi anyagot. Ő maga olyan anyaghoz jutott, amelyben a kastély alaprajzát, végrendeleteket, inventáriumokat talált, tehát fontos uradalomtörténeti alapidokumentumokat. Itt felvetődött a makkoltatás kérdése, ami gazdaságtörténeti szempontból fontos kutatási téma. Miskolcon országos áttekintéssel Szabadfalvi József professzor úr ebből írta nagydoktori disszertációját, ami meg is jelent kiadványban.

Következő hozzászólónk Izsák kutatója, *Meszlieden Klára* volt, kinek szavai után vita alakult ki a Kolon birtokokról.

Bodó Imre Dombóvárról a Mernyei uradalom és a környező falvak kapcsolatrendszerével is foglalkozott. Tarsolyában sok dokumentum halmozódott fel, abból akár több település monográfiája is megírható meg lehetne írni. Felszólalás után szakmai - módszertani beszélgetés alakul ki, s ennek során, mint szekcióvezető, arra hívtam fel a figyelmet, hogy tapasztalt gazdaság- és társadalomtörténészekre kellene bízni az uradalomtörténeti dokumentumok feldolgozását, de legalábbis szakemberekkel célszerű lektoráltatni az elkészült tanulmányt.

Ezt követően *Szinku Mihály* Zalaegerszegről, ismét visszatért a Kolon problémájára. Majd részletesen taglalta a Deák család uradalomszerzésének a történetét, és a nemesi birtokok gyarapításának módjára hívta fel a figyelmet. Hozzászólását *Karacs Zsigmond* azzal egészítette ki, hogy a jobbágyszármazású embernek manumissziót kellett kapnia a földesúrtól, hogy folyamodhasson nemességért, nemesi levélért, kutyabőrért.

Nyolcadikként *Reindl Erzsébet* Tapolcáról szólt hozzá, aki a honismereti táborok során szerzett ismeretből írt dolgozatokat emelte ki, mivel azokban is rengeteg uradalmakkal kapcsolatos anyagot lehet találni. Például a Tüskés-majori juhászokról kiváló munka született.

Majd ismét *Bogdán Lajos* ragadta magához a szót, és nagyon értékes dolgokra hívta fel a figyelmet, például a magtárosok tevékenységére, a Telegdy család birtokpereire, valamint a bankárok szerepére az uradalmak sorsában: például a Károlyiaktól a Weiss Manfred-ék vásárolták meg a birtokokat. Utalt arra, hogy egyházi anyagokban is lehet kutakodni, különösen a települések Historia Domusaiban is.

Biczó Ferenc Vas megyéből a gazdacímtárakra, a helységnevtárakra és a vármegye történetét feldolgozó millenniumi sorozatra utalt, aholis szintén rengeteg értékes anyagot lehet találni. *Kovácsik András* Nógrád megyéből egyetértését fejezte ki, és buzdította a kutatókat, hogy ehhez a témához feltétlenül kezdjenek hozzá.

Király Béla Kecskemétről, a jószágigazgatósággal, a bonorum direktor tevékenységével foglalkozna mélyebben, és ezzel kapcsolatban kérte véleményünket, hogy a levéltárakban hoi lehet ennek utána járni.

Végül tizenharmadikként, de *Bánkiné Horváth Erzsébet* Kiskunfélegyházáról a következőkre hívta fel a figyelmünket: ha valaki a sok buktató ellenére az uradalmakkal akar foglalkozni, akkor ne kerüljék el a figyelmét a múzeumok adattárjai, amelyek elvéve nemesi leveleket is tárolnak, és olyan anyagokat, amelyek uradalomtörténeti szempontból elengedhetetlenek.

Rémiás Tibor

3. szekció

A helyi évfordulós rendezvények, megemlékezések tartalmi és módszertani tapasztalatai

A szekció munkájában – váltakozó létszámmal – kb. 25 fő vett részt. Első felszólalónk *Kaczián János* szinte módszertani összefoglalót adott a szekció témájáról, ezért megkértem, hogy az ott elmondottakat írásban is juttassa el hozzám, amit meg is tett – köszönet érte. *Ünnep és ünneplés* című kis írását változtatás nélkül tárom az olvasók elé.

Az ünnepinkkel kapcsolatos sokféle ünneplési, megemlékezési szokásokat részben a politikai akarat, az egyházak, a közmegegyezés és a hagyományok szabályozzák. Elmondható ez pl.

- a történelmi évfordulókról, nemzeti ünnepekről: lásd március 15., augusztus 20.;
- a vallási ünnepek megtartásáról, pl. húsvét, karácsony;
- a munkához kapcsolódó ünnepeinkről: aratás, szüret stb.;
- a családi események megünnepléséről is, pl. születésnap, névnap.

Ünnepeink és ünneplési szokásaink abból a szempontból is vizsgálhatók, hogy egy alkalomra kínálnak-e megemlékezést (pl. centenárium, millennium), vagy minden esztendőre, mint amilyenek a történelmi évfordulók. Tehát egyszerűek vagy ismétlődők. Az ünneplés lehetőségét tehát az időszerűség, az események, és történések felidézésének a lehetősége adja, aktualitás kifejezésének fórumai vannak és kialakultak a formái, szokásai.

Úgy tűnik, hogy az időszerűség szempontjából jól megkülönböztethető ünnepek megtartásának szokásrendszerébe oly formák és módszerek is bekerülnek, amelyek egyrészt sok dologban teszik hasonlóvá az ünnepeket, másrészt nem mindig segítik emelni, hangsúlyozni az adott ünnep lényegi mondandóját. Nem az ítékezés, hanem a vizsgálat szándékával, külön figyelmet érdemelnek ebből a szempontból az évés-ivással járó, nagyon népszerű formák.

Részben ismert ünnepeinkhez kapcsolódva, részben új megemlékezési lehetőségként néhány Tolna megyei és szekszárdi példa:

- az államalapítás 1000. évfordulója alkalmából *Üzenet az utókornak*: a városlakók jókívánásai és emléktárgyai a következő generációknak;
- *Isten éltesse Szekszárd!* – a város megyeszékhellyé választásának 225. és rendezett tanácsú várossá válásának 100. évfordulója alkalmából (2004–2005-ben);
- március 15-én a közösség ünneplése után kisebb csoport tisztelgése a temetők 48-as sírjainál;
- március 25-én a Bezerédj István nevét viselő középiskola megemlékezése névadója szobránál;
- minden júniusban *Önkéntes nap*; a karitatív munkát végzők ünneplése;
- augusztus 20-án Szekszárd város *Anyakönyvébe* bejegyzett krónika közszemlére tétele;
- szeptember 1-jén megemlékezés az I. Lipót által adományozott megyecímerről.

Ismert és lehetséges ünnepeink hangulatát elsősorban magunk alakítjuk, a formalításoktól kezdve a valóban elfogadás, a bensővé válás lehetőségével együtt. Az ünnepek megmutatják, hogy kik és milyenek vagyunk.” – eddig Kaczián János írása.

Többen szóltak az egyik legfontosabb, évente visszatérő rendezvényről, a falunapról. Itt azonban meg kell állnom egy pillanatra. Mint a Szövetség elnökhelyetteséhez többen fordultak hozzám, hogy javasoljak számukra falunapi időpontot. Kaczián Jánosnál tartva, egy Tolna megyei példát idézek: Bölcse község esetében azt javasoltam, hogy a település első okleveles

emlékezésének napja legyen a falunap. Ez kikezdetlen politikailag, bármilyen nemzetiségi és egyéb vonatkozásban. És ha már a falunapnál tartunk, többen felvetették, hogy néhány megemlékezés, fontosabb személy meghívásán kívül, azért inkább ez egy ilyen zsákban-futasos, sörivő-verseny és más hasonló mozzanatokkal tarkított rendezvény.

Nagyon fontos és örömdetes az az újabb keletű kezdeményezés – emelte ki hozzászólásában *Illés Mária* Tapolcáról –, amikor a települések azonos neve kapcsolja össze a Kárpát-medencén belüli helységeket, ilyen például a Keszi-napok. Tehát a törzsi nevű települések találják ki és folytatják azt, hogy minden kárpát-medencei -gyarmat, -keszi stb. nevű település lakosságának képviselőit, polgármestereit, képviselőit összehívják, és stafétagépen mindig más 'keszi', vagy 'gyarmat' nevű faluban településen tartják meg ezeket a napokat. Érdekes, hogy szeretnének olyan települések is bekapcsolódni ebbe a mozgalomba, mint például Gyula, mert a város azon az alapon vesz részt a Keszi-napokon, hogy mai közigazgatási határain belül feküdt egykor a középkori Keszi falu, mely a hódoltság idején elpusztult. Újabb a törzsi nevű településeken kívül rendeznek pl. -apáti, -keresztúr stb. napokat is.

Másik nagyon fontos, kiemelendő dolog, hogy a nemzeti és közösségi büszkeséget fokozzák az olyan rendezvények, mint például a Jászok Világtalálkozója, melyről *Szűle Katalin* és *Gál Andrásné* szölt. Nagyon fontos, hogy a kiváltságolt kerületekben és területeken, a Jászságban, a Kunságban, a Hajdúságban élők saját öntudatukat fejlesztve rendezik meg ezeket a világtalálkozókat, napokat. Ehhez a gondolathoz szölt hozzá *Bödör Istvánné*, aki – többek között – megemléktette az Ózd környéki barkók ünnepi rendezvényeit.

A sort a hozzászölkók a különbözö fesztiválok felsorolásával folytatták. Itt a tarhonyafesztiváltól a dinnyefesztiválon át a kolbász-, kisüsti-, s – mint megtudtuk – anyósok fesztiválja is van már, tehát igen széles a kör. Ugyanaz a vélemény alakult ki ezekkel kapcsolatosan is, mint amelyekről a falunapok kapcsán már szöltam.

Szűle Katalin és *Gál Andrásné* emléktették, hogy örömdeli feladatuk a Gyermek Néptánc Fesztivál megrendezése Jászkiséren, melynek nemcsak országos, hanem nemzetközi hatása is van. Ugyanítt tartják meg rendszeresen a bensöséses „Apáról fiúra” című rendezvénysorozatot. *Illés Mária* hasznosnak tartja a különbözö mesterségek művelőinek (fazekas, tímár stb.) találkozóit is.

Frtsz Kázmér Zamárdiból nagyon kedvesen szölt a „Balatoni játszadalomról”.

Ugyanakkor *dr. Róbert Péter* budapesti kollégánk felvetette, hogy sokszor érződik még néhány megemlékezés kötelező jellege, tehát amikor állami vagy nemzeti ünnepekre még mindig kirendelnek osztályokat és bizonyos csoportokat. *Illés Mária* elmondta, hogy a rendezvényeken mindig ugyanazokat az arcokat látja, s a különbözö egyesületek tagsága is szinte ugyanazokból a személyekből áll, nem igazán sikerül megszölkítani a társadalom különbözö rétegeit. Színesítette a témát nemcsak hozzászölkásával, de muzsikálásával is *Jákói Bernadett*, kinek köszönhetően. azt hiszem az egyetlen szekció voltunk, ahol zenét is hallgattunk.

Havassy Péter

4. szekció

A hazai nemzetiségek honismereti tevékenysége, kapcsolataik az anyaországgal

Vitaindító előadásában *Székely András Bertalan* művelődésszociológus, kisebbségkutató (Isaszeg) vázolta a mintegy milliónyira becsült hazai nemzetiségi népesség történeti, statisztikai jellemzőit, nyelvi és kulturális sajátosságait, kulturális intézményrendszerét, különös tekintettel a honismeret, a helytörténet, a néprajzi gyűjtés és bemutatás lehetőségeire. Mondandójának alapjául a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának legújabb magyar országjelentése és az egyes népcsoportok országos önkormányzataitól e célból bökért adatok szölgáltak.

A különbözö régiókból és határon túlról érkezett, mintegy 25 jelenlévő hozzászölkásaiban a német, a szlovák, a ruszin, a szerb, a horvát és más nemzetiségek hagyományápolásának helyi és regionális megjelenési formáit, a pozitív és a negatív folyamatokat ismertette. Különö-

sen ráirányították a figyelmet a hon- és népismeret oktatásának, a nyelvjárások és viseletek megőrzésének a fontosságára, amely a globalizáció körülményei között a sajátosságok felmutatását és európai ismertté tételét is jelenti.

Andrásfalvy Bertalan egyetemi tanár felhívta a figyelmet arra, hogy példa nélküli a hagyományörzés elhagyásának, valamint a tájnyelvek és ruházatok presztízsvesztésének hazai mértéke, különösen összehasonlítva a finn, az észt, a lett vagy az osztrák gyakorlattal. *Kishegyi Simon* (Nemesnádudvar) és *Gaján Vilmos* (Budakalász) a németek második világháború utáni kálváriája, a magyar-csehszlovák lakosságcsere, ezzel összefüggésben a felvidéki magyarok és a bukovinai székelység érkezése máig tartó interetnikus és lelki következményeit vette számba. *Lantosné Imre Mária* (Pécs), *Tamás Judit* (Sárospatak) és *Dénes József* (Csepreg) a kisebbségi önazonosság-örzés, önszerveződés és együttélés pozitív példáiról szólt. *Veszelinov Dánielné* (Újszentiván) a helyi szerb és német élő hagyományápolás meg a tárgyi emlékek bemutatása terén szolgált információkkal. *Paszabi János* (Budapest-Zugló) kisebbség és vallás összefüggését emelte ki, *Kenyeri Kornélia* (Budapest) a Néprajzi Múzeum könyvtárának jelentőségét hangsúlyozta a kisebbségkutatásban.

A szekcióülés résztvevői egyetértettek abban, hogy az egy településen vagy térségben élő több nemzetiség, egymás nyelvének, kultúrájának, hagyományainak a megismerésével, bizonyos fokú átvételével, kölcsönösen gazdagítják egymást – e sokszínűség megőrzése a Kárpát-medence évezredes tradíciója, amelyet veszni hagyni vétek volna. Ki-ki a saját önazonosságának a vállalásával válhat csak érdekessé Európa számára, az uniformizálás arcunk elvesztését, jellegtelenné válását hozza magával.

Székely András Bertalan

Kaczián János, a Tolna megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület elnöke meghívja az Akadémia résztvevőit Szekszárdra, a XXXIV. Honismereti Akadémia helyszínére (Mándli Gyula felvétele)

A XIX. Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtalálkozó

A Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával, a saját és a helyi erőforrások maximális kihasználásával sikerült megrendezni az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők XIX. találkozóját, amelynek 2005. július 28–30. között a Vas megyei Csepreg és Bük volt a helyszíne. A kétvétenként sorrakerülő találkozót a Magyar Néprajzi Társaság, a Honismereti Szövetség, a Vas Megyei Honismereti Egyesület, valamint Csepreg és Bük Önkormányzata, intézményei és egyesületei rendezték a két település és a megye különböző kulturális helyszínein.

A gyűjtőtalálkozó megrendezésére ebben az esztendőben rendkívül csekély támogatást kaptunk, ezért a határon túlról érkezők részvételi díján kívül csak útiköltségük felét tudtuk megtéríteni, a magyarországi résztvevőknek pedig önköltséges részvételi hozzájárulást kellett fizetniük, ami az étkezés és a szállás költségét foglalta magában. A büki fürdő-látogatás, a szőlőhegyi kirándulás, a tanulmányút, a fogadás, a művészeti együttesek fellépésének költségeit a szervezetben résztvevő megyei szervezetek vállalták. Nem véletlen, hogy a rendezvény támogatóinak listája nem kevesebb, mint 25 tételből állt. Valamennyiük segítségét, a találkozó 45 résztvevője nevében, hálásan köszönjük!

Csepreg nagyközség Művelődési Házának Dísztermében került sor a néprajzi gyűjtők XIX. találkozásának ünnepélyes megnyitójára, amelynek során *Molnár Sándor* Csepreg és *Horváth Lajos* Bük polgármestere, valamint *Zsámboki Árpád*, a Vas Megyei Honismereti Szövetség elnöke köszöntötte az országból és a határokon túlról érkezett résztvevőket. Ezt követően *Halász Péter*, a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának elnöke és *Grnasztói Péter*, a szakosztály titkára, átadták a Társaság Választmánya által odaitélt, és a legkiválóbb önkéntes gyűjtők számára alapított Sebestyén Gyula Emlékérmeket. Ez alkalommal a következők voltak a kitüntetettek: *Dukrét Géza* (Nagyvárad), *dr. Fülöp Lajos* (Gyöngyös), *Rácz Sándor* (Makó) és *Somfai Tiborné* (Parád).

A találkozó első napjának délutánján az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom időszerei kérdéseiről szóló előadások hangzottak el. *Káldy Mária*, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum közönségszolgálati igazgatója gazdag képanyaggal illusztrálva azokról a közművelődési és múzeumpedagógiai programokról beszélt, amelyek a hozzájuk látogatókat, különösen a fiatalokat igyekeznek érzelmileg is közelebb hozni a hagyományos népeletet bemutató múzeumi világhoz. Kitért továbbá arra is, hogyan hasznosultak az elmúlt évtizedekben azok a gyűjtések, amiket lelkes önkéntes gyűjtők szedtek össze és küldtek el a Néprajzi Múzeum és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum adattárába. „A Szabadtéri Néprajzi Múzeum által kidolgozott kérdőívek mindazonokra a témákra vonatkoztak, amik a Múzeum számára fontosak, mint a népi művészet, a lakáskultúra, az életmód, valamint a természeti környezet és az épített környezet kapcsolata. Hiszen itt, Szentendrén nemcsak tájegységeket, komplett parasztgazdaságokat mutatunk be, ennek fontos része a természeti környezet, a kert. Nagyon fontos, hogy ezekről is információkkal rendelkezünk. Ezért a néprajzos kollegák arra bíztatták az önkéntes néprajzi gyűjtőket, hogy ezekben a témákban készítsék dolgozataikat, amik bekerültek a Néprajzi Múzeum Adattárába, ami pedig ránk vonatkozik, az a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban is megtalálható. Amikor egy gyűjtő dolgozik, rendkívül nagy értéket hoz létre, különösen azok, akik otthon és helyben gyűjtenek. A muzeológusnak sokkal kevesebb ideje, adódik arra, hogy egy-egy témával foglalkozzon. Viszont azok, akik otthon vannak, nem heteket, hónapokat, hanem éveket, évtizedeket töltenek egy-egy adott témában. Ezért rendkívül fontos és értékes anyagok születtek ezekkel a pályázatokkal, amiket nagyon jól tudtak kollegáink használni.”

Sári Zsolt, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos titkára arról a törekvésről beszélt, amely a közelmúlt életformájának, életmódjának megjelenítésével, tárgyi eszközeinek, értékrendjének bemutatásával igyekszik kibővíteni a múzeum hagyományos anyagát. Ennek érdekében, hogy Magyarország népi építészetének, lakáskultúrájának bemutatása során ne csak kiállítóhelyként, hanem tudományos kutatóhelyként is működhessen a létesítmény. Arra törekednek, hogy immár a XX. századi falut is bemutassák, helyet kapjanak az ONCSA, az OFAKS és más kislakásépítő akciók során megvalósult építkezések; a háztáji gazdaságok különböző megoldásai, a vidéki iparosság átalakulása. Az előadó hangsúlyozta, hogy fontosnak tartják és támogatják a XX. századi magyar faluképet meghatározó változásokról és törekvésekről szóló pályamunkák születését.

Frazon Zsófia, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának munkatársa, a Múzeumban folyó jelenkutatási programról számolt be. „Amiben ez a program talán új, és mást tud adni – mondotta – az, hogy ezeknek a kutatásoknak összehangolását, egymás közötti információcserét próbálnánk minél erősebbé tenni. Lényeges a változásnak abban a pillanathban való megragadása, amikor azt a legjobban tudjuk dokumentálni, hiszen akár mi magunk is benne vagyunk. Sokszor ugyanis a minket körülvevő világot a legnehezebb megfigyelni, hiszen sokszor olyan banális természetességgel vesznek körül az események, a tárgyak, az emberek, hogy hajlamosak vagyunk elmenni mellettük. Ebben a kontextusban nem kizárólagosan a múltra utaló dokumentumok összeszedése történik, hanem a változásoknak a folyamatban zajló leírása. Az embereket és a tárgyakat, a tárgyhasználatot, a lakókörnyezet belakását, a fogyasztási szokásokat, a bevásárlási kell minél alaposabban, alkotórészeire bontva leírni. Erre talán jó stratégia az, hogy ezekben a helyzetekben ne a saját véleményét fogalmazza meg az adott jelenségekről, hanem minél aprólékosabban próbálja meg rögzíteni az adott helyzetet, amit vizsgál.” „Fontos kérdés – mondotta –, hogy ehhez a programhoz, ehhez a gondolkodásmódhoz milyen formában kapcsolódik az önkéntes gyűjtőmozgalom?” Ígérte, hogy a Néprajzi Múzeum Adattára megadja a jelenkutatáshoz, a mai események megfigyeléséhez és rögzítéséhez szükséges ismereteket.

Granasztói Péter, a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának osztályvezetője, a néprajzi gyűjtőpályázatok tapasztalatairól és a 2006. évi pályázat kiírásáról beszélt. Számba vette az okokat, amelyek a pályázat kétévenkénti kiírásához és a témakörök szűkítéséhez, egyszerűsített megújításához vezettek. Mint mondotta, „lehet, hogy ijesztőnek és szigorúnak tűnik a kiírás azon megjegyzése, hogy csak a témákba illő dolgozatot fogadunk el, a gyakorlatban azonban szinte mindig besoroltuk valamelyik témához a nem teljesen témába illőket is, és így fogjuk tenni az elkövetkező években is, hiszen szinte minden pályázat kapcsolódik valamelyik témához.” Az előadásból kiderült, hogy a Néprajzi Múzeum által szorgalmazott új témák nem annyira néprajzi, inkább szociológiai megközelítést, szemléletet és módszereket igényelnek, nem a jelenségek, hanem a változások, a folyamatok rögzítésére ösztönöznek. „A témákat úgy alakítottuk ki – mondotta –, hogy a néprajzi kutatások, megközelítések, részterületek széles köre beleférjen, valamint fontos szempont volt, hogy minimum öt éven keresztül meghirdetésre kerüljenek, így biztosítva időt a kutatások befejezésére. A változások, az új rendszer, főleg az új témák sikeresnek mondhatóak, hiszen 2002-ben és 2004-ben is körülbelül 150-160 pályázat érkezett, ezzel megfordult a pályázati dolgozatok hosszu évek óta tartó csökkenése. A 2006-ban megrendezésre kerül a 49. gyűjtőpályázat témái alapvetően nem változtak, bár többet átalakítottunk, reményeink szerint vonzóbbá tettünk, valamint meghirdetünk egy újat is.”¹ Ígérte, hogy az érdeklődők számára készítenek tájékoztatót, kérdőíveket és útmutatókat.

A délutáni ülészaknak a *hagyományörzés Csepregen* volt a témája. Ennek keretében Horváth Gyuláné az óvodában, Hefyési Katalin az általános iskolában folyó hagyományörzésről beszélt, Sudár Lászlóné pedig a csepregi Farkas Sándor Egyetl hagyományörző munkáját ismertette. Ezt követően Gráfik Imre, a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke ismertette a helyi gyökerekkel rendelkező Horváth Terézia néprajzi tevékenységét.

A gyűjtőtálalkozó első napján jutott még idő a település helytörténeti gyűjteményének, nevezetesen épületeinek megtekintésére, este pedig Bük és Csepreg polgármesterének fogadásán jóízű beszélgetésre is sor került, hiszen a résztvevők jórészt olyan régi, közös szakmai érdeklődésű ismerősök, akiknek sokszor csak ez a két évente sorra kerülő összejövetel nyújt alkalmat megyéken, határokon is átívelő barátságok, munkakapcsolatok személyes ápolására.

A Nádasdy Tamás Közgazdasági, Informatikai Szakközépiskola Kollégiumában való pihentető éjszakai nyugalom után másnap délelőtt az önkéntes néprajzi gyűjtők kiselőadásai hangzottak el munkájukról, eredményeikről, kiadványaikról, kiállításaikról. A témák sokfélesége került itt szóba a Dunántúltól az Alföldön keresztül a Partiumig, a Székelyföldig és Moldváig, de közös volt bennük a néprajz, a népiélet szeretete, s az, hogy az anyagyűjtést, a feldolgozást, a publikálást valamennyien fontos szolgálatnak tekintik, amit örömmel, munkájuk hasznosságába vetett meggyőződéssel végeznek. Többen kifejtették, hogy szívesen „át-hangolódnak” a Néprajzi Múzeum gyűjtőpályázatának új szempontjaira és témáira, de fontosnak tartják, hogy az új témakörök több éve ígért útmutatói mielőbb elkészüljenek.

¹ A pályázati kiírást lásd a 74. oldalon. (Szerk.)

Délután a szomszédos Bük Községi Könyvtárában folytatódott a tanácskozás, ahol a helyi hagyományörző csoport kedves meglepetésként regölessel köszöntötte a Gyűjtőtálalkozó résztvevőit. Ezt követően dr. Gyurácz Ferenc, a Vasi Szemle főszerkesztője tartott előadást a település szülőteréről, a kiváló önkéntes néprajzgyűjtőről, Szabó Józsefről. Bük másik jeles szülőlte, dr. Balogh Lajos nyelvész. A büki tájszótár című munkáját ismertette, szerénységében is példát mutatva arra, miként szolgálhatja valaki a Tudományos Akadémia kutatóhelyén is szülőhelye tájnyelvét, hagyományos értékeit.² Major Ágnes a Büki Faluvédő és Szépítő Egyesület munkájáról tájékoztatta a Gyűjtőtálalkozó résztvevőit. Büki séta, Szabó József sírjának megkoszorúzása következett, majd a csepregi szőlőhegyen elfogyasztott vacsorával ért véget a találkozó második napja.

Szombaton Répce-mentére vezető tanulmányúton vettek részt a gyűjtőtálalkozó résztvevői. Horvátszidány, Peruska és Olmód voltak a tanulmányút fő állomásai, majd Szombathelyen, a Vasi Múzeumfaluban ért véget a XIX. Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtálalkozó.

Végezetül hangsúlyoznunk kell, hogy a rendezvény sikerét a Magyar Néprajzi Társaság színvonalas szervezőmunkája mellett a Megyei Honismereti Egyesület, különösen pedig a két település, Csepreg és Bük önkormányzatának és civil szervezeteinek anyagi és szellemi hozzájárulása tette lehetővé. De talán még fontosabb volt a helybeli emberek áldozatos, mindenre figyelő készséges együttműködése, szívélvessége, amivel képletesen és valóságosan is *vendégül látták* a találkozó résztvevőit. Így aztán valamennyien szívesen látott, megbecsült vendégeknek érezhettük magunkat. A Csepregen lakó, Bükön dolgozó *Sági Ferenc* könyvtáros pedig, hol a háttérből igazgatva, hol az élen vezényleve sikeresen szervezte a találkozó minden részletét.

Mindnyájan reméljük, hogy két esztendő múlva kedvezőbb anyagi körülmények között, de hasonlóképpen szívélves barátok között szervezhetjük meg az önkéntes néprajzi gyűjtők XX. találkozóját.

Halász Péter

Sebestyén Gyula Emlékéremmel kitüntetett önkéntes néprajzi gyűjtők (2005)

Dukrét Géza. Magyar-történelem szakos tanár, Nagyváradon él. A Partium területén néprajzi-, helytörténeti- és műemlékvédelmi gyűjtő- és kutatómunkát folytat, illetve szervez. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság elnöke, a Partium című időszak kiadványnak, valamint a Partiumi Füzetek kiadványsorozatának szerkesztője. Máramarostól a Bánságig példamutató módon fogja össze a térségben működő amatőr néprajzi és helytörténeti gyűjtőket. Évről évre hirdet pályázatokat kutatások támogatására, előadásokat szervez, lehetőséget teremt a legjobb dolgozatok megjelenéséhez. A saját és az általa szervezett kutatások eredményei a Partiumi Füzetekben, a Kriza János Néprajzi Társaság évkönyveiben, a Néprajzi Látóhatárban és a Honismeretben jelennek meg.

Dr. Fülöp Lajos. 25 évig a gyöngyösi Berze Nagy János Gimnázium tanára, majd igazgatója, aki tevékeny részt vállalt az intézmény névadó életművének feldolgozásában és kiadásában. Később tizenöt éven át, az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanára volt, nyugalomba vonulása után pedig a Bartók Béla Emlékház muzeológusa. Szakirodalmi munkásságának legfőbb területe a Mátraalja nyelvjárása és folklórja. Huszonöt önálló kötete és mintegy ötszáz tanulmánya jelent meg. Sokáig vezetett néprajzi és nyelvjárás szakkört, tanítványai eredményesen vettek részt az Országos Néprajzi- és Nyelvjárás Gyűjtőpályázaton. Szakkörének tagjai közül többen ma a magyar néprajz- és nyelvtudomány kiemelkedő szakemberei.

² A tájszótár ismertetését lásd a 92. oldalon. (Szerk.)

Rácz Sándor. Nyugdíjas tanító és tanár, aki több mint 200 beadott pályamunkájával 1973 óta folyamatosan aktív résztvevője az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázatnak. Pályamunkáival több díjat is nyert, legutóbb 2004-ben lett első helyezett. Szeretággazó érdeklődéséből is kiemelkedik nyelvjárásgyűjtő munkássága, melyet szülőhelyén (Földeák) és környékén végzett, amelynek eredményeit 1946 óta rendszeresen publikálta. Változatos tematikában készült néprajzi munkái is zömükben ehhez a vidékhez kötődnek. Tizenhat saját könyve látott napvilágot és több mint kétezer írása jelent meg a különböző periodikákban. Hosszú évekig vezetett, több tucat pályamunkát eredményező hagyományörző szakkört Makón.

Somfai Tiborné. Nyugalmazott történelem szakos tanár, akinek élete egybeforr a parádi Általános Iskolával. Az elmúlt évtizedekben rendszeresen kutatta, gyűjtötte Parád és Bodony népi hagyományait, a jeles napokhoz, az emberi élet fordulóihoz kötődő szokásokat, a népdal, a néptánc és a népi játékok emlékegyanyagát. Kutatásainak eredményeit 1992-ben, önálló kötetben jelentette meg (Népszokások, népi játékok gyűjteménye címmel). Nemcsak munkahelyén vezette a Honismereti Szakkört, de huszonöt éven keresztül szervezője és életetője volt a Héves Megyei Ifjúsági Népművész Szaktábornak. Nyugdíjba vonulását követően – mind a mai napig – az egri Forrás Gyermekek- és Szabadidőközpontban vezet honismereti és népművészeti szakkört.

A Bocskai-díjak ünnepélyes átadása Koltón

A máramarosi bércek-vel koszorúzott Lápos-völgyében fekvő Koltó május végén ünnepelte első írásos említésének 600 éves évfordulóját. A Bocskai-díjak átadása abban a református templomban történt, ahol az emlékezés pillanatában a tér és idő egysége felbomlott, s tereken és időkön át, megidézték Ady anyai dédapjának, Pásztor János tiszteletesnek alakját, aki a XIX. század idején itt hirdette Isten igéjét. S itt ebben a templomban volt keresztszülő a Petőfi házaspár, a Teleki kastélyban töltött mézesheteik alatt. És itt voltak testi valójukban gróf széki Teleki Sándor – Petőfi barátja, ’48-as honvédezzredes, Bem és Garibaldi katonája, a kalandos életű gróf leszármazottai – dédunokái.

Az ünnep kezdetén énekelt 90. zsoltár „Tebenned bízunk eleitől fogva” a magyar kálvinisták himnusza, messze zengett a Lápos-völgyén át, hiszen ezt a gyülekezet mindig a legünnepélyesebb, legmegrendítőbb, vagy legfelemelőbb alkalmakkor énekli, s ilyenkor mindig Isten világának, a lét legmélyebb titkainak fensége érinti meg a szíveket. A múlt, jelen, s jövőendő történelmi együttállásának különleges ritka pillanatát átérezték az emlékezésre összegyűltek, és az egykor itt szolgált református prédikátor dédunokája, Ady Endre megrázó és emlékidéző versének kérdő-felszólítása egy fiatal koltói lány tolmácsolásában „Őrzők, vigyázatok a strázsán”, időszerűbb volt, mint valaha.

Ezt az időszerűséget ragadta meg a gyülekezet számára az ótestamentumi alapigében Főtiszteletű Tőkés László – Bocskai-díjazott – a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke: „És megépítik fiaid a régi romokat, az emberöltők alapzatait felrakod, és nevezetel romlás építőjénck, ösvények megújítójának, hogy ott lakhassanak” (Ésaiás 58, 11-12.), és így folytatta ünnepi igehirdetését: „Mindennél fontosabb, hogy itt egy olyan nép van, aki élni akar, aki dolgozik, aki hitéhez hűséges, aki tudja, hogy Erdély megmaradásának kulcsa és titka ebben az igében van. Aki a trianoni békediktátum 85. esztendejében sem csügged el, mert túlélte már Muhit, Mohácsot, az eltiport szabadságharcokat, pusztító természeti csapásokat, felsorolhatatlan sok nyomorúságot, miközben körötte sokan kimentek az időből és kiírtotta őket az idő gazul.” Koltó állta a sarat, és hitét megtartotta és Isten megáldotta, hogy 600 év után még mindig itt lehetünk.

Koltó marad, Koltó nem megy el, mert „az Élet él és élni akar” és református magyarsága továbbra is őrizőként vigyázza a „strázsát” – mondta ünnepi köszöntésében Varga Károly, Koltó lelkipásztora.

A templomi áhítat befejezésével került sor a Bocskai-díjak ünnepélyes átadására, amit 1995-ben alapított a Bocskai Szövetség Választmánya, azok számára akik „egy egész élet

munkásságát állítják nemzetünk önzetlen szolgálatába... Ők azok, akik nélkül szegényebbek lennénk. Mert gyakran karizmatikus egyéniségek." Ezért a Szövetség úgy ítélte meg, hogy ezeknek a személyeknek a közvélemény előtt kell köszönetet mondani áldásos tevékenységükért, s teszi is 1995-től minden évben. Mi a Bocskai-díj rangja? – a díjazottak névsora, a díjazottak személyisége (pl.: Tökés László, Tökés István, Tempfli József, Chrudinák Alajos).

2005-ben az összmagyarságért kifejtett tevékenységük elismerésének jeléül Bocskai-díjban részesülnek: Nyugatról: Antal Imre és feleséges Sebestyén Ágnes (Ausztria); Erdélyből: Ferencz Béla (páter Ervin); Intézmény: Háromszék c. napilap (Erdély); Magyarországról: Lakner Zoltán, Bayer Zsolt.

A laudációk sorát dr. Hegedűs György a Választmány tagja nyitotta, aki Antal Imre és felesége Sebestyén Ágnes életútját mutatta be, bizonyítandó, hogy e remek emberpár méltó a Bocskai-díjra. Kényszerűségből menekültek Erdélyből nyugatra 1986-ba, s azóta is járják a magyarlakta vidékeket, hogy énekükkel, zenéjükkel visszaadják az emberek hitét, jókedvét, az összetartozás érzését, mint ahogy ezt Koltón is tették. A Bocskai-díjjal a Választmány fáradhatatlan áldozatkészségüket, szerénységüket, az egyetemes magyar nemzetnek tett szolgálataikat ismeri el.

Az erdélyi kitüntetett Ferenc Béla – páter Ervin ferences atya – munkásságát a marosvásárhelyi Bocskai Szövetség elnöke András György Dezső mutatta be. Kiemelte, hogy egyetlen szóval lehetne jellemezni a kitüntetett életútját: szolgálat, amely 16 állomáshelyet, kétszeri – összesen kilenc évet –, hite és meggyőződése miatt ártatlanul letöltött rabságot foglal magába. A 16 állomáson újrakezdő, szétbomló, reményét vesztett közösségeket újra felépítő, összefogó és szellemi centrumokat teremtő papról kell beszélni, aki jelenleg is a Gyergyószárhegyi kolostorban árva gyerekek gondozását, istápolását látja el.

Az intézmény kategóriában díjazott Háromszék napilap méltatására a mikrofonhoz lépett Szász Zoltán tanár Marosvásárhelyről, aki először arról a nagy társadalmi átalakulásról beszélt, amiben nagy erkölcsi felelősség hárul a sajtóra. „Az elmúlt évek során bebizonyosodott, hogy a Háromszék című független napilap tulajdonosai, szerkesztősége, munkaközössége, bár vidéki napilap, tudatosan magas színvonalon és elkötelezetten végzi munkáját Erdély legkeletibb székely-magyar közössége javára.”

A Magyarországról kitüntetett Lakner Zoltán méltatását a kor- és pályatárs dr. Székely András Bélától hallottuk: „Lakner Zoltán tanár, szociológus és szociálpolitikus. A másokért való tenni akarás erkölcsét, már a veszprémi szülői házban, majd a szentendrei ferences gimnázium növendékeként csajájtította. A „rendszerelváltó” Lakner Zoltánnak a rendszerváltás után megadatott, hogy tettekre váltsa az elméletet a maga szakterületén.

A másik „rendszerelváltó ifjú” és kitüntetett, Bayer Zsolt életútját Kissné Dian Judit a Bocskai Szövetség tagja ismertette, aki az újságíró elsősorban a félresikerült átalakulás folyamatának ostromozójaként mutatta be: „Voltak és vannak, akik politikai vagy gazdasági eszközökkel próbálják helyrehozni a kommunizmus által okozott károkat. De voltak és vannak, akik a nehezebb utat választják, az eszme, a szellem, az értelem és az érzelem eszközeivel mennek a csatába. Tollal szolgálják nemzetünket. A toll méltó kezekben hatékony eszköz, hatalmas fegyver. Az újságíró elsősorban tollával szolgálja nemzetünket!”

Van valami jelképes abban, hogy itt Koltón a „strázsán”, ebben a református templomban vallott magyarságáról a sváb származású magyar újságíró, aki tollal szolgálja nemzetünket; s ugyanitt élte életének legboldogabb heteit a sláv származású nagy magyar költő, aki a magyar néplelékek rezdüléseit, az egyetemes európai és a világirodalom szintjére emelte, bizonyítandó, hogy egy kicsiny, ütközőpontban álló nemzetnek egyedüli életlehetősége a befogadókészség, a szellemi rugókonyság, progresszivitás és az egyetemességre való törekvés.

Ha időszerű volt idézni Adyt, akkor álljon itt befejezésül Petőfi Sándor Koltón, a mézeshegyek alatt (1847. október) írt verse, néhány hónappal a forradalom kitörése előtt:

„Meddig alszol még hazám,
Szép Magyarországom?
Föl sem ébredsz már talán,
Csak a másvilágot!”

Sárkány Viola

Emléktáblát kapott a csávolyi Páncsity Péter

Egy község életében ritkán fordul elő, hogy szülőttei közül valaki nevezetes személyiség legyen. Páncsity Péter az! Ennek ellenére nemigen ismerjük sem érdemei szerint őt, sem az akkori Magyarországot!

Csávoly méltatlanul elfelejtett személyisége Páncsity Péter, – *Petar Pančić* jezsuita szerzetes, aki 1853. június 29-én született Csávolyon, egy horvát-bunyevác anyanyelvű parasztcsalád elsőszülött gyermekeként. Atyja Páncsity Márton, édesanyja Pestality Anna. Elemi iskolai tanulmányait a csávolyi római katolikus népiskolában végezte. Tanítója Katic Gábor, hitoktatója Nikolits János plébános volt – aki keresztelte is. Feltűnt nekik Péter gyors felfogóképessége, jó emlékezete. Patronálásukkal meggyőzték a haladó gondolkodású vallásos szülőket gyermekük továbbtanulásáról. Így beiratkozott a kalocsai gimnáziumba, ahol jezsuiták is oktattak. Kitűnő tanuló volt végig, az érettségije is az volt. Bizonyítványában vezetékneve tévesen „Pándzsity”-nak van írva. A papi hivatást választotta, s a bunyevác szülők szívesen adták fiaikat papnak. Nagy hatással volt rá gimnáziumi tanára a jezsuita *Brandis Erik*, aki élete során később jelentős szerepet töltött be.

Tanulmányai befejeése után, 1872. október 19-én a jezsuita rendbe fogadták. Ettől kezdve a jezsuiták oltalma alatt folyt továbbképzése, pedagógusi pályája. Információnk szerint a hazai horvátok közül ő volt az első, aki a jezsuita rend követelményeinek maradéktalanul megfelelt.¹ Tehetségével, szorgalmával a renden belül is magára vonta vezetőinek figyelmét. Már gyermekkorában tökéletesen beszélt környezetének (bunyevác, magyar, német) nyelvét, amit felnőtt korában még görög és latin nyelvvel bővített. Ahogy *Stjepan Blažetin* tanár (Pécs, Horvát tanszék) emléktábla avató ünnepségen elhangzott előadásában mondta, a hazai jezsuita-rend katalógusa szerint mielőtt Travikba került, több működési helye is volt. Többek közt: Bratislava-Pozsony, Tranava-Nagyszombat (Szlovákia), Sankt Andri, Innsbruck (Ausztria), Stara Wies (Galícia-Spanyolország) és Szatmár, ahol retorikát és teológiát tanított.² Az 1880/81-es tanévben egy évig volt Kalocsán, ahol a főgimnázium Jézus Társaságának tanári testületében is tanított.³ *Legtovább Travnikban* teljesített szolgálatot: 1886–1901-ig. Erre azután került sor miután az Osztrák-Magyar Monarchia hadai 1878-ban elhódították Bosznia-Hercegovinát a törököktől. A legfelsőbb egyházi vezetés döntött úgy, hogy Travnik városban kell megszervezni a katolikus központot, a papnevelő intézetet. *Dr. Josip Stadler* érsek erre adott megbízatást a jezsuitáknak. Rómából érkezett a megbízatás Brandis Eriknek, Páncsity egykori kalocsai tanárának. A munka beindulása után, amikor a testületet toborozták a jezsuita rend egyetértésével egykori tanára meghívta volt tanítványát a katolikus központba, Bosznia egykori fővárosába gimnáziumi tanárnak. 1882-ben már működött a központ.

Így került községünk szülőtte a bácskai Csávoly faluból a messi ismeretlen világba. Örömmel tett eleget a felkérésnek annál is inkább, mert már bejárta a Monarchia nagy részét, bő tapasztalattal rendelkezett. Missziós küldetését dicséretesen teljesítette. Új helyén a feljegyzések szerint latinul, görögül és horvátul adott elő. Egykori ősei hegyvidéki szülőföldjén hamar beilleszkedett az új környezetbe. Az ottani római katolikus boszniaiak megjelenésében, nyelvében, népszokásaiban, családnéveikben a hazai bunyevác-sokácokat vélte felismerni. Otthon érezte magát. Ez vonatkozott munkahelyére, a „Katolikus jezsuita Gimnázium és Kollégium”-ra is. Dicséretes munkát végzett, nagy népszerűsége telt szert, nemcsak az ifjúság, kollégái, és a katolikusok, hanem a muzulmánok körében is.

¹ *Dr. Marin Mandić: Čavoljac u Travniku.* In: Hrvatski kalendar. 2001. 148–150. old.

² Elhangzott 2005. június 25-én Páncsity Péter jezsuita szerzetes és tartományi rendfőnök halálának 100. évfordulójának alkalmából Csávoly községben megtartott emlékülésen. Tudósítás jelent meg róla: Hrvatski glasnik XV., 27. old.

³ A kalocsai kollégium ötven éve 1910., 116. old.

Karrierjének csúcsára 1893. július 20-án került, amikor kinevezték a katolikus központ – papnevelde – és kollégium rektorának és a *Gimnázium igazgatójának*. Alapító tanára Brandis, ekkor már újból Kalocsán volt. Kinevezése 1899-ig szólt, de ezután is ott maradt latint, görögöt és horvátot tanított professzori minőségben az 1903/04 tanév végéig. Vezetőként tovább öregbítette az intézet hírnevét. Európa sok területéről érkeztek diákjai. Vonzották őket a német és a francia nyelv kitűnő tanárai. Hetvenezer kötetes könyvtárat hozott létre, 500 személyes színháztermet építtetett s a teljes néphagyományt amatőr színjátszókkal a közönség elé vitte.

Sohasem feledkezett meg szülőföldjéről és népéről. Rendszeres kapcsolatot ápoit szülőfalujával, rokonságával és egyetlen öccsével. Ugyanúgy a bácskai és baranyai bunyeváccsággal és sokáccsággal is. Évenként ismétlődtek a találkozások. Lelkigyakorlatokat tartott a ferencesek templomaiban, hiszen három nyelven anyanyelvi szinten prédikált. Kiváló és népszerű szónok volt, magas fokú öntudattal. A szájhagyomány szerint termete is tiszteletet parancsolt. Zengő hangja betöltötte a templomot, prédikációit gyakran könnyezték a hívők a meghatottságtól. Telve volt emberszeretettel!

Ahogy tanulmányában a néhai dr. Martin Mandić pedagógus-kutató írja: nem volt ugyan író, de időközönként jelentkezett a horvát nyelvű folyóiratokban, újságokban Boszniában és hazánkban egyaránt, „Dopis iz Travnika – Travnik-i tudósítások” címmel. „Neven-Körömvirág”, „Bunjevačke i šokačke novine” – Bunyevác és sokác újság ... Általa és róla szóló írások kiadványban. Alapelve volt, hogy a bunyeváccság és sokáccság ne száradjon el, hanem új erővel, reménytelen rügyekkel virágzásnak induljon. Ezzel bizonyítsa be természetes jogát a hosszú életre és kulturális fejlődésre. Bárzsi Géza szavait kölcsönözve: „...Nem azt akarjuk mondani, hogy egyik nyelv többet ér, mint a másik, csak azt, hogy más. És ez a más teszi értékes színné az embert műveltség tarka képében”.

Jó lenne többet tudnunk tevékenységéről. Életútjában vannak még fehér foltok. Érdemes és tanulságos lenne felkutatni a korabeli boszniai és hazai újságokban megjelent írásait, melyekből hű karképet kaphatnánk. Megérdemelné, hogy a jelenkor is többet tudjon róla.

Bevallom a családfa összeállítására is gondoltam. Csávolyon tíz család viseli a Pánticsity nevet, csak ragadványnevük különbözteti meg őket. A jezsuita pap családjának, lemenőinek „bosnyák” a ragadványneve, amit a Boszniában élt pappal hoznak összefüggésbe.

Pánticsity Péter Magyarországra való visszatérése 1904-ben történt. Budapesten a Jézus Szíve templomának misszionáriusa lett rövid ideig, majd 1905 őszén áthelyezték a Szamos parti Szatmár város jezsuita rendházába, ahol tartományi rendfőnök lett. Ottani tevékenységének váratlan halála vetett véget 1905. november 1-jén, 52 éves korában. Életműve befejezetlen maradt! Szülőfalujától távol, Szatmár temetőjében alusza örök álmát.

A Csávolyi Honismereti Baráti Kör kezdeményezésére a helyi Horvát kisebbségi Önkormányzat 2002. június 3-án, a Kalocsai Érsekség ezer éve fennállásának alkalmával, Petar Panèè születésének 150. évfordulója tiszteletére, a nevezetes egyházi személyiség emlékére, róla elnevezett díjat alapított. Az alapítólevél szerint a díjat minden esztendőben olyan személy kaphatja, aki „...a csávolyi bunyeváccság érdekében kiemelkedően eredményes munkát végzett” A mindenkorai képviselőtestület szabályozza a díj odaítélésének feltételeit. A jutalmazott *Bartos Endre* bajai szobrászművész tervei szerint készült⁴ bronzplakettet és oklevelet kap.

Pánticsity Péter tiszteletére a falumúzeumban állandó emlékkiállítás rendeztünk be. A temetőben pedig, a kápolna mögötti Piéta-szobor talpazatán márványtáblán örökítettük meg emlékét. Az emléktáblák, üzeneteket közvetítenek a jelen és a jövő nemzedékei számára. Figyelmeztetnek történelmünk tapasztalatra, példát állítanak, erkölcsi mércét emelnek, nemes tettekre sarkallnak. Az emléktáblák helyszínei lehetőséget nyújtanak számunkra, hogy a fásradzó hétköznapok közepette egy pillanatra megálljunk és tisztelegjünk kimagasló történelmi eseményei és személyiségei előtt.

A jubileumi emléküléssel egybekötött emléktábla avatáson a helyi és a régió érdeklődői mellett neves, magas rangú közéleti személyiségek is megtisztelték megjelenésükkel és üdvözlésükkel: az országos és a fővárosi Horvát Önkormányzat elnökei, a Horvát Köztársaság

⁴ *Dr. Mándics Mihály*: Petar Panèè-díj alapító levele. In: A csávolyi Négy Évszak 2002. IV. évf. 2/15. sz.

pécsi főkonzulja, Bosznia-hercegovina köztársasági tanácsosa, valamint a budapesti jezsuita rend elöljárója. Nem engedhetjük, hogy a feledés legyőzze az emlékezést! A horvátokat az őshazájukkal a vallás és a templom köti össze. A papok mindig is fontos szerepet töltek be a horvát kultúrában.

A csávolyi bunyevác családban született jezsuita a vallás, a tudomány és az anyanyelvi oktatás területén elvülhetetlen érdemeket szerzett. Példakép lett! Bebizonyította, hogy milyen jó pedagógus, lelkes, hitoktató egyaránt. Missió megbízatása, küldetése kiválóan sikeres volt. Képességét, tudását, rátermettségét mindenekelőtt a katolikus egyház és a boszniai horvát nép szolgálatára hasznosította.

Csávolj sokoldalú, jelentős szülőtte emléktáblájának avatására 2005. június 25-én került sor.

Dr. Mándics Mihály

Örökre elhallgatott Nagykovácsi krónikása, Szatmári Lajos

Életének 95. évében elhunyt Szatmári Lajos nyugalmazott tanár, megyei vezető szakfelügyelő, aktív krónikár, helytörténész, Pest megye és Nagykovácsi ismert személyisége. Alig két esztendeje, hogy a Honismereti Szövetség magas kitüntetésben; a Honismereti Munkáért Érdeméremben részesítette. Ezt a régen megérdemelt kitüntetést nagy örömmel fogadta, hiszen egész addigi munkásságát ismerték el vele.

Kilencvenedik születésnapján nagyon szép ünnepséget rendezett tiszteletére Nagykovácsi Község Képviselőtestülete, a művelődési ház, az iskola és a könyvtár. Riportot készített vele a helyi újság és a televízió munkatársa. Ebben megismételte, amit kollégáinak és tanítványainak is többször mondott: a hazaszeretet a szülőföldi szeretetén keresztül érvényesül. Nemcsak az a település lehet a szülőföld, ahol világra jöttünk, hanem az is ahová érzelmileg kötődünk. Számára ezt jelentette Taktaharkány, Sárospatak és Nagykovácsi.

Szülőfalujából korán elkerült félárvaként Sárospatakra, mivel édesapja nem tért haza az első világháborúból, édesanyjának nehéz volt eltartani családját. Patakon végezte el a tanítóképzőt, ahol kiváló tanulmányi eredményéért nem kellett fizetnie sem tandíjat, sem kollégiumi ellátást. Györgyterlőn kezdett tanítani, ahol az uradalom egyszerű embereinek művelődését évekig egy személyben szolgálta. Ezt követően visszakerült a híres pataki képző gyakorló iskolájába tanítónak, majd igazgatónak. A második világháborúban angol fogságba esett, ahol két társával szintén kulturális missziót végzett, analfabéta tanfolyamot, előadásokat, ismétléseket tartottak, tábori újságot adtak ki, rádiót indítottak a parancsnok engedélyével.

Hazatérése után is Sárospatakon, majd 1958-tól Nagykovácsiban tanított. Gyermekei: Sarolta és Lajos tanulmányainak elősegítése miatt választotta a főváros közeli és a Budai-hegységben, festői környezetben fekvő települést, ahol haláláig élt feleségével, aki szintén pedagógus volt. A tanításon kívül itt is aktívan részt vett a község művelődésének segítésében, honismereti szakkört vezetett gyermekeknek és felnőtteknek, könyvtáros feladatot vállalt. A hatvanas években megerősödött Pest megyei honismereti, helytörténeti tevékenységbe is bekapcsolódott. Sorra nyerte el a megyei krónikár és helytörténeti pályázatok első díjait. Az előbbiekkal megkönnyítve a mai kutatók munkáját, az utóbbiakkal példát mutatva a megye történelemtanárainak is. Ekkor már a Pest Megyei Tanács művelődési osztályának általános iskolai magyar-történelem vezető szakfelügyelője volt. Ezt a fontos munkát nyugdíjazásáig, 1971-ig végezte, amit vezetői és munkatársai is igen nagyra értékelték. Szinte érthetetlennek

tűnik, hogyan tudta a tanítás, a szakfelügyelők irányítása, a krónika- és helytörténetírás mellett még azt a sok társadalmi munkát is ellátni, amit a Magyar Pedagógiai Társaságban, a Magyar Történelmi Társulatban és a Népfront Pest megyei bizottságában is végzett.

Nyugállományba kerülése után is dolgozott még a Pest Megyei Pedagógiai Intézetben, az Országos Pedagógiai Intézetben és segítette Nagykovácsi kulturális életét. Sorra jelentek meg szakmai írásai, tankönyvei és könyvei a falu életéről, amelyekben a kezdetekről, az óvoda és az iskola létrejöttéről, a termelőségvetkezetről, a kitelepítésről és a református egyházzal írt. Kezdeményezésére állítottak emléktáblákat és emlékműveket a településen. Az utolsó két évtizedben még a református egyház helyi presbitériumában is fontos szerepet vállalt, bepótolva azt, amit nem tehetett korábban állami alkalmazottként.

Emellett alapító tagja lett a Pest Megyei Honismeret Egyesületnek és a korábbi, népfront irányítás alatti munkához hasonlóan ösztönözte, segítette a megújult mozgalmat. Minden honismerettel, helytörténettel foglalkozó ember ismerte, szerette és tisztelte őt a megyében. Nagykovácsi Képviselő-testülete díszpolgárává választotta kilencvenedik születésnapján, majd saját halottjának tekintve dísz-sírhelyet adományozott neki és feleségének. Most tervezzük, hogy az általános iskolát is elnevezik róla. A Nagykovácsiban töltött évtizedek mellett mindvégig hű maradt Sárospatakhoz is. Az arany, a gyémánt, a vas és a rubin diplomákat is a híres pataki képzőben vette át, nem a budaiban vagy a zsámbékiban, ahol szintén megtehetette volna. Szeretett feleségének és az ő hamvainak fele ugyancsak a pataki református temetőben lett eltemetve.

Az Érdy János Honismereti Egyesület – Pest Megye névadó közgyűlésén már nem vehetett részt betegsége miatt, de örült, hogy sor került arra és levélben eredményes munkára bízta tagjait. Emlékét kegyelettel megőrizzük, jó tanácsait megfogadjuk, tanításait tiszteletben tartjuk!

Dr. Szabó Imre

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1500,- Ft
fél évre: 750,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364.
Tel./fax: 327-77-61

Dátum:
.....
aláírás

PÁLYÁZAT

A Néprajzi Múzeum

a Honismereti Szövetség, az ELTE BTK Folklore Tanszéke, a Magyar Néprajzi Társaság, az MTA Néprajzi Kutatóintézete és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum támogatásával

meghirdeti

a 49. országos néprajzi gyűjtőpályázatot

A pályázatok benyújtási határideje: 2006. március 1.

PÁLYÁZATI TÉMAKÖRÖK:

1. Népi vallásosság és szakrális emlékek az ezredvégi Magyarországon

Feldolgozásra javasoljuk a napjainkban élő és gyakorolt vallásosság, vallási kultusz, illetve gyakorlat különböző formáit (például karácsony, húsvét, pünkösöd, szentek kultusza, az életfordulók ünnepei: keresztelők, áldozás, bérmlás, konfirmálás, lakodalom, temetés, zarándoklat, búcsújárás, fogadott ünnepek stb.). A témakör többféle megközelítést tesz lehetővé:

a) Egy település vagy egy kisebb közösség (például egy felekezet) mai vallásosságának felmérése.

b) Egy ma jellemző vallási kultusz (szálláskeresés, keresztelők, húsvéti ételszentelés stb.) eseményeinek részletes bemutatása.

c) Egyéni vagy családi vallásosság és kultusz változatos formáinak feltárása, a vallási élet és kultusz egyéni vagy családi jellegzetességeinek részletes bemutatásával. Például a karácsony, a húsvét ünneplése, szokása a 20. század második felében.

Minden esetben – különösen az a) és b) megközelítés választásakor – törekedni kell a kultuszok helyének (például templom, kálvária, út menti kereszt, temető, magánházak stb.), időpontjának (a készülődéstől a hazaérkezésig), a kultuszban részt vevő és az azt szervező személyeknek, specialistáknak (búcsúvezető, szent ember, előimádkozó, Mária-lányok stb.), testületeknek, valamint a kultuszhoz kapcsolódó tárgyakkal, ereklyékkel a részletes bemutatására, dokumentálására. Témafeldolgozási módszerként a leírást javasoljuk, kiegészítve fotózással, videózással vagy hangzó anyag készítésével.

2. Szabadidő, utazás, szórakozás

A szabadidő egy teljesen új, alapvetően a 20. századhoz és nagy tömegekre jellemzően annak második feléhez köthető jelenség. Ugyanakkor a munkával és nem munkával töltött idő mennyisége, intenzitása, felhasználása már a 19. században is nagy különbségeket mutatott a falusi és városi gazdag és szegény rétegek között. A téma többféle megközelítést kínál:

a) A napi, havi vagy éves munkával töltött idő társadalmi különbségei falusi és városi közösségekben. A nem munkával töltött órák, napok tevékenységei, sajátosságai, jelentősége.

b) A szabadidő térhódítása a 20. század közepétől, sajátossága falusi és városi környezetben: milyen átalakulások történtek a napi, heti, havi vagy éves időbeosztásban, milyen új szokások, tevékenységek és milyen jelentőséggel jelentek meg (mozi, színház, utazás, televízió,

otthoni kikapcsolódás, hobbik stb.) egy családon, közösségen, településen belül (például generációs, társadalmi különbségek)?

c) Az utazás az egyik tipikus és új, tömegekre jellemző szabadidős tevékenység a 20. században. Milyen hagyományai voltak, kik, mikor és hova utaztak már a 20. század első felében is? Mennyire volt jellemző a lakóhelyről való kimozdulás, milyen célból, milyen rétegeknél, például mióta mennek nászútra a fiatalok? Mi jellemzi az elmúlt évtizedek utazási, nyaralási szokásait, léteznek divatos úti célok, évente hányszor és mikor utaznak az emberek, mennyire presztízskérdés a nyaralás, utazás? Miként változott, például szaporodott meg az utazásokhoz, külföldi országokhoz, más népekhez köthető tárgyak mennyisége, összetétele (fényképek, naplók, képeslapok, emléktárgyak) egy-egy családon, háztartáson belül? Miként jellemezhető az utazás, turizmus szerepe, hatása (falukép átalakulása, hagyományok ápolása, felújítása, új programok és tevékenységek, új kapcsolatok stb.) egy-egy településre?

3. Falusi és városi kisközösségek mindennapjai

Falvakban, városokban, városrészekben sok egyesület, kör, társaság, közösség létezik, amelyek működéséről, tevékenységeiről, az egyes emberek életében betöltött szerepéről nagyon keveset tudunk. Éppen ezért fontos kutatásuk, dokumentálásuk. Feldolgozásra javasoljuk egy-egy vallási közösség (például kisegyházak, szekták), etnikai csoportok, különféle (horgász-, hagyományőrző, néptánc-, városvédő stb.) egyesületek, klubok (nyugdíjas-, futball-, kosárlabda- vagy kézilabdacsapat helyi szurkolói csoportja, egy-egy rock-pop zenei együttes klubja stb.), valamint a szórakozás vagy spontán együttlétek alkalmával kialakuló társaságok (kocsma, söröző törzsvendégei, helyi díszkó stb.), egy utca, egy ház, egy emelet lakói, egy baráti társaság életét, mindennapjait. Dokumentálják ezen kisközösségek létrejöttének és működésének történetét, jelezzék, hányan tartoznak közéjük, a tagok milyen korúak és neműek, milyen a társadalmi helyzetük. Mutassák be részletesen a közösségek programjait és kulturálisan jellemző tevékenységét. Hányszor, mikor, hol találkoznak; melyek a csoport-közösség legfontosabb tárgyai, ereklyéi? Javasoljuk továbbá a közösségi együttlétek egy-egy hétköznapi, illetve rendkívüli, ünnepi alkalmának részletes leírását, megörökítését fotóval, videóval vagy hangzó anyaggal.

Feldolgozásra javasoljuk továbbá egy-egy család történetét, bemutatva az együttélés-szétválás (generációk, elköltözés) korszakait, helyszíneit (házak, lakások, szobák) szokásait (ünnep, nyaralás).

4. Jelenkori életünk, mai tárgyaink

A jelenkorra vonatkozó kutatások a néprajzban, a néprajzi gyűjtésekben egyre fontosabb szerepet töltenek be, hiszen a hétköznapiak, a mindennapi kultúra abban az időszakban vizsgálható a legalaposabban, amelyben a maga teljességében, használati kontextusában megfigyelhető, leírható és dokumentálható.

Ebben a témakörben elsősorban olyan kutatások és forrásgyűjtések anyagát várjuk, amelyek a jelenkor vagy a közelmúlt tárgyaira, tárgyegyüttesekre, azok használatára, a használók életére, mindennapi rutinjaira vonatkoznak. A dolgozatokban így elsősorban az életmódok, az életstílus, a mindennapi környezet különbözőségei és változásai tükröződhetnek vissza.

a) *Lakótér, lakáshasználat* • Javasoljuk a lakókörnyezet, a lakásbelső mind teljesebb, például az utóbbi évtizedekben történt változásának bemutatását, leírását, dokumentálását (alprajzzal és fotókkal kiegészítve): a lakóhelyiségek elrendezésének, a berendezési tárgyaknak, használati módoknak a leírásával, a használókkal készített beszélgetések feldolgozásával.

b) *Tisztálkodás* • Fontos témakör ezenfelül a tisztálkodáshoz, higiéniés viszonyokhoz kapcsolódó tárgykészlet és napirend bemutatása, például az, hogy mikor jelent meg, illetve hogyan alakult át a modernizáció hatására a fürdőszoba a lakáson belül. Hogyan változott nagysága, berendezése, és ez miként függött össze a tisztálkodási szokások változásával, a reprezentációval, illetve egyéb okokkal? Mennyi időt töltünk a fürdőszobában, milyen új funkciókat tölt be a fürdés (például rituális szerep, luxusjelleg, a pihenés és regenerálódás egy módja), mennyire változott meg a tisztálkodási eszközök mennyisége (például korcsoportok és nemek szerint), miképpen hatnak a termékválasztásra a reklámok?

c) *Konyhai és háztartási tárgyak* • A családi háztartás eszközkészletét, tárolásának és használatának bemutatását szintén fontos témának tartjuk. Itt különösen jól dokumentálható a konyha felszerelésének és eszközkészletének változása, az új anyagok, a modern konyhai főző- és tárolóedények térhódítása. Ebben az esetben fontos szempont, hogy a családi mintákon túl miként határozza meg például a reklám, a divat a modern háztartási gépek, új anyagok stb. elterjedését. Az újabb és újabb tárgyak és eszközök megjelenésével párhuzamosan mi történik a régi tárgyakkal, hogyan vándorolnak esetleg egy másik háztartásba, milyen gyorsan cserélődnek?

d) *Munkaeszközök* • A tárgyi világnak a közvetlen lakókörnyezethez kapcsolható, de attól el is való része a munkához, munkavégzéshez kapcsolódó eszközkészletek gyűjtése és dokumentálása, elsősorban a hagyományos formák és modernizációs változások hatásainak figyelembevételével. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik például egy iparosmester vagy egy gazdálkodó mai eszközkészletének, szerszámainak és termékeinek bemutatása. Kiemelten fontos – az okokat, magyarázatokat is keresve – dokumentálni a szakmunka technikai körülményeinek változását (például gépesítés, elektronizálás), a változások beépítését és elfogadását (új gépek, szerszámok vásárlása, esetleg készítése) vagy a hagyományokhoz való ragaszkodást, a régi, örökölt mesterség újítás nélküli fenntartását.

e) *Öltözködés, ruhatár* • A lakókörnyezet és a minket közvetlenül körülvevő tárgyak egy nagyon tág és gazdag tárgye gyűjtését alkotják a ruhatár, az öltözet darabjai. Gyűjtésre és dokumentálásra javasoljuk egy-egy személy vagy egy család, egy baráti kör, korcsoport ruhatárának és kiegészítő kollekciójának teljes leírását, az életkor és a divatirányzatok hatására történő alakulását (a mintakövetés előképeinek feltüntetésével, a vásárlási szokások rögzítésével). A leírás terjedjen ki a selejtezés, ajándékozás, továbbadás formáinak és gyakorlatának dokumentálására, valamint a használatra-kérdésre. Hogyan őrzi meg egy-egy kedvenc darabot? Milyen kiegészítőket (ékszerek, sálak, övek) vásárolunk, készítünk, kapunk ajándékba? Milyen új típusú kiegészítők jelennek meg (például mobiltelefon-tartó)? Egy-egy felkapott, divatos, elterjedt tárgy hogyan válik a használat során személyessé? A használati funkció elmúltával válhatnak-e egyes darabok emléktárggyá (első babacipő, menyasszonyi fátyol, bálí kesztyű), és mennyire maradnak meg vagy öröklődnek például egy család emlékezetében, tárgykészletében?

f) *Babáink* • A babák, hasonlóan a többi használati tárgyhoz, nemcsak önmagukban, hanem az őket használók életének részeként is léteznek. A téma többféle megközelítést kínál: például milyen díszbabákat találunk egy lakásban? A díszítésen kívül betöltenek-e más szerepet is, s ez a szerep hogyan változik az idők folyamán? Például gyakran díszítik viseletbe öltöztetett babák olyan falvak lakóházainak szobáit, ahol korábban maguk a lakók is népviseletben jártak, de mára már azt elhagyták.

Szintén kiemelt témának tekintjük a gyermekjátékok tárgykészletének dokumentálását, elsősorban a használat szempontjából: akár egy családon belül milyen játékok azok, amelyekkel a gyerekek játszanak? Mit mire használnak, hogyan játszanak vele? Egy-egy újabb játék (például egy új baba) megjelenése hogyan rendezi át a fontossági sorrendet? A gyerekkor elmúltával, a felnőtté válás során az egykori kedvencek milyen új funkciót kapnak, milyen helyen jelennek meg a lakásban? Van-e, aki öröklí? Vagy teljesen eltűnnek? A témakörön belül javasoljuk például egy teljes babakollekció dokumentálását: a babák használati és formai jellemeinek részletes leírását, az új babák megjelenését és szerepét, a régiekkel összefüggésben.

5. A településképek és változásai a 19–20. században

A falvak, városok utcái, épületei, a lakókörnyezet nagy átalakuláson ment keresztül a 20. században. A témakörön belül a változások – a hagyományos és új, modern jelenségek együttlélésének – dokumentálásán (egy-egy utcában, városrészen, faluban stb.), feldolgozásán kívül a következő speciális megközelítéseket javasoljuk:

a) *Képes történet*: egy falut, városrészt, lakókörnyezetet ábrázoló képek összegyűjtése, családi és amatőr fényképek, képeslapok, prospektusok, képzőművészeti alkotások és egyéb képi ábrázolások felhasználásával. A képes történet összeállítása során a pályázók törekedjenek az olyan fontosabb események megragadására is, amelyek kapcsolatban állnak az adott tele-

püléskép változásával: például szoboravatás, parképítés, sportpálya, művelődési ház létrehozása stb.

b) A Szabadtéri Néprajzi Múzeum 20. századi épületegyüttes-programjához kapcsolódóan kutatásra javasoljuk az alábbi témákat: a falusi-kisvárosi épületek átalakulása az 1930–1940-es évektől, archaikus, hagyományos elemek és modernizálódás az építkezésben: például alaprajzi átalakulás, új háztípusok (ONCSA, kocka), új építőanyagok elterjedése, a villany-, víz- és gázbevezetés korszakai, hatása az épületekre, az életmódra (házberendezés, szobahasználat, táplálkozás stb.). Mennyire határozta meg a házak külsejét (ablak, kerítés, vakolat), típusát a divat, és ennek milyen korszakait lehet dokumentálni az utóbbi évtizedekben?

6. Hadifogság, munkatábor, internálás

A hadifogsággal, munkatáborokkal kapcsolatban több visszaemlékezés jelent meg az utóbbi években, valamint viszonylag sok interjú készült az egykori foglyokkal. A visszaemlékezések mint folklórszövegek a néprajz érdeklődését is felkeltették, folyik az emléktanyag összehasonlító elemzése. Azonban az emléktanyag megőrzése és gazdagságának, differenciáltságának megismerése érdekében minél szélesebb körű forrásfeltárára van szükség. A visszaemlékezés vagy interjú készítése során az események és a történetek, a történeti események tárgyalása mellett szerepeljenek a személyes „élmények”, benyomások, a fogság mindennapjai (tevékenységek, időbeosztás, kapcsolattartás a külvilággal stb.), a sorstársakhoz való viszony (barátságok, ellentétek). Hasonlóan fontos a hazaérkezés, a visszaüllesztés nehézségeinek, problémáinak bemutatása (például az események hatása a résztvevők későbbi életére). Mellékeljenek minél több eredeti dokumentumot (például eredeti kézirat, levelezés, a fogságban írt versek vagy az ott készített tárgyak, rajzok)! A pályázatra egyaránt beadható kéziratos visszaemlékezés, interjú, illetve ez utóbbiak elemzése, feldolgozása.

Ajánlott kérdőívek, útmutatók és irodalom a pályázati témakörökhöz

A kiválasztott téma kutatásakor a legfontosabb szempont a pontos, részletes dokumentálás, a jelenségekhez, tárgyakhoz kapcsolódó tevékenységek, használat bemutatása, az időbeli változások és a társadalmi különbségek feltárása. Illusztrálják a pályamunkát minél több fényképpel, rajzzal, eredeti dokumentummal, esetleg videóval.

1. *Többféle kérdőív és útmutató a karácsonyi ünnepkörhöz, a magyar népi tennetők vizsgálatához:* Barna Gábor–Nádasi Éva: Kérdőív a búcsújárás néprajzi kutatásához. Budapest, 1985. – Kriston Vízi József: Kérdőív egy község szakrális emlékeiről. (Sokszorosított.) – Szacsavay Éva: Útmutató a paraszti élet ünnepeinek és szokásainak változásvizsgálatához. Honismeret, 1979/3. – Varga Zsuzsa: Szakrális emlékek. Budapest, Néprajzi Múzeum, 1973.

2. Granasztói Péter: Munkaidő, szabadidő, szórakozás. A társadalmi idők átalakulása a 19. század második felében és a 20. század elején. In Fejős Zoltán (főszerk.): *A megfoghatatlan idő*. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2000, 103–117.

3. Molnár Mária: Útmutató családtörténeti vizsgálathoz. *Honismeret*, 1981/2. melléklet. Szent István: Szempontok a paraszti önéletrajz-íráshoz. *Honismeret*, 1979/4. 62–64.

4. Carstensen, Jan – Richartz-Sasse, Claudia: Múzeumi „szobavilágok”. Észrevételek a fiatalok jelenkori lakáskultúrájának gyűjtéséről és dokumentálásáról. In Fejős Zoltán – Frazon Zsófia (szerk.): *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer*. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2004, 98–113. (MaDok-füzetek, 2.) – Fejér Gábor: *Paraszti és kisipari termelés új gazdasági formái*. Útmutató. Budapest, Néprajzi Múzeum, 1995. – Gottfried, Claudia: Jelenkori textilgyűjtés. A Rajnai Ipartörténeti Múzeum viseletgyűjtési stratégiáiról. In Fejős Zoltán – Frazon Zsófia (szerk.): *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer*. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2004, 126–133. (MaDok-füzetek, 2.) – Juhász Katalin: *Útmutató a tisztálkodás szokásainak, rendjének, és a higiéniai viszonyok gyűjtéséhez*. (Sokszorosított.) – Kriston Vízi József: *Gyermekjátékok*. Gyűjtési útmutató. (Sokszorosított.) – Palotay Gertrúd: *A népi ruházat alakulása, változatai*. Kérdőív. Budapest, 1939. – Szapu Magda: *Az öltözet mint kulturális szimbólum. Az üzenetek kódolása és jelenkori dokumentálása*. In Fejős Zoltán (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változásai*. Budapest, Néprajzi Múzeum, 2003, 73–81. (MaDok-füzetek, 1.) – Szarvas Zsuzsa: *Gyűjtési útmutató eszközzeljárak készítéséhez – tárggyűjtemények feldolgozásához*. (Sokszorosított.)

5. Sári Zsolt: Egy falu a 20. századból. A 20. századi épületegyüttes lehetősége a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. *Ház és Ember*, 2003/16. 15–31.

6. Küllös Imola: Igaz történet, élettörténet, önéletrajz. In Paládi-Kovács Attila et al. (szerk.): *Magyar néprajz. V. Népköltészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 251–266. – Vasvári Zoltán: „Erőt a jó Istenbe vetett hitünkből merítettünk”. Beszámoló a hadifogoly emlékek néprajzi szempontból való kutatásáról (nyugati hadifoglyok visszaemlékezései alapján). *Néprajzi Látóhatár*, 2000/IX. 3–4. 545–556.

A legtöbb témához még számos kérdőív és útmutató áll a gyűjtők rendelkezésére, illetve további kérdőívek és útmutatók készülnek!

A kérdőíveket, útmutatókat a *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában* személyesen vagy levélben, válaszborték megküldésével lehet beszerezni (1055 Budapest, Kossuth tér 12., adattar@neprajz.hu).

A gyűjtéshez és a kutatáshoz ajánljuk a Néprajzi Múzeumnak a MaDok-füzetek sorozatban megjelent köteteit (<http://www.neprajz.hu/madok/index.html>).

Pályázati feltételek

1. A pályázat nyílt, pályamunkát bárki beadhat, aki néprajzi kutatással hivatásszerűen nem foglalkozik, és nem ezen a területen szerezte (vagy fogja szerezni) szakképesítését.

2. A pályázatra olyan munkák adhatók be, amelyek a pályázati témákat dolgozzák fel, és saját tapasztalaton, helyszíni gyűjtésen, történeti, levéltári kutatáson alapuló eredeti ismeretanyagot tartalmaznak.

3. Nem adható be a pályázatra megjelent, kiadás alatt álló vagy közgyűjteményben elhelyezett munka, fősiskolai, egyetemi szakdolgozat.

4. A pályázatok minimális terjedelme felnőtt-tagozatban 25 oldal, ifjúsági tagozatban 10 oldal.

5. A határidő után érkezett pályamunkákat csak a következő pályázatra tudjuk besorolni.

Pályadíjak:

Felnőtt-tagozat:

I. díj	II. díj	III. díj	IV. díj
30 000 Ft	25 000 Ft	20 000 Ft	10 000 Ft

Ifjúsági tagozat:

I. díj	II. díj	III. díj	IV. díj
20 000 Ft	15 000 Ft	10 000 Ft	5 000 Ft

valamint dicséző oklevelek.

Egyéb tudnivalók:

- Egy pályázótól több pályamunkát is elfogadunk, és több pályázó vagy szakkör közösen is készíthet pályaművet.
- Összefüggő munkákat részenként nem lehet beadni, de több különböző munka alkothat lazán összefüggő sorozatot.
- A pályázatnak tartalmaznia kell a szerző nevét, pontos címét, az életkorát és a foglalkozását.
- A pályázók munkáját segítik a különböző témákhoz – szakemberek által – készített útmutatók és kérdőívek. Amennyiben ezek közül valamelyiket felhasználja a gyűjtő, azt a pályamunka elején fel kell tüntetni.
- A pályázatok a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának kéziratgyűjteményébe kerülnek, és minden érdeklődő számára kutathatóvá válnak.

- Ha a díjazott pályamunka megjelenik, a szerző köteles feltüntetni azt, hogy a dolgozat részt vett az országos néprajzi gyűjtőpályázaton. A megjelent munka két példányát kérjük a Néprajzi Múzeumnak megküldeni. (A dolgozatról készült bírálat nem használható lektori véleményként!)
- A dolgozat beérkezéséről csak megcímzett és felbélyegzett válaszborték esetén tudunk értesítést küldeni.
- A díjak odaítéléséről országos zsűri dönt, a pályamunkákról készített szakmai bírálatok alapján.

A pályázatok benyújtási határideje: 2006. március 1.

*Néprajzi Múzeum
1055 Budapest
Kossuth Lajos tér 1*

A Magyar Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával

„ÉS LÉSZEN CSILLAGFORDULÁS”

CÍMMEL A 2006. ÉVRE

**AZ 1956-OS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
50. ÉVFORDULÓJÁNAK TISZTELETÉRE ÉS EMLÉKÉRE
HELYTÖRTÉNETI ÉS GYŰJTŐPÁLYÁZATOT HIRDET
IFJÚSÁGI ÉS FELNŐTT KATEGÓRIÁBAN
AMATŐR KUTATÓK SZÁMÁRA**

A pályázat beküldési határideje: 2006. február 28.

Pályázni lehet az 1956-os forradalommal és szabadságharcával kapcsolatos

- Magyarországon lezajlott helyi és országos eseménynek leírásával;
- sajtótörténetével és külföldi sajtóvisszhangjával;
- a forradalomban és szabadságharcban résztvevő szervek és szervezetek, pártok és egyesületek, személyek és családok (élet)történetével;
- a szemtanúk saját visszaemlékezésével;
- a szemtanúkkal készített interjúkkal;
- eredeti tárgyak, írott és nyomtatott dokumentumok, fényképek és filmek felkutatásával, összegyűjtésével, illetve ezek és az ezekhez fűződő történetek hiteles leírásával;
- levéltári és könyvtári kutatásokon alapuló tanulmányokkal;
- a forradalom és szabadságharc utóéletének leírásával (1957-től napjainkig): egyes személyek meghurcolásának és/vagy ellenük lefolytatott perek történetével, a börtönök leírásával, a szabadulás utáni élet eseményeinek leírásával; csoportok, szervezetek működésének történetével; sírmlékek, emlékművek állításával, gondozásának történetével, baráti társaságok, pártok történetével;

- a szomszédos és más országokban a forradalommal és szabadságharcral kapcsolatban lezajlott események történetével, ezek visszhangjával.

Pályázati feltételek:

- A pályázaton nem vehetnek részt, akik múzeumok, illetve történelemmel foglalkozó tudományos intézetek munkatársai és olyan kutatók, akik a történelem valamely korszakával, illetve ágazatával hivatásszerűen foglalkoznak.
- A pályázat minimális terjedelme 20 gépelt oldal, vagy ennek megfelelő oldalszámú kézirat, illetve számítógépes szedés. A pályázatot a felhasznált források jegyzékével és hivatkozási jegyzetekkel kell ellátni.
- A pályázatra olyan munkák küldhetők be, amelyek helyszíni gyűjtéseken, történeti, levéltári forrásokon és könyvtári kutatásokon alapuló eredeti ismeretanyagot tartalmaznak.
- A pályázatra nem adható be megjelent vagy kiadás alatt álló, más országos pályázaton szerepelt, illetve ott helyezést elért dolgozat.
- A pályázatra mindkét kategóriában beküldhetők egyéni és csoportos munkák. Egy pályázó több pályamunkát is beküldhet.
- A határidő után érkezett pályamunkákat csak a következő pályázatra tudjuk besorolni.

Pályadíjak

Felnőtt kategóriában

I. díj	II. díj	III. díj
100 000 Ft	75 000 Ft	50 000 Ft

Ifjúsági kategóriában

I. díj	II. díj	III. díj
75 000 Ft	50 000 Ft	25 000 Ft

A díjazásban nem részesült, de színvonalas dolgozatokat a bírálóbizottság tárgyjutalomban, vagy dicséretben részesíti.

A bírálóbizottság a rendelkezésre álló anyagi eszközök keretei között a fentiektől eltérhet.

**Nyilvános eredményhirdetés: 2006 júliusában
a XXXIV. Országos Honismereti Akadémián,
valamint a Honismeret 2006/4. számában és a MNM honlapján.**

Egyéb tudnivalók

- Egy pályázó több dolgozattal is pályázhat, de összefüggő munkát részenként nem lehet beadni. A hangszalagra és egyéb elektromos hang- és képhordozóra felvett anyagot írásban is be kell adni.
- A pályázat jelíges. A pályázó külön borítékban közölje nevét, pontos címét (telefonszámát), az életkorát és foglalkozását. A borítékon és pályázat címlapján is kérjük feltüntetni a JELIGÉT.
- A pályázat kiírásának nem megfelelő dolgozatokat nem őrizzük meg és nem küldjük vissza. A díjazott, illetve a díjazásban nem részesült, de színvonalas pályázatokat a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Adattárában helyezzük el. A pályázatok kutathatóságára a személyiségi jogokra vonatkozó törvények érvényesek.
- Ha a díjazott pályamunka nyomtatásban megjelenik, a szerző köteles feltüntetni azt, hogy a dolgozat részt vett a MNM és a Honismereti Szövetség 2006. évi pályázatán.

- A díjak odaítéléséről szakmai zsűri dönt, a pályamunkákról készült szakmai bírálatok alapján.
- A pályázatot két példányban kérjük beküldeni és nem szükséges beköttetni.
- A pályázat eredményéről írásbeli értesítést csak a díjazottak kapnak.
- A dolgozatról készült bírálat nem publikus, lektori véleményként nem használható, azt csak külön kérésre, díjazás ellenében tudunk küldeni.
- A pályaművekben közölt eredeti tárgyakat, nyomtatványokat, dokumentumokat és fényképeket a tulajdonos a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozhatja, vagy annak beleegyezésével a Múzeum megvásárolja.
- A dolgozat beérkezéséről csak megcímezett és felbélyegzett válaszboríték esetén tudunk értesítést küldeni.
- A pályázattal kapcsolatban további információt kérhetnek a (00-36)-1-327-77-61 telefonszámon, vagy a halmi.anna@hnm.hu e-mail számon Halminé dr. Bartó Annától.

A pályázatot az alábbi címre küldjék:

Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Adattár 1370 Budapest, Pf. 364.

Magyar Nemzeti Múzeum – Honismereti Szövetség

FELHÍVÁS

a Magyar Nemzeti Múzeum 2006-ban kiállítással kíván megemlékezni az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójáról.

Kérünk mindenkit, akinek a forradalom időszakához kapcsolódó tárgy, jelvény, fénykép, fényképnegatív, újság, plakát, röplap, igazolvány, irat vagy bármely más dokumentum van a birtokában, és azokat szívesen a múzeum rendelkezésére bocsátaná, jelentkezzen a

**(36-1) 327-7784-es, vagy a (36-1) 327-7725-ös telefonszámon
hétfőn, szerdán, pénteken 9 és 12 óra között**

Pályázati felhívás a Jászságért Díjra

„A Jászságért” Alapítvány kuratóriuma ezúton teszi közzé az általa alapított Jászságért Díj tizenötödik alkalommal történő kiírását. E díjat az a személy nyerheti el életműve elismeréseként, aki a *Jászság kulturális és oktatási életében kiemelkedő alkotómunkát végzett*. A díj adómentes összege 500 000 forint. A díjazandó személyére részletes indoklással vár javaslatot a kuratórium magánszemélyektől és jogi személyektől.

A javaslatok benyújtásának határideje: 2006. február 28. Cím:

„A Jászságért” Alapítván kuratóriuma 1537 Budapest 114 Rb. 367.

KÖNYVESPOLC

DOMOKOS PÁL PÉTER Moldvai útjaim

A magyar tájak és népcsoportok igazán hivatott kutatói az általuk vizsgált területben és közösségben sosem pusztán a kutatási témát látták, de valamiként a magyar sorskérdések megtestesülését is. Ilyen, önmagán messze túlelmelkedő jelentésű kutatási terep volt például Kós Károly számára Kalotaszeg, Bálint Sándornak Szeged és népe és ilyen volt Domokos Pál Péternek Moldova földje, a legelhagyatottabb magyarok, a csángók népe.

A zenetanár, népzenekutató Domokosnak a húszas évek végén került a kezébe Bartók Béla *A magyar népdal* (1924) című könyve, amelyben szerzője arról panaszkodott, hogy Kodály Zoltánnal az egész magyar nyelvterület népzenejét föltérképezték, csupán egyetlen nagyobb fehér folt maradt, a moldvai csángó vidék. Ez indította a székely tanárt, hogy magára vállalja a Kárpátokon túli táj ősi zenei anyagának folygyűjtését. Csakhogy a fonográf-felvételek mellett más hozadéka is volt két kutatóútjának. A fiatal Domokos Pál Péter ugyanis fölismerte, hogy a moldvai csángók archaikus népi kultúrája olyan kincs, amely tudományos jelentősége mellett az egyetemes nemzeti kultúra szempontjából is hihetetlenül fontos, mert szinte kövülete, záránya a koraközépkori magyarság nyelvének, mentalitásának, gondolkodásának, folklórjának. Másik ráismerése pedig az volt, hogy a román hatalom a csángók teljes beolvasztására törekedvén olyan múltat hazudik a csángóknak, amilyen jövőt szán nekik: románt. A fölledező úton jár, mélyen hívő Domokos Pál Pétert mégis az rendítette meg legjobban, hogy a csángók erőszakos románosításában a román katolikus egyház viszi a főszerepet. A krisztusi szeretet tanát hirdető egyház szinte brutális módon tette és teszi lehetetlenné, hogy a csángók anyanyelvükön gyakorolják vallásukat, hogy a maguk nyelvén imádhassák az Istent.

Domokos Pál Péter két, egyenként három hónapos kutatóutat tett Moldvában: 1929-ben a magyar nyelvterület többjében elhelyezkedő településeket kereste föl, 1932-ben – Laczkó László nevű egyetemi hallgató útjával együtt – a szörványfalvakban járt. Mindkét alkalommal az Ojtozi szoroson lépte át a történelmi országhatárt, első útján gyalogosan, utóbb kőberes szekérrel indult útnak, fazekas szekélynek álcázva magát a már akkoriban is gyanakvó és sűrűn kellemetlenkedő hatósági emberek megtévesztése végett. Két útjának jegyzetéből készíttette el a *Moldvai útjaim* című hosszabb írását, amely először a szerző *A moldvai magyarság* (1941) című nagyszabású művében látott először nyomdafestéket. Ezt a műanyag öt év terjedelmű dolgozatot nyújtja át most az olvasóknak Halász

Péter előszavával a csíkszeredai Hargita Kiadóhivatal, és pedig két nyelven. A román fordítás (amely Bartha György munkája) arra szolgál, hogy a magyarul már nem értő, nem olvasó csángók is megismerhessék a róluk szóló alapvető művet, illetve, hogy a nem egészen elfogult román anyanyelvű olvasók is autentikus forrásból tájékozódhassanak ebben a „kényesnek” mondott kérdésben.

A *Moldvai útjaim* műfaját elég nehéz meghatározni. Vannak részei, amelyek útleírásra emlékeztetnek, bizonyos passzusai adatokkal, táblázatokkal, névsorokkal kiegészített tanulmányként olvashatók, más részeiben folklórisztikai értekezésnek mutatkozik, miközben szépirodalmi ihletésű részeit is élvezheti az érdeklődő. Abban a tekintetben viszont egységes a szöveg, hogy szerzője szinte kínosan ügyel a tárgyilagosságra, csak a legritkábban engedti érzelmeit, megrendülését kifejeződni. (Ritka kivétel, amikor a csángók elpanaszolták neki, hogy még az idős haldoklók sem gyónhatnak anyanyelvükön a magyart üldöző román papoknak.) Domokos Pál Péter nem követ időrendet, nem követi bejárt útja vonalát, mert egyszerre utazott térben és időben, bebarangolta egész Moldvát az Ojtozi szorostól Jászvásárig (Iasi), miközben visszanyomozott időben az etelközi emlékmaradványokig. Írásában folyvást a megismert jelenkori állapotot a múlt dokumentált tényeivel szembeesíti.

A szerző a két utazás alkalmával – vagyis fél esztendő alatt – összesen 52 moldvai településen fordult meg. Az 1920/30-as évek fordulóján még csaknem romlatlan, csorbítatlan gazdagságában találta a moldvai magyar nyelvterület hagyományos közösségi műveltségét. Az utazása óta eltelt háromnegyed évszázad alatt számos faluból kivészett a magyar szó, sok helyütt némult el a magyar ének és imádság. Joggal mondhatjuk, hogy Domokos Pál Péter volt a moldvai csángómagyar élet teljes gazdagságának utolsó tanúja. A kutatóutak legfőbb hozadéka természetesen – a szerző célja szerint is – a gyűjtött népzenei kincs volt, amely a Rajeczky Benjáminnal közösen összeállított *Csángó népzene* három kötetében (1956, 1961, 1991) látott napvilágot. Vagyis a *Moldvai útjaim* afféle „ráadás” lett e fontos gyűjteménynek. Domokos minden fontos tény, érdekes megfigyelés, tanulságos tapasztalatot lejegyzett a csángók életéről: megörökítette a szellemi és tárgyi néprajz emlékeit, a hálottas szokásokat és hiedelmeket, a történelmi események folklórizálódott emlékeit, a viscetek sajtóosságait, az eszközök és tárgyak (pl. szövészék, szekér) alkotásainak névanyagát, a ballada születésének rekonstruálható mozzanatait, a kender megmunkálásának menetét, a falvak lakóinak személynév-anyagát, a családtörténeti tényeket, a

népszámlálási eredményeket és így tovább. (Itt érdemes idézni egyik, má már hihetetlennek tetsző megállapítását: az 1920-as évek végén Bákó (Bacau) megye minden hatodik lakosa magyar anyanyelvű volt!) És persze lejegyezte a csángók mindennapi életének jellemző, a maga utazásának fontosabb epizódjait, ismétlem, szinte sosem adva hangot érzelmeinek, megrendülésének. A szerzőt a tudományos megismerés vágya fűlötte, ezért vállalt minden veszélyt, megpróbáltatást, elismerést nem remélve fáradozott, fagyoskodott, kutatótt fél éven át.

Két utazása során bejárta a Iatros völgyét, Bákó megye magyar falvait, bebarangolta Román és Jászvásár környékét. Áttekintette a plébániák és filiák híveinek névsoraát, elemezte a csángó népesség névanyagát. Meltatta a magyar kántorok (a „diákok”) túlbecsülhetetlen szerepét az anyanyelvű vallásgyakorlásban, számba vette a házak berendezését, az emberek viseletét, az eszközöket és szerszámokat. Szomorúan állapította meg, hogy sok helyütt már csak az asszonyok tudtak magyarul. Lejegyezte a román nyelvre „terítő” papok működésének legfölgőhaborítóbb eseteit, fölmászott a templomtornyokba a harangok fölgőharaát megörökíteni, leírta az értékesebb oltárképeket, számba vette a magyar nyelvű énekeskönyveket, megörökítette a kevés számú magyarul tudó pap érdemeit, lemásolta a román nyelv kötelező használatára fölgőháló rendeletet. Domokos Pál Péter tehát minden fontos és jellemző tény, mozzanatot, adatot híven megörökített, valamennyi megállapítását gondosan dokumentálta, a számsorokat összevettette, forrásait szembesítette, vallomásteveit szó szerinti idézte, és csak a legkritikább eselben fűzte mindehhez a maga személyes érzelmeit. A ritka esetek egyikeként megjegyezte: „A harangozónál nagy lelki szükségletet és a magyar szó utáni vágyakozást látva, mélységesen megindultam...” És fölgőhőzte azokat a fájdalmas epizódokat is, amikor lehetséges adatközlő, énekesi nem mertek magyarul megszólalni, nehogy a páter vasárnap kiprédikálja őket a templomban. Bánatosan rögzítette azt is, hogy Prezest községben ellenségesen fogadták, még az éjszakai szállást is megtagadták tőle.

Egyszóval Domokos Pál Péter híven és pontosan rögzítette dolgozatában mindazt, amit a moldvai csángók körében 1929-ben és 1932-ben tapasztalt, ahogyan maga írta: „a csángómagyar sors keserű képét erőtlen szavaimmal próbáltam láttatni.” Azt, hogy mit jelent a magyar tudományosság számára Domokos Pál Péter munkássága, ma már jól tudjuk. És hogy mit jelentetett a csángók számára a működése? Nos, ezt jelképezheti az a legenda, amely utazását követően több helyütt is fölgőhőhő Moldvában: álruhában itt járt a magyar király, hogy megismerje a csángómagyarok nehéz sorsát...

(*Bibliotheca Moldaviensis*, Csíkszereda, Hargita Kiadóhőntól, 2005.)

Mezey László Miklós

PÁVAI ISTVÁN

Zene, vallás, identitás

Domokos Pál Péter a világ legelőhődettebb kisebbségének nevezte a moldvai csángómagyarokat. Mégpedig teljes joggal, hiszen abban az időben nemcsak a világ, de még mi magyarok is édeskevesel tudtunk rólkük. Némi akasztófahumorral azt mondanám: legtöbbet talán még a romániai szekuritáté és magyarországi kollégáik tudhatták rólük, s a velük foglalkozókkal, hiszen egy-egy Moldvába járóra – ezt saját tapasztalatomból is tudom – legalább három BM-es és szekus jutott.

Ha az 1970-es, 1980-as években, mint a székelekről tették Szegeden, megkérdezik az érettségizett fiatalokat, milyen nyelven beszélnek a csángók, bizonyára még annyi helyes választ sem kaptak volna, mint a székelekyek esetében, pedig ott is 15 % alatt volt a jó válaszok aránya. És ha ma kérdeznék meg az érettségizettektől? Vajon hányan tudnák megmondani: milyen nyelven beszélnek a csángók? És azt, hogy milyen nemzetiségűek a csángók? Egyáltalában mi a kritériuma annak, hogy ki tekinthető magyarnak?

Ezekről a kérdésekről is szól Pávai István új könyve, melynek címe: *Zene, vallás, identitás*. A szerző e három szó közé vesszőt rakott, mintha különböző fogalmakról lenne szó. Pedig hál nagyon is összetartoznak ezek a fogalmak, különösen ott Moldvában, az egykori Etelközben, és különösképpen a csángók esetében. Ahol az identitás kérdése olyannyira összetett és bonyolult, hogy meghatározásához, felismeréséhez és felmutatásához jóval több tényezőtt kell figyelembe vennünk.

Itt van mindjárt a vallás. A Kárpát-medencén belül legfölgőhőbb az unitárius és a református valláshoz tartozás igazolt el a nemzetiségi hovatartozásról, de korántsem egyértelmű, hogy milyen nemzetiséghez tartozik egy-egy katolikus, evangélikus, görögkeleti vallású ember, vagy közösség, nem is beszélve a többi felekezetről. A moldvai csángómagyarok identitása tekintetében a vallás szerepe jelentősen fölgőhőkelődik, szinte kizárólagosságot kap. Mindenesetre markánsabban érvényesül, mint a nyelv, hiszen még azok a csángók, akik szinte kizárólag magyarul beszélnek, sincsenek az esetek többségében meggyőződve, hogy az a nyelv, amelyen beszélnek, magyar. Tudjuk niért, ismerjük a történelmi okokat s ezekkel Pávai István is bőven foglalkozik a könyvében.

A moldvai csángómagyarok esetében tehát, mint a megvakult emberről az egyébb érzékszerveké, megnő az identitás egyébb tényezőinek jelentősége. Itt van mindjárt a könyv címének harmadik eleme, a zene. Erről szakmai szempontból majd Domokos Mária szól, én csak mint az identitástudat egyik elemét említem most. Koránt sincs feltárva ugyan ez a téma, de van némi ismeretünk arról, hogy a magyarul már nem, vagy csak elvétve beszélő csángók körében milyen sok magyar népdal, ballada, keserves, vagy mondjuk inkább úgy: népdaltörődék, balladatörődék él. Mint ahogy a ról-

vasásoknak, gyermekaltatóknak, hejgetés-szövegeknek is fel-felbukkan egy-egy eleme, a magyar nyelvet már elfelejtő falvak öregjeinek gyermekkori emlékeiben. Igen, őket a vallásukon kívül ezek a keserves-, vagy imádságtörések is megkülönböztetik az ugyanabban a faluban, vagy a szomszédságban élő, ugyancsak román nyelven beszélő ortodox vallásúaktól. De ilyen, identitást őrző tényező lehet még a tánc, a népszokás, a hiedelem, s a népélet számos más eleme is, aminek kutatásával még adósak vagyunk. Hiszen nemcsak *anyanyelvi* létezik, hanem – egy kis erőteltséggel – *anyatór* és *anyaláb*, *sőt* – gondoljunk csak bele – még *anyagesztus* is, hiszen a mozdulatok is jellemzőek lehetnek egy-egy kultúrára.

Az elmondottakkal érzékeltetni próbáltam, hogy milyen hatalmas fába vágta a fejszéjét, milyen mélyes tintatartóba mártotta pennáját Pávai István, amikor odakanyarította könyve legnagyobb, a terjedelem felét kitevő tanulmányának élére a címet: *„Magyar identitástudat Moldvában”*. A cím természetesen kötelez, s Pávai István ezek után elsősorban azt vizsgálta, hogy milyen a csángók *magyar identitása*, hogyan viszonyulnak *általában a magyarsághoz, általában a magyarokhoz*, mit gondolnak a *magyarok hozzájuk való kapcsolatáról*, és így tovább. Számítalan fontos, izgalmas kérdés, valamennyi fontos része a moldvai csángók identitásának.

Persze más kérdéseket is fel lehet tenni ebben a témakörben, s biztos vagyok benne, hogy ha a szerzőnek módja nyílik rá – mint írja reméli is, hogy folytathatja ez irányú kutatásait –, fel is teszi majd. Nevezetesen azt, hogy *minek tartják magukat a Moldvában élő, csángóknak is nevezett román katolikusok. Minek tartják, és minek nem tartják magukat!?* Vagy: *miknek tartják?* – kérdezhetnénk egy kis képzavart is vállalva, hiszen sokszor beszélünk – néha kabarészinten – a kettős identitásról, anélkül, hogy megkérdeztük volna erről a csehországi morvákat, a lengyelországi gorálokat, vagy a ruténeket – hogy csak Közép-Európában maradjunk, s ne szóljunk a svájci franciákról, vagy éppenséggel a „belgákról”. Tehát úgy is fel lehet tenni a kérdést, hogy *minek*, – horribile dictu – *miknek tartják magukat a moldvai katolikusok?* De Pávai István ebben a tanulmányában elsősorban a *magyarsághoz való viszony, a magyarságtudat szempontjából vizsgálta a csángók önazonosságát. Úgy is fogalmazhatnánk, azt kereste: milyen mértékben lekinthetők magyarnak a moldvai csángók?* Ez pedig a témakör egyik fontos, valószínűleg a legfontosabb szelete.

Tanulmánya három részből áll. Az egyik az a rendkívül aprólékosan kidolgozott rendszer, amibe a témáról gyűjtött anyagát behelyezte, elrendezte; a másik maga az interjú formájában gyűjtött ismeretanyag, a harmadik pedig a tanulságok megfogalmazása. Előre szeretném bocsátani, hogy ezt a fajta anyagközlést rendkívül korrektnek, magyarán tisztességesnek, tartom. A szerző – hogy úgy mondjam – nyílt lapokkal „játszik”. Felvázolja a koncepcióját, megalkotta a feldolgozás rendszerét,

majd ebbe a rendszerbe belehelyezi a gyűjtött anyagot, vagyis a témában készült beszélgetések részleteit, végül levonja az általa megfogalmazhatóan ítélt tanulságokat. Ugyancsak dicséretes az interjúk pontos adatolása: a hely és az adatközlő feltüntetéseivel. Azért tartom korrektnek ezt az eljárást, mert az olvasó, legyen az szakember, vagy jól tájékozott érdeklődő, az interjúrészletek alapján saját maga is levonhatja és megfogalmazhatja a maga tanulságait és következtetéseket, amelyek – például egy ebből a célból rendezett szakmai találkozó alkalmával – termékenyítően hathatnának a szerző e témakörben folytatott további munkájára is. A szerző nyilván maga is érezte a témakör nagyságát, hogy azt ne mondjam grandiózus voltát. Mutatja ezt, hogy a rendszer, amit nevezhetünk akár polrendszernek, akár katalógusrendszernek is, hiszen 6 fő tételből áll és csaknem mindegyik tétel három-négyszámjegyű alcsoportokra bomlik, alkalmas lenne egy a jelenleginél sokszorta nagyobb minta rendszerezésére. Ami megintcsak azt a reményünket éleszti, hogy Pávai István nem mondott le a csángók identitásának további vizsgálatáról.

Számomra – őszintén megmondom – a tanulmányok az a része nyújtotta a legtöbb tanulságot, ahol a szerző beszélgetőtársaitól felvett szövegrészleteket közli. Itt éreztem leginkább azokat a pókháló finomságú, sokszor láthatatlan, vagy csak bizonyos fényben látható szálakat, amik a moldvai katolikusok csángókat a magyarsághoz kötik. *„Szüleink valamikor magyarok voltak”* – mondja a diószéni Gebu Péter. *„Csak magyarok voltak...”* – teszi hozzá mintegy a tudalattiból fakadó jelzéként: ő már nem csak magyar. Vagy ott van a sokunk által jól ismert, moldvai viszonylatban elkötelezett magyarnak tekinthető – ellenségeink bizonyára „magyarkodónak” mondanák – klézsei Istók György őszinte „elszólása”, mikor azt mondja: *„Édesapámnak a hobbija, hogy a magyarságot meg okarta őrizni...”* Másokról, ugyanúgy úgy nyilatkozik, mikor arról van szó, hogy olvassák-e a csángók a Moldvai Magyarság újságát: *„Többen is tudnának olvasni, de ha nem filli őket a magyarság.”*

Rendkívül érdekes, mikor a pusztinai László Józsiné Bundica (Nyisztor Ilona édesanyja) elmondja: a falusi pap eltöltötte a deákat (kántort) a halottas háznál való virrasztástól, imádkozástól. *„S akkor mit csináljon a világ? Hini kezdték, voltak asszonyok, meljétek tultak magyarul inát, tultak inátkozni, na. De hogy tultak? – me’ öregasszonyok voltak... há’ hogy tuggyon? – magyarul. Magyarul tudott, magyarul végezte, úgy, ahogy régen volt. S akkor hini kezdték az asszonyt, s többet nem bírsította senki a deákat, hogy nem hagyta a pap, s elvette a deákat, mert jobban szerették magyarul. Ej, de egyszer a pap azt mondja, csináljanak kérelmet, a világ kérje, mert visszadj a deákat. (...) De azt mondták az emberek, hogy nem kérjük.”* A dolog vége az lett, hogy a pap azt „mondta”, ő a püspöktől engedélyt kért, hogy a deák szolgálhasson a házaknál. Am az emberek a magyar előimádkozó asszonyt is elhívták. Végül a

pap azzal fenyegette az embereket, nem temeti el annak a halottját, aki magyarul imádkoztat a virasztásban. „*Szóta nem hívják az asszonyt?* – kérdezi Pávai István. „*Nem éppe, nem éppe* – hangzik a válasz –, *mindenki azt mondja, én nem kezdem meg, ne-hogy ne temessen el.*” A pusztinai pap elvetemültségére jellemző, hogy ezt az asszonyt újesztendőkor nem gyóntatta meg.

A pusztinai László Erzsé, a lészpedi Fehér Kati, Fazakas József és még jónéhány itt szereplő interjúalany magyarsághoz való kötődése bizony nem pókháló, hanem erős, identitásból sírtett kötel. Megirigyelhetné akárhány, a kettős állampolgárságra nemet mondó polgártársunk.

A beszélgetésekből kikerekedő tanulságokat fogalmazza meg Pávai István tanulmánya utolsó részében, jócskán kibővítve a témakör horizontját. Szó esik itt az egyházi népelemek magyar vonatkozásairól: Hol vagy István király; Óh Szent István dicséretessél, és a többiek, s ezek román fordításainak torzításairól. A sok érdekes téma közül most csak a *csángó* néprévvvel kapcsolatos fejtegetéséről mondok néhány gondolatot. Pávai István azt tapasztalta, hogy a *csángózás*, vagyis a „csángónak nevezés” az érintettek részéről határozott és egyöntetű elutasításban részesül, még ha azt nem is pejoratív értelemben használják. A magam részéről ugyan nem tapasztaltam ilyen határozott elutasítást, bár kétségtelen, hogy a Beszterce, a Tázló és a Tatros menti székelyek rendszerint megtalálják az alkalmat, hogy az őket csángózó „idegen!” valamilyen formában figyelmeztessék: a csángók ott lenn, a Szeret völgyében élnek. De tudjuk, hogy ott se minden falu csángó, sőt Klézsén még a csángó és a székely eredetű családokat is számon tartják. Duma András például, ha enyelegve veszkezik, vagy veszkekedve enyeleg a feleségével Viórikával, akkor – kifogván az érvekből – azt mondja neki: hááááj, te székely...!

Azt gondolom, lehet nincs igazam, hogy a csángó néprévnék hasonló lesz a sorsa, mint a palócoknak. A XIX. század második felében a palóc jelző durva sértésszámba ment, pesti vicclapok állandó alakja volt a *buta palóc*, aki feljön a fővárosba, s ott szerencsétlenkedik. S ma? Azon a tájon minden palóc: az együttes, a múzeum, a mozi, a fesztívál, a leves, a pecsenye és ki tudja még mi minden büszkélkedik a *palóc* jelzővel. Gondolom, remélem és szeretném, ha a csángó néprév – vagy ahogy Pávai István szereti használni *etnonim* – hasonló karriert futna be.

Egyébként az ugyancsak itt tárgyalt, sokakban talán vegyes érzelmeket kiváltó *Csángó himnusz* lépten-nyomon való éneklése is ebbe az irányba hat. A csángók 1990 utáni feltámadásának egyik jelképe lett ez a gyönyörű dallamú, de kissé giccses szövegű ének. Nem is az által, amiről szól, hanem attól a remélhetően egyre erősebb, szívből és lélekből jövő érzéstől, ami élteti.

Halász Péter

1993-ban adta ki a Teleki László Alapítvány Pávai Istvánnak *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczeneje* című könyvét. Ehhez az önálló kötethez csatlakozik a jelen tanulmánygyűjtemény, amely egybefoglalja a szerző korábban folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben megjelent, moldvai vonatkozású írásait.

Címe, témája szerint a tanulmányoknak csak egy része zenei tárgyú, valójában azonban mind-egyiknek van zenei vonatkozása, még a kötetet kezdő, elsősorban a magyar identitástudattal foglalkozónak is.

A Bevezetés számot ad az írások eredeti megjelenési helyéről, idejéről, és megrajzolja a szerző moldvai témájú kutatásainak ívét 1978-ban megkezdett gyűjtéseitől kezdve 2002-ben megjelent utolsó, moldvai témájú írásáig.

A *Zenés-táncos hiedelmek Moldvában* (1994) lényegében azonos a *Néprajzi Látóhatárban* megjelent formával, mégsem tekinthetjük pusztán újraközlésnek, mert kottákban, adatokban kisebb-nagyobb eltérések vannak a két változat között.

A *Daru, daru...* kezdetű varázsló versikével kapcsolatban megjegyzem, hogy az a *Csángó népzene* 1. kötetének főszerzőjében is szerepel a 237. oldalon, nemcsak a jegyzetben. Ugyancsak ez a versike megtalálható a *Néprajzi Látóhatár* imént említett, csángó témájú évfolyamában is, a 262. oldalon. Itt néhány, Domokos P. P. gyűjtéséből származó szöveg került közlésre, köztük ez is: „Gyermekkoromban játszottuk a daruzást. Felneztünk az égre, s láttuk, hogy jönnek a daruk. Mi, hogy megállítsuk, mondtuk:

*Daru, daru, elkötöm az úladot
Sípval, dobval, tizenkét tekenő kalácsal.*

Anikorra ezt elmondtuk, köveket raktunk rakásba. Hogy a darukat elengedjük, a köveket széjjeldobáltuk s mondtuk:

*Daru, daru, kikötöm az úladot
Sípval, dobval, tizenkét tekenő kalácsal.”*

A szöveget egy diószéni születésű pusztinai tanító mondta el Domokos Pál Péternek 1961-ben, magyarországi tokonlátogatása során. A három adat most már három helyről, Klézsérről, Magyarfaluból, Diószénből származik, és arra utal, hogy ez a gyermekjátékká vált hiedelem Moldvában széles körben ismert volt.

Többször is említ ebben a tanulmányban a szerző a szépasszonyokat, irodalomként Pócs Éva, Salamon Anikó, Manga János munkáira utal. Megemlítem, hogy Kodálynak *Voyage en Hongrie* címmel, hasonló alakban kiadott korai gyűjtőfüzetében is van leírás a szépasszonyokról és a zenével-táncsal való kapcsolatukról.

Részletesen ismerteti Pávai István itt a tilinkával kapcsolatosan a tavaszi havajgatást és elemzi szövegének, dallamának lehetséges összefüggéseit. Ezt tipikus moldvai jelenségnek tartanánk, de Kodály 1914-es bukovinai felvétele tovább szélesíti az elterjedés határait. A havajgatáshoz a Régi Ma-

gyar Költők Tára XVII. századi sorozatának 3. kötetét említem meg, melyben további változatok olvashatók a „Tavaszi, tavasz, gyenge tavasz” kezdetű szöveghez.

A Jajnota-szerű dallamstrófák a moldvai magyar népzeneben (1997) a Zenetudományi Dolgozatok 1995-96 kötetében jelent meg először. Itt nem talált okot a szerző, hogy változtasson szövegén, csak a mottó magyarázata maradt el, és néhány jegyzetel fűzött hozzá illetve hagyott ki. Fontos a Szenik Ilona kritikájához fűzött megjegyzése, mert itt hangsúlyozza, amit aztán az összefoglalásban is kiemel, hogy nem jajnotákról, csupán jajnotaszerű dallamstrófákról beszél, továbbá, hogy nem a dallamok eredetét vizsgálja, csupán a különböző bővítési eljárásoknak a moldvai magyar hagyományban való jelenlétét kívánja igazolni.

Pávainak ez a tanulmánya tulajdonképpen szűkebb szakmai körben való részletesebb tárgyalást igényel, ennek nem itt van a helye és alkalma. Tágitáni akarja a jajnoták elterjedési területét, megjelenésük időhatárait, és az ide vonható dallamok körét. Vannak elgondolkasztó meglátásai, sokszor úgy érzem, igazra lehet, máskor meg úgy, hogy nem. Sok, talán túl sok kérdést vet föl, de nem látom teljesen kiérleltnek a gondolatmenetét és a következtetéseit. Például, nem tudom, hogy lehet-e, szabad-e a moldvai magyar népzenet ennyire önmagában, például a gyimesi nélkül vizsgálni és szemlélni, kiváltképpen akkor, amikor a telatron dallamtípusokról és a hatos-nyolcas szótagszámú strófák változtatásáról is szó van. (Ez utóbbit egyébként semmiképpen nem vonnám a jajnotaszerű jelenségek körébe.) Egyébként itt, ebben a tanulmányban a legfeltűnőbb a szakirodalom selektív használata is, ami semmiképpen nem erősíti a hitelt. Figyelemreméltó és érdekes viszont a táncdallamok hangszeres és vokális formáinak tárgyalása. Nem tudom, hogy elsődleges-e a vokális alakokkal szemben a hangszeres nagyforma, de jogos a probléma ilyen fölvetése.

A magyar népzene moldvai dialektusának ismertetése a Zenetudományi Intézet Népzenei Osztálya tudományos konferenciáján hangzott el. A téma összefoglaló áttekintését tartalmazza, mint maga mondja, Jagamas János dialektustanulmányának és saját kiutatásainak alapján. Egy-két apróság, kiegészítenivaló itt is akad. Nem világos belőle Lükő Gábor és Balla Péter gyűjtésének összefüggése, láthatóan nem ismeri kellőképpen s ezért nem értékeli az áttelepült moldvaiak között, 1949-től folytatott gyűjtések jelentőségét. Értékes és pontos tájékoztatást ad viszont, kottapéldákat is közölve a hangszerokról, a hangszeres zenéről és táncokról.

A Moldvai magyar folklór hangzó kiadványokon című összeállítás jól érzékelteti, mennyire népszerűvé vált a moldvai magyar világi és egyházi énekkincs és hangszeres zene.

Pávai István szép kiállítású kötete fontos eseménye a csángó, vagy – hogy ne mérgesítem őt – a moldvai magyar kutatásoknak. Népzenejük hangszeres része valóban kevésbé kutatott, noha igen

elterjedt, ható- és vonzóereje bámulatosan nagy. Nyilvánvaló benne a román hatás, ez a kérdés sokakat izgat is, mégis kevesen gondolhatnak a válaszára, mert nincsenek meg a szükséges sokirányú ismeretek. A moldvai hangszeres zene feltárását ugyanis olyan kutatóknak kell elvégeznie, aki a magyar és román népzeneben és nyelvben egyaránt jártas és emellett tisztában van a népzenei összehasonlításhoz a magyar népzene-tudomány nagyjai által kimunkált módszertanával. Pávai István esetében minden adott ennek a feladatnak elvégzéséhez. Várjuk a folytatást!

(Hagyományok Háza, Budapest, 2005)

Domokos Mátia

DUMA-ISTVÁN ANDRÁS Csángó mitológia

Duma-István András 2000-ben megjelent első kölete, az *En országom Moldova* előszavában Ferenczes István így ír: „olyanok ezek a versek, mint a szivroham előtti migrén, a végleges megőrülés előtti neurastheniák. Talán a moldvai csángómagyarok utolsó, utolsóelőtti nyelvemlékei. (...) A végveszélybe került, elpusztításra ítélt anyanyelv szűkülő szavai.”

Azóta sok víz lefolyt a Szereten, és ma már bizony megállapíthatjuk, kissé túlzás volt ennyire elparentálni azt a fajta pompázatos, hihetetlenül tiszta ősi magyar nyelvet, amelyet Duma-István András képvisel. Merthogy – asszimiláció ide, nemzet-előtti csángó állapotok oda – az azóta eltelt öt évben Boldogasszony újabb csodát tett moldvai népével, és ma már megfordulni látszik a pusztulás folyamata. Amint az várható volt, a demokrácia elhozta a csángók számára is egyrészt a vadmodernizációt, az elképesztő méreteket öltő kívándorlást (mely – a jöletüket a „románoktól” féltő anyaországiaknak mondom – véletlenül sem Magyarországra, hanem elsősorban Itáliába, „Szpániába”, Izraelba irányul), de ugyanakkor elhozta az újjászületés, a csángó reneszánsz ígértét is. A csángó, a moldvai magyar szó társadalmi értéke lassan, de biztosan nő, végre beindult és egyre terebélyesedik a magyar nyelv oktatása a Kárpáton túl, és hála Istennek, megérhettük azt is, hogy egy fiatal mold(o)vai püspök, Kósa Antal magyarul imádkozik és magyar anyanyelvűnek tartja magát.

Ma már nem Duma-István András az egyetlen Moldvában élő magyar költő, ma már nem csupán „a kínvallatáson kimondott utolsó NEM után az ajkak közül kibuggyanó vért” (Ferenczes István) idézik a moldvai írók, hisz időközben megszületett egy moldvai magyar irodalom (legyen írva az akár nyelvjárásban, akár irodalmi magyar nyelven), amely ugyanazon mércéhez méri magát, mint az irodalom általában: a Mindenséghez.

A csángó örösméret szempontból nézve mérföldkő Duma-István András *Csángó mitológiája*. Eb-

ben a könyvben foglalja össze – sokszor brilliáns elemzésekben – mindazt a tudást, amit az őseitől örökölt, s melynek birtokába nemegyszer báb-asszonyokon vagy „titkos látásokon” keresztül jutott. Előtte a csángók kultúráját már számtalanszor kutatták, ám mindig kívülről tették ezt, külső emberek, felboncolva a csodát, ami csak egységében működik. Duma-István viszont eléggé nyitott és eléggé elfogult ahhoz, hogy másképp szóljon saját közegéről: számára a védőkövek, a „rovosmaradékok” (rovásmaradékok) a boszorkányvilág, a szépasszonyok, a mesék, a népviselet egy másik világ felé nyitnak kaput. Egy olyan mitikus csángó világ felé, amely még ma is megbújik a küzdelmes jelen mögött, s amelyet csak azok értenek, akik benne vannak.

Ugyan Duma-István András nem von le semmilyen explicit következtetést, de a kutatásaiból kitűnik, hogy minden emlék egyfajta fény- vagy napimádat nyomaint mutatja. Mindeddig senki nem foglalkozott a Moldvában mindenfelé megtalálható, szertesztél heverő, gyertyalángot, napot idéző kerek kötömbökkel, amelyeknek – és erre Duma-István András hívja fel a figyelmet – az öregek védőszerpet tulajdonítanak, és melyek elmozdításától a fiatalok is babonás félelemmel tartózkodnak. E kövek által a fény, a nap őrzi a csángó portát, sőt mi több, hosszú időn keresztül őrizte a csángó templomot, olyannyira, hogy még ma is találunk védőköveket templomok közelében. Emlékezzünk csak, mennyire csodáljuk minden pünkösdkor a csángó zarandokok hajnali napvárását: ehhez a (nap)kultuszhoz köthető a védőkövek jelenléte is. (Mint megrögzött székely-kutató jegyzem meg, hogy a védőkövek elkorcsosult maradványai Székelyföldön és – a Brassótól Szebenig húzódó – Szászföldön is előfordulnak, hisz a legtöbb kapu előtt van egy kerek, ún. „vettőkő”, mely nem enged, hogy a kapu teljesen kiforduljon és kivetődjön a sarkából. Eddigélé viszont nem tudok arról, hogy a székelyeknél e kövekhez különösebb hiedelmek fűződjenek.)

Duma-István András sokat zsörtölődik a néprajztudósokon, akik akár éveket is eltöltöttek Csángóföldön, és a legelemibb dolgokat nem veszik észre, vagy félremagyarázzák azokat. Így ilyen kapitális tévedésre hívja fel a figyelmünket akkor, mikor bebizonyítja, hogy a csángó kerpa szónak az égvilágon semmi köze nincs a román cärpa-hoz (mely rongyot jelent). Ugyanis a kerpa egy fakarika, *kärfa*, melyre az asszonyok rácsavarják a kerparuvát (körfát befonó ruhát, rongyot), melyet aztán a gecäba (a befont hajukba) illesztnek, majd azt kendővel letakarják (ez adja a csángó asszonyok jellegzetes, Nefertiti-viselést, mely viselet folytán a fejük hosszabbnak tűnik).

Duma-István András a Csángó mitológiában számbavesz, kiigazít, részleméleteket állít fel, ám ennél tovább (nagyon helyesen) nem merészkedik, mivel még nem érzi úgy, hogy eleget tudnánk például egy csángó eredetelmélet felállításához. Ezért

biztos vagyok benne, hogy számos olvasó fog érdekes hipotéziseket felállítani a könyvből kiindulva. De mielőtt messzemenő következtetéseket vonnánk le a napimádat és a Nefertiti-viselét kapcsolatán a csángó-egyiptomi kapcsolatokról, jön a következő rész, amelynek (az olvasó által elvégzendő) elemzése inkább a finnugor kapcsolatok felé mutat, legalábbis jelenlegi tudásunk szerint. Elég, ha csak a kerpában, körfában fellelhető „pa” hangalakra gondolunk, mely megfelel a „pa” finnugor alapszónak. Emellett a kötetben közölt újevi hejgetés részei kísérteties hasonlóságot mutatnak a Kalevalával. A hejgetésben szó esik például a Csodamalomról:

*„Búzát a kasha¹ vették, vizet malomra engedték, ami fogatt örölni,
Csoda fogatt kijönni, aranyliszt fogatt folyani s ezüst korpa belőle.”*

mi több, Vejnemojnen földalatti kovácsműhelye is felbukkan:

*„Bömenének a mélységbe, a földnek a fenekébe, vasineset keresésibe,
Katarágyunak a fiát, ki hevert barlangjába,
pipával a szájába, vasverőt a lába,
Felszöke a két lábba, s nekiszökök munkára,
kedves szép szökunájára,
E két fogtak kiverni, kalapátni, végre kisimogatni, ahogy tudta szeretni.”*

És hogy még bonyolultabb legyen a kép, ugyanebben a hejgetésben megjelenik a Napszentkép is, akihez Újévünk Nagysága fohászodik:

*„Újévünk Nagysága felkelt reggeliben, ezüst tengerében szép fekete szemeit mosta a vizében,
Arany kendővel töröli szemeit,
Napszentképhez fordult szóból imádkozva.”*

Előfordul néha az is, hogy Duma-István András nem igazából elfogadott elméletekre támaszkodva dolgozik, mint amikor a *keptár* jeleit kezdi olvasni az ősi székely rovásírás jelképei alapján. Ám teszi ezt nagyon is konkrét tapasztalatokból kiindulva, miután az öregek elmondják neki, hogy a díszek, jelek a *keptáron* „rovosmaradékok”, és mindenkinek megvan a maga jelentése. Lehetséges, hogy rosszul fejtí meg a jeleket – de az is lehetséges, hogy jól. Mindenesetre azt sikerül bizonyítania, hogy a *keptár* jelei jelentenek *valamit* – és ezt néprajzosoktól sosem tudtuk volna meg, hisz ez az a pont, amikor a külső ember előtt bezáródnak a kapuk.

Duma-István András először úgy tervezte, hogy a könyv végén olyan népi versek, mondókák szerepelnek majd, amelyek egy átfogó csángó mitológia lehetséges maradványai. Aztán, ahogy írta le a sorokat, úgy jött belőle elő a költő, és ő maga is hozzátett, elvett, megváltoztatott, átirított sok mindent, olyannyira, hogy ezek a versek már inkább

¹ kusarba

egy sajátos dumai mítikus realizmus kifejeződései, semmint mítoszdarabkákká. Egy idő után rájöttem, hogy jól van ez így, hiszen minden költő (legyen akár népköltő) minden olvasatban, minden leírásban kissé átírja magát, kissé mindig mást mond de szerencsére mindig ő marad.

Iniciatikus, beavató könyv a Csángó mitológián, a csángó lélek nagyszabású kivetítődése.

Sántha Áttila

HALÁSZ PÉTER

A moldvai csángó magyarok hiedelmei

Az 1950–1960-as évek fordulóján fogalmazódott meg elsősorban Diószegi Vilmos tudományos terveiben, hogy módszeres kutatással rögzíteni kellene a magyar parasztság hiedelmeit az egész nyelvterületen. Összeállított ezért munkatársai (Pócs Éva, Hoppál Mihály és mások) segítségével egy tematikus kérdőív-sorozatot, amelyet az ország és a nyelvterület számos pontján önkéntes segítőtársak vagy maguk kitöltöttek. Mindez a kérdőív-sorozat alapjátul szolgált egy-egy településen elvégzett monografikus hiedelemgyűjtő és közlő munkának.

A minta sokáig Pócs Éva Zagyvarékas néphite című kötete volt, amely 1964-ben jelent meg. E kötetnek újdonsága az volt, hogy a hiedelemtényeket a mindennapi tudat részeként fogta fel, valamint két részre bontotta fel: tiszta tudásra/világképre és akciókra. Ezt követte még több más szerző hasonló szerkezetű, vagy kisebb-nagyobb mértékben módosított szerkezetű kötete: Berettyóújfalu, Jászdózsza, Bátya hiedelemvilága, valamint települések mellett egy-egy kisebb-nagyobb téjegység hiedelemanyagának hasonló szerkezetű közlése: a bukovinai, valamint moldvai magyarok hiedelemvilágának hasonló szempontú dokumentálása. E lokális néphitközlések mellett viszonylag sok tematikus, azaz csak egy-egy témakörre kiterjedő tanulmány is napvilágot látott.

Azt mondhatjuk, hogy a XIX. század végének, a századfordulónak klasszikus kutatásai és anyagközlései elsősorban egyfajta ősi magyar hitvilág rekonstruálását tűzték ki célul maguk elé, a XX. század második fele Magyarországon az élő hitvilágot bemutató nagy hiedelemkorpuszok megjelenésének időszaka.

Akkor hát mindent, vagy majdnem mindent tudunk a magyar népi hiedelmekről? Közel sincs így. Először is azért nem, mert a kutatási módszerek mindig finomodnak, a kutatók pedig saját módszereik megbízhatóságával, pontosságával kapcsolatban is kérdéseket tesznek fel, amely segíti a rögzített anyag értelmezését. Másrészt pedig nagyon sok közösségben nem végeztek még terepkutatásokat, azaz sok közösség tudása még ismeretlen a kutatás előtt. Harmadsorban pedig a hiedelemtudás nagyon egyéni lehet a sajátos életút, élethelyzetek miatt.

A kutatási módszerekkel kapcsolatban egy példával is szeretném megvilágítani a helyzetet: a XIX–XX. század folyamán sokáig csak azt jegyezte le a kutató, hogy a boszorkánynak szarva van, arról lehet felismerni a lucaszékrelőt. Később ezt a tényt az elhangzott hiedelemtörténet formájában rögzítették, majd ehhez még társíthatták a kutatás körülményeinek ismertetését is, végül pedig azzal kapcsolatban is kérdéseket merültek fel, vajon a szövegbe foglalt, verbalizált hiedelemtudások pontosan adják-e vissza az esetleges cselekménysort, illetve a gondolatátársításokat, amelyek a valóságban egy-egy ember gyakorlatában, illetőleg tudatában éltek, valósultak meg.

Nem értelmetlen okoskodás ez? Hát nem az a lényege a fenti példának, hogy a boszorkány a szarváról ismerhető meg? Lehet persze, hogy igen, ám a kutatás időközben rájött arra, hogy szövegi megformáltság, valamint a hit-tartalom és funkció, azaz a használat között bizonyos összefüggések lehetnek. Ezért a mind pontosabb, sőt a körülményeket is megőrzítő szövegrögzítések újabb és újabb információkat hozhatnak felszínre, újabb és újabb értelmezéseket kínálnak a hiedelem-szövegeket elemző kutatók részére. E közléseknek ugyanis eltérő a szöveg-értéke, a funkció-értéke és a hit-értéke. A szövegi megformáltságból tehát esetenként ezekre az értékekre tudunk következtetni. Annak a hiedelemtudásnak, pl. amely úgy szól, hogy ha Medárdkor esik az eső, akkor még negyven napig esik, nyilván a szövegeértéke csekély, hiszen csupán egy egyszerű mondat. Hit-értéke is változó lehet, hiszen másként és másként vehetjük komolyan ezt a sok generációs tapasztalaton nyugvó megfigyélést. Funkció-értéke, azaz mennyire befolyásolja cselekedeteinket is éppen ezért eltérő lehet. Ezért nagyon jó, hogy Halász Péter lehetőleg teljes szövegkörnyezetében mutatja be a rögzített hiedelem-adatokat.

Hadd utaljak itt a néprajz sajátos kutatási módszerére és ebből fakadó speciális vonására. A néprajz, a folklorsztika az a tudomány, amely forrásait jórészt maga állítja elő. Miután egészen vagy részben szóbeliségben élő kultúrákat vizsgál, mindebből csak az tanulmányozható, elemezhető, értelmezhető, amit írásban rögzítettek is. A mesét, a balladát, a népdalt, vagy esetünkben a hiedelemmondát csak akkor tudom bármilyen szempontból elemezni, ha előbb rögzitem is azt: magnetofonra veszem, majd papírra leírom, s esetleg nyomtatásban közlöm is. Amit ilyenformán nem rögzíték, az a feledés homályába veszhet, megszűnik egyszer s mindenkorra az elemzés lehetősége is. S éppen ezért nem mindegy, hogy a rögzítést hogyan tesszem.

Miről is szól ez a könyv? Mi a hiedelem? Az ember úgy van, legtöbbször úgy vagyunk, hogy értelmezni szeretnénk a minket körülvevő világ jelenségeit, önmagunkat, érzelmeinket, félelmeinket, szorongásainkat, embertársainkat, a minket érő bajokat, betegségeket, de örömeiket is, s alkalmanként szembesülünk létünk nagy kérdéseivel

is: mi végre vagyunk a világban, mit hoz a jövőnk, mi lesz velünk halálunk után, és így tovább. Ha csak önmagunkba gondolunk bele, ezekre a kérdésekre adott válaszaink, másképpen a fejünkben lévő tudás igencsak sokféle forrásból áll össze: tapasztalatainkból, másoktól látott, hallott dolgokból, iskolai tanulmányainkból, olvasmányélményeinkből, prédikációkból. Nyilván nem volt ez másként és nincs másként régebbi korok, vagy más tájak embereivel sem.

Figy erősen a szóbeliségben élő kultúra esetében, mint amilyen a csángómagyarok anyanyelvi kultúrája, a tudattartalmak erősen hagyományosak lehetnek. Azaz az új tudás nem sopri ki a lejből a régi tudást, azok egymás mellett, egymással akár keveredve élnek. Egyfajta szinkretizmus alakulhat ki. A könyv több adata utal keresztény és nem-keresztény elemek összekapcsolására. E keveredés, vagy másképpen ismereteink forrásának vonatkozásában bizonyos tendenciákat meg tudunk fogni éppen napjainkban, amelyekre Halász Péter is utal példákkal: egyes füvek használatát a moldvai népi orvoslásban Maria Treben könyvéből eredeztethetjük. Ez éppen konkrét, igazolható, de sok más elem eredete bizonytalan, s ismeretlen is marad a kutatói megismerés előtt.

A hiedelem tehát a világ valamilyen értelmezésére vonatkozó tudásunk, igaznak vélt, de nem igazolható tudás. Kiegészítő párja az ismeret, amely igazolható tudás. A kettő terület között természetesen nem éles a határ, átlólynak egymásba.

A hiedelem nemcsak a transzcendenssel áll kapcsolatban, de az is benne van. Nemcsak a vallással van kapcsolatban, de a vallási hiedelmeink is részei általában hiedelmeinknek. A kettő között azonban jól különbséget tudunk tenni. Részben azért, mert környezetünk erre figyelmeztel, részben mert érezhetjük is a különbséget. A vallási és nem vallási (profán) hiedelmeinket nehéz azonban élesen elválasztani egymástól. Erre a kötet számos példát adhat. A hiedelem nemcsak tudás, hanem érzelem is.

A kutatás egyidőben elsősorban a hiedelmek normatív, azaz szabályozó szerepét hangsúlyozta. Ez a szerep természetesen létezik. A babára a rontás megelőzése érdekében például rózsafüzért tesznek. A szabályozó funkció azon alapul tehát, hogy tudom, létezik rontás, valakik megronthatják a kisgyermeket, ennek megelőzése érdekében használom a rózsafüzért. A példák sokasága olvasható még a normatív szerepre Halász Péter gyűjteményében, az elhárító, az ellávolító, a gyógyító és a jósló funkciókra.

De emellett értelmezem is világot, akár költői eszközökkel, amikor a növények és az állatok természetéről szólok, amikor a jövőre (termés, időjárás, egészség, jövődöbéli) jóslólok. S e szövegek a szép hiedelemmondák, például a búza kalászának, a nyárfának, a békának eredetéről, egyes tulajdonságairól. E hiedelmtörténetek esetében feltételezhetően a szövegek hit-értéke kisebb, mint a szövegi, vagyis esztétikai értéke. E történetek a

költészet síkján adnak magyarázatot bizonyos jelenségekre.

Halász Péter könyve mindezeknek a fentebb említett elemzési és értelmezési szempontokhoz számos fontos adatot szolgáltat. Nagyon jónak tartom, hogy alkalmazkodott a hiedelemközlések eddigi szisztémájához, nem akart mindenáron új rendszert kialakítani. Ezáltal lehetővé vált könyvének adatait a korábban megjelent hiedelemmonográfiák adataival összehasonlíttani.

De miről is szól? A könyv legfontosabb része a csaknem 2000 adatot tartalmazó adattár. Az átutalásokkal természetesen ez még több is, de a korábbi szakirodalom gondos mérlegelése után a közlésre választott technika az ismétlést nem teszi lehetővé, annál inkább megköveteli az átlíthatóságokat. Pl. pénteken nem szabad haját mosni és fésülni – közlés szerepel előbb a tisztálkodásnál, de utaló szó van rá a pénteki napnál is. A bevezetőben Halász Péter röviden utal a táj és a moldvai magyarság történetére, a moldvai magyarok hiedelmeinek kutatástörténetére, majd pedig röviden jellemzi a rögzített adatokat. Ez a hiedelemanyag, írja Halász Péter, elkíséri a moldvai magyarokat a születéstől a halálig, sőt azon túl is. Jellemzi egy egységben látó szemlélet, s gazdagnak mondja a tapasztalatokon nyugvó megfigyelésekben. Hiszen attól függött mindennapi megélhetésük, hogy jól ismerjék a természetet, az időjárást, a gondjaikra bízott jószágok viselkedését. Ebben a világban nagyon nagy szerepe van a hasonlóságnak, amelyet megint példák sokasága érzékeltet.

Az adattár néhány kutatópont, néhány moldvai falu eredetmondáját beszél el. A földi világ után a másvilágra vonatkozó hiedelemtudást ismerhetjük meg. Ez egy alapvetően keresztény képzetanyag, amelyben sok középkori vonás megőrződött (pl. a magzatelcsináló anyáknak a másvilágon meg kell enni gyermeküket). A természeti világ, a növényekre és az állatokra vonatkozó hiedelemtudás rendkívül színes, jelezvén, hogy a moldvai magyarok alapvetően gazdálkodók, akiknek megélhetésük függ a természeti környezet alapos ismeretétől és annak befolyásolásától. Az emberi világra vonatkozó hiedelemanyag is rendkívül gazdag. Különösen a betegségre, az egészségre, s az emberi élet egész folyamára, annak a születéstől a halálig egyes állomásaira vonatkozó néphitanyag. Az álmok, a jóslások és a jóvendölések már a természetfelettivel kapcsolják össze az embert. A mítikus lények hiedelemnyaga példázza talán legjobban azt a szinkretizmust, amelyben keresztény és nem keresztény, ortodox és katolikus egyaránt keveredik, s számos archaizmus megfigyelhető. Addig, amíg a jeles napok, a nagy napok hiedelemnyaga meghatározóan keresztény, az egyes napok, de még inkább a napszakok, főleg a napfeljötté és a naplemente hiedelemnyaga nagyon ősi képzeteket őrzött meg.

Halász Péter bevezető tanulmányában utal a moldvai hiedelemanyagból kiolvasható általános magyar jellemzőkre, ezek egy része általános euró-

pai hiedelemanyag, de a népcsoport sajátos története és társadalmi helyzete folytán megfigyelhető táji sajátosságokra, az ortodox valláshoz köthető, s ezért valószínűsíthető román átvételekre.

Halász Péter nagyon bölcsen nem általánosít, tudja: nem azt írta le, amit a moldvai magyarok e hiedelemvilágból tudnak és ismernek, hanem azt, amit ő ebből rögzíteni tudott a mintegy félszáz települést érintő, s több évtized alatt folytatott terepkutatása során. Ez a rögzített anyag azonban egy gazdag, változatos, az élet minden területét érintő, színes hiedelemtudást mutat. Jó forrás a későbbi részletező elemzéshez, amely az eddig rögzített és kiadott, vagy a még kéziratban lévő feljegyzésekkel együtt nagymértékben hozzájárul a moldvai magyarok hiedelmeiről szóló ismereteink kibővítéséhez.

S nem utolsó sorban a szövegközlés módja miatt az érdeklődők számára is érdekes olvasmány lehet, amely bepillantást enged egy táji csoport gondolkodásmódjába, sejtetni engedí világképüket. Sőt, az átutalási rendszere miatt akár sajátos összefüggések felfedezésére is sarkallhat, hiszen hiedelmeink rendszerszerűen szerveződnek. Sajátos tájnyelvük, sajátos viseletük mellett hitviláguk is jellemzi a moldvai magyarok kultúráját. A művelt nagyközönség is kapott egy értékes könyvet.

Mégis azt mondom, a General Press Kiadó nem egy lektürt adott ki, amit napok alatt elkapkodnak, de nagy szolgálatot tett a folklorisztikai kutatásnak: közkinccsé tette Halász Péter éventezes kutatómunkával összeállított, nagyon gazdag anyagot tartalmazó moldvai hiedelemgyűjtését. Köszönet érte a szerkesztő *Benda Lucának*, s a kiadó minden munkatársának is.

A legnagyobb köszönet pedig természetesen az adatok rögzítőjét, *Halász Pétert* kell, hogy illesse.

(General Press Kiadó, Bp. 2005.)

Barna Gábor

Tatabánya történelmi olvasókönyve I.

Az elődtelepülések élete a szénbányászat kezdetéig. Összeállította, bevezető jegyzetet írta: *Gyüsi László*.

Tatabánya város történelmének, honismereti helytörténeti irodalmának egyik legújabb, s mindenképpen alapvető, hosszú évek óta várt kötete a most megjelent történelmi olvasókönyv. A nem csak a város és Komárom-Esztergom megye számára jelentős és remélhetőleg mérhető eredményeket hozó, szemléletformáló kötet kiadását támogatta Tatabánya Megyei Jogú Város Önkormányzata. E munka polgármesteri felkérésre íródott majd négy esztendőig. Alkotóját, *id. Gyüsi Lászlót* aligha kell bemutatni a honismereti mozgalom tagjainak, kis hazánk helytörténeti-történeti érdeklődésű, s azt művelő szélesebb közönségnek.

Id. Gyüsi László az 1960-as években kiteljesedő honismereti mozgalom régi elkötelezettje, a Komárom-Esztergom megyei helytörténeti kutatások meghatározó személyisége. Legalább 40 éve rendszeresen kutat és publikál tudományos könyveket, tanulmányokat, cikkeket.

Az ő MTA VEAB-díjjal és Honismereti Munkáért kitüntetéssel elismert gazdag életművének is fontos állomása e kötet. Korábban tanárként, több éve már főállású helytörténéssként a tudomány művelésével foglalkozott s foglalkozik több más témája mellett Tatabánya város története egy-egy szeletének elemző bemutatásával is. Eddig ismeretlen forrásokat közlő cikkei, részösszefoglalásai folyamatosan jelennek meg szaklapokban s a városi hetilapban is. E kötet szervesen következett szerzője megelőző forrásfeltáró, rendszerező munkásságából, tudományos kutatási eredményeiből.

Szükségessé tette e munka megjelentetését az is, hogy az 1972-ben megjelentetett város-monográfia, tanulmánygyűjtemény tematikájában, szerkezetében s tényanyag tekintetében is hiányos, nem felel meg mai ismereteinknek. Az elődtelepülések (ma Tatabánya városrészei) múltjáról kevés és pontatlan ismeret közül. A munkásmozgalom történettel és az ipartörténettel szemben nem érdemi szerint kezeli a bányanyitásig eltelt időszak történéseit. Egy tudományos igényű, az élet minden területére kiterjedő monográfia megírására az azóta eltelt időszak évfordulói nem teremtettek módot és lehetőséget. E tény is aláhúzza *id. Gyüsi László* ettől eltérő műfajú, de azt mintegy megalapozó kötetének jelentőségét.

Nemcsak a tatabányai, de az egész megyei helytörténeti irodalomban ritkák az ilyen nagy ívű forráskiadványok. Természetesen a gazdag településtörténeti irodalomban születtek megyénkben különböző mélységű – sokszor kevert műfajú – forráskiadványok is tartalmazó a millennium és az ezredforduló ihlette kiadványok. A Komárom megyei helytörténeti olvasókönyv (1990), melyet *Gyüsi László* is felhasznál, képvisel hasonlóan egynemű műfajt. Említhető lenne még az Esztergom vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztáit feltáró sorozat és gondozója a Megyei Levéltár. Így némi túlzással azt állíthatjuk: *id. Gyüsi László* „egyszemélyes intézményként” készítette el hézgapótló munkáját.

A kétkötetes tervezett olvasókönyv első kötete a történelmi előidőktől a szénbányászat megjelenéséig, a XIX. század végéig közlő válogatott forrásszemelvényeket, szöveges- és képi dokumentumokat, leírásokat, adatokat. A bevezetés vázlatos áttekintést ad Alsó- és Felsőgalla valamint Bánida történelmééről. Ezt követően történeti földrajzi leírásokkal mutatja be a tájat, a második fejezetben pedig a könyvek nevezetességeire hívja fel a figyelmet. A harmadik fejezettel kronológiai sorrendben tárja elénk a régmúlt részéit-, majd történelmi emlékeit. A negyedik rész idézi a középkori települések életét krónika és oklevél részletek, birtoktörténeti iratok segítségével. Ezt követi a magyar

és török források segítségével a hódoltság korának bemutatása. Az újjátelepült falvak sorsa a XVIII. században című fejezetben a jobbágyviszonyokat jellemző összeírásokat, jegyzőkönyveket idéz. A XIX. század igen gazdag levéltári forrásai közül ugyancsak az úrbéri viszonyokat jellemző válogatott anyagokat találunk. Kitérően sikerült a szerzőnek itt is a válogatás, hiszen korábbi kutatásai alapján ez az a korszak, amelyre a leginkább „rálátt”. Ennek az időszaknak a forrásait használta korábbi kutatásaiban. Itt már új típusú forrást, a statisztikát is felvonultatja az elődtelepülések népességi adatainak idézésekor.

A fejezetek elején eligazít a korszakról és forrásanyagáról. Mindenhol a legfontosabb és legjellemzőbb iratokat és részleteket válogatta egybe. A történelmi korok főbb jellemzőinek ismertetése, bemutatása révén bárki fogalmat alkothat történelmi-helytörténeti jelenségekről, jól tájékozódhat okok és következmények között.

Szinte kézen fogja az olvasót, így vezeti át évszázadok dokumentumain. A mintaszerű alapos-sággal válogatott, élvezetes, tanulságos anyagot kitérően fűzi egybe értő jegyzetekkel, tanári magyarázatokkal. Így lényegre figyelő szoros kapcsolatot alakít ki az olvasóval. Mindez megkönnyíti a szövegek értelmezését, az anyag feldolgozását. Mert arra szánták. Iskolai feldolgozásra, történelmi-helytörténeti órára készült művet vehetünk kézbe általa. Megkönnyíti a pedagógus munkáját, amennyiben jól eligazít a korábbi feldolgozások eredményei és eredeti levéltári anyagokból vett korrekt szövegek közt. Azzal, hogy egy történelmi eseményről két forrást is idéz, nemcsak a térség kapcsolatrendszerét mutat rá, de felhívja a figyelmet az összehasonlító elemzés módszertani szükségességére. Messzemenően tisztában van a forrásadottságokkal, azok tipológiájával. Tárgyilagos szemléletmódjával pedig segíti a tudományos kutatást, azok eredményeinek összegzését. Új anyagaival, széleskörű tényfeltárással, tényszerűségével, tárgyilagoságával segíti a már régóta esedékes várostörténeti monográfia megalapozását. Adott közösségek, az elődtelepülések (Alsó- és Felsőgalla, Bánhida, ma a megyeszékhely kerületi) identitását erősíti, értékkendijének változását mutatja.

Összefoglalóan elmondható: a latabánya történelmi olvasókönyve I. kötet hármast szolgál. Kiváló oktatói segédanyag, a tudományos kutatást támogatja és ismertető erőnyelvre tekintettel szélesebb olvasóközönség is haszonnal forgathatja. Közérthetősége és tudományos igénye jól kiegészítik egymást. Szemléletmódja, tartalmi és szerkezeti sajátosságai, világos stílusa miatt nemcsak a latabányaiaknak, de mindenkinek ajánlható. Várjuk a II. kötetet!

(Latabánya, 2004.)

Dr. Horváth Géza

KESZI SÁNDOR Életforgók I-II.

A Komárom megyei Naszvad község Trianon után Csehszlovákiához került, itt született a szerző 1930-ban. Nyelvésznek tanult. Mindjárt könyve elején megismertet szülőföldje dialektusának sajátosságait, s a továbbiakban következetesen ebben a palóc nyelvjárásban beszélgeti a család tagjait, a szomszédokat, s ezekkel (meg az ízes ragadványnevekkel stb.) teremti meg a maga filológiai couleur locale-ját.

Alig néhány lapnyi bevezető után belemeríti az olvasót a két-három esztendő fali gyerekek életébe. Nem véletlen, hogy a legkorábbi alapemlék itt az *ubony*, ez a szoknyszerű, hátulgombolós (s ezzel minden ekkori fiziológiai probléma automatikus megoldását magában hordó) ruhadarab.

A „cselekmény” olvasmányos, fél-, egyoldalas fejezetkék révén gördül tova. (Kár, hogy címeiket nem látjuk viszont egy, akár az egyes kötetek végén közölt tartalomjegyzékben.) Közülük egyesek a jellemfejlődés apró lépéseit rögzítik, mások a legjobb néprajzi hagyományokat foltyatják úgy, ahogyan Keszi Sándor bámulatos memóriájába belepecsételődött az ottani és akkori tárgyi élet ezernyi fontos aprósága.

Ezekre a gazdagon dokumentált részletekre csupán nagyon felsorolással lehet utalni: a ház berendezésének szinte fotográfusi pontosságú leírására, a kiskert rendjére, a részartó munka meg a cséplések arrafelé honos megszerzésére és így tovább. (A gőzgép felrobbanásáról, amit pedig apjától hallott, szinte a szemtanú éles részmelegfigyeléseit osztja meg velünk.) Már saját vizuális emlékei nyomán meséli el – helyenként csaknem egy kézikönyv szakszerűségével – a „fecskerakott” házak felhúzását, a kútépítést, a lópatkolást. Megismerjük a gyerekek akkori játékeit, a sivar hétköznapokra némi változást hozó naptári ünnepeket, meg a sajátos lakodalmi szokásokat.

A múlt ködébe süllyedt fejezetként éled fel az elemi iskolai tanulás, benne az ülésrend, a reggeli-re fokhagymával kent pirtott kenyér, a fegyelmet tartó (fenekesi, tenyerest, körmöst „mérő”) nádpálca, a társadalmi különbségek első, kézzel tapintható megnyilatkozásai. A kétnyelvű bizonyítvány lapjai a jegyeken túlmenően is sok mindenről árulkodnak. Valamennyi tanítóról fényképekkel kiegészített szóbeli képet ad. És hogyan is maradhatna ki az életből a foci meg a fűvőzenekarban muzsikálás öröme?

A szerény gasztronómiai fejezetkék arról adnak hírt, hogy az édesanya találekonyasága révén az általános szegénység közepette is mindig akadtak olyan finomságok, mint a káposztás béles, a költ kalács olajjal sütvé, az olajos bréván.

A gyerek szemével fokozatosan kitárul előttünk a „nagyok” világa: a szomszédok általános, meg szűkebb értelmű erkölcesével, a legényvirtusból fakadó szurkálások, a távoli város látörés-re

vén megismert kórháza, a „magyarok alatt” bevezetett s már a háború levegőjét tehelő levente-fogalkozások. És be-betör a közelmúlt történelem: a nagyapa felidéri az első világháborút, az orosz polgárháború borzalmaival, 1919 és a Horthy-világ emléképeit.

Látjuk, amint a nagybácska, serdülő gyerek már a komolyabb ház körüli munkákba (szilvaörzés meg lekvárfőzés, tuskóhasogatás, kendertilolás) is bekapcsolódik, és fokozatosan belélt a felnőttek egymás közötti viszonyaiba is, legyenek azok a tulajdonnal, a munkával vagy éppen a szexualitással kapcsolatosak.

A „mi legyek?” ekkortájt felmerülő nagy kérdés a keserű evidenciával járul, hogy továbbtanulni úgyse tud, hiszen a polgáriba vagy gimnáziumba beadott falubeli gyerekek – hosszú idő tapasztalata szerint – átlag évi egy hold földet „tanulnak el”. (S nekik összesen csak 3,5 holdjuk volt.) Marad tehát a napszámba járás. S jön a mindenki feje fölött fenyegető vesz, a már dörpésével odaérrő háború, a nyilasok hatalomra jutása, apja bevonulási viszontagságai, német katonák kvártélyozása a házban, saját bunkerépítés, puskarejtegetés, letartóztatás – s a csodaszzerű megmenekülés a majdnem biztos kivégzéstől. Mindez a friss élmény felelevenítésével, mintha tegnapi eseményt mesélne.

Hogy az 1945-ös hatalmváltás szinte fájdalommentesen érinti a családot, hogy apja is hamarosan hazaér, mindez már nem képes visszahozni a harmincas évek szegénységében is stabil élettformáját, mert hamarosan vége szakad a család naszvadi korszakának.

Eljön 1947, amikor a népek feje fölött megkötött „egyezség” szerint erőszakkal kitelepítik a falu lakosságának 3/4-ét. Az 5800 lakosból Csehország távoli megyéibe deportálnak 1100-at, 3300 lelket pedig (ez 585 család) Magyarországra, 35 faluba szétszórvva telepítenek át. Ennek krónikája is egyszerűen frissen riportszerű, s mint a könyv többi fejezetében, korabeli feljegyzésekből vett, vagy levéltári kutatásokból nyert pontos számadatokra épül.

A II. kötet első fele ad számot arról, hogyan próbál megkapaszkodni a néhány naszvadi család a szigetvári járás azelőtt soha nem hallott nevű kis falujában, Boldogasszonyfán. Betelepedésük a nagy politikai láncreakció része: amikor odaérkeznek a számukra kijelölt házhoz, a sváb tulajdonost éppen akkor kergetik ki onnan. A friss szem még rögzíti a számára új mozzanatokot: a klumpahordást, a sváb népviseletet, a májusfa állítást, a helyi fiatalok szokatlanul szabados erkölcsseit, a gabona- és szőlőtermesztés sajátos itteni vonásait. A családban hamarosan megszületik az első itteni gyermek, amiből mindenki azt a bölcsességet szűri le, hogy „Nem lesz visszatérés Naszvadra!”

Am hamarosan megcsapja őket a mezőgazdaság szétrázásának előszele. Már nemzeti zászlók alatt adják be a kicsépett búzát. Állami ellenőr ke-

resi a zsiszikes gabonát. S az egyik fejezetcím ilyen keserű konkluziót idéz: „A földművelésből nem lehet megélni.” A fiatalok belekóstolnak a falusi ifjúsági mozgalomba. Mindkét testvér a földműveszövetkezetről helyezkedik el. Sándor egy ideig ott lesz ügyvezető elnök, apját pedig a falu tanácselnöki teendőivel bízzák meg. Ezzel a család már egészen más szociális státusba kerül.

A szerzőt katonai akadémiára hívják tanulni, ám ott legnagyobb meglepetésére „politikailag megbízhatatlannak” nyilváníttják, mivel Csehszlovákiából telepítették át. Az induló szakérettségi tanfolyamra jelentkezik, s váratlan, csak az akkori helyzet furcsa logikájából következő döntés értelmében enélkül is felveszik egyetemre, tanári szakra.

Innen kezdve már egészen új történet kezdődik. Az érettségizett (de legalább egyéves szakérettségi tanfolyamot végzett) társaival szinte éj-jel-nappali versenyfutásban, s mégis csupán araszolgatva hozza be végzetesnek tűnő lemaradását.

Ennek, valamint a remélhetőleg közelesen olvasható második résznek a recenzálása már egy másik társadalmi közeg érdeklődésére számot tartó lapba, a *Szegedi Egyetembe* való.

Befejezésül tegyük hozzá: egy mutató megemelte volna a könyv gyakorlati használhatóságát, talán nem is az itt szereplő nevék (ezek teljességre törő felsorolása túlságosan felduzzasztotta volna), hanem a benne foglalt legérdekesebb ismeretek és leírások összegzései a megfelelő lapszámokkal.

(Bába Kiadó, Szeged, 2005.)

Fenyvesi István

BALOGH LAJOS: Büki tájszótár

A honismereti kutatók számára mindig nagy öröm egy tájszótár megjelenése, hiszen ők igazán tudják, mennyi munka van az ilyen szótárakban. Nem véletlen az sem, hogy a szülőföld történetéről írott helytörténeti monográfia vagy a nép szókincsét megőrző tájszótár szinte egy életmű eredményeként születik meg. Balogh Lajos, a Vas megyei Bük szülőtte betvenéves korában adta szülőfalujának ezt a szép ajándékot, ám minden eddigi nyelvészeti, nyelvjáráskutatói munkájában emlegeti ezt a községet (ma már híres gyógyüdülő), ez örök viszonyítási pont számára.

Mielőtt a szótár szakmai értékeit ismertetném, el kell mondanom: számomra, de – úgy vélem – minden beleolvasó számára nyilvánvaló, hogy ennek a szótárnak minden során átsúti a szülőföld szeretete. Ezt a szótárt valóban érdekes és érdemes olvasni, a büki tájszavak segítségével megismerjük az 1950-es évek kisparasztfainak mindennapi világát, hétköznapi munkájukat, ünnepi szokásaikat. Mindez olyan hitelesen tárul elénk, mintha nem is egy Budapestre szakadt tudományos kutató írta volna, hanem egy ma is hagyományos esz-

közökkel gazdálkodó büki polgár. Aki személyesen ismeri Balogh Lajost, az nem csodálkozik ezen, ugyanis ő – aki a magyar dialektológia és szociolingvisztika szaktekintélye – mindvégig szoros kapcsolatot tartott szülőföldjével, örökségét megtartotta, jelenleg szinte többet tartózkodik Bükön, mint a fővárosban. Erről így vall szótára első oldalain: *„Nyelvész pályám kezdete óta – idestott több mint negyven esztendője – gyűjtögetem szülőfalum tájszavait, a jellegzetes szószerkezeteket, szólásokot, közmondásokat. Elég gyakori büki utazásaim során bőven volt alkalmam, hogy megfigyeljem a körülöttem élők beszédét, főként a családom tagjait. Ismerős volt a nyelvi ismerősök a tájszavak, hiszen gyerekkori emlékek kerültek elő egy-egy szó, kifejezés hallatán. Szinte mindig kisebb-nagyobb szövegekkel tértem haza, otthon cédulákba írtam, ábrécebe rendeztem a gyűjteményemet.”*

A szerző is említi, hogy az utóbbi években a magyar dialektológiában mélyen vita alakult ki a tájszó fogalmáról, a tájszótárak készítéséről. Vannak, akik szigorúan nyelvészeti alapon kezelik meg a témát, az ún. „valódi tájszókra” összpontosítanak, az „alaki tájszavakat” elhagyják, ezzel erősen leszűkítik anyagukat. Többletként nagyobb hangsúlyt helyeznek a tájszavak szociális elterjedtségének, használati körének (visszaszoruló, kihalt, újabb), stílusértékének vizsgálatára. Mások a tájszótárt nem csupán nyelvészeti műfajnak, hanem speciális honismereti adattárnak is tekintik, és a néprajzi szókincs bemutatását összekapcsolják a hozzá tapadó népi kultúra (a hagyományos paraszti gazdálkodás tárgyai, munkaműveletei, a népi táplálkozás, a népszokások stb.) rövid, lexikon-szerű bemutatásával. Balogh Lajos a középutat választotta: tájszótára kielégíti a nyelvújrási lexikológia legfőbb igényeit, kiválóan szerkesztett és dokumentált anyagot ad közre, a tájékozódást pedig gazdag utalószórendszer segíti. A köznyelvel és más tájszótárakkal való összevetést sokféle módon szolgálja: a szócikkeket a köznyelvi, vagy ennek hiányában a köznyelvhez közeli alak vezeti be, a tájnyelvi alakot dőlt betűvel, fonetikus nyelvújrási lejegyzésben adja. Általában a hangszínváltozatokat nem jelöli, csak a fonémakülönbségeket (a tájszótárakban ez a helyes eljárás), de a vidéket jellemző kettőshangzó-ejtést következetesen visszaadja. A tájszavak jelentését köznyelvi meghatározással és példamondattal szemlélteti.

Itt állunk meg egy szóra! A szavakhoz kapcsolt kényszerű példamondatok más szótárakban néha bizony mesterkéltnek, „esinált”-nak tűnnek, Balogh Lajos példamondatai azonban valóságosak, látnivaló, hogy a szerző ezeket élethelyzetből merítette. Pl. *gerezdül tn ige* 'reszel, köszörül, karcol <a torok>'. *Igen gerezdül a torkom, lehet hob beteg leszék.* (ritk. arch.).

A Büki tájszótár nagy értéke, hogy jelentős számú frazeológiai kapcsolatot (állandó szókapcsolatok, szólások és közmondások) találunk benne, ezekből sok a helyi, a környékbeli, más vidéken ismeretlen frazéma. Pl. *Lé van a bagol.* 'A tartozás ki van elégítve': keletkezése, magyarázata egy helyi

anekdota. Nr. rövidítés után néprajzi megjegyzések, a címszóhoz kapcsolódó magyarázatok következnek, elsősorban ezekben rejlik a szótár honismereti, néprajzi értéke. A mai fiatalabb nemzedék számára kitűnő ismeretterjesztés, a helyi kulturális múlt felidézése. Néhány példát idézek: *abrak*, *acatböködés*, *aproszentek*, *aszalék*, *asszonynap*, *asztag*, *bába-asszony*, *lucásás*, *regölés* stb. Vagy következzen egy tallózás a valódi tájszavak köréből (ezek többségével a hivatásos nyelvjárókat is most találkozik először): *ablegin* 'süteményféle', *babócs* 'bögoly', *babakaesi* 'szártalan kankalin', *bacóság* 'hutaság', *baklós* 'bojtos', *bénga*, *béngás* 'beteges', *billenácsik* 'krumplisnudli', *bongyor* 'mangalica', *börzöget* 'a szénának lekaszált, száradóban lévő fűvet villával fölpiszkálja, hogy jobban száradjon', *büziál* 'a szél enyhén fúj', *csifrinka* 'rossz hírű, fiatalabb nőszemély', *celőke* '50–60 cm hosszú vastagabb hot, marhát kutyát szoktak ütlegelni vele', *csiápos* 'beteges, nyiszlett, fejlődésben visszamaradt', *csobán* 'vizesvödör', *csint* 'fejlődésben visszamaradt <állat>', *dobzó* 'vadszilva', *döher* 'ormótlan, nagy testű <ember> stb.

Bük a magyar nyelvterület szélén, az osztrák határtól 15 km-re helyezkedik el. Szókészletének sajátossága, hogy jelentős számú német jövevényszót foglal magába, ezt szókincsréteget a szerző nagy gondnal felkutatta és szótározta. A szócikkekben – mivel ez leíró szótár – természetesen nem közöl szövegtést, de a jellemzőbb szavak német köznyelvi formáját, a vö. rövidítést követően közli velünk, ezért az Olvasó köszönettel tartozik. Pl.: *alezanc* *alézanc* állományként használt névszó 'mindegy'. *Nekém alézanc.* – Vö. német: *alles* *eins* 'mindegy'; *frisling* fn. '60–70 kg. körüli süldő' (arch.). Vö. német *Frischling* 'süldő'; *virtigli* *virtikli* 'igazi, valódi'. *Ez év virtikli paraszti!* Vö. német: *Wirklich* 'igazi, valódi' stb. *„A szókészletet ért német hatás elsősorban azzal magyarázható, hogy a trianoni határok kialakulása előtt a bükiek élénk kapcsolatokat tartottak fenn közeli, német nyelvű településekkel. Intenzív volt az árucseré-forgalom, fiatal lányok szegődtek el családunk ezekbe a falvakba. Egészen az I. világháborúig működött a cseregyerekségi intézménye. Német anyanyelvű gyerekek jöttek a faluba családi környezetben magyar szót tanulni, magyar gyerekek pedig tisztosították ezt a német tanulás szempontjából. Ilyen körülmények között figyelemre méltóak azok az arenális szókölesztrák, amelyek közvetlenül a német anyanyelvű lakossággal való érintkezés következtében kerültek be a büki nyelvújrási szókészletébe, például: hángördül, síhánzli, lucsi stb.* – írja a szerző. A német eredetű jövevényszavak szótári jelenléte a témakör további vizsgálatát is lehetővé teszi, kínálkozik az összehasonlítás a nyugati nyelvújrási régió más tájszótáraival (pl. *Imre Samu*: Felsőöbri tájszótár, *Kiss Jenő*: Mihályi tájszótár stb.), érdekes lenne a zalai, somogyi és tolnai szótárakkal is összevetni, vajon meddig terjed és milyen mértékű a német nyelvi jövevényszók beáramlása.

A Dunántúl területéről eddig megjelentetett különféle tájszótárak, regionális nyelvtanulások

alapján bizonyos tájszavakról már meg lehetne állapítani elterjedésüket, össze lehetne állítani a nyugati nyelvjárási régió jellegzetes tájszavainak jegyzékét. Az egykori néprajzkutatók szokták mondani, hogy az Ormánság addig terjed, ameddig a *bikla*. Balogh Lajos büki tájszótára szerint arrafelé a kuglófot *kugli* néven emlegetik, a szóalak elterjedésének keleti szélét én a somogy-zalai megyehatárnál lettem föl, tehát tréfásan mondhatnánk: addig terjed a nyugati nyelvjárási régió, ameddig a *kugli*, mert Somogyban ezt már csak *kuglófnak* nevezik. Persze, ez csak egy ötlet, sok-sok bűvárkodás kell ahhoz, hogy megbizonyosodjunk, járható-e ez az út.

A földrajzi nevek gyűjtői, a helytörténeti kutatók meglepéssel tapasztalhatják, hogy a település helynévanyaga is – bár ezek nem köznevek, hanem tulajdonnevek – helyet kapott a Büki tájszótárban. Balogh Lajos közli még a környező települések népi nevét, és azt, hogy a helyi használatban

milyen ragokat kapnak, pl. *Bő Bű, -be, Bük -re, Cák, -ro* stb. Ezzel a helynevek nyelvtani szabályokkal le nem írható, helyi szokásoktól függő használatában is eligazít bernünket.

A szótár bevezető írásai rövid, de szemléletes összegezést adnak az elmúlt évszázad helyi történéseiről, arról az időszakról, melynek terméke a bemutatott tájszókincs. A helyi nyelvjárás főbb sajátosságainak ismertetése, a szavak lejegyzése minden igényt kielégít, tapasztalt nyelvjárás-kutató munkája. Dícséretes az a lokálpatrióta szemlélet is, mely a kiadás megvalósításában nyilvánult meg: Gyurácz Ferenc, a Vasi Szemle főszerkesztője egy igazán értékes munka megjelenítését segítette elő, „átvállalva a szerzőtől a könyvkiadás gondjait”. A könyv kiadását Bük Nagyközség Önkormányzata és a Magyar Nyelvtudományi Társaság is támogat-ta.

(Vasi Szemle Szerkesztősége, Szombathely, 2004.)

Király Lajos

Felhívás a „klebelsbergi” iskolákhoz

Graf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter, a XX. század első felének legjelentősebb művelődéspolitikusa terjesztette az országgyűlés elé és fogadtatta el „az 1926. évi VII. tc. a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról” szóló törvényt, amelynek értelmében öt év alatt több mint ötezer oktatási objektumot (tantermet és tanítólakást) kellett felépíteni. A nemzet példátlan áldozatkészségéből induló munka nagy lendülettel folyt, már az indulás évének októberében átadtak 361 külterületi iskolát és „az 5000. népiskola ünnepélyes felavatása a kormányzó, Horthy Miklós és a kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno jelenlétében 1930. október 25-én 14 órakor a zsűfaliság megtelt tornacsarnokban megtörtént.” – tudósíthatott az örömteli hírről a *Szegedi Új Nemzedék* című újság.

2005-ben már 75 éve, hogy mindez történt *Szegeden a Rókusi Iskolában*. Az új iskolaépület átadásával szimbolikusan felavatták az előző öt évben épült ötezer objektumot is. Szeretnénk méltóképpen emlékezni a hajdani eseményekre és az eltelt háromnegyed évszázadunkra. Szeretnénk felkutatni a többi 4999 „objektumot”! Tudjuk, hogy sok közülük – főként a körzetesítés következtében – már az enyészeté lett. De talán vannak még hirmondók, akik emlékeznek létrejöttükre, virágzásukra és működésük végnapjaira, utóljára ott működő tanítóikra? Vajon hogyan hasznosultak a masszív építmények bezárásuk után?

Kérjük az illetékes önkormányzatokat, amelyek területén utóljára működtek ilyen intézmények, adjanak hírt, mikor zárták be, hányan jártak oda utóljára, ki volt az utolsó tanító, mi lett az iskolával?

Kérjük a már bezárt klebelsbergi-iskolákban tanító tanítókat, írjanak rövid beszámolót, küldjenek fényképeket a hajdani iskola életéről!

Kérjük a volt tanítványokat, számoljanak be diákkori emlékeikről, amik ezekhez a klebelsbergi-iskolákhoz fűződnek!

Kérünk valamennyi ma is működő olyan iskolát, amely az 5000 „testvér” valamelyikeként ápolja a klebelsbergi hagyományokat, hogy ünnepeljen és emlékezzen velünk együtt!

A hiteles dokumentumok gyűjteményét szeretnénk kiállítani, közkinccsé tenni. Minden segítő, együttműködő jelentkezését várjuk az alábbi címen:

Levelezési cím: *Kókai Gyula* igazgató, Rókusi Általános Iskola, 6724 Szeged, Kossuth Lajos sgt. 37. Telefon/fax: 62/541-500; 62/541-501; E-mail: rokus@rokus-szeged.sulinet.hu – Honlap: www.rokus-szeged.sulinet.hu Kapcsolattartó tanár: *Juhász Nándor*: juhasz@rokus-szeged.sulinet.hu

Honismereti Bibliográfia

Agárdy Sándor: Suhogó idő. Emlékek, adatok, dokumentumok Tornyospálca község múltjából. Tornyospálca 2003. 390 old.

Anzik Albert: Livada – Sárközülak. *Partiumi füzetek* 36. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, az Anzik Alapítvány, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Nagyvárad-i Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2005. 28 old.

Aracs. A délvideki magyarság közéleti folyóirata. Kiadja a Logos Grafikai Műhely. Tótfalu 2004. 3. sz. 104 old. – A tartalomból: *Turi Gábor:* Az érem másik oldala: A kisebbségvédelmi törvényben és a nemzetközi egyezményekben rögzített nyelvi jogok hétköznapi gyakorlása a közigazgatásban és a közszolgáltatásban; *Mirnic Károly:* A magyar tárgyi szimbólumok megsemmisítése a Délvidéken; *Jakus Lidia:* Csak egyszer vagyunk fiatalok, utána már merészet kell találnunk: A fiatalok erkölcsi normáinak felmérése és az adatok statisztikai feldolgozása; *Kerekes József:* Időszzerű feljegyzések: Falirák és kisebbségverők; *Matuska Márton:* Zsablyai genocídium; *Beszédes Márta:* A boszniai pokol ösvényein.

Aracs. A délvideki magyarság közéleti folyóirata. Kiadja a Logos Grafikai Műhely. Tótfalu 2004. 4. sz. 116 old. – A tartalomból: *Csámpai Ottó:* Nemzet és nemzetizdat; *Sebestyén Mihály:* Közéleti mítoszaink – különös tekintettel a romániai magyarság tudat- és kedélyállapotára s talán némi okulásul másoknak is; *Csapó Endre:* Minden elkenődik... [A Benes-dekrétumok és az EU]; *Milován Sándor:* Az Európai Unió és a kárpátaljai magyarság; *Juhász András:* Isten tenyerein: Geopolitikai határaink képzeteinek változásairól; *Hajnal Virág – Papp Richárd:* „Nekem úgy szmétel, ha valaki úgy keverten beszél”: Egy Szerémségben élő magyar közösség [Dobradó] kulturális antropológiai kutatásának tanulságai sorskérdéseink szempontjából; *Gubás Jenő:* Kis délvideki magyar korrajz; *Mirnic Károly:* A Délvidék jövője: A magyar kisebbség meg-megújuló utóélete és a többségi szerb népesség koravén előélete; *Szoboda János:* Vétó a [nemzetiségi] erőzítő ellen; *Mészáros Zoltán:* A magyar cselekvésképtelenség történelmi gyökerei és leküzdésének lehetőségei; *Kovács Nándor:* Miként megmaradni? – Kerestény magyar értékrend nélkül semmiképp; *Szöke Anna:* A tolerancia kontaktónái; *Szedlár Rudolf:* „Hogy mindnyájan egyek legyenek”: A református egyház az új évezred küszöbén; *Vajda Gábor:* A jóra való zsarolás taktikája; Polgári szervezeteink a jövő szolgálatában; *Gubás Jenő:* A délvideki magyarság esélyei II.; *dr. Ricz György:* Csak egy egészséges, szaporodni képes közösségnek van jövője; *Kerekes József:* A magyarokat elkergetik, ugye?; *Mihályi Katalin:* Mindig a jó oldalon álltam: Szabolcsky Ferenc a történelem sodrában.

Aracs. A délvideki magyarság közéleti folyóirata. Kiadja a Logos Grafikai Műhely. Tótfalu 2005. 1. sz. 108 old. – A tartalomból: *Kiss Jenő:* A magyar nyelv az Európai Unióban; *Kovács Zoltán:* Sorskérdésünk a népesedés; *Gubás Jenő:* Szoborsorsok és furtangok; *Vajda Gábor:* Bevezető [önálló magyar] iskolarendszerünk megteremtésének eszmecserejéhez; *Mirnic Károly:* Demográfiai figyelmeztető; *Mirnic Zsuzsa:* Az övöképző is közügy; *Szöke Anna:* Miért közömbösebb a délvideki magyar óvodapedagógusok nemzeti történelmük, kultúrájuk iránt?; *Mészáros Zoltán:* Az önálló magyar iskolák szerepe a történelemoktatásban; *Kalók Erika:* [A magyar iskolahálózat kiépítése] politikai kérdés; *Bala János:* Az idegen nyelv oktatásának délvideki vonatkozásairól; *Balla Lajos:* Vélemény és javaslatok; *Orovac Julianna:* Közéleti lehetőség az Európai Unióhoz; *Bogner István:* Egy szabadkai egyetem novelláit a délvideki magyarság jövőbe vetett hitét; *dr. Szalma József:* A délvideki magyar iskolai autonómia normatív és tartalmi feladatairól; *Gubás Jenő:* Gondolatok a felnőttekért; *Mihályi Katalin:* Családja és ártatlanul bűnhődött: 60 éve végezték ki dr. Bogner Józsefet, a délvideki magyarság kiemelkedő egyéniségét.

Csángó Tükör. Magyarországon tanuló csángó fiatalok havi lapja. Főszerk.: *Tampu Stelian.* Máltai Szeretetszolgálat – Csángó Koordinációs Iroda. Bp. 2005. 14-15. sz. 16 old. – A tartalomból: *Tampu Cristian:* Gazdasági és társadalmi helyzet Moldvában a XVI–XVII. században; *Tampu Cristian:* Csángómentés régen és ma; *James A. Kalapo:* A moldvai csángók: „nemzeti kisebbség”, vagy „helyi etnikum”? *Trunchi Péter:* Nagybőjtől Ulúsvétig; *Abraham Judit:* A gardonyinak lelke van; *Bogdán Tibor:* Debreceni segítség.

Csángó Tükör. Magyarországon tanuló csángó fiatalok havi lapja. Főszerk.: *Tampu Stelian.* Máltai Szeretetszolgálat – Csángó Koordinációs Iroda. Bp. 2005. 16-17. sz. 16 old. – A tartalomból: *James A. Kalapo:* A moldvai csángók; *Demse Márton:* 1447 a senkiföldjén; *Abraham Judit:* „Az Isten tartsa meg a kezinek erejét”; *Trunchi Péter:* Így beszélünk mi; *Trunchi Péter:* Egy csángó búcsú; *Tampu Cristian:* Az egyház küszölszerepe a moldvai magyarok öntudatának és műveltségének alakulása során; *Tampu Ferenc:* A moldvai csángó-magyarok eredetének problémája; *Demse Márton:* A tiltott nyelv.

Csorba Csaba – Nyakas Miklós: Súlyomkö-Mezőtelegd. *Boeskaai inharai várai* I. Kiadja a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat és a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága. Debrecen 2004. 28 old.

Demse Márton: Csángó küzdelem. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda. 2005. 223 old.

Dukrét Géza: Hegyköz. *Partiumi füzetek* 36. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület és a Nagyvárad-i Római Katolikus Püspökség. Nagyvárad 2005. 208 old.

D. Varga László: A halászkövek világa – hagyományos halászat az Ung, a Laborc és a Latorca folyón. Madách-Posonium. Pozsony/Bratislava 2004. 148 old.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2005. 4. 24. old. – A tartalomról: *Iancu Laura*: Csángókonferencia Budapestben; *Istók György*: Az én konferenciám – 2002; Jelentés Demise Mártonról; *Oláh-Gál Elvira*: Pedagógusok hétköznapi Csángóföldön; *Duna Dániel*: Iavaszi ünnepek a moldvai magyaroknál; *Sylvester Lajos*: Három öreg Remetepusztán; *Antalné Tankó Mária*: Diák voltam a bákói magyar tanítóképzőben; *Domokos Pál Péter*: Moldvai útjaim; *Haldsz Péter*: Diószén külterületi helynevei; *Iancu Laura*: Kirakatban függő élet.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2005. 7. 24. old. – A tartalomról: *Mag Lászlóné*: Nagyanyanyelvi tábor, Eger-Heves; *Oláh-Gál Elvira*: Beszélgetés Bogdán Tiborral, a Budapesti Csángó Koordinációs iroda vezetőjével; *Iancu Laura*: Könyvbemutatók Budapestben; *Haldsz Péter*: Gábor Felicia: Csángó vagyok; *lochom István*: Könyvbemutatók Kovászna megyében; *Duna-István András*: Csángó mitológia; *Domokos Pál Péter*: Moldvai útjaim; *Haldsz Péter*: Diószén külterületi helynevei; *Szász István*: Földi István: Madéfalvától a Dunántúlig; *Duna Dániel*: Moldvai gyermekjátékok; *Iancu Laura*: Csettenösen csatázó magyarok.

Moldvai Magyarság. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2005. 8. 24. old. – A tartalomról: Külsőrekeszmi táncfőző és faluhét; *Oláh-Gál Elvira*: A csángó oktatás esélyei; *Gazda Árpád* – *Roslás Szabolcs*: Halottgyalázó búcsúztató Pusztinán; *Harangyos Imre*: S mennyeknek ajtaja kinyitódik – A jeles pusztinai hagyományörző László Istvánné Laczkó György Katalin emlékezete; *Oláh-Gál Elvira*: „Hivatásnak éreztem, érzem a gyerekek, a moldvai csángó gyerekek oktatását” – Portré Borbáth Erzsébet tanárnőről; *Róka Szilvia*: Az iskolák és a közművelődés helyzete a XX. szd. első felében a csángó településeken; *Domokos Pál Péter*: Moldvai útjaim; *Duna András*: Csángó mitológia; *Sántha Attila*: Könyv a fény jegyében; *Iancu Laura*: Isten nélküli árszáság.

Műalkotások Vásárosnaményban. Összeáll.: *Miklós Elemér*, fotó: *Schmidt Sándor*. Városi Könyvtár. Vásárosnamény 2004. 62. old.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. 2005. 3. 117 – 188. old. – A tartalomról: *Perczel Anna*: Pest régi zsidónegyede: történelmi felfedező séta egy kivételes városrészben; *Gömör Judit*: Belső-Erzsebetváros 1875 előtti építészete; *Győr Attila*: Az érett historizmus és a szecesszió építészete Belső-Erzsebetvárosban; *Hajdu Virág*: A Madách Imre új modern épületei; *Bazsó Gábor*: Másod- és harmadrendű műemlékek a pesti zsidónegyedben; *Sajti Zsuzsanna*: A műemlék-felügyeleti tevékenység céljai, lehetőségei és eredményei Erzsébetvárosban; Cs. *Plank Ibolya*: Történelmi városrészek dokumentálása Belső-Erzsebetvárosban és lerézvárosban; „Rendkívül hálás vagyok a sorsnak, hogy kapcsolatba kerültem Kós Károly munkáival s ezen keresztül életével és szellemiségével” – *Lampert Rózsa* beszélget Anthony Gall építésszel.

Nemessuri Zoltán – Sulyok Miklós – Bán Magdolna: Balatonfelvidék és környéke. Földrajz, korrajz, néprajz. Novaprint. 2003. 205. old.

A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (esélyek, lehetőségek, kihívások). A VII. Nemzetközi

Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai, Békéscsaba, 2001). Szerk.: *Andó György*, *Eperjessy Ernő*, *Grin Igor*, *Krupa András*. Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba – Bp. 2001. 670. old. – A tartalomról: *Köstlin, Konrad*: Nemzeti kultúrák, népi kultúrák – veszélyeztetettek és veszélyesek; *Donceev, Tosz*: Gondolatok a magyarországi nemzetiségi, kisebbségi kultúrák esélyeiről az ezredfordulón; *Starka László*: Anyanyelv, asszimiláció – önazonosságtudat. A magyarországi nem magyar és a határon túli magyar kisebbségek közösségi identitásának változásai a XX. században; *Ditica-Nowá, Anna*: Nemzetiségi kulturális autonómia és a közös Európa; *Manherz Károly*: Nemzetiségi identitás és nyelvhasználat; *Voigt Vilmos*: A nyelvsziget (szigetkultúra) fogalma és védelme; *Pozsony Ferenc*: Együttélési modellek erdélyi falvakban; *Botik, Jan*: Kétnyelvűség és nyelvi változások a szlovákiai horvátok etnikulturális fejlődésében; *Gabzdilová, Soňa*: A német kisebbség szerepe Szlovákia többnemzetiségű társadalmának formálásában; *Zlatunović, Sanja*: Cigány lakodalmi szertartás a szerbiai Vranje környékén; *Wüld Katalin*: Koronglövészet a magyarországi német nemzetiségi népszokásokban; *Titic, Narcisa-Alexandra*: Identitás és ellentétes irányú kulturális jegyek Románia DK-i részén; *Bucin, Michaela*: Identitás és másság a népi kultúrában; *Mód László – Simon András*: Interetnikus kapcsolatok a Lendva-vidék szőlő és börtünnepjeiben; *Popovics Tibor Miklós*: A ruszin identitás kérdése a B-A-Z megyei Komlóskán; *Kovács Cecília*: Az átokról; *Mlynka, Ladislaw*: Szlovákok Magyarországon és Lengyelországban; *Eukan, Janoslav*: Nem paraszti foglalkozások a népesoportok közötti kapcsolatokban; *Grbica-Jakopovic, Jadranka*: Etnikai és nemzeti közösségek a Horvát Köztársaságban és kulturális intézményeik; *Pejkovska, Penka*: A magyarországi bolgárok nemzeti öntudata az ezredfordulón; *Mislovics Andrea*: Kultúra emberek nélkül (A hajdúdorogi zsidóság története levéltári források alapján); *Sedláková, Viera*: A Budapest melletti Csömör lakóinak etnikulturális azonosságadata; *Divač, Zorica*: Moszlimok és szerbek Srednska Župa környékén; *Pavlovica, Mirjana*: Kisebbségi intézmények: battonyai szerbek; *Panúková, Eva*: Szokásnormák a bányai és kesztőcei szlovákok társadalmában; *Munda Hírnök Katalin*: Szlovének a Rába vidékén 1989 után; *Ichim, Dorinel*: Kik a katolikusok Moldvában?; *Bodó Barna*: Modernitás, identitás, asszimiláció; *Colla, Elena Radica*: A Fántánele-i (angyalközi) szlovák kisebbség (Arad m. Rom.) az identitás és integráció között; *Zsilák Mária*: Az identitás megnyilvánulása a nagybányai [szlovák] áttelepültek levelezésében; *Bodnár Zsuzsanna*: A tirpákok életmódjának bemutatása a Sóstói Falumúzeumban; *Bódi Erzsébet*: Interetnikus kapcsolatok a kárpátaljai magyarok táplálkozási kultúrájában; *Domarackó, Júlia*: Függenyök a [szlovákiai] horvát közösségben; *Bindorffer Györgyi*: Tradíció, kulturális identitás és etnikai szocializáció Dunabogdányban; *Szekely András Bertalan*: Venczel József és az erdélyi magyar gazdaságtudományok; *Füvesy Anikó*: Kulturális egymásrahatás a Fekete-Körös és a Sebes-Körös menti magyaroknál, románoknál; *Szoták Szilvia*: Interetnikus viszonyok a burgenlandi felsőpulyán; *Bakó Boglárka*:

„Nem is tudnám elképzelni, hogy apácai ne legyenek” – Egy barcasági magyar közösség lokális identitástudatának jellemzői; *Barna Gábor*: Csodák-nak csodája: Fogadalmi képek Máriaradnán; *Faragó József*: Ögörög Ikarosz-motívumok a moldvai csángómagyar balladaköltészetben; *Földvári Sándor*: Bécs szerepe a ruszin nemzeti értelmiség kialakításában a felvilágosodás korában; *Horváth Kata*: „Cigány munka” – „gádzsó munka”; *Halász Péter*: A hagyományos műveltség szerepe a moldvai csángók identitásában; *Kriza Illdikó*: Romológiai kutatások Szekszárdon; *Begovác Róza*: Vízkeresztől hamvazószerdáig: Adatok a tavaszváró szokásokról és hiedelmekről s hazai horvátokról; *Kész Margit*: Interetnikus kapcsolatok a népi gyógyászatban a Kárpátalján; *Karmacsai Zoltán*: Identitásmutatók Tiszaújlak lakosainak körében; *Sasvári László*: Magyar görög katolikuskok; *Hajnal Kata*: Interetnikus kapcsolatok és/vagy lokális identitás egy vajdasági településen [Feketeski]; *G. Szabó Zoltán*: Egy kisebbségbe került népcsoport [Baranya megyei szerbek] a történeti időben; *Eperjessy Ernő*: A kisebbségek tradicionális kultúrája és a globalizáció néhány kérdése; *Krupa András*: A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilágának interetnikus vonásai; *Szőcs Lajos*: A korondi fazekesség és a regáti románok halott-kultuszának kapcsolatáról; *Papp Richárd*: Etnikus vallások a Kárpát-medencében?; *Szűke Anna*: Az utolsó átváltozás üzenete; *Gálné Kovács Irma*: A Gyergyói hulladékszörnyek; *Hajnal László Endre*: Budapesti romák Kanadában; Kivándorlás Magyarországról az 1990-es évek második felétől; *Grim Igor*: Azonosságok és eltérések két magyarországi országvédő délszláv etnikum népköltészetben; *Kürti László*: Unnep, etnikum és identitás a kalotaszegi Zsobokon; *Kardalusi János*: A Romániai Magyar Népművészeti Eötvös, a mint kulturális autonómia; *Kerecsényi Edit*: A mura menti horvátok népművészete és annak ápolása; *Pretia, Mládenia*: A szerbek Magyarországon: az identitás stratégiái; *Stankovskij, Péter*: Nemzetiségi identitás és a civilizáció tendenciája a materiális kultúrában; *Kaczmarek, Urszula*: A magyarországi lengyelek önazonosságtudatának teneszánza; *Dejku, Zsanfir*: Kulturális interferenciák a hagyományos erdélyi zenében és táncban; *D. Garda Dézős*: A csángómagyarok identitástudatának változásai; *Krekovarová, Eva*: A magyarországi szlovák nemzetiség a szóbeliség és írásbeliség között.

Néző István: A kisvárdai vár története. Város-
szépítő Egyesület. Kisvárdá 2004. 168 old.

Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: *Németh Péter*. Kiadja: Mórucz Zsigmond Könyvtár. Nyíregyháza 2005. 2. sz. 143–280. old. – A tartalomról: *Kührner Éva*: Nyíregyháza iskola-egészségügye 1945 előtt; *Jász Krisztina* – *Szaruik Tibor*: A politikai értékváltozás változása; *Mezei István*: A továbbélő múlt: Gáva és Vencsellő társadalmának továbbélése a közösséggyesítés után; *C. Tóth Norbert*: Bereg megye járásai a középkorban; *Sipos Ferenc*: II. Rákóczi Ferenc tabellariusza; *Kövecz György*: „Egy különleges nap”: 1882. április 1., szombat Tiszteszláron; *Csikó Judit*: Tiszteszlár, 1882–1883. Egy fejezet megyei újságírásunk története; *Marik Sándor*: Új megvilágításban a Kárpát-medence I. világ-

háború utáni története: Interjú Ádám Magda törté-
nésszel; *Lenti István*: A nyíregyházi Sóstói-erdő
gombavilága; *Mattis Ferenc*: Az egri Szent János
Bazilika millenniumi bronzkapuja.

Szabó Margit: Erzsébet királyné a budai he-
gyekben. *Hegyvidékünk gyöngyszemei*. 9. Infotop
Kft. Bp. 2004. 32 old.

Szabó Tamás: Bádogosmesterek. A kaposvári
bádogosok működése a 19–20. században. Magán-
kiadás. Kaposvár 2004. 144 old.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és
örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp.
2005. 2. 50 old. – A tartalomról: *Simon Zoltán*: Elfe-
ledett emlékhelyünk: Regécz vára; *Karczag Ákos* –
Szabó Tibor: S két litva vára; *Csorba Csaba*: Rákóczi
várak és várkastélyok 2; *Noróki Gyula*: „Napóle-
on-síncok” Százhalombattán; *Winkler Gusztáv*: A
bástyás rendszerek kialakulása és fejlődése 1.; *Dé-
nes József*: Hogyan kutassunk fel várakat? 2.; *Pihál
Katalin*: Giovanni Morando Visconti hadmérnök
erdélyi tevékenysége; *Karczag Ákos* – *Szabó Tibor*:
Homoróddaróc erődtemploma; *Dénes József*: Hol
van (hol volt) Árpás és Jaksony sírja?; *Körmendy
Éva*: Újra vár a gyulai vár; *Szatmári Tamás*: Felvidé-
ki vártúrák 2.; *Virág Zsolt*: Kirándulás Veszprém
megye legszebb kastélyaihoz; *Szatanek József*: Hor-
vátországi vártúrák 2. – Baicin dol (Battyánvölgye)
Graeanina (Giracsanica) vára.

Várak, kastélyok, templomok. Történelmi és
örökségturisztikai folyóirat. Kiadja a Talma Bt. Bp.
2005. 4. 50 old. – A tartalomról: *Feld István*: Drégely
vára; *Patton Gábor*: Próbaátás a Mába-koromszói
kolostor helyén; *Marossy Endre*: A szigetvári vár
ma; *Tolnay Gergely*: A Kárpát-medence erdővei a
Második világháborúban 2. Cseh-szlovák erődíté-
sek; *Karczag Ákos*: Pálos kolostorromok Észak-Ma-
gyarországon; *Tóll László*: A számszerjű – az ördögi
fegyver 2.; *Cseh Valentin*: Nándorfehérvár vára
egyszer és ma; *Csorba Csaba*: Solymos vára; *Virág
Zsolt*: A bogáti Festetics-kastély; *Papp Timea*: Kö-
zép-kori templomok Kassa környékén; *Szatmári Ta-
más*: Kirándulás Csejte várához; *Csorba Csaba*:
Ugocsa székvárosának élessége; *Szatanek József*:
Kaptol, a pozsegai káptalan vára; *Zentai László*: A
Monostori erőd tájútó térképe.

Városunk. Budapesti Honismereti Társaság
Híradója. Fel. szerk.: *Gábrriel Tibor*. Bp. 2005. 3. sz.
12 old. – A tartalomról: *Bihari József*: Mástfél évszáz-
zados múltja van – Népligeti jubileum; *Fericsán
Kálmán*: Százéves Újpest középiskolája: a Könyves
Kálmán Gimnázium; Minden egy helyen: Buda-
pesti Helytörténeti Portál; *G. T. Határon Túllak
Szere*; *Ádám Ferenc*: Rákosmente évszázadai – Ál-
landó helytörténeti és néprajzi kiállítás; *Szatucsek
Tibor*: Helytörténeti adatbázis a XII. kerületben; *T.
J.*: Fővárosi jegyrendszerrel Kőbánya helytörténe-
téig – Budapesti Hírtörök a főváros levéltárában;
Volt egyszer egy kaszinó – Kőbányai Füzetek; Bu-
dapesti Honismereti Társaság; Sz. M.: Társasélet
Pesten és Budán; *b. p.*: Könyvszállítmány indult Er-
délybe; *g. l.*: Újpest a II. világháborúban; *sz. m.*: Kis-
pesti Krónika; *K. V. J.*: Kiss Áron emléknep – Civil
szervezetek megemlékezése; *Beleznay Andor*:
Albertfalvi jubileum – Iskolamúzeum és helytörté-
neti gyűjtemény; *l. j.*: Budapesti Hírtörök; *gábrriel
Szentimre* lokálpatriótája.

A Honismeret évfordulónaptára, 2006

1031. István király és Gizella királyné – később palásttá alakított, az ún. koronázási palástként ismert – miseruhát adományoz a székesfehérvári prépostságnak
1181. III. Béla állást foglal az előtte tárgyalt magánjogi ügyletek írásos rögzítéséről.
- x 1206. IV. Béla (?) magyar király (1235/70) († ?, 1270. május 3.)
- 1406 kör. Elkészül a váradi székesegyház számára az ún. Szent László herma (ma Győrben őrzik)
- x 1406. Cillei Ulrik (?) nagybirtokos, politikus, szlavón bán (1448/56) († Nándorfehérvár, 1456. november 9.)
1506. M. S. mester elkészíti gótikus táblaképeit a selmecbányai piébániatemplom számára
1631. Zajlik a felsőmagyarországi parasztvármegyék Császárról Péter vezette felkélése
- x 1681. Györfly Pál (Gyergyószentmiklós) minorita szerzetes († Mikháza, 1748. január 5.)
- x 1706. Potyó Bonaventura István (Kozmás) ferences szerzetes, iskoladrámaíró († Kolozsvár, 1756. október 26.)
1906. Rendelet intézkedik a „madarak és fák napja” népi iskolai megünnepléséről
- x 1906. Tóth Károly (Topolya) festőművész († Szabadka, 1988. augusztus ?)

JANUÁR

1. 1806. Pest megye áttér a magyar közigazgatási és törvénykezési nyelv használatára
2. x 1806. Szógyény Marich László (Pest) földművelésügyi tanácsos, országbíró (1888/96), tárnokmester (1884/88) († Székesfehérvár, 1893. november 19.)
3. x 1881. Király Elekné (Lura) hímző († Lura, 1957. március 27.)
3. x 1906. Hoff Miklós János (Mosonmagyaróvár) fizikus, gépészmérnök, repülőgéptervező, egy. tanár, MTA t. tagja († Stanford [USA], 1997. augusztus 4.)
4. x 1756. Boráros János (Pest) Pest ügyvezető h. polgármestere (1803/07;1827/29) († Pest, 1834. október 15.)
4. x 1831. Osváth Pál (Kismarja) helytörténész, jegyző († Bp., 1908. február 13.)
4. x 1931. Mózer Pálné (Kispest) textilművész († Bp., 1981. október 11.)
5. x 1881. Gulyás Pál (Bp.) bibliográfus, irodalomtörténész, lexikográfus, egy. tanár († Bp., 1963. május 30.)
5. x 1906. Félégyházy József (Nagykaroly) egyháztörténész, teológus, egy. magántanár († Bp., 1982. február 14.)
6. x 1806. Dualszky János (Szenice) helytörténész, kanonok († Nyitra, 1881. március 22.)
6. x 1881. Kállay Tibor (Bp.) jogász, egy. képviselő, politikus, pénzügyminiszter (1921/24) († Bp., 1964. május 25.)
6. x 1931. Ferenczi Imre (Balmazújváros) etnográfus, egy. docens († Szeged, 1989. május 8.)
7. 1906. A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének alakuló közgyűlése
8. x 1881. Tarczai Lajos (Paks) újságíró († Cleveland [USA], 1971. augusztus ?)
8. † 1906. Czárán Gyula (Menyháza) turisztikai szakember (x Seprős, 1847. augusztus 23.)
9. x 1856. Binder Jenő (Sümeg) etnográfus, irodalomtörténész († Bp., 1933. október 11.)
9. † 1881. Janik János (Liptószentmiklós) honvéd ezredes (1848/49) (x Kispalugya, 1797. február 18.)
10. x 1856. Andorffy Krug Péter (Eger) rendező, színész, színiigazgató († Balatonfüred, 1919. május 31.)
10. x 1881. Medgyessy Ferenc (Debrecen) szobrász († Bp., 1958. július 20.)
11. † 1656. Szatmári László Miklós (Szatmárnémeti) ref. püspök (x Szatmárnémeti, 1607.)
11. † 1806. Lunitzer István (Pozsony) botanikus, orvos (x Besztercebánya, 1749. április 4.)
12. x 1831. Sporzon Pál (Galgóc) mezőgazdász († Mosonmagyaróvár, 1917. március 25.)
12. x 1906. Szabó I. Attila (Fehéregyháza) etnográfus, irodalomtörténész, nyelvész, történész, MTA t. tagja († Kolozsvár, 1987. március 3.)
12. x 1931. Borbáth Károly (Vargyas) pedagógus, történész († Vargyas, 1980. április 22.)
13. x 1881. Tassonyi Ernő (Taktaszada) bányajogász, bányamérnök († Bp., 1942. november 10.)
13. † 1931. Kandó Kálmán (Bp.) gépészmérnök, a vasútvillamosítás úttörője (x Pest, 1869. július 10.)

14. x 1881. Kiss István (Gyimesfelsőlök) történész, egy. tanár († Biharkeresztes, 1957. április 19.)
14. † 1931. Zilahi Kiss Endre (Szilágycseh) entomológus (x Zilah, 1873.)
15. x 1831. Szilágyi Dániel (Hajdúbadházi) turkológus († Konstantinápoly, 1885. november 22.)
15. x 1856. Lórándi Livadar (Pozsony) karmester, operatívekes, zeneszerző († Bp., 1913. augusztus 15.)
15. x 1856. Rakodczay Pál (Pest) rendező, színész, színháztörténész, színházigazgató († Szentendre, 1921. június 6.)
15. † 1881. Korponay János (Kassa) honvéd ezredes (1848/49), levéltáros (x Him, 1819. május 16.)
15. x 1906. Kesselyák Adorján (Ungvár) zoológus, egy. tanár († Szeged, 1951. november 25.)
15. x 1906. Kókai Rezső (Bp.) zeneszerző, zenetörténész, főisk. tanár († Bp., 1962. március 6.)
16. x 1831. Szigárnovics Antal Gusztáv (Podolin) költő, pedagógus, premontrai szerzetes († Lelesz, 1904. február 2.)
16. x 1906. Benedek Jenő (Kecskemét) festőművész, grafikus († Bp., 1987. július 20.)
16. † 1906. György Aladár (Bp.) író, műfordító, művelődéstörténész, újságíró (x Huszt, 1844. április 11.)
17. x 1831. Gonda László (Olaszliszka) pedagógus, ref. lelkész, függetlenségi egy-i képviselő († Pest, 1872. március 5.)
17. x 1881. Császár Ernő (Bp.) irodalomtörténész († Bp., 1952. január 15.)
17. x 1881. Mátéffy Viktor (Vágsellye) egy-i képviselő, prépost († Érsekvedkert, 1948. március 4.)
17. x 1881. Oláh Gábor (Debrecen) író, költő († Debrecen, 1942. június 23.)
17. x 1906. Szele Károly (Pusztazámor) a forr. és szabadságharc mártíra (1956) († Bp., 1958. december 23.)
17. x 1931. Ábrahám János (Aranyosrákos) író, szerkesztő, újságíró († Kolozsvár, 1996. május 24.)
17. x 1931. Vásárhelyi Géza (Aranyosrákos) író, költő, orvos († Kolozsvár, 1988. március 23.)
17. † 1981. Tolnay Károly (Firenze) művészettörténész, egy. tanár (x Bp., 1899. május 27.)
17. † 1981. Varga István (Bp.) sztomatológus, egy. tanár (x Vác, 1895. május 7.)
18. x 1906. Bereczik Sára (Miskolc) edző, koreográfus, mozdulatművész, a magyar ritmikus sportgimnasztika megalapítója († Bp., 1999. február 25.)
20. x 1906. Babics András (Komlód) történész († Pécs, 1984. szeptember 12.)
20. † 1931. Beniczky Ödön (Bp.) főispán, politikus, belügymin. (1919/20) (x Zólyom, 1878. február 12.)
21. 1531. Visegrádon I. Ferdinánd és Szapolyai János megbízottai fegyverszüneti megállapodást kötnek. Ez az ország megosztottságának első közjogi elismerése
21. x 1656. Sartorius János Frigyes (Eperjes) filozófus, pedagógus († Danzig [Lengyelország], 1729. március 27.)
21. x 1881. Schmidt Ferenc (Zalaegerszeg) balneológus, kardiológus, egy. tanár († San Diego [USA], 1958. július 29.)
22. † 1931. Bathyány Stratimann László (Bécs) szemész, MTA ig. és t. tagja, „szegények orvosa” (x Dunakiliti, 1870. október 28.)
22. † 1956. Korda Sándor (London) filmproducer, filmrendező (x Pusztatúrpáskút, 1893. szeptember 16.)
22. † 1956. Szentannai Sámuel (Karcag) gazdasági tanár, a szikjavítás úttörője (x Székelyszentmiklós, 1876. augusztus 11.)
23. x 1731. Fábry Pál (Besztercebánya) ev. lelkész († ?, 1769 után)
23. x 1856. Petrovits István (Pest) szőlész, a hazai szőlőtermesztés fellendítője († Kecskemét, 1919. október 10.)
23. x 1881. Büsch Ferenc (Pécs) bányamérnök, a hazai kőolaj és földgázkutatás egyik legkiválóbb képviselője († Bp., 1940. július 1.)
24. † 1856. Pázmándy Dénes (Baracska) alispán, egy-i képviselő, képviselőház eln. (1848/49) (x Kömlőd, 1816. április 7.)
24. x 1906. Major Aranka (Jászladány) színész, újságíró, zongoraművész († London, 1961. augusztus 6.)
24. † 1981. Nagy Géza (Kolozsvár) irodalomtörténész, műfordító (x Székelyszent-erzsébet, 1914. szeptember 1.)
25. x 1631. Pereszlenyi Pál (Pereszleny) jezsuita szerzetes, misszionárius, nyelvész († Besztercebánya, 1689. január 6.)
25. x 1881. Pintér Jenő (Cegléd) irodalomtörténész, egy. tanár († Bp., 1940. november 7.)
26. x 1706. Bertalanfi Pál (Csáva) jezsuita szerzetes, pedagógus († Komárom, 1763. június 15.)
26. x 1906. Fadgyas Anna (Sepsiszentgyörgy) muzeológus († Sepsiszentgyörgy, 1983. október 4.)
26. x 1906. Padányi Viktor (Vatta) író, történész († Melbourne, 1963. december 3.)
27. x 1881. Nagy Miklós (Dés) könyvtáros, történész, MTA lev. és t. tagja († Bp., 1962. március 12.)

28. x 1931. Erdélyi Zoltán (Bp.) etnográfus († Bp., 1999. augusztus 3.)
29. x 1881. Ady Lajos (Érminszent) irodalomtörténész, pedagógus († Bp., 1940. április 18.)
29. x 1906. Huszár Lajos (Nyárádszereda) numizmatikus, c. egy. tanár († Bp., 1987. december 23.)
30. † 1556. Tinódi Lantos Sebestyén (Sárvár) énekmondó, költő, zeneszerző (x Tinód, 1505 után)
30. † 1956. Pattantyús Ábrahám Imre (Bp.) kohómérnök, egy. tanár (x Illava, 1891. augusztus 26.)
31. x 1881. Kern Péter Gyula (Kispalugya) festőművész, restaurátor (Liptószentmiklós, 1963. március 25.)

FEBRUÁR

1906. Megjelenik Budapesten Ady Endre „Új versek” című kötete
1. x 1756. Mihályi Kovács István (Alsómihályi) ref. lelkész († Kassa, 1826. november 2.)
1. x 1856. Laban Ferdinánd (Pozsony) irodalomtörténész, könyvtáros, művészettörténész († Berlin, 1910. december 30.)
1. x 1906. Hollós Ferenc Tibor (Szécsény) jogász, premontrai szerzetes, egy. tanár († Würzburg [Németo.], 1954. április 20. után)
2. † 1881. Fabritius Károly (Bp.) ev. lelkész, egy.-i képviselő, történész, MIA lev. tagja (x Segesvár, 1826. október 28.)
2. x 1881. Rösler Károly (Apanagyfalva) mezőgazdász, a szikes talajok javítója († Ivangorod [Orosz Lengyelo.], 1914. október 24.)
2. † 1931. Batthyány Tivadar (Bp.) politikus, munkáügyi/népjóléti min. (1917/18) (x Zalaszentgrót, 1859. február 23.)
3. x 1881. Galamb József (Makó) gépészmérnök, Ford I modell fő tervezője († Detroit [USA], 1955. december 4.)
3. † 1881. Lóth Kálmán (Bp.) író, költő, egy.-i képviselő, szerkesztő, újságíró, MIA lev. tagja (x Baja, 1831. március 30.)
4. x 1856. Giesswein Sándor (Lata) filozófus, kanonok, egy.-i képviselő, teológus, vallástörténész, MIA lev. tagja († Bp., 1923. november 15.)
4. † 1906. Pattantyús Károly (Egeres) festőművész, művészettörténész († Kolozsvár, 1987. december 12.)
5. † 1731. Rayger Károly (Pozsony) orvos, természetfűdős (x Pozsony, 1675.)
5. † 1856. Horhy Mihály (Pest) a magyar mezőgazdaság gépesítésének egyik úttörője (x Nemesdicske, 1780. szeptember 24.)
7. x 1906. Buga László (Bp.) egészségügyi szakíró, orvos († Bp., 1988. január 8.)
8. † 1681. Kabai Bodor Gellért (Debrecen) ref. lelkész (x Kaba, 1640.)
8. x 1806. Ramesetter Vince (Sümege) képfestő, Sümege polgármestere (1848/78) († Sümege, 1878. május 10.)
8. x 1856. Balics Lajos (Lövő) egyháztörténész, nagyprépost, teológus († Győr, 1932. december 19.)
8. x 1931. Mónus Ferenc (Hódmezővásárhely) fazekas († Hódmezővásárhely, 1999. március 20.)
10. x 1881. Laskai Mihály (Túrkeve) író († Bp., 1967. szeptember 28.)
10. † 1956. Krátky István (Kőcsa) jogász, Nagykanizsa polgármestere (1930/45) (x Nagykanizsa, 1888. december 25.)
10. † 1981. Urbán Nándor (Bp.) öttusázó, az 1956-os forr. nagykanizsai városparancsnok (x Kecskemét, 1910. február 10.)
11. 1831. Pest és Bécs között megindul a rendszeres gőzhajóforgalom
11. x 1831. Pauliny Sándor (Körmöcbánya) kohómérnök, mineralógus († Selmecbánya, 1868. december 20.)
12. x 1731. Bucsányi Mátyás (Zólyom) fizikus, matematikus († Hamburg, 1796. augusztus 2.)
12. x 1856. Fhmann Ferenc (Mosonmagyaróvár) festőművész († Mosonmagyaróvár, 1913. december 14.)
12. x 1881. Shvoy Kálmán (Bp.) altábornagy, egy.-i képviselő († Szeged, 1971. október 25.)
13. † 1806. Szening János (Pest) orvos, egy. tanár (x Győr, 1757. június 7.)
16. x 1906. Bujáki Gergely (Nagyecsed) népitáncos († Nagyecsed, 1978. január 18.)
16. † 1981. Ernster Dezső (Zürich) operacénekes (x Pécs, 1898. november 23.)
17. x 1931. Kondor Béla (Pestszentlőrinc) festőművész, grafikus, költő († Bp., 1972. december 12.)
18. x 1881. Keresztes Fischer Ferenc (Pécs) főispán, jogász, egy.-i képviselő, politikus, belügymin. (1931/35; 1938/44) († Vöcklabruck [Ausztria], 1948. március 3.)
18. † 1956. Sz. Szigethy Vilmos (Szeged) levéltáros, író, költő, újságíró (x Győr, 1877. március 9.)
19. x 1756. Horváth Péter (Jászákóhalma) jegyző, történetíró († Jászberény, 1829. február 24.)
19. x 1856. Sebők Samu (Námesztó) helytörténész, pedagógus († ?, 1905 után)
22. x 1756. Herepei Ádám (I. oszád) ref. lelkész († Nagyenyed, 1814. szeptember ?)

22. x 1806. Bittó Károly (Uzgor) honvéd őrnagy (1848/49) († Flesd, 1865.)
22. † 1906. Kőváry Livadar (Nagyvárad) görögkat. nagyprépost (x Portelek, 1819. március 10.)
23. † 1756. Stranover Lóbiás (Bath) festőművész (x Nagyszeben, 1684. június 10.)
23. x 1856. Hornyai Ödön (Sátoraljaújhely) festőművész († Bp., 1937. december 6.)
23. † 1881. Kubinszky Mihály (Baja) kat. püspök, a Szt. László Társulat alelnöke (x Dunapataj, 1824. augusztus 1.)
23. x 1881. Ráth Kálmán (Kisújszállás) gépészmérnök, több gyógyászati segédeszköz feltalálója († Bp., 1965. július 1.)
24. x 1706. Bahil Mátyás (Süvete) ev. lelkész († Parchwitz, 1761. december 22.)
25. † 1881. Lázár Dénes (Székelymoson) hadmérnök, nemzetőr alezredes (1848/49) (x Szárhegy, 1816. február 27.)
25. † 1881. Mikó Mihály (Csáksomlyó) főispán, jogász, egy- i képviselő (x Gyergyóalfalu, 1817. szeptember 29.)
25. † 1981. Bihari József (Bp.) színész (x Nagyajta, 1901. január 14.)
27. x 1831. Tirts Rezső (Szepesváralja) kereskedő, emlékiratíró, résztvett a fiatalok turizmusának fellendítésében († Bp., 1914. március 14.)
27. x 1906. Agócsy László (Szeged) karnagy, zenepedagógus, főisk. tanár († Pécs, 1993. február 7.)
27. x 1931. Szabó Bálint (Újpest) történész, c. egy. tanár († Bp., 1990. július 1.)
5. † 1881. Nemessányi Sámuel Félix (Bp.) világhírű hegedűkészítő (x Eperjes, 1837. január 12.)
5. † 1931. Jakab Ödön (Bp.) író, irodalomtörténész, költő (x Vadasd, 1854. július 26.)
6. † 1856. Bezerédy István (Hidja) egy- i képviselő, a Tolna megyei reformellenzék egyik szervezője (x Szerdahely, 1796. október 28.)
6. † 1881. Kubinyi Flóris (Alsókubin) egy- i képviselő, ügyvéd (x Árvaváralja, 1819. június 20.)
6. x 1906. Nagy Elemér (Kézdivásárhely) díszlettervező, festőművész, rendező, egy. tanár († Hartford [USA], 1971. július 30.)
7. x 1881. Kokay Károly (Bajmok) helytörténész, nyelvész († Bajmok, 1955. február 25.)
7. x 1881. Kolozsvári Szeszák Ferenc (Kolozsvár) szobrász († Kolozsvár, 1919. február 18.)
7. x 1906. Gál Piri (Kolozsvár) színész († Marosvásárhely, 1937. február ?)
7. x 1931. Szabó István (Cserszegtomaj) író, műfordító († Bp. 1976. március 16.)
8. x 1881. Szalay Sándor (Salgótarján) jogász, Újpest polgármestere (1944/47) († Újpest, 1947. március 6.)
8. x 1906. Mester Miklós (Kugonfalva) egy- i képviselő, történész, vallás/közokt. államtitk. (1944.04.30.10.15.) († Bp., 1989. január 5.)
9. x 1881. Illyefalvi Imre Lajos (Lajtafalva) statisztikus, a főváros statisztikájának kiépítője († Bp., 1944. április 10.)
9. x 1931. Szívós Géza (Bp.) forr. és szabadságharc mártírja († Bp., 1957. január 3.)
10. x 1781. Pázmándy Dénes (Kömlőd) jogász, politikus, publicista, az Orsz. Honvédelmi Bizottság tagja († Baracska, 1854. február 1.)
10. x 1806. Nagy Kajetán (Komotau [Csehország]) honvéd alezredes (1848/49) († Bécs, 1873. január 17.)
10. x 1881. Korlatl Lndre (Botfalva) főispán, egy- i képviselő, ügyvéd († Bp., 1946. június 3.)
11. x 1831. Neubauer Adolf (Nagybiccse) orientalista († Oxford, 1907. április 6.)
12. † 1656. Kalinka, Zachariás (Kasza) ev. lelkész (x Rózsahegy, 1629.)
12. x 1806. Kaiser Ferenc (Mosonszentjános) honvéd őrnagy (1848/49) († Wahrung [Ausztria], 1889. december 18.)
12. x 1881. Mohácsy Mátyás (Békéscsaba) kerétszámológ, egy. tanár († Bp., 1970. április 6.)
13. x 1881. Kiss Lajos (Hódmezővásárhely) etnográfus, művészettörténész, régész († Bp., 1965. február 2.)

MÁRCIUS

- † 1131. II. István (?) magyar király(1116/31) (x ?, 1101.)
1. x 1456. II. Ulászló (Krakkó) magyar király (1490–1516) († Buda, 1516. március 13.)
1. x 1831. Havas Sándor (Vác) gépgyáros, 1848/49: a budai fegyvergyár vezetője († Bp., 1904. január 13.)
1. † 1906. Zichy Mihály (Szentpétervár) festőművész, grafikus, illusztrátor (x Zala, 1827. október 14.)
1. x 1931. Dorogi Zsigmond (Szentcsanak) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, újságíró († Bp., 1993. június 28.)
2. x 1781. Nagy István (Kecskemét) irodalomtörténész, költő, ref. lelkész († Cegléd, 1831. augusztus 13.)
2. x 1906. Fodor János (Rákospalota) operanékes († Bp., 1973. augusztus 1.)
3. † 1981. Bárdosi Németh János (Bp.) író, költő, szerkesztő (x Szombathely, 1902. március 8.)

14. † 1706. Lakatos István (Kozmás) kat. plébános, krónikairó (x Székelyudvarhely, 1620.)
15. x 1906. Csorba Tibor (Szepesváralja) festőművész, grafikus, író, műfordító, történész († Bp., 1985. szeptember 5.)
16. x 1781. Berzeviczy Vince (Daróc) kritikus, a Kassai színház mecénása († Kassa, 1834. április 15.)
16. x 1906. Légrády Sándor (Bp.) bélyegtervező, festőművész, grafikus († Bp., 1987. július 15.)
16. † 1956. Horváth Sándor (Debrecen) vezérőrnagy (x Nyíregyháza, 1890. április 4.)
16. † 1981. Lengyel Endre (Bp.) geológus, egy. tanár, földtud. kand. (x Szamosújvár, 1893. május 8.)
17. x 1906. Baranyiné Markov Zlata (Bégszentgyörgy) keramikus, szobrász († Újvidék, 1986. március 15.)
17. x 1906. GyallayPáp Sándor (Székelykeresztúr) költő, újságíró († Székelykeresztúr, 1944. november 8.)
17. x 1906. Hodek József (Kurtakeszi) tsz.-elnök, egy.-i képviselő († Kisbér, 1968. május 17.)
17. † 1956. Wodetzky József (Bp.) csillagász, fizikus, matematikus, egy. tanár (x Versec, 1872. március 15.)
18. † 1806. Schraud Ferenc (Kismarton) orvos, egy. tanár, Csongrád és Csanád m. főorvosa, járványok leküzdője (x Pest, 1761. május 14.)
18. x 1906. Sárkány Sándor (Dés) botanikus, növénynemesítő, egy. tanár († Bp., 1996. május 10.)
19. x 1856. Lőte József (Maroscsúcs) immunológus, egy. tanár, a szegedi egyetem egyik alapítója († Bp., 1938. július 13.)
19. x 1881. Ányos István (Nagysztergár) filozófus, jogász († Badacsony, 1919. augusztus 21.)
20. x 1731. Pataki Sámuel (Dés) orvos († Kolozsvár, 1804. szeptember 10.)
20. † 1881. Tarczy Lajos (Bécs) filozófus, természettudós, főisk. tanár (x Hetény, 1807. december 6.)
20. x 1906. Gündisch Mihály (Brád) hisztológus, egy. tanár († Marosvásárhely, 1984. március 7.)
21. 1731. III. Károlyi rendeletben (Carolina Resolutio) szabályozza a protestáns vallásügyet
22. x 1656. Croner Dániel (Brassó) ev. lelkész, orgonaművész, zeneszerző († Hiltővény, 1740. április 23.)
22. † 1881. Dualszky János (Nyitra) kanonok, helytörténész (x Szenice, 1806. január 6.)
23. † 1806. Erdődy János (Zágráb) tábornok, horvát-dalmát-szlavón bán (1790-1806) (x Velike, 1733. május 23.)
23. x 1856. Kis Ernő (Pápa) helytörténész, pedagógus († Pápa, 1927. január 22.)
23. † 1931. Dékány Árpád (Borbánd) csipketervező iparművész (x Alsóajara, 1865. április 11.)
23. † 1981. Komoróczy György (Debrecen) levéltáros, történész (x Kaprikbánya, 1909. április 13.)
24. x 1656. Hevenesi Gábor (Vásárosmiske) jezsuita szerzetes, térképész, történész, elkészítette Mo. első atlaszát (Atlas Parvus Hungariae) († Bécs, 1715. március 11.)
25. x 1881. Bartók Béla (Nagyszentmiklós) népzenekutató, zeneszerző, zongoraművész, MTA r. tagja († New York, 1945. szeptember 26.)
25. x 1931. Nagy László (Bp.) politológus, történész († Bp., 1994. október 22.)
26. 1781. II. József Magyarországon királyi engedélyhez köti a pápai rendeletek kihirdetését (Placetum regium)
26. x 1881. Méhes Gyula (Nagykanizsa) entomológus, paleontológus, zoológus, egy. magántanár († Bp., 1959. október 14.)
26. x 1881. Murányi Gyula (Bp.) éremművész, szobrász († Bp., 1920. február 21.)
28. † 1881. Földváry Lajos (Pettend) honvéd ezredes (1848/49) (x Gyergyócsomafalva, 1811. augusztus 8.)
28. † 1981. Rűzsás Lajos (Pécs) történész, egy. tanár, törttud. dokt. (x Vukovár, 1914. augusztus 14.)
29. † 1731. Koháry István (Csábrág) altábornagy, költő, országbíró (1714/31) (x Csábrág, 1649. március 11.)
29. x 1856. Mauks Kornélia (Mohora) író, emlékiratíró († Horpács, 1924. március 10.)
30. x 1831. Bartha Mór (Fehérgyarmat) pedagógus, ref. lelkész, szerkesztő († Ciacsály, 1912. május 16.)
30. x 1831. Tóth Kálmán (Baja) író, költő, szerkesztő, egy.-i képviselő, újságíró, MTA lev. tagja († Bp., 1881. február 3.)
30. x 1906. Baranyai Júlia (Monyorósd) etnográfus, művelődéstörténész († Vörösmart, 1982. február 12.)
30. x 1906. Gelléri Andor Endre (Bp.) író († Hirschingen [Ausztria], 1945. május 1020. között)
31. x 1831. Klimkovics Flóris (Kassa) faszobrász, festőművész († Kassa, 1907. október 24.)

ÁPRILIS

1. x 1881. Rubinyi Mózes (Debrecen) irodalomtörténész, nyelvész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1965. szeptember 26.)

2. x 1856. Bothár Dániel (Besztercebánya) filológus, pedagógus († Sopron, 1929. február 8.)
3. x 1781. Szirbik Miklós (Makó) ref. lelkész, helytörténész († Makó, 1853. október 10.)
3. x 1856. Marczali Henrik (Marcali) történész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1940. július 21.)
3. x 1906. Szemlér Ferenc (Székelyudvarhely) író, költő, kritikus, műfordító († Bukarest, 1978. január 9.)
4. x 1606. Heigl Ambrus (Lambach [Ausztria]) jezsuita iskoladrámaíró († Sopron, 1646. augusztus 8.)
4. x 1931. Csendes László (Kálló) közgazdász, kutató, szakíró († Pécs, 1980. október 1.)
5. † 1856. Dullházy Mihály (Kassa) műfordító, szerkesztő (x Kassa, 1786. február 2.)
5. x 1881. Mokry Mészáros Dezső (Sajóecseg) festőművész, keramikus, szobrász († Miskolc, 1970. január 9.)
7. x 1756. Baumgarten János Keresztély (Luckau [Németország]) botanikus, orvos, Erdély főhercegének első lefője († Ségessvár, 1843. december 29.)
7. x 1756. Sínhly György (Budakeszi) sebész, országos szemorvos († Pest, 1802. október 26.)
8. † 1731. Csúzi Cseh József (Pápa) költő, orvos, ref. lelkész (x Komárom, 1680 kör.)
8. x 1881. Oltay Károly (Bp.) geodéta, egy. tanár, a Magyar Geodéziai Intézet alapítója († Bp., 1955. október 18.)
8. † 1931. Kmoskó Mihály (Pusztazámor) orientalista, egy. tanár, MTA lev. tagja (x Illava, 1876. augusztus 29.)
9. x 1906. Doráti Antal (Bp.) karmester, zeneszerző († Bern [Svájc], 1988. november 15.)
10. x 1881. Kováts István (Marosújvár) fotóművész († Székelyudvarhely, 1942. augusztus 18.)
11. x 1806. Holländer Leó (Eperjes) honvéd őrnagy (1848/49) († Eperjes, 1887. június 5.)
11. † 1856. Papp György (Kecskemét) kereskedő, görög nyelvész (x Satista [Macedónia], 1772.)
11. x 1881. Köder Vilmos (Pécs) vezérezredes, honv. min. (1936/38) († Bp., 1969. december 13.)
12. x 1756. Conrad József (Sopron) entomológus, Sopron főorvosa († Sopron, 1788. június 20.)
12. x 1781. Szentpéteri József (Rimaszombat) a XIX. sz. legjelentősebb magyar ötvösmestere († Pest, 1862. június 12.)
12. † 1806. Boczkó Dániel (Szarvas) ev. lelkész (x Deménfalu, 1751. december 30.)
12. x 1881. Luckhaub Gyula (Temeskút) matematikus, egy. tanár († Kolozsvár, 1944. június 26.)
12. † 1981. Jaksa János (Szentes) helytörténész, pedagógus (x Tömörkény, 1904. december 27.)
15. † 1856. Irinyi János (Nagyléta) korának haladó és művelt mezőgazdásza (x Zsáka, 1787. január 6.)
15. † 1931. Barna János (Nőtincs) faszobrász (x Pusztaberki, 1853. február 5.)
16. x 1781. Czausig József (Lőcse) festőművész († Lőcse, 1857. június 30.)
17. x 1881. Halász Gyula (Bp.) geográfus, nyelvész, fordító († Bp., 1947. november 7.)
18. x 1881. Papp Váry Elemérné (Rozsnyó) költő († Bp., 1923. november 15.)
19. x 1906. Detre László (Szombathely) csillagász, egy. tanár, fiz., MTA r. tagja († Bp., 1974. október 15.)
21. x 1856. Szemere Miklós (Kisazar) író, egy.-i képviselő, a löverseny sport fejlesztője († Bécs, 1919. augusztus 20.)
21. 1931. A Wenckheim palotában megkezdte működését a Fővárosi Könyvtár
21. † 1931. Erdősi Dezső (Bp.) újságíró (x Esztergom, 1875. november 4.)
22. † 1756. Cserei Mihály (Nagyajta) történetíró (x Csákráros, 1668. október 21.)
22. † 1906. Kalocsay Alán (Bp.) ciszterci szerzetes, egy.-i képviselő, pedagógus (x Léva, 1862. február 6.)
23. † 1681. Martonfalvi Tóth György (Debrecen) filozófus, pedagógus (x Kézdimartonfalva, 1635.)
23. † 1881. Rupp János (Bp.) orvos, egy. tanár, az Orsz. Közegészségügyi Tanács és a Magyar Orvosi Társulat elnöke (x Pest, 1808. január 10.)
23. x 1881. Timkó György (Ungvár) botanikus, etnográfus, a Természettudományi Szövetség elnöke († Bp., 1945. szeptember 13.)
23. † 1981. Zelk Zoltán (Bp.) író, költő (x Fémihályfalva, 1906. december 18.)
24. † 1981. Galló Aliz (Marosvásárhely) színész (x Maroshévíz, 1922. március 22.)
26. x 1656. Széchenyi György (Nagyszombat) nagybirtokos, labanc főnemes († Széplak, 1732. április 2.)
27. x 1856. Daday Vilmos (Semesnye) orvos, pedagógus († Kolozsvár, 1917. december 21.)
27. x 1881. Esterházy Móric (Pusztamajk) politikus, min. eln. (1917.06.15.–08.20.); munkaügyi-népjóléti min. (1918.01.25.–05.08.) († Bécs, 1960. június 26.)
30. x 1931. Andorka Rudolf (Bp.) demográfus, szociológus, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1997. június 30.)

MÁJUS

- x 1656. Drugeth Bálint (Ungvár) kat. püspök († Csejtevára, 1691. május 26.)
1. 1881. Ötven előfizetővel üzembe helyezik az első budapesti telefonközpontot
2. 1256. A jáki templom felszentelése
3. 1781. A pesti Rókus kórház alapkövetelésének napja
4. x 1906. Horváth Miklós (Dálnok) higiénikus, egy. tanár († Marosvásárhely, 1982. január 10.)
6. x 1881. Abonyi Sándor (Földeák) zoológus, egy. tanár († Bp., 1930. október 21.)
7. † 1906. Beksics Gusztáv (Bp.) publicista, politikus, történész (x Gámás, 1847. február 9.)
7. x 1906. Róka Cideon (Bp.) csillagász († Bp., 1974. október 5.)
8. x 1881. Szopos Sándor (Csíkszereda) festőművész († Kolozsvár, 1954. december 24.)
9. x 1881. Peyer Károly (Városlőd) egy.-i képviselő, szociáldemokrata politikus, belügymin. (1919. 08. 01.–08. 06.); munkaügyi-népjóléti min. (1919/20) († New York, 1956. október 25.)
9. † 1931. Torday Emil (London) etnológus (x Bp., 1875. június 22.)
10. † 1856. Schuller János Károly (Nagyszében) etnográfus, ev. lelkész, költő, nyelvész, történész (x Nagyszében, 1794. március 16.)
11. x 1881. Kármán Tódor (Bp.) gépészmérnök, egy. tanár, aerodinamika világhírű művelője († Aachen [Németország], 1963. május 7.)
12. † 1856. Fackh József (Bécs) honvéd vezérőrnagy (1848/49) (x Eszék, 1779.)
12. x 1881. Kováts Antal (Jemerin) költő († Jemerin, 1931. május 11.)
13. 1781. II. József rendeletben szabályozza a Magyarországon élő mintegy 83 ezer zsidó helyzetét
13. x 1881. Lám Frigyes (Késmárk) irodalomtörténész, műfordító, a Szepesség költője († Bp., 1955. december 27.)
14. x 1931. Huszárik Zoltán (Domony) filmrendező, grafikus († Bp., 1981. október 14.)
14. † 1956. Farkas Andor (Miskolc) jogász, költő, zeneszerző, Sátoraljaújhely polgármestere (1910/22) (x Sátoraljaújhely, 1878. április 7.)
15. x 1756. Hegyi József (Zalabér) pedagógus, piarista szerzetes († Veszprém, 1836. április 21.)
15. x 1881. Szecsődy Miklós (Egyházasszecsőd) geofizikus mérnök, az Főtvös-ínga továbbfejlesztője († Bp., 1962. január 1.)
15. x 1906. Nagy Barna (Rózsashegy) művészettörténész († Bp., 1980. március 19.)
15. x 1906. Péterffy Ida (Hódmezővásárhely) zenepedagógus, zenetörténész († Bp., 1984. december 26.)
15. † 1981. Mátrai Betegh Béla (Bp.) dramaturg, kritikus, újságíró (x Bp., 1914. április 3.)
16. x 1806. Kanolder János (Pécs) kat. püspök, egy. tanár, a fővárosi Kanolder-intézet létrehozója († Veszprém, 1875. szeptember 12.)
16. x 1856. Hegedűs Ferenc (Szabadka) operaénekes († Bp., 1929. augusztus 3.)
16. x 1881. Somogyi Sándor (Gyulaháza) éremművész, festőművész, szobrász († Bp., 1960. május 20.)
16. x 1881. Taly László (Férfes) diplomata, egy.-i képviselő († Bp., 1940. március 4.)
17. x 1881. Jakabfy Elemér (Lugos) egy.-i képviselő, politikus, történész, ügyvéd, MTA külső tagja († Szatmárnémeti, 1963. május 19.)
17. † 1981. Lándori Angyalka (Bp.) festőművész (x Milánó, 1908. június 15.)
17. † 1981. Pásztoritzky Lajos (Bp.) villamosmérnök, egy. docens (x Deregnő, 1925. március 24.)
18. x 1806. Badányi Antal (Szepetótfalu) nemzetőr őrnagy (1848/49) († Késmárk, 1867. szeptember 22.)
18. x 1831. Szász Dániel (Kézdivásárhely) honvéd őrnagy (1848/49) († Kézdivásárhely, 1900. január 1.)
18. x 1906. Balázs Samu (Bánffyhyunad) színész, főisk. tanár († Bp., 1981. szeptember 25.)
20. 1981. Felemelkedik az első magyar hőléghajó Pécsen
21. † 1981. Ritoók János (Kolozsvár) irodalomtörténész, költő, műfordító (x Brassó, 1935. június 22.)
22. x 1906. Gádor Béla (Nyíregyháza) humorista, író, szerkesztő, újságíró († Bp., 1961. január 23.)
24. x 1906. Legányi Norbert Béla (Bp.) bencés szerzetes, pannorhalmi főpát (1958/68) († Pannorhalm, 1987. május 13.)
24. † 1931. Ferenczy Gyula (Debrecen) ref. lelkész, történész, egy. tanár (x Aranyosmeggyes, 1861. február 5.)
25. x 1906. Csepregyhé Mezőnerics Ilona (Szabadka) paleontológus († Bp., 1977. január 14.)
25. † 1906. Klimstein József (Nagyszombat) író, irodalomtörténész, pedagógus (x Vác, 1843. február 14.)
25. † 1906. Tábori Róbert (Bp.) író, műfordító, újságíró (x Bácsalmás, 1835. november 10.)

25. † 1956. Supka Cécza (Bp.) író, könyvtáros, egy-
i képviselő, publicista, történész, MIA
lev. tagja (x Bp., 1883. április 8.)
26. † 1831. Köteles Sámuel (Nagyenyed) filozófus,
főiskolai tanár, az MIA r. tagja (x Iorda,
1770. január 30.)
27. † 1581. Báthori Kristóf (Gyulafehérvár) erdélyi
vajda (x ?, 1530.)
27. † 1981. Pilinszky János (Bp.) író, költő (x Bp.,
1921. november 27.)
28. x 1881. Dávid Lajos (Kolozsvár) matematikus,
egy. tanár, a Gauss-féle eritmetikai-
geometriai középarányos elmélet to-
vábbfejlesztője († Bp., 1962. január 9.)
28. x 1906. Svéd Sándor (Bp.) operaénekes († Bécs,
1979. június 9.)
28. † 1956. Aggházyné Balló Mariska (Balatonal-
mádi) festőművész (x Bp., 1885. októ-
ber 1.)
29. x 1806. Bolla János (Jopolya) botanikus, a Po-
zsonyi Természettudományi és Orvosi
Egyesület alapító tagja († Pozsony,
1881. február 7.)
29. x 1806. Kaeskovics Lajos (Mohora) egy-
i képviselő, politikus, ügyvéd, MIA lev. tag-
ja († Sőjpuszta, 1891. december 9.)
29. x 1856. Szécsi Antal (Pest) szobrász († Bp.,
1904. június 15.)
29. † 1981. Somorjai Ferenc (Szeged) mezőgaz-
dász, növénynevelő (x Nagykőrös,
1900. április 30.)
30. x 1806. Tamássy Károly (Jolsvatapolca) gyógy-
szerész, pomológus, az alföldi népi ter-
mesztésben elterjedt gyümölcsfajták le-
írója († Debrecen, 1885. július 2.)
31. x 1881. Benke István (Kunszentmiklós) mér-
nök, a hazai úthálózat fejlesztője († Bp.,
1954. június 4.)
5. x 1781. Arnold György (Taksony) egyházi kar-
nagy, zeneszerző († Szabadka, 1848. ok-
tóber 25.)
5. † 1806. Neustädter Mihály Gottlieb (Nagysze-
ben) orvos (x Segesvár, 1736. szeptem-
ber 7.)
5. † 1981. Csonka János (Buffalo) gépészmérnök,
feltaláló (x Bp., 1897. szeptember 25.)
6. x 1856. Ungváry László (Cegléd) pomológus,
szőlész, az alföldi homok meghódítója
(† Cegléd, 1919. augusztus 1.)
6. † 1881. Vasady Gyula (Sepsiszentgyörgy) an-
tikvárius (x Gyulafehérvár, 1845. au-
gusztus 26.)
7. x 1881. Madai Gyula (Hajdúhadház) író, költő,
egy-
i képviselő († Bp., 1937. március 8.)
8. x 1856. Wolfner József (Arad) könyvkereskedő,
könyvkiadó († Bp., 1932. február 16.)
9. † 1981. Bak János (Bp.) festőművész, grafikus
(x Pázmándfalu, 1913. április 6.)
10. † 1681. Forgách Ádám (Rajka) főpohárnok-
mester (1641/63), országbíró (1670/81),
tárnokmester (1663/79) (x ?, 1601.)
10. x 1756. Schönbauer József Antal (Reichenberg
[Csehország]) orvos, zoológus, egy. ta-
nár († Pest, 1807. december 27.)
10. x 1906. Viski János (Kolozsvár) zeneszerző,
főisk. tanár († Bp., 1961. január 16.)
11. x 1806. Török János (Bágy) pedagógus, a füg-
getlenségi mozgalom vértanúja († Ma-
rosvásárhely, 1854. február 10.)
11. x 1856. Tóth Lajos (Kiskőrös) orvos, egy. tanár,
a hazai orvosképzés reformálója († Bp.,
1926. december 14.)
11. † 1881. Hador Károly (Doboka) táblabíró, tor-
ténész (x Iorda, 1796. május 22.)
11. † 1981. Csiszér Ferenc (Gyula) mezőgazdász,
egy-
i képviselő (x Gyula, 1903. novem-
ber 18.)
12. x 1881. Finta Sándor (Lúrkeve) éremművész,
szobrász († Los Angeles [USA], 1958.
augusztus 3.)
12. † 1881. Károlyi István (Fót) főispán, politikus,
MIA ig. tagja, Újpest alapítója (x Bécs,
1797. november 18.)
14. x 1931. Abody Béla (Bp.) író, kritikus, műfordí-
tó, színikazdátó († Bp., 1990. augusztus
17.)
15. † 1631. Alaghy Menyhért (Vizsoly) főajtónálló,
főispán, országbíró (1625/31) (x ?,
1587.)
16. x 1881. Khuen-Héderváry Sándor (Hédervár)
diplomata († Szentendre, 1946. szeptem-
ber 8.)
16. x 1906. Vita Zsigmond (Nagyenyed) bibliográfus,
irodalomtörténész († Kolozsvár,
1998. január 1.)
16. x 1931. Kállay István (Fülöpszállás) levéltáros,
történész, egy. tanár († Bp., 1998. au-
gusztus 17.)

JÚNIUS

1. x 1531. Zsámboky János (Nagyszombat) filológus,
költő, orvos, történész, kartográfus,
polihisztor († Bécs, 1584. június 13.)
1. x 1856. Steinhart Antal (Pest) építészmérnök,
a volt Nemzeti Színház, a pécsi színház,
a szegedi kulturpalota tervezője († Bp.,
1928. július 27.)
2. x 1856. Jankó Pál (Iata) akusztikus, feltaláló,
matematikus, zongoraművész († Izs-
tambul, 1919. március 17.)
2. x 1856. Jelenik Elek (Karád) régész († Bp., 1889.
január 27.)
2. † 1906. Lukács Gyula (Bp.) egy-
i képviselő, újsá-
gíró (x Székesfehérvár, 1851. szeptem-
ber 1.)
3. † 1981. Bányai László (Bukarest) író, politikus,
publicista, történész, egy. tanár (x Kö-
rösbánya, 1907. november 17.)

16. † 1956. Hajnal István (Bp.) történész, egy. tanár, MTA r. tagja (x Nagyikinda, 1892. július 3.)
18. x 1656. Szirmay András (Pazdics) alispán, földbirtokos, naplótíró († ?, 1724.)
18. x 1831. Majláth Béla (Andrásfalu) régész, történész, MTA lev. tagja († Bp., 1900. március 23.)
18. x 1881. Halmay Zoltán (Magasfalu) kétszeres olimp. bajnok úszó († Bp., 1956. május 20.)
19. 1906. Budapest polgármesterévé Bárczy Istvánt nevezték ki, aki e tisztséget 1918. április 10-ig töltötte be
19. x 1906. Ádám Zsigmond (Egyek) pedagógus, mo-i gyermekvárosok egyik szervezője († Bp., 1962. május 25.)
20. x 1881. Paulini Béla (Csákvár) író, rendező, újságitró, a Gyöngyösbokréta-mozgalom alapítója († Baja, 1945. január 1.)
20. x 1881. Szentgyörgyi István (Bégaszentgyörgy) szobrász, főisk. tanár († Bp., 1938. szeptember 28.)
20. † 1906. Enyedi Lukács (Bp.) politikus, újságitró, az Agrárközlöny elnöke (x Szabadka, 1845. március 17.)
20. x 1906. Ivánfyne Balogh Sára (Bp.) könyvtáros († Bp., 1989. október 14.)
20. † 1931. Forrai Kózsai (Bp.) színész (x Bp., 1874. január 13.)
20. † 1981. Hlrbst Zoltán (Szeged) költő (x Sopron, 1959. április 1.)
20. † 1981. Magyar József (Iemperley [Argentína]) pedagógus (x Felsőbánya, 1895. június 17.)
21. x 1756. Madách Sándor (Alsósztrégova) ügyész († Pest, 1814. december 16.)
21. x 1856. Makroczy János (Kluknó) író, színész († Bp., 1910. március 16.)
21. x 1856. Stróbl Alajos (Liptóújvár) szobrász († Bp., 1923. december 13.)
21. x 1881. Görög Ferenc (Szászváros) történész († Kolozsvár, 1970. szeptember 18.)
21. † 1881. Martiny Frigyes (Bp.) jegyző, egy.-i képviselő, Sopron polgármestere (1846/48) (x Sopron, 1801. december 25.)
21. x 1906. Bruszt Pál (Baja) orvostörténész, sztomatológus, († Baja, 1979. november 21.)
21. † 1956. Baranyay Jusztin Gyula (Pannonhalma) ciszterci szerzetes, egyházi jogász, egy. tanár (x Várpalota, 1882. december 3.)
21. † 1956. Kreybig János (Bp.) agrokémikus, talajbiológus, c. egy. tanár, MTA r. tagja, ő vezette az ország új talajismereti térképezését (x Nagyszében, 1879. december 23.)
22. † 1756. Kökényesdi László (Cremona [Olaszország]) kuruc diplomata, tábornagy (x ?, 1680 kör.)
22. x 1856. Wenninger Mátyás (Dunaalmás) mezőgazdász, agrárpolitikai szakíró († Tata, 1932. március 12.)
22. x 1906. Balogh István Elemér (Nagykapos) ref. lelkész, szerkesztő († Lakeland [USA], 1976. október 9.)
23. 1606. megszületik a bécsi béke I. Rudolf, valamint Bocskai és a magyar rendek között
23. † 1756. Rákóczi György (Saint Denis [Franciaország]) II. Rákóczi Ferenc fia, a Rákóczi család fejedelmi ágának utolsó férfi sarja (x Bécs, 1701. augusztus 8.)
23. x 1806. Ráday Gedeon (Pest) főispán, nemzetőr őrnagy (1848/49), egy.-i képviselő, politikus, színiigazgató († Pest, 1873. július 12.)
23. x 1856. Varga Bálint (Szentleányfalva) író, irodalomtörténész, műfordító († Bp., 1943. szeptember 16.)
23. † 1906. Kőrösy József (Bp.) társadalomstatistikus, MTA r. tagja (x Pest, 1844. április 20.)
24. x 1881. Vértessy Dezső (Pásztó) klasszikafilológus, műfordító († Bp., 1917. július 12.)
24. x 1906. Manga János (Peresztlény) etnográfus, muzeológus, törttud. kand. († Bp., 1977. szeptember 2.)
24. † 1931. Deák Gyeyza (Sárospatak) etnográfus, festőművész, költő, művészettörténész (x Palágy, 1871. április 7.)
24. † 1931. Kunz Aladár (Bp.) író, kritikus, műfordító, szerkesztő (x Arad, 1885. december 31.)
25. † 1806. Szentes Antal Regináld (Székelyudvarhely) ferences iskoladramáiró, a székelyudvarhelyi Ferences-rendház főnöke (x Mádéfalva, 1747.)
25. x 1856. Mader Rezső (Pozsony) karmester, zeneszerző († Bp., 1940. október 16.)
25. x 1906. Somogyi Ferenc (Nárai) jogász, egy.-i képviselő, publicista, történész († Cleveland [USA], 1995. szeptember 5.)
25. x 1906. Vertse Albert (Nyíregyháza) ornitológus († Bp., 1979. február 20.)
26. x 1806. Purgstaller József (Kőszeg) filozófus, pianista szerzetes, egy. tanár, MTA r. tagja († Buda, 1867. április 11.)
27. x 1856. Kőrösy László (Fisztergom) író, irodalomtörténész († Dömös, 1918. április 26.)
27. x 1881. Ferenczy Tibor (Debrecen) egy.-i képviselő, ügyész, Bp. rendőrőrkap. (1932/37) († Bp., 1943. január 3.)
27. x 1931. Ábrahám Kálmán (Bp.) gépészmérnök, egy.-i képviselő, c. egy. tanár, ép. városfejl. min. (1977/84) († Bp., 1998. február 22.)

27. † 1931. Nagy Imre (Csíkszereda) emlékiratíró, etnográfus, nyelvész (x Csíksomlyó, 1849. május 16.)
28. x 1731. Szentiványi Ferenc (Liptószentiván) országbíró (1802/06), tárnokmester († Verbó, 1823. április 15.)
28. x 1881. Korényi József (Kimaszombat) festőművész († Eger, 1957. december 17.)
28. x 1906. Bíró Lajos Pál (Eger) irodalomtörténész, nyelvész († Bp., 1985. június 7.)
28. † 1906. Rózsaági Antalné (Zilah) irodalmi szalont tartó költő (x Borosjenő, 1844. március 24.)
29. 1456. III. Callixtus pápa elrendeli a déli harangszót, hogy a híveket arra figyelmeztesse, a keresztények törökök feletti győzelméért imádkozzanak
29. † 1981. Pethes Sándor (Bp.) színész (x Kassa, 1899. május 28.)
30. x 1831. Fialla Lajos (Baja) orvos, szemműtétéről híres egy. tanár († Bukarest, 1911. január 6.)
30. x 1881. Keéri Szántó Andor (Bp.) könyv és lapkiadó, a Révai Kiadó vezetője († Bp., 1948. szeptember 2.)
30. † 1956. Kovásznai Gábor (Sepsiszentgyörgy) ügyvéd, Sepsiszentgyörgy polgármestere (1926/29) (x Angyalos, 1887. április 14.)

JÚLIUS

1. x 1506. II. Lajos (Buda) magyar király (1516/26) († Mohács, 1526. augusztus 29.)
1. † 1906. Aidinger János (Nagykozár) jogász, jegyző, egy.-i képviselő, Pécs polgármestere (1876/96) (x Pécs, 1846. május ?)
1. † 1956. Bura Sándor (Bp.) cigányprímás, nótaszerző (x Nagyvárad, 1895. október 15.)
1. † 1956. Nagy András (Bp.) egy.-i képviselő, ügyvéd, vallás/közokt. államtitk. (1935/38), igazságügymin. (1938/39) (x Bp., 1882. január 29.)
1. † 1981. Salamon Anikó (Kolozsvár) etnográfus (x Réty, 1945. július 2.)
2. x 1881. Fonó Albert (Bp.) gépészmérnök, feltaláló, egy. magántanár, MTA lev. tagja († Bp., 1972. november 21.)
2. x 1906. Kárpáti Károly (Eger) olimp. bajnok, kétszeres Európabajnok birkózó, edző, sportvezető, első m. szabadfogású birkózó († Bp., 1996. szeptember 23.)
3. 1831. Megnyílik a balatonfüredi színház
4. 1456. Megkezdődik Nándorfehérvár ostroma
4. † 1856. Ferenczy István (Kimaszombat) szobrász, MTA lev. tagja (x Kimaszombat, 1792. február 23.)
4. x 1856. Téry Odón (Öbéb) orvos, m. turistamozgalom megalapítója († Bp., 1917. szeptember 11.)
4. x 1931. Polónyi Péter (Bp.) könyvtáros († Gödöllő, 1993. október 3.)
5. x 1806. Teleki Blanka (Kővárhosszúfalva) festőművész, pedagógus, a magyar nőnevelés egyik úttörője († Párizs, 1862. október 23.)
7. x 1881. Bíró Pál (Bp.) nagyiparos, egy.-i képviselő († New York, 1955. április ?)
7. † 1981. Gyergyai Albert (Bp.) író, irodalomtörténész, kritikus, műfordító, egy. tanár (x Nagybajom, 1893. január 20.)
8. x 1931. Farkas József (Mátészalka) etnográfus, muzeológus († Mátészalka, 2002. április 6.)
9. x 1756. Hoffinger János György (Brassó) bányakamarai főorvos († Bécs, 1792.)
9. x 1806. Kachulmann János (Selmecbánya) helytörténész, jogász († Selmecbánya, 1873. november 28.)
9. 1831. Megjelenik Pesten Széchenyi István „Világ” című műve
9. x 1856. Wliskocki Henrik (Brassó) cigánykutató, etnográfus († Betlenszentmiklós, 1907. február 19.)
9. x 1906. Bálint György (Bp.) író, kritikus, műfordító, újságíró († Sztarij Nyikolszkoje, 1943. január 21.)
9. x 1906. Vincze Ottó (Visegrád) karnagy, zeneszerző († Bp., 1984. augusztus 14.)
9. † 1956. Erdős Kende (Bp.) író, költő (x Érseklél, 1879. május 7.)
9. † 1956. Paksy Ernő (Buenos Aires [Argentína]) vezérornagy (x Pancsova, 1886. február 14.)
10. † 1981. Kormos Gyula (Kolozsvár) író, műfordító, szerkesztő, újságíró, unit. lelkész (x Gyergyószentmiklós, 1917. augusztus 8.)
11. † 1831. Pöcsy Elek (Ungvár) görögkat. püspök (x Kokad, 1753.)
11. x 1881. Zerkovitz Béla (Szeged) színigazgató, zeneszerző († Bp., 1948. október 23.)
11. † 1981. Bilicsi Tivadár (Siófok) színész (x Bp., 1901. szeptember 6.)
12. x 1906. Inczefy Géza (Szászrégen) nyelvész, főisk. tanár († Szeged, 1974. április 10.)
12. x 1931. Horváth István Károly (Sárvár) irodalomtörténész, klasszika-filológus, egy. docens († Szeged, 1966. augusztus 29.)
13. † 1931. Weissz Miksa (Bp.) rabbi, teológus, vallástörténész, tankönyvíró (x Bp., 1872. október 22.)

14. x 1881. Kürti József (Szatmárnémeti) színész († Bp., 1939. június 18.)
14. x 1881. Requinyi Géza (Pancsova) borász, vegyészmérnök, egy. tanár († Bp., 1954. december 30.)
15. 1931. Endresz György és Magyar Sándor az amerikai Harbor Graceből Bicskétig repül leszállás nélkül (5770 km). Az Atlanti óceán átrepülése történetében ők hatoltak eddig legmélyebben Európa belsejébe
16. † 1981. Csiha Antal (Hajdúboszörmény) helytörténész, pedagógus (x Hajdúboszörmény, 1897. július 27.)
17. x 1906. Károlyi Antal (Csempeszkopács) építészmérnök († Szombathely, 1970. január 10.)
17. † 1981. Udvardy Tibor (Bp.) operaénekes (x Bp., 1914. szeptember 4.)
18. x 1781. Benke József (Kálnok) műfordító, színész, színháztörténész († Diósgyőr, 1855. augusztus 15.)
20. † 1981. Rajz János (Bp.) színész (x Bp., 1907. február 13.)
21. † 1456. Dugovics Litusz (Nándorfehérvár) Hunyadi János katonája (x ?)
22. 1456. Hunyadi János a keresztessel legyőzi a Nándorfehérvárt ostromló szultáni sereget
22. x 1856. Andrassy Géza (Pest) festőművész, egy.-i képviselő, sportvezető, MIA igaztagja († Bp., 1938. augusztus 29.)
22. † 1906. Bogyó Alajos (Pécs) operaénekes, színiigazgató (x Nemespann, 1834. június 11.)
22. x 1906. Rónai Antal (Szeged) karmester († Kolozsvár, 1996. február 9.)
23. x 1831. Balogh Alajos (Csepreg) rendező, színész, színiigazgató († Pápa, 1885. október 20.)
23. † 1881. Milutinovits József (Temesvár) honvéd alezredes (1848/49) (x Gradiska, 1813. április 14.)
23. x 1881. Vajda Ödön (Bp.) gépészmérnök, egy. tanár († Bp., 1962. február 25.)
24. x 1781. Ercsei Dániel (Mezőtúr) statisztikus, filozófus, MIA lev. tagja († Debrecen, 1836. február 23.)
24. x 1831. Szathmáry Károly (Szilágysomlyó) író, egy.-i képviselő, publicista, szerkesztő († Bp., 1891. január 14.)
24. † 1831. Tomcsányi Ádám (Pest) fizikus, mérnök, egy. tanár (x Kálmánfalva, 1755. december 4.)
24. † 1956. Zemplén Géza (Bp.) kémikus, egy. tanár, MIA r. tagja (x Trencsén, 1883. október 26.)
24. † 1981. Fekete Ferenc (Sao Paulo [Brazília]) filmrendező, operatőr (x Bp., 1914. március 27.)
25. 1831. Szécskeresztúron megkezdődik az ország északi részére kiterjedő ún. „koleralázadás”
25. † 1836. Simontsits János (Pest) a Nemzeti Színház igazgatója (1841/42; 1849/51) (x ?, 1783.)
25. x 1856. Strobentz Frigyes (Pest) festőművész († München, 1929. június 7.)
25. † 1956. Borbíró Virgil (Bp.) építészmérnök, egy. tanár, MIA lev. tagja (x Nagyenyed, 1893. március 6.)
26. † 1506. Anna (Buda) magyar királyné, II. Ulászló felesége (x ?, 1484.)
26. x 1756. Viczay Mihály (Hédervár) műgyűjtő, numizmatikus († Hédervár, 1831. március 18.)
26. x 1856. Tóth János (Nagysurány) katolikus egyházi író, műfordító († Görz, 1907. július ?)
26. † 1906. Szépfaludi Ö. Ferenc (Máramarossziget) író, levéltáros, szerkesztő, újságíró (x Máramarossziget, 1845. április 27.)
26. † 1956. Fekete Lajos (Nagyléta) mezőgazdász, egy.-i képviselő (x Nagyléta, 1892. november 5.)
26. † 1956. Hidas Miklós (Bp.) villamosmérnök, egy. docens (x Zilah, 1902. november 15.)
28. x 1856. Zemplényi P. Gyula (Tállya) író, műfordító, újságíró († Bp., 1902. június 6.)
28. † 1931. Pattantyús-Ábrahám Márton (Trencsén) orvos, turizmusfejlesztő (x Zilah, 1857. május 25.)
28. † 1956. Földes Zoltán (Budajenő) író, költő (x Csíksomlyó, 1884. október 15.)
29. x 1756. Podmaniczky József (?) Bács-Bodrog megye főispánja, mecénás († Pest, 1823. május 11.)
29. † 1956. Victor Ágoston (Bp.) pedagógus, Skót Nemzeti Bibliotársulat mo.-i vezetője (x Belgrád, 1862. február 5.)
31. † 1831. Kézy Mózes (Sárospatak) fizikus, főisk. tanár (x Fehérgyarmat, 1781. november 6.)
31. x 1856. Medveczky Frigyes (Buda) filozófus, egy. tanár, MIA r. tagja († Bp., 1914. augusztus 22.)
31. x 1881. Dobos Ferenc (Alsójára) történész († Székelyudvarhely, 1949. május 1.)
31. x 1906. Dumitrás Mihály (Orosháza) eszperantista, politikus, Orosháza polgármestere (1948/50) († Orosháza, 1983. január 20.)

AUGUSZTUS

- † 1706. Nemessányi Bálint (Ásgut) kuruc diplomata (x ?, 1642. kör.)
- x 1756. Schiller János József (Sopron) festőművész († Sopron, 1820. május 2.)

1. x 1856. Kovács Gyula (Monor) közgazdász, egy. magántanár, a millenniumi kiállítás egyik szervezője († Bp., 1944. február 9.)
2. x 1806. Neugeboren János Lajos (Szászsebes) ev. lelkész († Nagyszében, 1887. szeptember 20.)
2. x 1881. Poroszlai Sándor (Tiszaföldvár) szobrász († ?, 1917.)
2. † 1906. Sólyom Pekete Ferenc (Déva) jogász, jogtörténész (x Almaszeg, 1839. október 1.)
3. x 1931. Gonczi Ferenc (Bp.) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1957. június 26.)
3. † 1956. Rajó Sándor László (Bp.) villamosmérnök, tankönyvíró (x Nagykovács, 1922. július 13.)
4. † 1306. Vencel [Olomouc [Csehország]] magyar király (1301/05) (x ?, 1289. október 6.)
4. x 1681. Deáki Filep József (Erdőszentgyörgy) ref. püspök († Kolozsvár, 1748. október 13.)
4. x 1931. Karl Miklós (Felsőmuzslya) helytörténész, pedagógus, újságíró († Muzsla, 1991. szeptember 17.)
5. x 1831. Szász Gerő (Ördögkeresztúr) költő, ref. lelkész († Kolozsvár, 1904. április 29.)
5. † 1931. Pap Gyula (Salgótarján) etnográfus, költő (x Felsőpálfalva, 1843. Május 20.)
5. † 1956. Bárányos Károly (Bp.) jogász, egy.-i képviselő, földműv. államtitk. (1941/44), kozellátási min. (1945/46), földműv. min. (1946/47) (x Betlen, 1892. április 23.)
6. x 1881. Lázár István (Gyergyószentmiklós) író, költő († Bp., 1936. május 28.)
7. † 1831. Puky Károly (Pest) földbirtokos, jogász, országismertető író (x Gyömrő, 1789. február 18.)
7. x 1856. Radisics Jenő (Buziásfürdő) jogász, művészettörténész, egy.-i képviselő, egy. tanár, az Iparművészeti Múz. igazg. († Bp., 1917. január 4.)
7. x 1906. Molnár István (Tuskevár) helytörténész, kanonok († Tuskevár, 1983. november 3.)
7. x 1931. Dobi Károly (Gyula) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1959. december 18.)
9. † 1906. Ádám Czerszon (Nagykőrös) helytörténész, irodalomtörténész, ref. lelkész (x Izsák, 1832. február 22.)
10. x 1831. Maszák Hugó (Nagyenyed) grafikus, újságíró († Bp., 1916. augusztus 28.)
10. x 1881. Kabók Győző (Szeged) színész († ?, 1943. után)
10. † 1906. Bán Zsigmond (Bp.) jogász, újságíró (x Iszka-szentgyörgy, 1852. november 2.)
10. † 1956. Marosi Adél (Bp.) színész (x Vác, 1878. április 8.)
10. † 1981. Nemeskéry László (Linz) író, újságíró (x Bp., 1898.)
11. † 1456. Hunyadi János (Zimony) hadvezér, Magyarország kormányzója (1446/52) (x Buda (?), 1407. körül)
12. x 1731. Tordai Sámuel (Szilágynagyfalva) író, műfordító, ref. lelkész († Kolozsvár, 1801. július 12.)
12. † 1931. Rakovszky István (Bp.) egy.-i képviselő, Nemzetgyűlés eln. (1920/21) (x Bécs, 1858. június 16.)
13. x 1906. Borsos Miklós (Nagyszében) szobrász, főisk. tanár († Bp., 1990. január 27.)
13. † 1906. Ligeti István (Győr) színész (x Győr, 1840.)
13. † 1906. Sujánszky Antal (Esztergom) író, kanonok, költő, szerkesztő (x Pest, 1815. augusztus 4.)
14. x 1906. Tóth B. László (Dad) testőrművész († Bp., 1982. január 5.)
14. 1981. Dunajvárosban megkezdte működését az ország legnagyobb acélgyártó üzeme
15. † 1831. Lóth Pápai Mihály (Sárospatak) orvos, pedagógus (x Diósgyőr, 1752.)
15. x 1856. Bókay Árpád (Pest) belgyógyász, gyógyszerész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1919. október 20.)
15. x 1931. Csiki Lajos (Dorog) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1958. május 10.)
16. x 1881. Balogh Margit (Bp.) első világháború m. földrajztanárnő († Lápótság, 1963. szeptember 6.)
16. † 1881. Lakatos Ottó (Arad) minorita szerzetes, történétíró, pedagógus (x Székesfehérvár, 1802. október 4.)
16. x 1906. Baráth Tibor (Alsólendva) történész, egy. tanár († Montreal [Kanada], 1992. február 22.)
16. † 1981. Pfeiffer Zoltán (New York) egy.-i képviselő, politikus, ügyvéd, a M. Függetlenségi Párt megalapítója (x Bp., 1900. augusztus 15.)
18. x 1831. Bethlen Miklós (Kolozsvár) író, költő, politikus, színész, újságíró († Bp., 1899. május 21.)
18. x 1856. Sziberth Artúr (Vásárosnamény) vízépítő mérnök, a Tisza hajdan és most c. monográfia szerzője († Bp., 1902. szeptember 16.)
18. x 1881. Horváth Jenő (Bp.) gyógyszerész, gyógyszerésztörténész († Bp., 1943. november 25.)
18. † 1881. Molnár Aladár (Gleichenberg [Ausztria]) művelődéspolitikus, egy.-i képviselő, pedagógus, ref. lelkész (x Veszprém, 1839. február 7.)

18. x 1906. Pesthy István (Déva) fogorvos, politikai karikaturista, sebész († Bp., 1972. február 2.)
19. x 1856. Kozma István (Albertfalva) operaénekes, színész († Pécs, 1925. december 23.)
19. x 1881. Rumi Rajki István (Rum) szobrász († Bp., 1941. június 30.)
19. † 1906. Csaplár Benedek Gáspár (Bp.) irodalomtörténész, piarista szerzetes, történész, MIA lev. tagja (x Dunaszerdahely, 1821. január 3.)
20. † 1581. Pálffy Tamás (Várpalota) várkapitány (x Bazin, 1534.)
20. † 1881. Szemere Miklós (Lasztóc) költő, politikus, ügyvéd, MIA lev. tagja (x Lasztóc, 1802. június 17.)
20. † 1956. Nagy Emil (Bp.) jogász, orgy. képviselő, igazságügymin. (1923/24) (x Kaposvár, 1871. november 16.)
22. † 1706. De Camellis József (Eperjes) görögkat. püspök (x Chios [Görögország], 1641. december 7.)
22. x 1856. Ihász Aladár (Szeged) író, költő, újságíró, ügyvéd († Bp., 1919. április 5.)
22. † 1906. Láczy Szabó László (Irdósbénye) szőlész (x Sárospatak, 1845. április 28.)
23. † 1831. Kazinczy Ferenc (Széphalom) író, költő, MIA r. tagja (x Érsemjén, 1759. október 27.)
23. † 1856. Tisza Lajos (Geszt) alispán (x Nagyvárad, 1798. augusztus 5.)
24. x 1881. Petrichevich Horváth Emil (Dés) főispán, egy.-i képviselő, ügyvéd, belügyi államtitk. (1919/21); népjóléti államtitk. (1921/26) († Bp., 1945. január 28.)
25. x 1906. Orbán György (Bp.) szülész-nőgyógyász, orvostud. kand. († Bp., 1976. február 16.)
25. x 1906. Somos Elemér (Nyitraegerszeg) publicista, szerkesztő († Bp., 1975. március 29.)
26. x 1781. Hegedűs Sámuel (Torda) költő, ref. lelkész, MIA lev. tagja († Szászváros, 1844. április 29.)
26. † 1831. Tittel Pál (Buda) rk. pap, csillagász, egy. tanár, a budai csillagvizsgáló igazg., MIA r. tagja (x Pásztó, 1784. január 5.)
26. x 1881. Keszler Zoltán (Tapolca) pedagógus, szerkesztő († Tapolca, 1936. március 31.)
29. † 1706. Dvornikovich Mihály (Győr) kat. püspök (x Rohonc, 1635. kör.)
29. x 1856. Bíró Lajos (Jasnád) entomológus, etnográfus, utazó, zoológus, ÚjGuinea feltárója († Bp., 1931. szeptember 2.)
31. 1856. Scitovszky János hercegprímás felszentelt az esztergomi főszékesegyházban
31. x 1856. Erdős József (Szatmárnémeti) ref. lelkész, teológus, egy. tanár († Debrecen, 1946. december 12.)
31. † 1931. Dobrovics Győző (Aisóors) geodéta, az Állami Földmérési Hivatal vezetője (x Szombathely, 1855. július 22.)

SEPTEMBER

1. † 1681. Nógrádi Mátyás (Debrecen) ref. püspök, egyházi író (x Nógrád, 1617.)
1. 1881. Pórá Ferenc igazgatásával megnyílt a budavári domonkos kolostor helyén épült első polgári leányiskola, melynek utóda a Szilágyi Erzsébet Gimnázium
1. x 1881. Miskolczy István (Szeged) piarista szerzetes, történész, c. egy. tanár († Bp., 1937. december 1.)
2. † 1031. Imre (?) herceg, Szent István fia (x Székesfehérvár, 1007. kör.)
2. x 1856. Franzenau Ágoston (Kolozsvár) mineralógus, paleontológus, MIA lev. tagja († Kákospalota, 1919. november 19.)
2. † 1881. Balla Károly (Mezőcsát) színész, színgazgató (x Sály, 1803.)
2. † 1881. Dömötör János (Pétervárad) honvéd őrnagy (1848/49) (x Csatád, 1802. április 28.)
2. † 1881. Kallós Lajos (Debrecen) jogakadémiai tanár, MIA lev. tagja (x Borzova, 1819. május 15.)
2. † 1931. Bíró Lajos (Bp.) entomológus, etnográfus, utazó, zoológus, ÚjGuinea feltárója (x Jasnád, 1856. augusztus 29.)
3. x 1756. Benyovszky János (Marsófalva) kat. püspök († Esztergom, 1827. augusztus 25.)
3. x 1781. Fischer Norbert Mihály (Kassa) levéltáros († Lelesz, 1858. március 1.)
3. † 1781. Szentesi János (Sárospatak) ref. lelkész (x Sárospatak, 1735.)
3. x 1781. Szokolay Iláértó János (Kecskemét) krónikáíró († Kecskemét, 1853. november 2.)
3. † 1856. Tóth Pál (Ács) ref. lelkész, természettudományi író, fordító (x Komárom, 1783.)
3. † 1881. Ruzicska Nep. János (Bp.) bencés szerzetes, teológus, egy. tanár (x Turzófalva, 1811. július 14.)
4. x 1881. Purjesz Lajos (Nagytótipusza) újságíró, szerkesztő († Bp., 1925. január 6.)
5. † 1981. Horváth Béla (Kolozsvár) műfordító, rendező, színész (x Borosjenő, 1927. április 23.)
6. x 1756. Vay Miklós (Serke) hadmérnök, tábornok († Pest, 1824. május 11.)
7. x 1906. Balogh Edgár (Temesvár) író, politikus, publicista, egy. tanár († Kolozsvár, 1966. június 19.)
7. x 1906. Sámson Edgár Béla (Nagykamond) bencés szerzetes, nyelvész, főisk. tanár († Pannonhalma, 1970. február 1.)

8. † 1906. Ilőgyes Endre (Bp.) bakteriológus, orvos, egy. tanár, MTA r. tagja (x Hajdúszoboszló, 1847. november 30.)
9. x 1831. Izsó Miklós (Disznóhorvát) szobrász († Bp., 1875. május 29.)
9. x 1881. Szörényi Mihály (Kistapolcsány) kerész, a budai Kir. Várkertészeti Ig.-ja († Bp., 1963. november 1.)
9. x 1931. Latinovits Zoltán (Bp.) rendező, színész († Balatonszemes, 1976. június 4.)
10. x 1881. Miklósi Mutschenbacher Ödön (Szekszárd) festőművész, illusztrátor († Szekszárd, 1942. április 20.)
10. x 1906. Somogyi Erzsébet (Kolozsvár) színész († Bp., 1973. július 10.)
11. x 1881. Dutka Ákos (Nagyvárad) író, költő, kritikus, újságíró († Máriaremete, 1972. december 27.)
11. x 1881. Závodszy Levente (Újpest) történész, egy. magántanár († Pécs, 1938. szeptember 18.)
12. x 1856. Elek Pál (Ondrohó) nagykereskedő, a Magyar Kereskedelmi Rt. vezérigazgatója († Baden [Ausztria], 1914. április 15.)
12. x 1856. Giracza György (Vehéc) író, történész, újságíró († Bp., 1908. május 14.)
12. x 1856. Kiedl Frigyes (Ladomér) esztéta, irodalomtörténész, egy. tanár, MTA lev. tagja († Bp., 1921. augusztus 7.)
12. x 1881. Ney Ákos (Bp.) vasútép. mérnök († Bp., 1967. november 21.)
12. x 1931. Szekeres László (Szabadka) muzeológus, régész († Zimony, 1997. december 27.)
13. x 1881. Nagy Szabó Ferenc (Marosvásárhely) emlékiratíró († Marosvásárhely, 1659. január ?)
13. † 1831. Rudnay Sándor (Esztergom) esztergomi érsek, bíboros hercegprímás (x Nyitra-szentkereszt, 1760. október 4.)
13. x 1856. Láng Mihály (Kálmánd) pedagógus, a nem m. ajkúak m. nyelvi oktatási tervének kidolgozója († Bp., 1930. január 30.)
13. 1931. Matuska Szilveszter feltrobbantja a bécsi gyors alatt a biatorbágyi vasúti hidat
14. † 1981. Jancsó Aranka (Szeged) gyógyszerész, egy. tanár (x Székelyudvarhely, 1922. január 28.)
15. x 1856. Jancsó Dezső (Kecskemét) újságíró († Bp., 1919. május 19.)
15. x 1881. Beke László (Kisvárd) mezőgazdász, agrárközgazdász († Bp., 1950. november 23.)
16. x 1881. Dóczy Jenő (Nagykőrös) irodalomtörténész, kritikus, a Mg. Műz. könyvtárának vezetője († Bp., 1937. március 8.)
19. x 1856. Gallik Oszvald Ödön (Zalaapáti) apát, bencés szerzetes, főisk. tanár († Keszthely, 1937. augusztus 6.)
19. † 1881. Török Bálint (Hódmezővásárhely) alispán, jogász, egy.-i képviselő (x Hódmezővásárhely, 1817. február 25.)
19. 1931. Az első magyar hangosfilm (A két bálvány) bemutatója a budapesti Royal moziban
19. † 1981. K. Kovács Péter (Bp.) etnográfus, muzeológus (x Polgár, 1912. július 4.)
20. x 1706. Jambressich András (Zágráb) jezsuita szerzetes, nyelvész († Pozsega, 1758. május 13.)
21. † 1831. Márton István (Pápa) filozófus, nyelvész, pedagógus, főisk. tanár (x Izska-szentgyörgy, 1760. november 23.)
21. x 1906. Szabó Béla (Nagy Mihály) író, költő, újságíró († Pozsony, 1980. október 16.)
21. † 1981. Ács Istváné (Szekszárd) szövegábrázoló (x Decs, 1925. július 9.)
22. † 1856. Szabó Sámuel (Ciagy) író, műfordító (x Abrudbánya, 1756.)
22. x 1906. Bulla Béla (Keszthely) földrajztudós, egy. tanár, MTA lev. tagja, Mo-n a modern negyedkor kutatás, klimatikus morfológia irányzat megteremtője († Bp., 1962. szeptember 1.)
25. † 1981. Balázs Samu (Bp.) színész, főisk. tanár (x Bánffyhunyadi, 1906. május 18.)
26. x 1756. Fendrődy János (Érd) író, piarista szerzetes, színháztörténész († Kalocsa, 1824. február 27.)
26. x 1881. Kende János (Gyulafehérvár) író, művészettörténész († Kolozsvár, 1958. június 26.)
27. x 1856. Ághy Sándor (Kecskemét) színész († Bp., 1942. január 31.)
27. x 1931. Krajcsi Lászlóné (Rozsnyó) könyvtáros, levéltáros († Rozsnyó, 1982. augusztus 14.)
29. x 1606. Damokos Kázmér Mihály (Szováta) kat. püspök († Csíksomlyó, 1677. szeptember 5.)
29. † 1956. Pattantyús-Ábrahám Géza (Bp.) gépészmérnök, egy. tanár, MTA lev. tagja (x Selmechánya, 1885. december 11.)
30. x 1756. Rozgonyi József (Ioksva) filozófus, főisk. tanár († Sárospatak, 1823. április 25.)

OKTÓBER

1. x 1856. Csörey László (Ramosaháza) műfordító, szótáríró, pedagógus († Bp., 1934. június 23.)
1. † 1931. Mokos Gyula (Bücs) egyháztörténész, pedagógus (x Bücs, 1857. május 27.)
2. x 1856. Csengery János (Szatmárnémeti) klasztrikológus, egy. tanár, MTA r. és t. tagja († Frohnleiten [Ausztria], 1945. április 21.)

2. x 1856. Révai Károly (Abrudbánya) költő, műfordító († Nagybánya, 1923. április 16.)
2. † 1906. Kálmán Farkas (Gyoma) irodalomtörténész, ref. lelkész, zeneszerző, zenetörténész (x Siómaros, 1838. október 15.)
3. x 1831. Hegedűs Lajos Candid (Nagyvárad) jogász, MTA lev. tagja, sokat tett a műemlékvédelemért, a múzeum és képtár-fejlesztésért († Rákospalota, 1883. június 13.)
4. x 1781. Kiss Sámuel (Nagykőrös) festőművész, rézmetsző († Debrecen, 1819. március 23.)
4. x 1831. Kátai Gábor (Karcag) orvos, gyógyszerész, a kolejáránykor kormánybiztos († Kunszentmárton, 1878. február 28.)
4. x 1906. Novák István (Nagyenyed) gyógynövénykutató, gyógyszerész, egy. tanár († Szeged, 1978. november 28.)
6. † 1706. Kálnoky Sámuel (Bécs) erdélyi kancellár (1691/1700) (x ?, 1640.)
6. † 1781. Zimmermann Antal (Pozsony) zeneszerző (x ?, 1741.)
6. † 1831. Medgyessi Pál (Hajdúböszörmény) a Hajdúkerület főorvosa (x Nagykőrös, 1785. április 17.)
6. 1956. Rajk László, Pálffy György, Szónyi Tibor, Szalai András újratemetése a Kerepesi úti temetőben
7. † 1956. Szendrey Mihály (Bp.) színész, színházigazgató (x Mátészalka, 1866. március 26.)
9. x 1931. Bognár Ottó (Szombathely) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1958. március 14.)
9. † 1956. Straub János (Debrecen) vegyészmérnök, egy. tanár, kém.tud.kand. (x Bp., 1893. március 21.)
10. x 1881. Kittenberger Kálmán (Léva) Afrika-kutató, vadász († Nagymaros, 1958. január 4.)
12. x 1781. Wándza Mihály (Perecsen) festőművész, író, színész, rendező, színházigazgató († Miskolc, 1854.)
12. † 1856. Guyon Richárd (Harem Iszkeleszi [Izörökország]) honvéd táborszó (1848/49) (x Bath [Anglia], 1813. március 31.)
12. † 1956. Festetics Sándor (Balatonrendes) diplomata, nagybirtokos, hadügymin. (1918/19) (x Dég, 1882. május 31.)
13. x 1831. Knauz Nándor (Óbuda) prépost, történész, MTA r. és t. tagja († Pozsony, 1898. április 26.)
13. x 1881. Csathó Kálmán (Bp.) író, rendező, MTA lev. tagja († Bp., 1964. február 5.)
14. x 1831. Paikert Alajos (Jeleny [Csehország]) katonorvos, sokat tett a járványok le-
- küzdéséért, Bp. egészséges ivóvizéért († Bp., 1914. november 1.)
15. x 1881. Kertész Manó (Orosztony) művelődéstörténész, nyelvész († Bp., 1942. április 4.)
16. † 1981. Várnai Zseni (Bp.) költő (x Nagyvárszony, 1890. május 25.)
18. x 1856. Gerő Károly (Hévízgyörk) író, ügyvéd († Bp., 1904. október 31.)
22. x 1781. Tanárky János (Bia) író, műfordító, orvos († Nagykőrös, 1842. március 23.)
23. † 1456. Kapisztrán János (Újlak [Szerémség]) ferences szerzetes, hitszónok, teológus (x Capestano [Olaszország], 1386. június 24.)
23. † 1881. Sámí László (Kolozsvár) egy.-i képviselő, pedagógus, publicista (x Zilah, 1817. november 16.)
23. 1956. A budapesti egyetemistáknak a lengyel események melletti rokonszenvtűntetése az esti órákban fegyveres felkeléssé alakul át. Az éjszaka folyamán szovjet harckocsialakulatok vonulnak be Budapestre
24. † 1781. Oswald Gáspár (Vác) építómester, piarista szerzetes (x Iglau [Morvaország], 1727.)
24. † 1931. Jendrassik Kornél (Bp.) gépészmérnök (x Pest, 1868. június 10.)
24. † 1956. Párdányi Miklós (Bp.) levéltáros, egy. magántanár (x Bp., 1905. április 17.)
24. † 1981. Bobula Ida (Gaffney [USA]) történész, egy. magántanár (x Bp., 1900. február 27.)
25. 1781. II. József kiadja türelmi rendeletét
25. x 1856. Fedics Mihály (Piricse) mesetondó († Bátorliget, 1938. december 7.)
25. † 1956. Yóth Zoltán (Bp.) történész, egy. tanár, MTA lev. tagja (x Versec, 1911. augusztus 11.)
26. x 1631. Kollonich Lipót (Komárom) bíboros, esztergomi érsek, főkancellár († Bécs, 1707. január 20.)
26. † 1756. Potyó Bonaventura István (Kolozsvár) ferences szerzetes, iskoladránáiró (x Kozmás, 1706.)
26. † 1956. Béky Albert (Bp.) erdőmérnök, szakíró, mezőgazd. tud. dokt. (x Kiskinizs, 1869. december 9.)
26. † 1956. Kováts Ferenc (Bp.) gazdaságtörténész, közgazdász, levéltáros, egy. tanár, MTA lev. tagja (x Pozsony, 1873. március 15.)
26. † 1956. Sziklai Sándor (Budakeszi) politikus, forr. és szabadságharc áldozata (1956) (x Jornya, 1895. december 7.)
27. x 1856. Kont Ignác (Lét) irodalomtörténész, egy. tanár, a magyar irodalom külföldi ismertetője († Párizs, 1912. december 22.)

27. x 1856. Örley László (Pest) zoológus, egy. magántanár († Bp., 1887. június 12.)
27. † 1906. Jeszenszky Danó (Bp.) író, költő, ügyvéd (x Losonc, 1824. január 5.)
28. † 1956. Herczeg Lajos (Bp.) forr. és szabadságharc mártíra (1936) (x Győr, 1935. szeptember 18.)
29. x 1856. Batthyány Zsigmond (Zalaszentgrót) katonatiszt, egy-i képviselő († Nova, 1939. március 18.)
30. x 1856. Domaszewski Alfréd (Iemesvár) régész, történész, egy. tanár († München, 1927. március 29.)
30. † 1981. Nagy Erzsébet (Bp.) színész (x Bp., 1894. április 6.)

NOVEMBER

- † 1806. Angyal Bandi (?) betyár (x Sajószentpéter, 1760.)
1. x 1606. Lippay János (Pozsony) botanikus, jezsuita szerzetes, kertész, egy. tanár († Trencsén, 1666. június 2.)
1. † 1881. Lukácsy Béla (Morvaszentjános) kat. plébános, egy-i képviselő (x Nagybecse, 1838. június 10.)
1. x 1906. Hirschler Imre (Győr) szülész-nőgyógyász († Bp., 1989. február 27.)
1. 1956. A Nagy Imre vezette magyar kormány bejelenti: kilép a Varsói Szerződésből, s kinyilvánította az ország semlegességét
1. † 1956. Asztalos Lajos (Bp.) edző, nemzetk. sakknagymester, sportvezető (x Pécs, 1889. július 29.)
1. † 1981. Fehér Lajos (Bp.) egy-i képviselő, politikus, újságíró, min. eln. h. (1962/74) (x Szeghalom, 1917. december 15.)
1. † 1981. Kóczé Gyula (Bp.) prímás (x Bp., 1903. április 5.)
2. † 1931. Breuer Szilárd József (Bp.) építésmérnök, bp.-i tűzoltóság főparancsnoka (1922/30) (x Gölnicbánya, 1863. február 16.)
2. † 1981. Gombos László (Bp.) műfordító, szerkesztő, újságíró (x Bp., 1914. február 16.)
3. x 1631. Kiss Imre (Nagyszombat) jezsuita szerzetes, misszionárius († Bécs, 1705. október 25.)
4. 1806. I. Ferenc kibocsátja a második Ratio educationist a tanügy szabályozásáról
4. x 1906. Horváth Imre (Margitta) költő († Nagyvárad, 1993. április 11.)
4. 1956. A második szovjet intervenció megindulása; Kádár Jánossal az élen megalakul a Magyar Forradalmi Munkás-Párti Kormány

4. † 1956. Schmidthauer Lajos (Bp.) orgonaművész, zeneszerző, főisk. tanár (x Komárom, 1882. március 1.)
5. † 1806. Mindszenty Sámuel (Révkomárom) egyháztörténész, művelődéstörténész, ref. lelkész (x Püspökladány, 1752.)
5. † 1806. Navotni Ferenc (Pécs) zeneszerző (x ?, 1749 kör.)
5. x 1806. Puky Miklós (Káva) emlékiratíró, egy-i képviselő († Karácsond, 1887. augusztus 23.)
5. † 1881. Lukács Mór (Bp.) műtördítő, politikus, publicista, MTA ig. lev. és t. tagja (x Pest, 1812. szeptember 5.)
5. x 1906. Kabos Endre (Nagyvárad) háromszoros olimp.bajnok és hatszoros Európa-bajnok kardvívó († Bp., 1944. november 4.)
67. 1706. Balogh Ádám és Bezerédi Imre ezerekapitányok a győrvári csatában legyőzik és elfoglalják Hannibal Fleister császári tábornokot
6. x 1781. Kézy Mózes (Fehérgyarmat) fizikus, főisk. tanár, tanszerkesztő († Sárospatak, 1831. július 31.)
6. x 1781. Széchényi Lajos (Sopronhorpács) mecénás, nagybirtokos (†Bécs, 1835. február 7.)
6. x 1856. Csizsér Imre Elek (Csobotfalva) ferences szerzetes († Brassó, 1942. április 27.)
6. x 1881. Szentistvány Gyula (Vihnye) festőművész († Bp., 1930. október 16.)
6. x 1931. Léltai Dezső (Bp.) koreográfus, néptáncos († Bp., 1989. szeptember 3.)
7. † 1831. Bolla Márton (Pest) piarista szerzetes, történész (x Sümeg, 1751. április 14.)
7. x 1856. Kammerer Ernő (Kékkút) egy-i képviselő, történész († Koppányszántó, 1920. augusztus 3.)
7. † 1956. Gérecz Attila (Bp.) forr. és szabadságharc mártíra (1956), költő (x Dunakeszi, 1929. november 20.)
8. x 1856. Fodor István (Pozsony) villamosmérnök, az elektrotechnikai ipar fejlesztője († Bp., 1929. november 5.)
8. † 1931. Kiss Ernő (Vác) irodalomtörténész, piarista szerzetes (x Makó, 1868. július 29.)
8. † 1981. Kemény G. Győző (Bp.) bibliográfus, irodalomtörténész, könyvtáros, történész. (x Kassa, 1913. június 2.)
9. † 1456. Cillei Ulrik (Nándorfehérvár) nagybirtokos, politikus, szlavón bán (1448/56) (x ?, 1406.)
10. x 1831. Károlyi Sándor (Szatmárnémeti) közigazdász, egy-i képviselő, politikus, MTA ig. tagja († Menton [Franciaország], 1906. április 24.)
10. x 1881. Falu Tamás (Kiskunfélegyháza) író, költő († Ócsa, 1977. július 13.)

10. x 1881. Kormos Tivadar (Győr) barlangkutató, geológus, paleontológus, egy. magántanár († Bp., 1946. április 12.)
11. 1606. A zsitvatoroki táborban hűszévre szóló békét kötnek I. Rudolf király, I. Ahmed szultán és Bocskai István erdélyi fejedelem képviselői, amellyel lezárul a tizenöt éves háború
11. x 1806. Rottenbiller Lipót (Pest) ügyvéd, Pest főpolgármestere (1848/49, 1861, 1865/67) († Pest, 1870. november 17.)
11. † 1831. Gyulay Ignác (Bécs) tábornagy, horvát-dalmát-szlavón bán (1806/31) (x Nagyszombat, 1763. szeptember 11.)
11. x 1906. Kovács Máté (Hajdúszoboszló) irodalomtörténész, könyvtáros, egy. tanár († Bp., 1972. augusztus 23.)
12. x 1881. Hantos Elemér (Bp.) jogász, közgazdász, egy.-i képviselő, egy. tanár († Bp., 1942. július 28.)
12. † 1906. Várady Gábor (Máramarossziget) honvéd őrnagy (1848/49) egy.-i képviselő, festőtörténész (x Máramarossziget, 1820. november 11.)
12. † 1931. Siegescu József (Bp.) görögkat. lelkész, irodalomtörténész, egy.-i képviselő (x Székács, 1873. augusztus 29.)
12. † 1956. Lestyán Sándor (Bp.) író, újságíró (x Nagyvárad, 1897. február 1.)
13. x 1781. Batthyány Fülöp (Bécs) főispán, mecénás, nagybirtokos, MTA ig. tagja († Bécs, 1870. július 22.)
13. x 1881. Csiky József (Marosvásárhely) belgyógyász, neurológus, egy. tanár († Debrecen, 1929. január 26.)
14. 1956. A Nagybudapesti Központi Munkástanács megalakulása
15. x 1856. Vetter Károly Pál (Pozsony) szőlész szakíró († Miskolc, 1917. május 14.)
16. x 1831. Csatáry Lajos (Nagyvárad) higiénikus, igazságügyi orvosszakértő, egy. tanár († Bp., 1907. november 16.)
16. x 1856. Szekeres Ödön Frigyes (Rozsnyó) kanonok, pedagógus, premontrei szerzetes, publicista († Jászóvár, 1920. szeptember 23.)
16. x 1881. Horváth Jenő (Gyula) történész, c. egy. tanár († Bp., 1950. január 20.)
17. † 1231. Erzsébet (Marburg an der Lahn [Németország] hercegnő, II. András szentté avatott leánya (x Sárospatak, 1207.)
18. x 1881. Gruzda János (Tövis) festőművész († Zalatta, 1953. november 3.)
18. x 1881. Noszky Ödön (Érsekújvár) történész († Érsekújvár, 1948. augusztus 21.)
18. x 1881. Rátkai Márton (Bp.) színész († Bp., 1951. szeptember 18.)
18. † 1906. Herepei Károly (Nagyenyed) geológus (x Búzásbocsárd, 1817. szeptember 1.)
18. † 1931. Orth Ambrus (Bp.) építészmérnök (x Újrad, 1871.)
19. x 1806. Beliczay Imre (Nagyalásony) mézeskalácsos, viaszöntő, a pesti mézeskalácsosok céhének megalapítója, a padlóviasz feltalálója († Pest, 1872. július 13.)
19. † 1981. Teleki Éva (Szentendre) történész (x Kispeszt, 1929. április 8.)
20. † 1756. Sartorius János (Nemescső) ev. lelkész, író, műfordító (x Győr, 1695. február ?)
20. x 1831. Hadzsics Antal (Szabadka) író, műfordító, egy.-i képviselő, újságíró († Újvidék, 1916. január 17.)
20. † 1856. Bolyai Farkas (Marosvásárhely) író, matematikus, pedagógus (x Bolya, 1775. február 9.)
20. † 1881. Dux Adolf (Bp.) író, műfordító, újságíró, Petőfi első német fordítója (x Pozsony, 1822. október 25.)
20. † 1906. Antos János (Abony) honvéd alezredes (1848/49) (x Réty, 1819. július 25.)
20. † 1981. Alföldy Jenő (Bp.) fülorrgépez, orvos-történész, egy. tanár (x Erzsébetváros, 1904. június 18.)
22. x 1881. Kévay József (Kecskemét) író, irodalomtörténész, klasszika-filológus, műfordító, c. egy. tanár († Bp., 1970. február 18.)
22. x 1906. Wagner János (Bp.) csiga és kagylószakértő, zoológus, egy. magántanár († Bp., 1948. október 6.)
22. † 1956. Bartha Károly (Debrecen) etnográfus, nyelvész, egy. magántanár (x Székelyudvarhely, 1889. július 11.)
23. x 1731. Splény Ferenc (Iernye) jezsuita szerzetes, kat. püspök († Vác, 1795. december 22.)
23. † 1856. Kecskés Károly (Pécs) vízépítő mérnök, résztvevett a Tisza és a Duna szabályozásában (x Lőcsse, 1798. november 18.)
23. 1931. Dohnányi Ernő vezényletével bemutatták A fából faragott királyfit, Bartók Béla táncjátékából készült szívet
23. † 1981. Fekete István (Bp.) agrármérnök, egy. tanár (x Dunapataj, 1919. április 7.)
26. † 1931. Kenézy Gyula (Debrecen) szülész-nőgyógyász, egy. tanár (x Hajdúszoboszló, 1860. január 4.)
26. † 1956. Mamusich Mihály (Bp.) sportújságíró, sportvezető, ügyvéd (x Szabadka, 1888. szeptember 28.)
26. x 1956. Sipos László (Sándorfalva) színész († Pécs, 1989. március 21.)
27. x 1806. Kosztolányi Mór (Nemeskosztolány) honvéd ezredes (1848/49) († Nemeskosztolány, 1884. május 17.)
27. x 1881. Erdélyi Jenő (Ienke) fülorrgépez, egy. tanár († Szeged, 1971. október 4.)
28. † 1956. Gundel Károly (Bp.) gasztronómus, vendéglős (x Bp., 1883. szeptember 23.)

28. † 1956. Tarján Ferenc (Bp.) feltaláló, fizikus, a „pi-cup” feltalálója (x Bp., 1895. november 4.)
29. † 1931. Eszperit János (Mezőhegyes) költő, újságíró, ügyvéd (x Nagyszentmiklós, 1879. január 18.)
30. x 1681. Püspöki Süllye János (Biharpüspöki) ref. lelkész († Kisújszállás, 1760.)
30. † 1906. Vidor Pál (Bp.) énekes, író, színész, színiigazgató (x Osgyán, 1846. november 17.)
30. † 1981. Molter Károly (Marosvásárhely) író, irodalomtörténész, kritikus (x Överbász, 1890. december 2.)

DECEMBER

1. 1981. Megjelenik a Beszélő című szamizdat újság első száma
2. x 1931. Gosztonyi Péter (Bp.) hadtörténész († Bern, 1999. március 30.)
4. x 1806. Gedeon Miklós (Szádalmás) nemzetőr őrnagy (1848/49) († Eperjes, 1869. január 30.)
4. x 1881. Takaró Géza (Izsák) ref. lelkész, szerkesztő († New York, 1974. december 10.)
4. † 1931. Révész Kálmán (Miskolc) egyháztörténész, ref. püspök (x Debrecen, 1860. augusztus 11.)
4. † 1981. Ladomerszky Miklós (Róma) görögkat. lelkész, könyvtáros, teológus, egy. tanár (x Boldogkőváralja, 1910. április 10.)
5. x 1881. Pallavicini György (Bp.) egy.-i képviselő, politikus, min. eln. államtitk. (1917/18) († Bp., 1946. január 4.)
5. † 1906. Varga Ferenc (Szeged) helytörténész, kat. plébános (x Szeged, 1837. január 28.)
5. † 1931. Komáromy András (Bp.) genealógus, irodalomtörténész, levéltáros, történész, MIA lev. tagja (x Tiszapéterfalva, 1861. november 18.)
5. † 1981. Fekete Károly (Érmihályfalva) festőművész (x Érmihályfalva, 1898. július 29.)
6. † 1831. Vida László (Törtel) író, műfordító, színigazgató (x Törtel, 1770. május 16.)
6. 1906. Megnyitják a budapesti Szépművészeti Múzeumot
6. x 1906. Goldmark Péter Károly (Bp.) feltaláló, fizikus, mérnök, a „telekommunikáció Edisonja” († New York, 1977. december 7.)
6. † 1931. Bickh Hugó (Bp.) geológus, az Eötvös-ínga első gyakorlati alkalmazója, a Földtani Intézet igazgatója, MIA lev. tagja (x Bp., 1874. június 15.)
7. † 1906. Kovács János (Szalacs) természettudós, zoológus, az első magyar Afrika-kutató (x Szeghalom, 1816. november 9.)
8. x 1756. Ányos Pál István (Nagyszertegár) költő, pálos szerzetes († Veszprém, 1784. szeptember 5.)
8. x 1831. Libényi János (Csákvár) Ferenc József elleni 1853-as merénylet elkövetője († Bécs, 1853. február 26.)
8. † 1881. Joó István (Kolozsvár) sebész, egy. tanár (x Kolozsvár, 1806. március 7.)
8. x 1881. Siklóssy László (Bp.) gyorsírászakértő, jogász, művelődéstörténész, művészettörténész, sporttörténész († Bp., 1951. június 19.)
8. † 1906. Eberhardt Károly (Gecse) Garibaldi ezredese, olasz királyi tábornok (x Pápa, 1825. január 20.)
9. † 1981. Dér László (Békéscsaba) muzeológus, történész (x Békéscsaba, 1925. december 24.)
10. † 1631. Rimay János (Divény) diplomata, költő, politikus (x Alsósztrégova, 1573.)
10. † 1656. Szőlősy Benedek (Znióváralja) jezsuita szerzetes, költő († Garamszőlős, 1609. március 21.)
10. x 1806. Hajnik Károly (Pozsony) újságíró, első m. gyorsírók egyike († Buda, 1866. szeptember 21.)
10. x 1906. Pechán Béla (Verbász) festőművész, grafikus, karikaturista († Verbász, 1986. szeptember 30.)
11. x 1806. Egerváry János (Jászberény) honvéd őrnagy (1848/49) († Bp., 1889. március 19.)
12. x 1581. Thököly István (?) felvidéki nagybirtokos († Késmárk, 1651. november 8.)
12. x 1806. Czekelius Dániel (Nagyszeben) mérnök, paleontológus († Nagyszeben, 1871. október 17.)
12. x 1856. Kovács János (Mezőbánd) pedagógus, tankönyvíró († Bp., 1942. február 19.)
12. x 1906. Dövényi Nagy Lajos (Szihalom) rádióbemondó, regényíró, újságíró († Bp., 1964. december ?)
12. † 1956. Geyer Stefí (Zürich) hegedűművész (x Bp., 1888. június 23.)
12. † 1956. Márton Bernát Balázs (Pannonhalma) domonkos szerzetes, szerkesztő (x Somlóvásárhely, 1887. január 16.)
12. † 1956. Sántha Kálmán (Bp.) elme és ideggyógyász, egy. tanár, MIA r. tagja (x Nagybecskerek, 1903. július 12.)
13. x 1881. Szemere Sanyu (Zsirovnica [Macedónia]) esztéta, filozófus, műfordító, c. egy. tanár, MIA lev. tagja († Bp., 1978. május 4.)
13. x 1906. Barankovics István (Polgár) egy.-i képviselő, politikus, újságíró († New York, 1974. március 13.)

13. † 1906. Benczédi Gergely (Kolozsvár) pedagógus, a méterrendszer első hazai ismeretetője (x Felsőbencéd, 1839. március 29.)
13. † 1931. Eisler Mátvás (Kolozsvár) nyelvész, orientalista, rabbi, egy. magántanár (x Páty, 1863. szeptember 2.)
13. † 1981. Gál István (Bp.) rendező (x Bp., 1921. július 24.)
14. † 1831. Oesterrreicher Manes József (Bécs) fürdőorvos, elsőként alkalmazta sz elektromos gyógykezelést (x Óbuda, 1759. május 17.)
14. x 1881. Horváth Jenő (Bp.) rendező, színész († Bp., 1931. április 19.)
15. † 1731. Kornis Zsigmond (Kolozsvár) Erdély kormányzója (1713/31) (x ?, 1677. augusztus 10.)
15. † 1781. Reviczky Antal (Buda) jezsuita szerzetes, természettudós (x Sátoraljaújhely, 1713. január 12.)
15. † 1956. Soltész József (Miskolc) forr. és szabadságharc mártírja (1956) (x Hejőpapi, 1927. augusztus 30.)
16. † 1831. Teleki Ferenc (Paszros) költő, matematikus, feltaláló, MIA t. tagja (x Beszterce, 1785. április 4.)
16. x 1881. Rex Sándor (Debrecen) kémikus († Debrecen, 1935. január 3.)
16. † 1956. Milassin Kornél (Bp.) ezredes, főispán, egy.-i képviselő (x Kalocsa, 1883. november 28.)
17. † 1906. Acsády Ignác (Bp.) történész, MIA lev. tagja (x Nagykároly, 1845. szeptember 9.)
17. x 1931. Kovács Ferenc (Bp.) forr. és szabadságharc mártírja (1956) († Bp., 1957. június 26.)
18. † 1906. Köllber Fülöp (Bp.) kocsigyáros, ipari úttörő (x ?, 1815.)
18. x 1906. Zeik Zoltán (Érmihályfalva) író, költő († Bp., 1981. április 23.)
18. † 1956. Husveth Lajos (Zombor) festőművész (x Zombor, 1894. szeptember 1.)
19. † 1956. Oláh Gusztáv (München) dizajner, tervező, jelmeztervező, rendező (x Bp., 1901. augusztus 20.)
20. x 1806. Sziklai János (Pápa) honvéd őrnagy (1848/49) († ?, 1884. június 2.)
20. † 1881. Bogyó Sándor (Iisadada) egy.-i képviselő, ügyész (x Szelevény, 1810.)
20. † 1931. Künnerle Jenő Béla (Bp.) botanikus (x Bp., 1876. március 4.)
20. † 1956. Minczér József (Bp.) forr. és szabadságharc mártírja (1956) (x Keszthely, 1932. december 12.)
21. x 1906. Györke József (Céldömölk) nyelvész, egy. magántanár, MIA lev. tagja, az OSZK főig. (1945/46) († Bp., 1946. szeptember 11.)
21. † 1956. Cóbor Ferenc (Kecskemét) forr. és szabadságharc mártírja (1956) (x Kecskemét, 1936. július 27.)
21. † 1956. Cs. Sebestyén Károly (Bp.) etnográfus, művelődéstörténész, régész, c. egy. tanár (x Karánsebes, 1876. május 13.)
24. x 1831. Klinger István (Szomolnok) kat. plébános, teológus, egy. tanár († Bp., 1908. január 27.)
24. 1856. Megkezdődik a gázvilágítás a pesti utcán
24. x 1856. Feszty Árpád (Ógyalla) festőművész († Lavrana [Olaszország], 1914. június 1.)
25. x 1831. Pereszlényi János (Ipolyvásztó) ref. lelkész († Győr, 1894. január 22.)
25. x 1856. Csapody István (Sopronhorpács) szemész, egy. tanár († Bp., 1912. augusztus 17.)
26. † 1856. Szlemenics Pál (Pozsony) büntetőjogász, egy. tanár, MIA r. tagja (x Kecskemét, 1783. január 22.)
26. † 1906. Zichy Jenő (Merán) jogász, egy.-i képviselő, Azsía-kutató, a hazai iparoktatás kezdeményezője, MIA t. tagja (x Sárszentmihály, 1837. július 5.)
27. x 1806. Mirse Ferenc (Barátos) honvéd őrnagy (1848/49) († Zágony, 1866.)
28. x 1931. Gáll István (Bp.) dramaturg, író († Bp., 1982. október 20.)
28. † 1956. Varga József (Bp.) vegyész, mérnök, egy.-i képviselő, egy. tanár, MIA r. tagja, ip. keresk. közl. min. (1939/43) (x Bp., 1891. február 8.)
29. † 1606. Bocskai István (Kassa) erdélyi fejedelem (x Kolozsvár, 1557. január 1.)
29. † 1631. Lackner Kristóf (Sopron) jogász, rézmésző, Sopron polgármestere (1613/31) (x Sopron, 1571. november 19.)
29. † 1906. Iormay Béla (Bp.) állatorvos, Mo. gazdasági szakiskolának főig. tagja, MIA lev. tagja (x Szekszárd, 1838. október 10.)
29. † 1931. Madarász Gyula (Bp.) festőművész, grafikus, ornitológus (x Pest, 1858. május 3.)
30. x 1906. Király Rudolf (Békéscsaba) nyelvész, pedagógus, szótárszerkesztő († Bp., 1988. április 16.)
30. x 1906. Köts Lajos (Pusztavám) ev. lelkész, szerkesztő († Karlsruhe [Németország], 1989. március 26.)
31. † 1956. Mátyás Mátyás (Marosvásárhely) sebész, egy. tanár (x Borszék, 1888.)

© Magyar Biográfiai Index Bt., 2005.

Összeállította: *Németh Tibor*, a céldömölkí Kresznerics Ferenc Könyvtár munkatársa a „Magyar Életrajzi Kalauz” (<http://www.mabi.hu>) reprezentatív nemzeti digitális névkataszter alapján a Vas Megyei Ludománys Ismeretterjesztő Egyesület támogatásával.

A teljes, a 2233 tételes adatbázis az alábbi címen elérhető hozzá 2005. november 1-től:

<http://www.cellbibl.hu/evfordulo.htm>

<http://www.mabi.hu/evford.htm>

<http://www.vasidigitkonyvtar.hu>

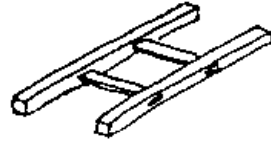
Illusztráció Eperjessy Ernő kenyérsütésről szóló cikkéhez

Szita

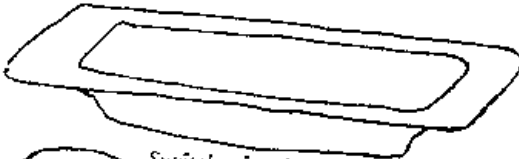
Szakasztó v. szakasztó

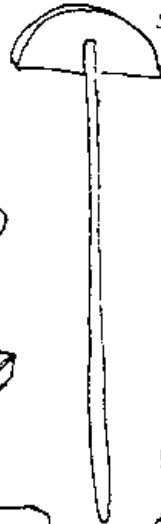
Kovácsfa

Tollsapró

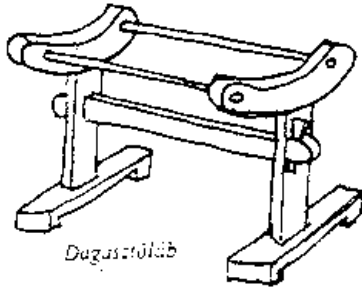
Sütőleányó v. dagasztóleányó

Szemvirnyó (szénvonó)

Sütőlapát

Dagasztóláb

Pemét v. pemér

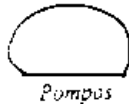
Karikós kenyér

Velen

Langulló

Pompus

Vakaros

Likásperec

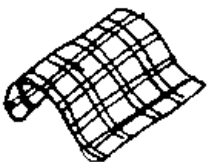
Kovácsosacska
v. szimvalósacska

Gyurke (kenyervág)

Papora

Szakasztórés

Kurigfa v. piszkafa

Kévét kötő csángó asszony (Nagy Miklós felvétele)

